

M. TULLII CICERONIS
ORATIONES SELECTÆ.

ITEM,

CATO MAJOR,

SEU

DE SENECTUTE;

LÆLIUS,

SIVE

DE AMICITIA:

ET

SOMNIUM SCIPIONIS.

AD EDITIONEM OPTIMAM JOSEPHI OLIVETI
SUMMA CURA CASTIGATÆ.

IN USUM JUVENTUTIS ACADEMICÆ.

EDINBURGI:

Impensis J. DICKSON, apud quem venales prostant.

MDCCLX.

AU

Arch
ma
bu
na
Pa
an
de
A

S
tio di
esse v
ab op
fecta,
temp
in pri
prop
pote
temp
tima
princ

ORATIO I.

P R O

AULO LICINIO ARCHIA POETA:

ARGUMENTUM.

*Archias, magni nominis poeta, Antiochenus, Romam venit anno urbis 648, et ab Heracleiensi-
bus civitate donatus in gratiam Luculli, Roma-
nam etiam civitatem adeptus est lege Plautia
Papiria, anno 661. Sed elapsis viginti et octo
annis, Gratius quidam Archiae litem intendit
de civitate, ex lege, ut opinor, Papia. Cicero
Archiam hac oratione defendit. FERRATIUS.*

SI quid est in me ingenii, Iudices, quod sen-
tio quam sit exiguum: aut si qua exercita-
tio dicendi, in qua me non inficior mediocriter
esse versatum: aut, si, huiusce rei ratio aliqua,
ab optimarum artium studiis ac disciplina pro-
fecta, a qua ego nullum confiteor ætatis meæ
tempus abhorruisse: earum rerum omnium, vel
in primis hic A. Licinius, fructum a me repetere
prope suo jure debet. Nam quoad longissime
potest mens mea respicere spatium præteriti
temporis, et pueritiæ memoriam recordari ul-
timam, inde usque repetens, hunc video mihi
principem et ad suscipiendam, et ad ingredien-

dam rationem horum studiorum extitisse. Quod si hæc vox, hujus hortatu, præceptisque conformata, nonnullis aliquando salutis fuit : a quo id accepimus, quo cæteris opitulari, et alios servare possemus, huic profecto ipsi quantum est situm in nobis, et opem et salutem ferre debemus. Ac, ne quis a nobis hoc ita dici forte miretur, quod alia quædam in hoc facultus sit, ingenii, neque hæc dicendi ratio, aut disciplina : ne nos quidem huic cuncti studio penitus unquam dediti fuimus. *Etenim omnes artes, quæ ad humanitatem pertinent, habent quoddam commune vinculum, et quasi cognatione quadam inter se continentur.* Sed ne cui vestrum mirum esse videatur, me in quæstione legitima, et in iudicio publico, cum res agatur apud prætorem populi Romani, lectissimum virum, et apud severissimos iudices, tanto conventu hominum, ac frequentia, hoc uti genere dicendi, quod non modo a consuetudine iudiciorum, verum etiam a forensi sermone abhorreat : quæso a vobis, ut in hac causa mihi detis hanc veniam, accommodatam huic reo, vobis, quemadmodum spero, non molestam ; ut me, pro summo poëta, atque eruditissimo homine dicentem, hoc concursu hominum literatissimorum, hac vestra humanitate, hoc denique prætore exercente iudicium, patiamini de studiis humanitatis, ac literarum paulo loqui liberius : et in ejusmodi persona, quæ propter otium ac studium minime in iudiciis periculisque tractata est, uti prope novo quodam et inusitato genere dicendi. Quod si mihi a vobis tribui, concedique sentiam : præciam profecto,

ut

ut hun
dum, c
etiam,
Nam u
que ab
manita
um con
est, lo
piofa,
misque
nibus i
Asiæ p
ventus
tio hor
miratio
Græca
hæc et
quam
propte
bantur
ni, et
miis d
niis po
tio dig
famæ
venit,
primu
bendu
tiam f
tim L
as esse
tiam l
rum

ut hunc A. Licinium non modo non segregandum, cum sit civis, a numero civium; verum etiam, si non esset, putetis asciscendum fuisse. Nam ut primum ex pueris excessit Archias, atque ab iis artibus, quibus ætas puerilis ad humanitatem informari solet, se ad scribendi studium contulit: primum Antiochiæ (nam ibi natus est, loco nobili, et celebri quondam urbe et copiosa, atque eruditissimis hominibus, liberalissimisque studiis affluenti) celeriter antecellere omnibus ingenii gloria contigit. Post in cæteris Asiæ partibus, cunctæque Græciæ, sic ejus adventus celebrabatur, ut famam ingenii expectatio hominis, expectationem ipsius adventus admiratioque superaret. Erat Italia tunc plena Græcarum artium ac disciplinarum: studiaque hæc et in Latio vehementius tum colebantur, quam nunc iisdem in oppidis: et hic Romæ propter tranquillitatem reipublicæ non neglebantur. Itaque hunc et Tarentini, et Rhegini, et Neapolitani, civitate, cæterisque præmiis donarunt: et omnes, qui aliquid de ingeniiis poterant judicare, cognitione atque hospitio dignum existimarunt. Hac tanta celebritate famæ cum esset jam absentibus notus, Romam venit, Mario consule, et Catulo. Nactus est primum consules eos, quorum alter res ad scribendum maximas, alter cum res gestas, tum etiam studium atque aures adhibere posset. Statim Luculli, cum pretextatus etiam tum Archias esset, eum domum suam receperunt. Sed etiam hoc non solum ingenii ac literarum, verum etiam naturæ atque virtutis fuit, ut do-

mus, quæ hujus adolescentiæ prima fuerit, eadem esset familiarissima senectuti. Erat temporibus illis jucundus Q. Metello illi Numidico, et ejus Pio filio; audiebatur a M. Æmilio: vivebat cum Q. Catulo, et patre, et filio: a L. Crasso, colebatur: Lucullos vero, et Drusum, et Octavios, et Catonem, et totam Hortensiorum domum devinctam consuetudine cum tenebat, afficiebatur summo honore, quod eum non solum colebant, qui aliquid percipere atque audire studebant, verum etiam, si qui forte simulabant. Interim satis longo intervallo, eum esset cum L. Lucullo in Siciliam profectus, et cum ex ea provincia cum eodem Lucullo decederet, venit Heracleam; quæ cum esset civitas æquissimo jure ac fœdere, adscribi se in eam civitatem voluit: idque, cum ipse per se dignus putaretur, tum auctoritate et gratia Luculli ab Heracliensibus impetravit. Data est civitas Silvani lege, et Carbonis, *Si qui fœderatis civitatibus adscripti fuissent: si tum, cum lex ferebatur, in Italia domicilium habuissent: et, si sexaginta diebus apud prætorem essent professi.* Cum hic domicilium Romæ multos jam annos haberet, professus est apud prætorem, Q. Metellum, familiarissimum suum. Si nihil aliud, nisi de civitate ac lege dicimus, nihil dico amplius: causa dicta est. Quid enim horum infirmari, Grati, potest? Heracleæne esse tum adscriptum negabis? adest vir summa auctoritate, et religione, et fide, M. Lucullus, qui se non opinari, sed scire: non audivisse, sed vidisse: non interfuisse, sed egisse dicit. Adfunt Heraclienses legati, nobis

lissimi

lissimib
datis, e
hunc a
tabulas
Italico
omnes.
nihil di
mus: c
rum m
plissimi
jusjura
modo
dicis so
lium R
civitate
tunarum
professi
solæ ex
obtinere
Nam c
dicerent
levitas
tabularum
sanctiss
ligentia
ad jud
comme
l m lit
cum ita
hitetis,
bus fu
bus mu
præditi

lissimi homines : qui hujus judicii causa, cum mandatis, et cum publico testimonio venerunt ; qui hunc adscriptum Heracliensem dicunt. Hic tu tabulas desideras Heracliensium publicas, quas Italico bello, incenso tabulario, interisse scimus omnes. Est ridiculum, ad ea quæ habemus, nihil dicere : quærere, quæ habere non possumus : et de hominum memoria tacere, literarum memoriam flagitare : et, cum, habeas amplissimi viri religionem, integerrimi municipii jusjurandum fidemque, ea, quæ depravari nullo modo possunt, repudiare : tabulas, quas idem dicis solere corrumpi, desiderare. At domicilium Romæ non habuit : is, qui, tot annis ante civitatem datam, sedem omnium rerum ac fortunarum suarum Romæ collocavit. At non est professus. Immo vero iis tabulis professus, quæ solæ ex illa professione, collegioque prætorum, obtinent publicarum tabularum auctoritatem. Nam cum Appii tabulæ negligentius asservatæ dicerentur : Gabinii, quamdiu incolumis fuit, levitas ; post damnationem, calamitas, omnem tabularum fidem resignasset. Metellus, homo sanctissimus modestissimusque omnium, tanta diligentia fuit, ut ad L. Lentulum prætorem, et ad judices venerit, et unius nominis litura se commotum esse dixerit. His igitur tabulis nullam lituram in nomen A. Licinii videtis. Quæ cum ita sint, quid est, quod de ejus civitate dubitetis, præsertim cum aliis quoque in civitatibus fuerit adscriptus ? Etenim cum mediocribus multis, et aut nulla, aut humili aliqua arte præditis, gratuito civitatem in Græcia homines impertiebantur,

impertiebantur, Rheginos credo, aut Locrenses, aut Neapolitanos, aut Tarentinos, quod scenicis artificibus largiri solebant, id huic, summa ingenii prædito gloria, noluisse. Quid? cum cæteri non modo post civitatem datam, sed etiam post legem Papiam, aliquo modo in eorum municipiorum tabulas irreperint : hic, qui ne utitur quidem illis, in quibus est scriptus, quod semper se Heracliensem esse voluit, rejicietur? Census nostros requiris scilicet. Est enim obscurum, proximis censoribus, hunc cum clarissimo imperatore L. Lucullo, apud exercitum fuisse : superioribus, cum eodem quæstore fuisse in Asia : primis, Julio et Crasso, nullam populi partem esse censam. Sed, quoniam census non jus civitatis confirmat, ac tantummodo indicat, cum, qui sit census, ita se jam tum gessisse pro cive : iis temporibus, quæ tu criminalis, ne ipsius quidem judicio eum in civium Romanorum jure esse versatum, et testamentum sæpe fecit nostris legibus, et adiit hæreditates civium Romanorum, et in beneficiis ad ærarium delatus est a L. Lucullo prætore et consule. Quære argumenta, si qua potes : nunquam enim hic neque suo, neque amicorum judicio revincetur. Quæres a nobis, Grati, cur tantopere hoc homine delectemur. Quia suppeditat nobis, ubi et animus ex hoc forensi strepitu reficiatur, et aures convicio defessæ conquiescant. *An tu existimas, aut suppetere nobis posse, quod quotidie dicamus in tanta varietate rerum, nisi animos nostros doctrina excolamus : aut ferre animos tantam posse contentionem, nisi eos doctrina eadem*

dem rel
esse ded
teris ab
ad com
tum luc
deat, qu
lius unq
otium m
aut den
tandem
censeat,
das, qua
dos, qua
requiem
quantum
quantum
mihi ego
Atque h
quod ex
et facult
quam an
levior vi
sunt, ex
multorum
adolesc
pere exp
tem : in
corporis
parvi est
vestra in
hos profl
tus objec
næ sapien

dem relaxemus ? Ego vero fateor, me his studiis
 esse deditum. Cæteros pudeat, si qui ita se li-
 teris abdiderunt, ut nihil possint ex his neque
 ad communem afferre fructum, neque in aspec-
 tum lucemque proferre. Me autem quid pu-
 deat, qui tot annos ita vivo, Judices, ut ab nul-
 lius unquam me tempore aut commodum, aut
 otium meum abstraxerit, aut voluptas avocarit,
 aut denique somnus retardarit? Quare quis
 tandem me reprehendat, aut quis mihi jure suc-
 censeat, si, quantum cæteris ad suas res obeun-
 das, quantum ad festos dies ludorem celebran-
 dos, quantum ad alias voluptates, et ad ipsam
 requiem animi et corporis conceditur temporis:
 quantum alii tribuunt tempestivis conviviis:
 quantum denique alexæ, quantum pilæ; tantum
 mihi egomet ad hæc studia recolenda sumpsero?
 Atque hoc adeo mihi concedendum est magis,
 quod ex his studiis hæc quoque censetur oratio
 et facultas: quæ quantacunque est in me, nun-
 quam amicorum periculis defuit. Quæ si cui
 levior videtur: illa quidem certe, quæ summa
 sunt, ex quo fonte hauriam, sentio. Nam, nisi
 multorum præceptis, multisque literis mihi ab
 adolescentia suavissem, nihil esse in vita magno-
 pere expetendum, nisi laudem, atque honesta-
 tem: in ea autem persequenda omnes cruciatus
 corporis, omnia pericula mortis atque exilii
 parvi esse ducenda: nunquam me pro salute
 vestra in tot ac tantas dimicationes, atque in
 hos profligatorum hominum quotidianos impe-
 tus objecissem. Sed pleni omnes sunt libri, ple-
 næ sapientum voces, plena exemplorum vetu-
 stas,

stas; quæ jacerent in tenebris omnia, nisi literarum lumen accederet. Quam multas nobis imagines, non solum ad intuendum, verum etiam ad imitandum, fortissimorum virorum expressas, scriptores et Græci et Latini reliquerunt? quas ego mihi semper in administranda republica proponens, animum, et mentem meam ipsa cogitatione hominum excellentium conformabam. Quæret quispiam: Quid? illi ipsi summi viri, quorum virtutes literis proditæ sunt, istanc doctrinam, quam tu laudibus effers eruditi fuerunt? Difficile est hoc de omnibus confirmare. Sed tamen est certum, quid respondeam. Ego multos homines excellenti animo ac virtute fuisse, et sine doctrina, naturæ ipsius habitu prope divino, per seipsos et moderatos, et graves extitisse fateor. Etiam illud adjungo, sæpius ad laudem atque virtutem naturam sine doctrina, quam sine natura valuisse doctrinam. Atque idem ego contendo, cum ad naturam eximiam atque illustrem accesserit ratio quædam conformatioque doctrinæ: tum illud nescio quid præclarum ac singulare solere existere. Ex hoc esse hunc numero, quem patres nostri viderunt, divinum hominem, Africanum: ex hoc C. Lælium, L. Furium, modestissimos homines et continentissimos: ex hoc fortissimum virum, et illis temporibus doctissimum, M. Catonem illum senem: qui profecto si nihil ad percipiendam, colendamque virtutem literis adjuvarentur, nunquam se ad earum studium contulissent. Quod si non hic tantus fructus ostenderetur, et si ex his studiis delectatio sola peteretur: tamen, ut

opinor,

opinor,
ac libera
que tem
neque lo
senecluten
sis persfu
non impe
nantur,
attingen
mus, ta
in aliis
agresti
commo
tamen,
tem, vi
go ille
ciliarat
dibiles
gligem
Judices
me in
attendi
scripsis
rum v
rentur
tum e
atque
que se
rum se
go no
tione
mis ho
terary

opinor, hanc animi remissionem, humanissimam ac liberalissimam judicaretis. Nam cæteræ neque temporum sunt, neque ætatum omnium, neque locorum. *Hæc studia adolescentiam alunt, senectutem oblectant, secundas res ornant, adversis perfugium ac solutium præbent; delectant domi, non impediunt foris, pernoctant nobiscum, peregrinantur, rusticantur.* Quod si ipsi hæc neque attingere, neque sensu nostro gustare possemus, tamen ea mirari deberemus, etiam cum in aliis videremus. Quis nostrum tam animo agresti ac duro fuit, ut Roscii morte nuper non commoveretur? qui cum esset senex mortuus, tamen, propter excellentem artem ac venustatem, videbatur omnino mori non debuisse. Ergo ille corporis motu tantum amorem sibi conciliarat a nobis omnibus: nos animorum incredibiles motus, celeritatemque ingeniorum negligemus? Quoties ego hunc Archiam vidi, Judices, (utar enim vestra benignitate, quoniam me in hoc novo genere dicendi tam diligenter attenditis) quoties ego hunc vidi, cum literam scripisset nullam, magnum numerum optimorum versuum de his ipsis rebus, quæ tum agerentur dicere extempore? Quoties revocatum eandem rem dicere, commutatis verbis, atque sententiis? Quæ vero accurate, cogitateque scripisset, ea sic vidi probari, ut ad veterum scriptorum laudem pervenirent. Hunc ego non diligam? non admirer? non omni ratione defendendum putem? Atqui sic a summis hominibus, eruditissimisque accepimus, cæterarum rerum studia, et doctrina, et præceptis, et

et arte constare : poëtam natura ipsa valere, et mentis viribus excitari, et quasi divino quodam spiritu inflari. Quare suo jure noster ille Ennius sanctos appellat poëtas, quod quasi deorum aliquo dono atque munere commendati nobis esse videantur. Sit igitur, Judices, sanctum apud vos, humanissimos homines, hoc poëtae nomen, quod nulla unquam barbaria violavit. Saxa et solitudines voce respondent; bestiae sæpe immanes cantu flectuntur, atque consistunt, nos instituti rebus optimis non poëtarum voce moveamur? Homerum Colophonii civem esse dicunt suum: Chii suum vendicant, Salaminii repetunt, Smyrnæi vero suum esse confirmant. Itaque etiam delubrum ejus in oppido dedicaverunt. Permulti alii præterea pugnant inter se, atque contendunt. Ergo illi alienum, quia poëta fuit, post mortem etiam expetunt: nos hunc vivum, qui et voluntate, et legibus noster est, repudiamus? Præsertim cum omne olim studium, atque omne ingenium contulerit Archias ad populi Romani gloriam, laudemque celebrandum? Nam et Cimbricas res adolescens attigit, et ipsi illi C. Mario, qui durior ad hæc studia videbatur, jucundus fuit. *Neque enim quisquam est tam aversus a Musis, qui non mandari versibus æternum suorum laborum facile præconium patiatur.* Themistoclem illum, summum Athenis virum, dixisse aiunt, cum ex eo quaeretur, quod acroama, aut cujus vocem libentissime audiret; *Ejus, a quo sua virtus optime predicaretur.* Itaque ille Marius item eximie L. Plotium dilexit: cujus ingenio putabat ea, quæ

quæ gesserat, posse celebrari. Mithridaticum vero bellum magnum atque difficile, et in multa varietate terra marique versatum, totum ab hoc expressum est: qui libri non modo L. Lucullum, fortissimum et clarissimum virum, verum etiam populi Romani nomen illustrant. Populus enim Romanus aperuit, Lucullo imperante, Pontum, et regiis quondam opibus, et ipsa natura regionis vallatum: populi Romani exercitus, eodem duce, non maxima manu innumerabiles Armeniorum copias fudit: populi Romani laus est, urbem amicissimam Cyzicenorum, ejusdem consilio, ex omni impetu regio, ac totius belli ore ac faucibus ereptam esse, atque servatam: nostra semper feretur, et prædicabitur, L. Lucullo dimicante, cum interfectis ducibus depressa hostium classis, et incredibilis apud Tenedum pugna illa navalis: nostra sunt tropæa, nostra monumenta, nostri triumphi. Quare, quorum ingeniis hæc feruntur, ab iis populi Romani fama celebratur. Carus fuit Africano superiori noster Ennius. Itaque etiam in sepulchro Scipionum putatur is esse constitutus e marmore. At iis laudibus certe non solum ipsi, qui laudantur, sed etiam populi Romani nomen ornatur. In cælum hujus proavus Cato tollitur: magnus honos populi Romani rebus adjungitur. Omnes denique illi Maximi, Marcelli, Fulvii, non sine communi omnium nostrum laude decorantur. Ergo illum, qui hæc fecerat, Rudium hominem majores nostri in civitatem receperunt: nos hunc Heracliensem, multis civitatibus expetitur, in hac autem

legibus constitutum; de nostra civitate ejiciemus? Nam si quis minorem gloriæ fructum putat ex Græcis versibus percipi, quam ex Latinis, vehementer errat; propterea quod Græca leguntur in omnibus fere gentibus: Latina suis finibus, exiguis sane; continentur. Quare si res hæ, quas gessimus, orbis terræ regionibus definiuntur; cupere debemus, quæ minus manuum nostrarum tela pervenerint, eodem gloriam famamque penetrare: quod cum ipsis populis, de quorum rebus scribitur, hæc ampla sunt; tum iis certe, qui de vita, gloriæ causa, dimicant. hoc maximum et periculorum incitamentum est, et laborum. Quam multos scriptores rerum suarum magnus ille Alexander secum habuisse dicitur? Atque is tamen, cum in Sigæo ad Achillis tumulum astitisset, *O fortunate, inquit adolescens, qui tuæ virtutis Homerum præconem inveneris.* Et vere. Nam, nisi Ilias illa extitisset; idem tumulus, qui corpus ejus contexerat, nomen etiam obruisset. Quid? noster hic Magnus, qui cum virtute fortunam adæquavit, nonne Theophanem Mytilenæum, scriptorem rerum suarum, in concione militum civitate donavit? et nostri illi fortes viri, sed rustici, ac milites, dulcedine quadam gloriæ commotis quasi participes ejusdem laudis, magno illud clamore approbaverunt? Itaque, credo, si civis Romanus Archias legibus non esset, ut ab aliquo imperatore civitate donaretur, perficere non potuit. Sylla, cum Hispanos et Gallos donaret, credo, hunc petentem repudiasset: quem nos in concione vidimus, cum ei libellum malus

poëta

poëta
cum
giuso
bat,
tione
mali
nam,
et co
lo Pic
donav
petrav
bus fo
tispin
tamen
dissim
præ n
dis;
Ipsi i
conter
scribu
bilitat
minar
mus il
carmi
tus ex
Ætol
dubita
Quar
poëta
in ea
nore,
ut id
indica

poëta de populo subjecisset, quod epigramma in cum fecisset, tantummodo alternis versibus longiusculis, statim ex iis rebus, quas tunc vendebat, jubere ei præmium tribui sub ea conditione, *ne quid postea scriberet*. Qui sedulitatem mali poëtæ duxerit aliquo tamen præmio dignam, hujus ingenium et virtutem in scribendo, et copiam non expetisset? Quid? a Q. Metello Pio, familiarissimo suo, qui civitate multos donavit, neque per se, neque per Lucullos impetravisset? qui præsertim usque eo de suis rebus scribi cuperet, ut etiam Cordubæ natis poetis pingue quiddam sonantibus atque peregrinum, tamen aures suas dederet. Neque enim est hoc dissimulandum, quod obscurari non potest; sed præ nobis ferendum: *trahimur omnes laudis studio; et optimus quisque maxime gloria ducitur*. Ipsi illi philosophi, etiam illis libellis, quos de contemnenda gloria scribunt, nomen suum inscribunt: in eo ipso, in quo prædicationem, nobilitatemque despiciunt, prædicari de se, ac nominari volunt. Decimus quidem Brutus, summus ille vir et imperator, Accii, amicissimi sui, carminibus templorum ac monumentorum aditus exornavit suorum. Jam vero ille, qui cum Ætolis, Ennio comite, bellavit, Fulvius, non dubitavit Martis manubias Musis consecrare. Quare, in qua urbe imperatores prope armati poetarum nomen et musarum delubra coluerunt, in ea non debent togati iudices a Musarum honore, et a poetarum salute abhorrere. Atque, ut id libentius faciatis, jam me vobis, Iudices, indicabo, et de meo quodam amore gloriæ, ni-

mis acri fortasse, veruntamen honesto, vobis confitebor. Nam, quas res nos in consulatu nostro vobiscum simul pro salute hujus urbis atque imperii, et pro vita civium, proque universa republica gessimus, attigit hic versibus, atque inchoavit: quibus auditis, quod mihi magna res et jucunda visa est, hunc ad perficiendum hortatus sum. Nullam enim virtus aliam mercedem laborum periculorumque desiderat, præter hanc laudis et gloriæ: qua quidem detracta, Judices, quid est, quod in hoc tam exiguo vitæ curriculo, et tam brevi, tantus nos in laboribus exerceamus? Certe, si nihil animus præsentiret in posterum, et si, quibus regionibus vitæ spatium circumscriptum est, eisdem omnes cogitationes terminaret suas: nec tantis se laboribus frangeret, neque tot curis vigiliisque angeretur, neque toties de vita ipsa dimicaret. Nunc insidet quædam in optimo quoque *virtus, quæ noctes et dies animum gloriæ stimulis concitat, atque admonet, non cum vitæ tempore esse dimittendam commemorationem nominis nostri, sed cum omni posteritate adequandam.* An vero tam parvi animi videamur esse omnes, qui in republica, atque in his vitæ periculis laboribusque versamur, ut, cum, usque ad extremum spatium, nullum tranquillum atque otiosum spiritum duxerimus, nobiscum simul moritura omnia arbitremur? An, cum statuas et imagines, non animorum simulacra, sed corporum, studiose multi summi homines reliquerint; consiliorum relinquere, ac virtutum nostrarum effigiem nonne multo malle debemus, summis ingeniis expres-

sam

sam
bam
min
semp
mori
mine
tem
quad
Judic
studi
ecian
id co
num
ro e
muni
comp
vobis
rum
tio d
perat
ornav
que d
laudu
nume
biti,
dem,
acerb
causa
citero
omni
tudin
de ip

sam et politam? Ego vero omnia, quæ gerebam, jam tum in gerendo spargere me ac disseminare arbitrabar in orbis terræ memoriam sempiternam. Hæc vero sive a meo sensu post mortem absutura est, sive, ut sapientissimi homines putaverunt, ad aliquam animi mei partem pertinebit: nunc quidem certe cogitatione quadam, speque delector. Quare conservate, Judices, hominem pudore eo, quem amicorum studiis videtis comprobari tum dignitate, tum etiam venustate: ingenio autem tanto, quantum id convenit existimari, quod summorum hominum ingeniis expetitur esse videatis; causa vero ejusmodi, quæ beneficio legis, auctoritate municipii, testimonio Luculli, tabulis Metelli comprobetur. Quæ cum ita sint: petimus a vobis, Judices, si qua non modo humana, verum etiam divina in tantis negotiis commendatio debet esse: ut eum, qui vos, qui vestros imperatores, qui populi Romani res gestas semper ornavit: qui etiam his recentibus nostris, vestrisque domesticis periculis æternum se testimonium laudum daturum esse profitetur: quique est eo numero, qui semper apud omnes sancti sunt habiti, atque dicti: sic in vestram accipiat fidei, ut humanitate vestra levatus potius, quam acerbitate violatus esse videatur. Quæ de causa, pro mea consuetudine, breviter, simpliciterque dixi, Judices, ea confido probata esse omnibus: quæ non fori, neque judiciali consuetudine, et de hominis ingenio, et communiter de ipsius studio locutus sum, ea, Judices, a vobis

bis spero esse in bonam partem accepta ; ab eo, qui iudicium exercet, certe scio.

O R A T I O II.

QUÆ EST PRO

M. M A R C E L L O.

A R G U M E N T U M.

M. Claudius Marcellus, plebei generis, (nam et Claudii, Pulchrorum, Neronumque cognomine, patricii fuere) nobilis tamen ex majoribus, et sua virtute clarus, gesto consulatu cum Ser. Sulpicio Rufo, jurisconsulto celeberrimo, civili bello Pompeium secutus est: victusque Pharsalica pugna, neque cum iis, qui bellum in Africa renovandum putarunt, sua consilia conjuxit, neque ad Cæsarem victorem, impetrandæ veniæ causa, supplex ire voluit: Mitylenas, urbem a bello, et a belli suspitione remotam, se contulit: ibi satis diu, nullo revertendi in patriam studio, commoratus, cum in publica calamitate conscientia se mentis optimæ consolaretur, et in literis viveret, redditum ei senatus a Cæsare impetravit, quo beneficio gratiæ sunt a multis actæ: Cicero autem, Marcelli amantissimus. luctuosa, quæ extat, oratione, et gratias egit. et
ita

ita Cæsarem laudavit, ut accedere nihil posset. Qua de re non alienum videtur ea recitare, quæ ad Sulpicium scripsit his verbis : Fecerat hoc senatus, ut, cum a L. Pifone mentio esset facta de Marcello, et cum C. Marcellus se ad Cæsaris pedes abjecisset, cunctus confurgeret, et ad Cæsarem supplex accederet. Noli quærere : ita mihi pulcher hic dies visus est, ut speciem aliquam videre viderer, quasi reviviscentis Reip. Itaque, cum omnes ante me rogati gratias Cæsari egissent, ego rogatus mutavi meum consilium. Nam statueram, non mehercule inertia, sed desiderio pristinæ dignitatis in perpetuum tacere. Fregit hoc meum consilium et Cæsaris magnitudo animi, et senatus officium. Itaque pluribus verbis egi Cæsari gratias. Hic de Marcelli summa eloquentia, quia non pertinet ad orationis argumentum, nihil addam. Illud omittendum non videtur, cum in patriam rediret, a P. Magio Chilone, familiari suo, interfectum esse. De quo Sulpicii ad Ciceronem extat epistola. Et quamquam propter Marcellum habita oratio sit, ad conciliandum tamen, et colligendam Cæsaris benevolentiam digreditur Cicero in eam partem, ut de querula ejus, et de suspitione, qui se insidias metuere dixerat, accurate disputet : ac primum, non esse timendum, ostendit ; cum nemo tam ingratus, tamque injustus esse possit, qui, cuius in anima resp. consistit, et a cuius vita omnium vita pendet, eum extinctum velit : deinde

et suo, et reipublicæ nomine hortetur atque obsecret, ut suæ vitæ consulat: postremo non excubias modo custodiasque bonorum civium præ salute illius, verum etiam laterum et corporum oppositus contra vim polliceatur. Habita est, Cæsare III. et M. Lepido Coss. videlicet jam iterum in Africa cum Juba Rege Pompeianis.
 MANUTIUS.

Duturni silentii, Patres conscripti, quod eram his temporibus usus, non timore aliquo, sed partim dolore, partim verecundia, finem Lodiernus dies attulit: idemque initium, quæ vellent, quæque sentirem, meo pristino more dicendi. Tantam enim mansuetudinem, tam inusitatam, inauditamque clementiam, tantum in summa potestate rerum omnium modum, tam denique incredibilem sapientiam, ac pene divinam, tacitus nullo modo præterire possum. M. enim Marcello vobis, Patres conscripti, rei publicæ reddito, non solum illius, sed meam etiam vocem, et auctoritatem, et vobis, et rei publicæ conservatam, ac restitutam puto. Dolebam enim, Patres conscripti, ac vehementer angebar, cum viderem, virum talem, qui in eadem causa, in qua ego, fuisset, non in eadem esse fortuna: nec mihi persuadere poteram, nec fas esse ducebam, versari me in nostro veteri curriculo, illo æmulo, atque imitatore studiorum ac laborum meorum, quasi quodam socio, a me, et comite distracto. Ergo et mihi, et meæ pristinae vitæ consuetudinem, C. Cæsar, inter-

clusam
 ni repu
 sustulit
 multis,
 omnib
 Roman
 offensi
 gnitate
 suspici
 omnis
 pit, cu
 ea jud
 profes
 laus, c
 fortun
 ad om
 perven
 timo j
 bilitat
 studio
 præsta
 nulla
 copia,
 C. Cæ
 affirm
 esse la
 dierno
 los po
 monib
 nes e
 popul
 gestas
 nec n

clusam aperuisti, et his omnibus ad bene de omni republica sperandum, quasi signum aliquod sustulisti. Intellectum est enim mihi quidem in multis, et maxime in me ipso, sed paulo ante omnibus, cum M. Marcellum senatui populoque Romano concessisti, commemoratis præsertim offensionibus, te auctoritatem hujus, ordinis, dignitatemque reipublicæ tuis vel doloribus, vel suspicionibus anteferre. Ille quidem fructum omnis vitæ antea actæ hodierno die maximum cepit, cum summo consensu senatus, tum præterea judicio tuo gravissimo et maximo: ex quo profecto intelligis, quanta in dato beneficio sit laus, cum in accepto tanta sit gloria. Est vero fortunatus ille, cujus ex salutē non minor pene ad omnes, quam ad illum ventura sit, lætitia pervenerit. Quod ei quidem merito, atque optimo jure contigit. Quis enim est illo aut nobilitate, aut probitate, aut optimarum artium studio, aut innocentia, aut ullo genere laudis præstantior? Nullius tantum est flumen ingenii, nulla dicendi, aut scribendi tanta vis, tantaque copia, quæ non dicam exornare, sed enarrare, C. Cæsar, res tuas gestas possit. Tamen hoc affirmo, et hoc pace dicam tua, nullam in his esse laudem ampliorem, quam eam, quam hodierno die consecutus es. Soleo sæpe ante oculos ponere, idque libenter crebris usurpare sermonibus, omnes nostrorum imperatorum, omnes exterarum gentium, potentissimorumque populorum, omnes clarissimorum regum res gestas cum tuis nec contentionum magnitudine, nec numero præliorum, nec varietate regionum,

nec

nec celeritate conficiendi, nec dissimilitudine bellorum posse conferri. Nec vero disjunctis immensas terras citius cujusquam passibus potuisse peragrari, quam tuis non dicam cursibus, sed victoriis illustratæ sunt. Quæ quidem ego nisi magna esse fatear, ut ea vix cujusquam mentis aut cogitatio capere possit, amens sim : sed tamen sunt alia majora. Nam bellicas laudes silent quidam extenuare verbis, easque detrahenducibus, communicare cum multis, ne propria sint imperatorum. Et certe in armis militum virtus, locorum opportunitas, auxilia sociorum, classes, commeatus, multum juvant. Maximam vero partem quasi suo jure Fortuna sibi vindicat : et quidquid est prospere gestum, id penè omne ducit suum. At vero hujus gloriæ, Cæsar, quam es paulo ante adeptus, socium habes neminem. Totum hoc, quantumcumque est, quod certe maximum est, totum est, inquam, tuum. Nihil sibi ex ista laude centurio, nihil præfectus, nihil cohors, nihil turma decerpit. Quin etiam illa ipsa rerum humanarum domina, Fortuna, in istius se societatem gloriæ non offert : tibi cedit : tuam esse totam, et propriam fatetur. Nunquam enim temeritas cum sapientia commiscetur, nec ad consilium casus admittitur. Domuisti gentes immanitate barbaras, multitudine innumerabiles, locis infinitas, omni copiarum genere abundantes ; sed tamen ea vicisti, quæ et naturam, et conditionem, ut vinci possent, habebant. Nulla est enim tanta vis, quæ non ferro ac viribus debilitari, frangique possit. Animum vincere, iracundiam co-

hibere,

hibere, victoriam temperare, adversarium nobilitate, ingenio, virtute præstantem, non modo extollere jacentem, sed etiam amplificare ejus pristinam dignitatem: hæc qui faciat, non ego cum cum summis viris comparo, sed simillimum deo judico. Itaque, C. Cæsar, bellicæ tuæ laudes celebrabuntur illæ quidem non solum nostris, sed pene omnium gentium literis atque linguis: neque ulla unquam ætas de tuis laudibus conticecet. Sed tamen ejusmodi res, nescio quomodo, etiam cum leguntur, obstrepi clamore militum videntur et tubarum sono. At vero cum aliquid clementer, mansuete, juste, moderate, sapienter factum, in iracundia præsertim, quæ est inimica consilio, et in victoria, quæ natura insolens et superba est, aut audimus, aut legimus: quo studio incendimur, non modo in gestis rebus, sed etiam in fictis, ut eos sæpe, quos nunquam vidimus, diligamus? Te vero, quem præsentem intuemur, cujus mentem, sensusque et os cernimus, ut, quidquid belli fortuna reliquum reipublicæ fecerit, id esse salvum velis, quibus laudibus efferemus? quibus studiis prosequemur? qua benevolentia complectemur? Parietes, medius fidius, C. Cæsar, ut mihi videatur, hujus curiæ, tibi gratias agere gestiunt, quod brevi tempore futura sit illa auctoritas in his majorum suorum, et suis sedibus. Equidem cum C. Marcelli, viri optimi, et commemorabili pietate præditi, lacrimas modo vobiscum viderem, omnium Marcellorum meum pectus memoria effudit. Quibus tu etiam mortuis, M. Marcel-

lo conservato, dignitatem suam reddidisti, nobilissimamque familiam, jam ad paucos redactam, pene ab interitu vindicasti. Hunc tu igitur diem tuis maximis et innumerabilibus gratulationibus jure antepones. Hæc enim res unius est propria C. Cæsaris: cæteræ, te duce, gesta, magnæ illæ quidem, sed tamen multo, magnoque comitatu. Hujus autem rei tu idem es et dux, et comes: quæ quidem tanta est, ut tropæis, monumentisque tuis allatura sit finem ætas: nihil est enim opere aut manu factum, quod aliquando non conficiat, et consummat vetustas: at vero hæc tua justitia, et lenitas animi florescet quotidie magis, ita, ut quantum operibus tuis diuturnitas detrahet, tantum afferat laudibus. Et cæteros quidem omnes victores bellorum civilium jam ante æquitate, et misericordia viceras: hodierno vero die teipsum vicisti. Vereor, ut hoc, quod dicam, non perinde intelligi auditu possit, atqui ego ipse cogitans sentio. Ipsam victoriam vicisse videris, cum ea ipsa, quæ illa erat adepta, victis remisisti. Nam cum ipsius victoriæ conditione jure omnes victi occidissimus, clementiæ tuæ judicio conservati sumus. Recte igitur unus invictus es, a quo etiam ipsius victoriæ conditio, visque devicta est. Atque hoc C. Cæsaris judicium, Patres conscripti, quam late pateat, attendite. Omnes enim, qui ad illa arma fato sumus nescio quo rei publicæ misero funestoque compulsi, et si aliqua culpa tenemur erroris humani, a scelere certe liberati sumus. Nam cum M. Marcellum, deprecantibus

cantibus
meme
te; re
trix
tatem
indux
morat
quam
esse su
de pac
dolui
vium,
enim
civilia
socio,
nem f
tantum
valuit
quide
tum r
um co
in ho
et in i
pericu
rerum
luntas
servan
Atque
incert
vero v
clarat,
Atque
Nostri

listi, non solum redactione tu igitur, sed etiam
bus gratias, res uni-
gestas, magnam
em es et ut tro-
it finem
anu fac-
t confu-
et leni-
ut quan-
tantum
nnes vic-
tate, et
te ipsum
non per-
ose cogi-
videris,
remissis-
e omnes
o confer-
us es, a
ne devic-
, Patres
Omnes
quo rei-
si aliqua
certe li-
, depre-
cantibus

cantibus vobis, reipublicæ Cæsar conservavit ;
memet mihi, et item reipublicæ, nullo deprecante ;
reliquos amplissimos viros, et sibi ipsis, et pa-
triæ reddidit, quorum et frequentiam, et digni-
tatem hoc ipso in confessu videtis: non ille hostes
induxit in curiam, sed iudicavit, a plerisque ig-
noratione potius, et falso, atque inani metu,
quam cupiditate, aut crudelitate civile bellum
esse susceptum. Quo quidem in bello semper
de pace agendum, audiendum, putavi, semperque
dolui non modo pacem, sed orationem etiam ci-
vium, pacem efflagitantium, repudiari. Neque
enim ego illa, nec ulla unquam secutus sum arma
civilia, semperque mea consilia, pacis et togæ
focia, non belli atque armorum fuerunt. Homi-
nem sum secutus privato officio, non publico :
tantumque apud me grati animi fidelis memoria
valuit, ut nulla non modo cupiditate, sed ne spe
quidem, prudens et sciens, tanquam ad interi-
tum ruerem voluntarium. Quod quidem me-
um consilium minime obscurum fuit. Nam et
in hoc ordine, integra re, multa de paci dixi,
et in ipso bello eadem etiam cum capitis mei
periculo sensi. Ex quo nemo erit tam injustus
rerum æstimator, qui dubitet, quæ Cæsar's vo-
luntas de bello fuerit, cum pacis auctores con-
servandos statim censuerit, cæteris fuerit iratior.
Atque id minus mirum fortasse tum, cum esset
incertus exitus, et anceps fortuna belli. Qui
vero victor pacis auctores diligit, is profecto de-
clarat, se maluisse non dimicare, quam vincere.
Atque hujus quidem rei M. Marcello sum testis.
Nostri enim sensus, ut in pace semper, sic tum
C etiam

etiam in bello congruebant. Quoties ego eum, et quanto cum dolore vidi, cum insolentiam certorum hominum, tum etiam ipsius victoriæ ferocitatem extimescentem? quo gratior tua liberalitas, C. Cæsar, nobis, qui illa vidimus, debet esse. Non enim jam causæ sunt inter se, sed victoriæ comparandæ. Vidimus tuam victoriam, præliorum exitu terminatam: gladium vagina vacuum in urbe non vidimus. Quos amissimus cives, eos Martis vis perculit, non ira victoriæ: ut dubitare debeat nemo, quin multos, si fieri posset, C. Cæsar ab inferis excitaret; quoniam ex eadem acie conservat, quos potest. Alterius vero partis, nihil amplius dicam, quam id, quod omnes verebamur, nimis iracundam futuram fuisse victoriam. Quidam enim non modo armatis, sed interdum etiam otiosis minabantur: nec, quid quisque sensisset, sed, ubi fuisset, cogitandum esse ducebant: ut mihi quidem videantur Dii immortales, etiam si pœnas a populo Romano ob aliquod delictum expetiverunt, qui civile bellum tantum, et tam luctuosum excitaverunt, vel placati jam, vel etiam satiati aliquando, omnem spem salutis ad clementiam victoris, et sapientiam contulisse. Quare gaude tuo isto tam excellenti bono: et fruiere cum fortuna, et gloria, tum etiam natura, et moribus tuis: ex quo quidem maximus est fructus, jucunditasque sapienti. Cætera cum tua recordabere; etsi persæpe virtuti, tamen plerumque felicitati tuæ congratulabere. De nobis, quos in republica tecum simul salvos esse voluisti, quoties cogitabis, toties de maximis tuis

tuis beneficiis, toties de incredibili liberalitate, toties de singulari sapientia tua cogitabis: quæ non modo summa bona, sed nimirum audebo vel sola dicere. Tantus est enim splendor in laude vera, tanta in magnitudine animi et consilii dignitas, ut hæc a virtute donata; cætera a fortuna commodata esse videantur. Noli igitur in conservandis bonis viris defatigari, non cupiditate præsertim aut pravitate aliqua lapsis, sed opinione officii, stulta fortasse, certe non improba, et specie quadam reipublicæ. Non enim tua ulla culpa est, si te aliqui timuerunt: contraque summa laus, quod plerique minime timendum fuisse senserunt. Nunc vero venio ad gravissimam querelam, et atrocissimam suspicionem tuam, quæ non tibi ipsi magis quam cum omnibus civibus, tum maxime nobis, qui a te conservati sumus, providenda est. Quam etsi spero esse falsam, nunquam tamen verbis extenuabo. Tua enim cautio, nostra cautio est: ut, si in alterutro peccandum sit, malim videri nimis timidus, quam parum prudens. Sed quisnam est iste tam demens, de tuisne! tametsi qui magis sunt tui, quam quibus tu salutem insperantibus reddidisti? An ex eo numero, qui una tecum fuerunt? non est credibilis tantus in ullo furor: ut, quo duce omnia summa sit adeptus, hujus vitam non anteponat suæ. At si tui nihil cogitant sceleris, cavendum est ne quid inimici. Qui? omnes enim qui fuerunt, aut sua pertinacia vitam amiserunt, aut tua misericordia retinuerunt: ut aut nulli supersint de inimicis, aut, qui superfuerunt, amicissimi sint.

Sed tamen, cum in animis hominum tantæ latebræ sint, et tanti recessus, augeamus sane suspicionem tuam : simul enim augebimus et diligentiam. Nam quis est omnium tam ignarus rerum, tam rudis in republica, tam nihil unquam nec de sua, nec de communi salute cogitans, qui non intelligat, tua salute contineri suam ? et ex unius tua vita pendere omnium ? Equidem de te dies noctesque, ut debeo, cogitans, casus duntaxat humanos, et incertos eventus valetudinis, et naturæ communis fragilitatem extimesco ; doleoque, cum respublica immortalis esse debeat, eam in unius mortalis anima consistere. Si vero ad humanos casus, incertosque eventus valetudinis, sceleris etiam accedat, insidiarumque consensio : quem deum, si cupiat, opitulari posse reipublicæ credamus ? Omnia sunt excitanda tibi, C. Cæsar, uni, quæ jacere sentis, belli ipsius impetu, quod necesse fuit, percussa, atque prostrata : constituenda judicia, revocanda fides, comprimendæ libidines, propaganda soboles, omnia, quæ dilapsa jam fluxerunt, severis legibus vincienda sunt. Non fuit recusandum in tanto civili bello, tantoque animorum ardore, et armorum, quin quassata respublica, quicumque belli eventus fuisset, multa perderet, et ornamenta dignitatis, et præsidia stabilitatis suæ : multaque uterque dux faceret armatus, quæ idem togatus fieri prohibuisset. Quæ quidem nunc tibi omnia belli vulnera curanda sunt : quibus, præter te, mederi nemo potest. Itaque illam tuam præclarissimam et sapientissimam vocem iavitus audiui :
fatis

fatis te diu vel naturæ vixisse, vel gloriæ. Satis, si ita vis, naturæ fortasse; addo etiam, si placet, gloriæ: at, quod maximum est, patriæ certe parum. Quare omitte, quæso, istam doctorum hominum in contemnenda morte prudentiam: noli nostro periculo sapiens esse. Sæpe enim venit ad aures meas, te idem istud nimis crebro dicere, satis te tibi vixisse. Credo: sed tum id audirem, si tibi soli viveres, aut si tibi etiam soli natus esses. Nunc, cum omnium salutem civium, cunctamque rempublicam res tuæ gestæ complexæ sint: tantum abes a perfectione maximorum operum, ut fundamenta, quæ cogitas, nondum jeceris. Hic tu modum tuæ vitæ, non salutæ reipublicæ, sed æquitatē animi definies? Quid, si istud ne gloriæ quidem tuæ satis est? cujus te esse avidissimum, quamvis sis sapiens, non negabis. Parumne igitur, inquires, gloriam magnam relinquemus? Immo vero aliis, quamvis multis, satis: tibi uni parum. Quidquid enim est, quamvis amplum sit, id certè parum est tum, cum est aliquid amplius. Quod si rerum tuarum immortalium, C. Cæsar, hic exitus futurus fuit, ut, devictis adversariis, rempublicam in eo statu relinqueres, in quo nunc est: vide, quæso, ne tua divina virtus admirationis plus sit habitura, quam gloriæ: si quidem gloria, est illustris, ac pervagata multorum, et magnorum, vel in suos, vel in patriam, vel in omne genus hominum, fama meritorum. Hæc igitur tibi reliqua pars est, hic restat actus, in hoc elaborandum est, ut rempublicam constituas, eaque tu in primis composis-

summa tranquillitate et otio perfruare : tum te, si voles, cum et patriæ, quod debes, solveris, et naturam ipsam expleveris satietate vivendi, satis diu vixisse dicito. Quid est enim omnino hoc ipsum diu, in quo est aliquid extremum, quod cum venerit, omnis voluptas præterita pro nihilo est, quia postea nulla futura sit? Quanquam iste tuus animus nunquam his angustiiis, quas natura nobis ad vivendum dedit, contentus fuit, semperque immortalitatis amore flagravat. Nec verò hæc tua vita ducenda est, quæ corpore et spiritu continetur. Illa, inquam, illa vita est tua, Cæsar, quæ vigeat memoria seculorum omnium : quam posteritas alet, quam ipsa æternitas semper tuebitur. Huic tu inservias, huic te ostentes, oportet : quæ quidem, quæ miretur, jam pridem multa habet ; nunc, etiam quæ laudet, expectat. Obstupescunt posterius certi imperia, provincias, Rhenum, Oceanum, Nilum, pugnas innumerabiles, incredibiles victorias, monumenta, munera, triumphos audientes, et legentes tuos. Sed, nisi hæc urbs stabilita tuis consiliis et institutis erit, vagabitur modo nomen tuum longe atque late : sedem quidem stabilem, et domicilium certum non habebit. Erit inter eos etiam, qui nascuntur, sicut inter nos fuit, magna dissensio, cum alii laudibus ad cælum res tuas gestas efferent : alii fortasse aliquid requirent, idque vel maximum, nisi belli civilis incendium salute patriæ restinxeris : ut illud fati fuisse videatur, hoc consilii. Servi igitur iis etiam iudicibus, qui multis post seculis de te iudicabunt : et quidem

haud

tum te, veris, et
ndi, fa-
omnino
remum,
ræterita
ra fit?
s angu-
it, con-
amore
nda est,
lla, in-
bit me-
tas alet,
taic tu
æ qui-
habet;
bstupe-
lenum,
, incre-
trium-
nisi hæc
rit, va-
e late:
certum
nascen-
o, cum
erent:
maxi-
patriæ
r, hoc
us, qui
quidem
haud

haud scio, an incorruptius, quam nos. Nam et
sine amore, et sine cupiditate, et rursus sine o-
dio, et sine invidia iudicabunt. Id autem etiam
si tunc ad te, ut quidam falso putant, non per-
tinebit; nunc certe pertinet, te esse talem, ut
tuas laudes obscuratura nulla unquam sit oblivio.
Diversæ voluntates civium fuerunt, distractæ-
que sententiæ. Non enim consiliis solum et stu-
diis, sed armis etiam et castris dissidebamus. E-
rat autem obscuritas quædam, erat certamen
inter clarissimos duces: multi dubitabant, quid
optimum esset: multi, quid sibi expediret:
multi, quid deceret: nonnulli etiam, quid lice-
ret. Perfuncta respublica est hoc misero, fatali-
que bello: vicit is, qui non fortuna inflammaret
odium suum, sed bonitate leniret: nec qui om-
nes, quibus iratus esset, eosdem etiam exilio,
aut morte dignos iudicaret. Arma ab aliis po-
sita, ab aliis erepta sunt. Ingratus est, injus-
tusque civis, qui armorum periculo liberatus,
animum tamen retinet armatum: ut etiam ille
sit melior, qui in acie cecidit, qui in causa ani-
mam profudit. Quæ enim pertinacia quibus-
dam, eadem aliis constantia videri potest. Sed
jam omnis fracta dissensio est armis, et extincta
æquitate victoris: restat, ut omnes unum ve-
lint, qui modo habent aliquid non solum sapien-
tiæ, sed etiam sanitatis. Nisi te, C. Cæsar, sal-
vo, et in ista sententia, qua cum antea, tum ho-
die vel maxime usus es, manente, salvi esse non
possumus. Quare omnes te, qui hæc salva esse
volumus, et hortamur, et obsecramus, ut vitæ,
ut salutis tuæ consulas: omnesque tibi, ut pro a-
liis

his etiam loquar, quod de me ipse sentio, quoniam subesse aliquid putas, quod cavendum sit, non modo excubias, et custodias, sed etiam laterum nostrorum oppositus, et corporum pollicemur. Sed, unde est orsa, in eodem terminetur oratio: maximas tibi omnes gratias agimus, C. Cæsar, majores etiam habemus. Nam omnes idem sentiunt: quod ex omnium precibus et lacrimis sentire potuisti. Sed quia non est stantibus omnibus necesse dicere; a me certe dici volunt: cui necesse est quodammodo, et quod volunt, et quod M. Marcello, a te huic ordini, populoque Romano, et reipublicæ reddito, præcipue id a me fieri debere intelligo. Nam lætari omnes, non ut de unius solum, sed ut de communi omnium salute, sentio. Quod autem summæ benevolentiae est, quæ mea erga illum omnibus semper nota fuit, ut vix C. Marcello, optimo et amantissimo fratri, præter eum quidem, cederem nemini, cum id sollicitudine, cura, labore tamdiu præstiterim, quamdiu est de illius salute dubitatum: certe hoc tempore, magnis curis, molestiis, doloribus liberatus, præstare debeo. Itaque C. Cæsar, sic tibi gratias ago, ut omnibus me rebus a te non conservato solum, sed etiam ornato, tamen ad tua innumerable in me unum merita, quod fieri jam posse non arbitrabar, maximus hoc tuo facto cumulus accesserit.

O R A.

Hunc
rem
sare
inter
ris
no
bren
Fratre
Cæ
libri
in F
Pompe
(in
temp
fuit,
dum
Ital
item
labor
Afr
fuer

O R A T I O III.

QUÆ EST PRO

Q. L I G A R I O.

A R G U M E N T U M.

Hunc orationem M. Tullius in Foro apud Cæsarem dixit extremo anno Urbis 707, Julio Cæsare III. M. Æmilio Lepido Coss. pridie Kal. interkalares priores, qui fuit ultimus dies prioris mensis illorum duorum, quos Cæsar hoc anno Fastos corrigens, inter Novembrem ac Decembrem interjecit: de quibus Suetonius in Julio.

Fratres et propinqui Ligarii prostrati ad pedes Cæsaris domi ejus jacuerunt, ut est epist. xv. libri vi. Famil. et in hac oratione. Postea vero in Foro hæc Cicero dixit.

Pompeianis hoc anno devictis a Cæsare in Africa (in quam Ligarius ante bellum civile profectus, tempore belli remanserat) Ligario vita concessa fuit, ut est in Comment. de bello Africo. Sed dum Cæsare Romam reverso, Ligarius extra Italiam in exilio manet, ac fratres, propinqui, itemque C. Pansa et M. Cicero de ejus reditu laborant, Q. Ælius Tubero, qui cum patre suo Africæ ora, triennio ante a Ligario prohibitus fuerat, eum apud Cæsarem accusavit, et oratio-

nem in Ligarium edidit : *cujus Quintilianus lib. x. cap. i. meminit. Cicero eum concessione defendit. Cum autem concessionis duæ partes a Rhetoribus proponantur, Purgatio et Deprecatio, M. Cicero illis primum utitur, atque ἀντιγυλλήματα aliquot locis miscet : ad extremam vero Deprecationem adhibet. Hanc orationem pulcherrimam, ut a Pomponio jurisconsul. nominatur in L. II. D. de orig. juris, Cicero bello Hispaniensi scriptam edidit : quæ quantopere Attico, Balbo, Oppio, aliisque placuerit, cognosces epist. xii. et xviii. libri xiii. ad Attic.*
FABRITIUS.

NOVUM crimen, C. Cæsar, et ante hunc diem inauditum propinquus meus ad te Q. Tubero detulit, Q. Ligarium in Africa fuisse : idque C. Panfa, præstanti vir ingenio, fretus fortasse ea familiaritate, quæ est ei tecum, ausus est confiteri. Itaque, quo me vertam, nescio. Paratus enim veneram, cum tu id neque per te scires, neque audire aliunde potuisses, ut ignorance tua ad hominis miseri salutem abuterer : sed quoniam diligentia inimici investigatum est, quod latebat, confitendum est, ut opinor : præsertim cum meus necessarius, C. Panfa, fecerit, ut id jam integrum non esset : omnisque controversia, omnis oratio ad misericordiam tuam conferenda est, quæ plurimi sunt conservati, cum a te non liberationem culpæ, sed errati, veniam impetravissent. Habes igitur, Tubero, quod est accusatori maxime optandum, confitentem reum : sed tamen ita confitentem,

se in ea parte fuisse, quā te, Tubero, quā virum
 omni laude dignum, patrem tuum. Itaque
 prius de vestro delicto confiteamini necesse est,
 quam Ligarii ullam culpam reprehendatis. Q.
 gitur Ligarius, cum esset adhuc nulla belli sus-
 picio, legatus in Africam cum C. Confidio pro-
 fectus est: quā in legatione et civibus, et sociis
 ita se probavit, ut decedens Confidius provincia
 satisfacere hominibus non posset, si quemquam
 alium provinciae praefecisset. Itaque Q. Liga-
 rius, cum diu recusans nihil profecisset, provin-
 ciam accepit invitus: cui sic praefuit in pace,
 ut et civibus, et sociis gratissima esset ejus inte-
 gritas, et fides. Bellum subito exarsit: quod,
 qui erant in Africa, ante audierunt geri, quam
 parari. Quo audito, partim cupiditate incon-
 siderata, partim caeco quodam timore, primo
 salutis, post etiam studii sui querebant aliquem
 ducem: cum Ligarius, domum spectans, et ad
 suos redire cupiens, nullo se implicari negotio
 passus est. Interim P. Accius Varus, qui prae-
 tor Africam obtinuerat, Uticam venit. Ad eum
 statim concursus est. Atque ille non mediocri
 cupiditate arripuit imperium, si illud imperium
 esse potuit, quod ad privatum clamore multitu-
 dinis imperitiae, nullo publico consilio, defere-
 batur. Itaque Ligarius, qui omni tale nego-
 tium cuperet effugere, paulum adventu Vari
 conquievit. Adhuc, C. Caesar, Q. Ligarius
 omni culpa vacat. Domo est egressus non mo-
 do nullum ad bellum, sed ne ad minimam qui-
 dam suspicionem belli: legatus in pace profec-
 tus, in provincia pacatissima ita se gessit, ut ei
 pacem

pacem esse expediret. Profectio certe animum tuum non debet offendere. Num igitur remansio? Multo minus. Nam profectio voluntatem habuit non turpem, remansio etiam necessitatem honestam. Ergo hæc duo tempora carent crimine: unum, cum est legatus profectus: alterum, cum, efflagitatus a provincia, præpositus Africæ est. Tertium est tempus, quo post adventum Vari in Africâ restitit. Quod si est criminofum, necessitatis crimen est, non voluntatis. An ille, si potuisset illinc ullo modo evadere, Uticæ potius, quam Romæ; cum P. Accio, quam cum concordissimis fratribus; cum alienis esse, quam cum suis maluisset? Cum ipsa legatio plena desiderii ac sollicitudinis fuisset, propter incredibilem quendam fratrum amorem; hic æquo animo esse potuit, belli dissidio distractus a fratribus? Nullum igitur habes, Cæsar, adhuc in Q. Ligario signum alienæ a te voluntatis. Cujus ego causam animadvertite, quæso, qua fide defendam, cum prodo meam. O clementiam admirabilem, atque omni laude, prædicatione, literis, monumentisque decorandam! M. Cicero apud te defendit, alium in ea voluntate non fuisse, in qua seipsum confitetur fuisse: nec tuas tacitas cogitationes extimescit: nec, quid tibi de alio audienti, de se ipso occurrat, reformidat. Vide, quam non reformidem: vide, quanta lux liberalitatis, et sapientiæ tuæ mihi apud te dicenti oboriatur. Quantum poterò, voce contendam, ut hoc populus Romanus exaudiat: suscepto bello, Cæsar, gesto etiam ex magna parte, nulla vi coactus, iudicio ac voluntate

luntate
sumpta
nempe a
me, ant
ad me ex
qui fuiss
perio po
passus es
cium po
nui, qu
nique se
liatam c
bero, ut
de Liga
propter
se eade
dustria
quam c
diisque
propinc
tum re
esse cri
is, qui
prohibi
tra ipsu
enim,
falica g
tebat?
tua me
piebas
veri vie
dem in
Tuber

suntate ad ea arma profectus sum, quæ erant sumpta contra te. Apud quem igitur hoc dico? nempe apud eum, qui, cum hoc sciret, tamen me, antequam vidit, reipublicæ reddidit: qui ad me ex Ægypto literas misit, ut essem idem, qui fuisset: qui cum ipse imperator in toto imperio populi Romani unus esset, esse me alterum passus est: a quo, hoc ipso C. Pansa mihi nuncium perferente, concessos fasces laureatos tenui, quoad tenendos putavi: qui mihi tum denique se salutem putavit dare, si eam nullis spoliata ornamentis dedisset. Vide, quæso, Tubero, ut, qui de meo facto non dubitem dicere, de Ligarii non audeam confiteri. Atque hæc propterea de me dixi, ut mihi Tubero, cum de se eadem dicerem, ignosceret. Cujus ego industriæ, gloriæque faveo, vel propter propinquam cognationem, vel quod ejus ingenio, studiisque delector, vel quod laudem adolescentis propinqui existimo etiam ad meum aliquem fructum redundare. Sed hoc quæro, quis putet esse crimen, fuisse in Africa Ligarium? nempe is, qui et ipse in eadem Africa esse voluit, et prohibitum se a Ligario queritur, et certe contra ipsum Cæsarem est congressus armatus. Quid enim, Tubero, destitutus ille tuus in acie Pharsalica gladius agebat? cujus latus ille mucro petebat? qui sensus erat armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Nimis urgeo: commoveri videtur adolescens: ad me revertar. Iisdem in armis fui. Quid autem aliud egimus, Tubero, nisi, ut, quod hic potest, nos possemus?

D

Quorum

Quorum igitur impunitas, Cæsar, tuæ clementiæ laus est, eorum ipsorum ad crudelitatem te acuet oratio? Atque in hac causa nonnihil equidem, Tubero, etiam tuam, sed multo magis patristui prudentiam desidero: quod homo, cum ingenio, tum etiam doctrina excellens, genus hoc causæ quod esset, non viderit. Nam, si vidisset, quovis profecto, quam isto modo, a te agi maluisset. Arguis fatentem. Non est satis. Accusas eum, qui causam habet, aut, ut ego dico, meliorem, quam tu: aut, ut tu vis parem. Hæc non modo mirabilia sunt, sed prodigii simile est quod dicam. Non habet eam vim ista accusatio, ut Q. Ligarius condemnnetur, sed ut necetur. Hoc egit civis Romanus ante te nemo. Externi isti sunt mores. Usque ad sanguinem incitari solet odium aut levium Græcorum, aut inmanium Barbarorum. Nam quid aliud agis? ut Romæ ne sit? ut domo careat? ne cum optimis fratribus, ne cum hoc T. Broccho, avunculo suo, ne cum ejus filio, consobрино suo, ne nobiscum vivat? ne sit in patria? Num est? num potest magis carere his omnibus, quam caret? Italia prohibetur, exulat. Non tu ergo hunc patria privare, qua caret, sed vita, vis. At istud ne apud eum quidem dictatorem, qui omnes, quos oderat, morte multabat, quisquam egit isto modo. Ipse jubebat occidi, nullo postulante: præmiis etiam invitabat. Quæ tamen crudelitas ab hoc eodem aliquot annis post, quem tu nunc crudelem esse vis, vindicata est. Ego vero istud non postulo, inquires. Ita mehercule existimo, Tubero. Novi enim te, novi patrem,

novi

novi domi
que gene
tatis, do
marum,
scio, vos
tenditis.
qua adh
contenti
Si enim
flulatis?
to acerb
domi pe
ad pedes
hujus hu
et in no
ad pedes
hoc dom
spero no
ses, et o
scas, ca
crantium
tem exu
domi pe
rali mis
tollere?
Si in ha
set, qua
(intellig
daret ist
victorib
tiani de
cum a t
mentian

novi domum, nomenque vestrum: studia denique generis ac familiae vestrae, virtutis, humanitatis, doctrinae, plurimarum artium atque optimarum, nota sunt mihi omnia. Itaque certo scio, vos non petere sanguinem: sed parum attenditis. Res enim eo spectat, ut ea poena, in qua adhuc Q. Ligarius sit, non videamini esse contenti. Quae est igitur alia, praeter mortem? Si enim in exilio est, sicuti est, quid amplius postulatis? An, ne ignoscatur? Hoc vero multo acerbius, multoque est durius. Quod nos domi petimus, precibus et lacrimis, prostrati ad pedes, non tam nostrae causae fidentes, quam hujus humanitati: id ne impetremus, pugnabis? et in nostrum fletum irrumpes? et nos jacentes ad pedes supplicum voce pronibebis? Si, cum hoc domi faceremus, quod et fecimus et, ut spero non frustra fecimus, tu derepente irrupisses, et clamare coepisses, C. Caesar, cave ignoscas, cave te fratrum, pro fratris salute obsecrantium, misereatur: nome omnem humanitatem exuisses? Quanto hoc durius, quod nos domi petimus, id a te in foro oppugnari? et in tali miseria multorum, perfugium misericordiae tollere? Dicam plane, C. Caesar, quod sentio. Si in hac tanta tua fortuna lenitas tanta non esset, quantam tu per te, per te, inquam, obtines, (intelligo quid loquar) acerbissimo luctu redundaret ista victoria. Quam multi enim essent de victoribus, qui te crudelem esse vellent, cum etiam de victis reperiantur? quam multi, qui, cum a te nemini ignosci vellent, impedirent clementiam tuam, cum etiam ii, quibus ipse igno-

visti, nolint te in alios esse misericordem? Quod si probare Cæsari possemus, in Africa Ligarium omnino non fuisse: si honesto et misericordi mendacio saluti civis calamitosi consultum esse velle-
mus: tamen hominis non esset, in tanto discriminis et periculi civis refellere et coarguere nostrum mendacium: et, si esset alicujus, ejus certe non esset, qui in eadem causa et fortuna fuisset. Sed tamen aliud est errare Cæsarem nolle, aliud nolle misereri. Tu diceres: cave, Cæsar, credas: fuit in Africa Ligarius: tulit arma contra te. Nunc quid dicis? cave ignoscas. Hæc nec hominis, nec ad hominem vox est? qua qui apud te, C. Cæsar, utetur, suam citius abjiciet humanitatem, quam extorquebit tuam. Ac primis aditus, et postulatio Tuberonis, hæc, ut opinor, fuit, velle se de Q. Ligarii scelere dicere. Non dubito, quin admiratus sis, vel quod de nullo alio quisquam, vel quod is, qui in eadem causa fuisset, vel quidnam novi facinoris afferret. Scelus tu illud vocas, Tubero? cur? isto enim nomine illa adhuc causa caruit. Alii errorem appellant: alii timorem: qui durius, spem, cupiditatem, odium, pertinaciam: qui gravissime, temeritatem: scelus, præter te, adhuc nemo. Ac mihi quidem, si proprium et verum nomen nostri mali quæretur, fatalis quædam calamitas incidisse videtur, et improvidas hominum mentes occupavisse: ut nemo mirari debeat, humana consilia divina necessitate esse superata. Liceat esse miseros, quanquam hoc victore esse non possumus. Sed non loquor de nobis: de illis loquor, qui occiderunt. Fuerint cupidi,

cupidi, fu-
ris vero cr-
Pompeio
Quando l-
aut tua c-
contumeli-
victus ex-
dignitate
cupiebas,
an ut cum
ro, Cæsa-
te non vi-
conservat
republica
columi di-
illam exi-
non hosti-
que cupi-
tim confi-
aberrenti-
par: non
causa tur-
parte, q-
ea judica-
Cognito
toriam p-
matus?
veniamus
facilius f-
an vobis
inquies,
lis, null-
idem leg-

cupidi, fuerint irati, fuerint pertinaces: scele-
 ris vero crimine, furoris, parricidii, liceat Cn.
 Pompeio mortuo, liceat multis aliis carere.
 Quando hoc quisquam ex te, Cæsar, audivit?
 aut tua quid aliud arma voluerunt, nisi a te
 contumeliam propulsare? quid egit tuus ille in-
 victus exercitus, nisi ut suum jus tueretur, et
 dignitatem tuam? Quid? tu, cum pacem esse
 cupiebas, idne agebas, ut tibi cum sceleratis,
 an ut cum bonis civibus conveniret? Mihi ve-
 ro, Cæsar, tua in me maxima merita tanta cer-
 te non viderentur, si me, ut sceleratum, a te
 conservatum putarem. Quomodo autem tu de
 republica, bene meritus esses, si tot sceleratos in-
 columi dignitate esse voluisses? Secessionem tu
 illam existimavisti, Cæsar, initio, non bellum:
 non hostile odium, sed civile dissidium: utris-
 que cupientibus rempublicam salvam, sed par-
 tim consiliis, partim studiis a communi utilitate
 aberrantibus. Principum dignitas erat pene
 par: non par fortasse eorum, qui sequebantur:
 causa tum dubia, quod erat aliquid in utraque
 parte, quod probari posset: nunc melior certe
 ea judicanda est, quam etiam Dii adjuverint.
 Cognito vero clementia tua, quis non eam vic-
 toriam probeat, in qua occiderit nemo, nisi ar-
 matus? Sed, ut omittam communem causam,
 veniamus ad nostram: utrum tandem existimas
 facilius fuisse, Tübero, Ligario ex Africa exire,
 an vobis in Africam non venire? Poteramusne,
 inquires, cum senatus censuisset? Si me consu-
 lis, nullo modo. Sed tamen Ligarium senatus
 idem legaverat. Atque ille eo tempore paruit,

cum parere senatui necesse erat: vos tum par-
 uistis, cum paruit nemo, qui noluit. Repre-
 hendo igitur? minime vero. Neque enim licuit
 aliter vestro generi, nomini, familiæ, disciplinæ.
 Sed hoc non concedo, ut, quibus rebus glorie-
 mini in vobis, easdem in aliis reprehendatis.
 Tuberonis fors conjecta est ex senatus-consulto,
 cum ipse non adesset, morbo etiam impediretur:
 statuerat se excusare. Hæc ego novi propter
 omnes necessitudines, quæ mihi sunt cum L. Tu-
 berone. Domi una eruditi, militiæ contuber-
 nales, post affines, in omni denique vitâ fami-
 liares. Magnum etiam vinculum, quod iisdem
 studiis semper usi sumus. Scio igitur Tubero-
 nem domi manere voluisse. Sed ita quidam age-
 bant, ita reipublicæ sanctissimum nomen oppo-
 nebant, ut etiam si aliter sentiret, verborum ta-
 men ipsorum pondus sustinere non posset. Cessit
 auctoritati amplissimi viri, vel potius paruit.
 Una est profectus cum iis, quorum erat una cau-
 sa. Tardius iter fecit. Itaque in Africam ve-
 nit jam occupatam. Hinc in Ligarium crimen
 oritur, vel ira potius. Nam, si crimen est ul-
 lum, voluisse: non minus magnum est, vos Afri-
 cam, omnium provinciarum arcem, natam ad
 bellum contra hanc urbem gerendum, obtinere
 voluisse, quam aliquem se maluisse. Atque is
 tamen aliquis, Ligarius non fuit. Varus impe-
 rium se habere dicebat: fascēs certe habebat.
 Sed quoquo modo sese illud habet: hæc querela
 vestra, Tubero, quid valet? Recepti in pro-
 vinciam non sumus. Quid si essetis? Cæsarine
 eam tradituri fuissetis, an contra Cæsarem re-
 tenturi?

tenturi?
 liberalitas
 derit Tub
 que misera
 non dubit
 cere inter
 reprehend
 fuisset, eff
 omitto, n
 simas aure
 cogitavit,
 igitur in
 bus huius
 rex poter
 voluntas,
 ro, quid
 turi fueri
 feceritis.
 dem pon
 ma cum
 injuriæ q
 eum, cu
 belli ven
 vinciam
 provincia
 Quæ est
 accusatis
 tra Cæsa
 dem vel
 me licet
 ros, etia
 biti esset
 Ligarii,

tenturi? Vide, quid licentiæ, Cæsar, nobis tua liberalitas det, vel potius audaciæ. Si responderit Tubero, Africam, quo senatus eum, forsque miserat, tibi patrem suum traditurum fuisse: non dubitabo apud ipsum te, cujus id eum facere interfuit, gravissimis verbis ejus consilium reprehendere. Non enim si tibi ea res grata fuisset, esset etiam probata. Sed jam hoc totum omitto, non tam ut ne offendam tuas patientissimas aures, quam ne Tubero, quod nunquam cogitavit, facturus fuisse videatur. Veniebatis igitur in Africam provinciam, unam ex omnibus huius victoriæ maxime infestam: in qua erat rex potentissimus, inimicus huic causæ, aliena voluntas, conventus firmi, atque magni. Quæro, quid facturi fuissetis? quanquam, quid facturi fueritis, non dubitem, cum videam, quid feceritis. Prohibiti estis in provincia vestra pedem ponere, et prohibiti, ut perhibetis, summa cum injuria. Quomodo id tulistis? acceptæ injuriæ querelam ad quem detulistis? nempe ad eum, cujus auctoritatem secuti, in societatem belli veneratis. Quod si Cæsaris causa in provinciam veniebatis: ad eum profecto exclusi provincia venissetis. Venistis ad Pompeium. Quæ est ergo apud Cæsarem querela, cum eum accusatis, a quo queramini vos prohibitos contra Cæsarem bellum gerere? Atque in hoc quidem vel cum mendacio, si vultis, gloriari per me licet, vos provinciam fuisse Cæsari tradituros, etiam si a Varo, et quibusdam aliis prohibiti essetis. Ego autem confitebor culpam esse Ligarii, qui vos tantæ laudis occasione privaverit.

rit. Sed vide, quæso, C. Cæsar, constantiam ornatissimæ viri, L. Tuberonis: quam ego, quamvis ipse probarem, ut proba, tamen non commemorarem, nisi a te cognovissem in primis eam virtutem solere laudari. Quæ fuit igitur unquam in ullo homine tanta constantia? Constantiam dico? nescio, an melius patientiam possem dicere. Quotus enim istud quisque fecisset, ut a quibus in dissensione civili non esset receptus, essetque etiam cum crudelitate rejectus, ad eas ipsas rediret? Magni cujusdam animi, atque ejus viri est, quem de suscepta causa, propositaque sententia, nulla contumelia, nulla vis, nullum periculum posset depellere. Ut enim cætera paria Tuberoni cum Varo fuissent; honos, nobilitas, splendor, ingenium; quæ nequaquam fuerunt: hoc certe præcipuum Tuberonis fuit, quod justo cum imperio ex senatus-consulto in provinciam suam venerat. Hinc prohibitus, non ad Cæsarem, ne iratus: non domum, ne iners: non aliquam in regionem, ne condempnare causam illam, quam secutus esset, videretur: in Macedoniam, ad Cn. Pompeii castra venit, in eam ipsam causam, a qua erat rejectus cum injuria. Quid? cum ista res nihil commovisset ejus animum, ad quem veneratis: languidiore, credo, studio in causa fuistis. Tantummodo in præfidiis eratis: animi vero a causa abhorrebant. An, ut fit in civilibus bellis, nec in vobis magis, quam in reliquis, omnes vincendi studio tenebamur? Pacis equidem semper auctor fui: sed tum fero. Erat enim amentis, cum aciem videres, pacem cogitare.

are. Omnes, inquam, vincere volebamus : tu certe præcipue, qui in eum locum venisses, ubi tibi esset pereundem, nisi vicisses. Quanquam, ut nunc se res habet, non dubito, quin hanc salutem anteponas illi victoriæ. Hæc ego non dicerem, Tubero, si aut vos constantiæ vestræ, aut Cæsarem beneficii sui pœniteret. Nunc quæro, utrum vestras injurias, an reipublicæ persequamini. Si reipublicæ : quid de vestra in ea causa perseverantia respondebitis ? Si vestras : videte, ne erretis, qui Cæsarem vestris inimicis iratum fore putetis, cum ignoverit suis. Itaque num tibi videor, Cæsar, in causa Ligarii occupatus esse ? Num de ejus facto dicere ? quidquid dixi, ad unam summam referri volo vel humanitatis, vel clementiæ, vel misericordiæ tuæ. Causas, Cæsar, egi multas, et quidem tecum, dum te in foro tenuit ratio honorum tuorum : certe nunquam hoc modo, *Ignoscite, judices : erravit : lapsus est : non putavit : si unquam posthac.* Ad parentem sic agi solet. Ad judices, *Non fecit, non cogitavit, falsi testes, fitem crimen.* Dic te, Cæsar, de facto Ligarii judicem esse : quibus in præfidiis fuerit, quære. Taceo. Ne hæc quidem colligo, quæ fortasse valerent etiam apud judicem : legatus ante bellum profectus, relictus in pace, bello oppressus, in eo non acerbus ; tum etiam totus animo, et studio tuus. Ad judicem sic agi solet. Sed ego ad parentem loquor, Erravi, temere feci, pœnitet : ad clementiam tuam confugio : delicti veniam peto : ut ignoscas oro. Si nemo impetravit, arroganter : si plurimi, tu idem fer opem,
qui

qui spem dedisti. An sperandi Ligario causa non sit, cum mihi apud te sit locus etiam pro altero deprecandi? Quanquam neque in hac oratione spes est posita causæ, nec in eorum studiis, qui a te pro Ligario petunt, tui necessarii. Vidi enim, et cognovi, quid maxime spectares, cum pro alicujus salute multi laborarent: causas apud te rogantium gratiores esse, quam vultus; neque spectare, quam tuus esset necessarius is, qui te oraret, sed quam filius, pro quo laboraret. Itaque tribuis tu quidem tuis ita multa, ut mihi beatiore illi esse videantur interdum, qui tua liberalitate fruuntur, quam tu ipse, qui illis tam multa concedis. Sed video tamen, apud te causas, ut dixi, rogantium valere plus, quam preces: ab iisque te moveri maxime, quorum iustissimum dolorem videas in petendo. In Q. Ligario conservando multus tu quidem gratum facies necessariis tuis; sed hoc, quæso, considera, quod soles. Possum fortissimos viros, Sabinos, tibi probatissimos, totumque agrum Sabinum, florem Italiæ, ac robur reipublicæ, proponere. Nosti optime homines. Animadvertite horum omnium mœstitiam, et dolorem. Hujus T. Brocchi, de quo non dubito quid existimes, lacrimas squaloremque ipsius, et filii vides. Quid de fratribus dicam? Noli, Cæsar, putare de unius capite nos agere. Aut tres tibi Ligarii retinendi in civitate sunt, aut tres ex civitate exterminandi? Quodvis exilium his est optatius, quam patria, quam domus, quam Dii penates, uno illo exulante. Si fraterni, si pie, si cum dolore faciunt, moveant te horum lacrimæ,

PRO Q. LIGARIO.

47

me, moveat pietas, moveat germanitas : valeat tua vox illa, quæ vicit. Te enim dicere audiebamus, Nos, omnes adversarios putare, nisi qui nobiscum essent : te, omnes, qui contra te non essent, tuos. Vidēsne igitur hunc splendorem, omnem hanc Brocchorum domum, hunc L. Martium, C. Cæsetium, L. Corfidium, hosce omnes equites Romanos, qui adsunt veste mutata, non solum notos tibi, verum etiam probatos viros, tecum fuisse ? Atque his maxime irascebamur, et hos requirebamus, et his nonnulli etiam minabantur. Conserva igitur tuis suos : ut quemadmodum cætera, quæ dicta sunt a te, sic hoc verissimum reperiatur. Quid si penitus perspicere posses concordiam Ligariorum : omnes fratres tecum judicares fuisse. An potest quisquam dubitare, quin, si Q. Ligarius in Italia esse potuisset, in eadem sententia futurus fuerit, in qua fratres fuerunt ? quis est, qui horum consensum conspirantem, et pene conflatum, in hac prope æqualitate fraterna non noverit ? qui hoc non sentiat, quidvis prius futurum fuisse, quam ut hi fratres diversas sententias, fortunaque sequerentur ? Voluntate igitur omnes tecum fuerunt : tempestate abreptus est unus : qui, si consilio id fecisset, esset eorum similis, quos tu tamen salvos esse voluisti. Sed ierit ad bellum : discesserit non a te solum, verum etiam a fratribus. Hi te orant tui. Equidem cum tuis omnibus negotiis interesssem, memoria teneo : qualis tum T. Ligarius, quæstor urbanus, fuerit erga te et dignitatem tuam. Sed parum est me hoc meminisse : spero etiam te qui oblivisci

nihil

nihil soles, nisi injurias, quoniam hoc est animi, quoniam etiam ingenii tui, te aliquid de hujus illo quæstoris officio cogitantem, etiam de aliis quibusdam quæstoribus reminiscentem recordari. Hic igitur T. Ligarius, qui tum nihil egit aliud, (neque enim hæc divinebat) nisi ut tu eum studiosum, et bonum virum judicares, nunc a te supplex fratris salutem petit. Quam hujus admonitus officio cum utrisque his dederis, tres fratres optimos et integerrimos, non solum sibi ipsos, neque his tot ac talibus viris, neque nobis necessariis suis, sed etiam reipublicæ condonaveris. Fac igitur, quod de homine nobilissimo et clarissimo, M. Marcello fecisti nuper in curia, nunc idem in foro de optimis, et huic omni frequentiae, probatissimis fratribus. Ut concessisti illum senatui, sic da hunc populo: cujus voluntatem carissimam semper habuisti. Et, si ille dies tibi gloriosissimus, populo Romano gratissimus fuit: noli, obsecro, dubitare, C. Cæsar, similem illi gloriæ laudem quam sæpissime quærere. Nihil est enim tam populare, quam bonitas: nulla de virtutibus tuis plurimis, nec admirabilior, nec gratior misericordia est. Homines enim ad Deo nulla re propius accedunt, quam salutem hominibus dando. Nihil habet nec fortuna tua majus, quam ut possis; nec natura tua melius, quam ut velis conservare quamplurimos. Longiorem orationem causa forsitan postulat, tua certe naturam brevior. Quare, cum utilius esse arbitrer, te ipsum, quam aut me, aut quemquam, loqui tecum, finem jam faciam. Tantum,

tam te ip
dederis, p

R E C

A

Ut eas r

nes qu

mines,

dum q

qua re

nonnul

Indign

hanc o

igitur,

Asia

nia m

lom an

lii qui

parun

tanta

ut re

suffi

in Af

tum te ipsum admonebo, si illi absenti salutem dederis, præsentibus his omnibus te daturum.

O R A T I O IV.

QUÆ EST PRO

REGE DEIOTARO.

A R G U M E N T U M.

Ut eas regiones in quibus versamur, et eos homines quibuscum vivimus : ita ea loca eosque homines, de quibus quotidie audimus, nosce jucundum est : principia quædam de Gallogræcia in qua regnavit Deiotarus : tum de ipso Deiotaro nonnulla dicam, quæ neque ipsa per se cognita indigna sint, et quasi faciem præferant nobis ad hanc orationem facilius intelligendam. Galatia igitur, quæ alio nomine Gallogræcia vocatur, Asia regio est, Phrygiæ, Bithyniæ, et Armeniæ minori contermina : dicta ex eo, quod illos antiquissimis temporibus, Tectosages, et alii quidam Galliæ populi, pulsus indigenis occuparunt. Ita enim apud Suidam legimus. Cum tanta hominum multitudo excrevisset in Gallia, ut regio ipsa, quamvis ferax, vix eis alendis sufficere videretur, trecenta Gallorum millia in Asiam venisset, et sedes posuisse ea in parte,

E

quæ

quæ ex ipsis Galatia, aut Gallogræcia vocata est. Quæ de re verba hæc sunt Lætantii libro tertio ad Probum: Galli atiquitus a candore corporis Galatæ nuncupabantur: et Sibylla ficos appellat. Quod significare voluit Poëta, cum ait:

Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
Defensi tenebris, et dono noctis opacæ.
Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis.
Virgatis fulgent sagulis: tum lactea colla
Auro innectuntur. ÆN. VIII. 657.

Cum posset dicere, candida. Hinc utique Gal-
lia provincia, in quam Galli aliquando venien-
tes, cum Græcis se miscuerunt. Unde primum
ea regio Gallogræcia, post Galatia nominata est.
S. Hieronymus in lib. de locis Hebraicis: Ga-
lilitia provincia Asiæ, a Gallis vocabulum tra-
hens, qui in auxilium a rege Bithyniæ evoca-
ti, regnum cum eo, parta victoria, divise-
runt. Sicque deinde Græcis admixti, primo
Gallogræci, post Galatæ sunt appellati. Eo-
rum metropolis est Ancyra. Temporibus san-
cti Hieronymi non Græce, sed Trevirorum lin-
gua adhuc loquebantur, post tantum temporis
intervallum, adhuc ipsa vocis sono testantes ori-
ginem suam. Eum, quo duce profecti sunt, a-
lii Leonem, Strabo Leonarium vocat. Qui et
ipse lib. XII. isdem narratis, ait eam olim di-
visam fuisse in quatuor tetrarchias: inde in tres: in
duas totam tandem cessisse Deiotaro: ac postre-
mo in provinciam formam redactam esse. Sed
Hirtius, eam occupatam fuisse a Deiotaro, a-

liis te
quo ip
Ad
sua te
seran
cha f
Don
tus,
honor
tum i
hæc s
fortu
injuri
creta
qui p
tem,
ria b
Haru
num
testim
bebat
sed e
tissim
Haru
orbe
que a
Phil
et m
citus
indol
cujus
ipsum
impe

lis tetrarchis id injuria fieri querentibus. De quo ipso Deiotaro tempus est pauca dicendi.

Adjuverat imperatores Romanos toto vita sua tempore in iis bellis, quæ Rom. in Asia gesserant. Et ipse vicissim a Rom. rex ex tetrarcha factus, et magna parte regni auctus fuerat. Donaverat etiam ei sive Pompeius, sive Senatus, Armenium minorem. Et multa decreta honorificentissima in eum facta erant. Auctor tum idem Strabo, lib. XII. tum Cicero, cujus hæc sunt ad finem hujus orationis: Quæ enim fortuna, aut quis casus, aut quæ tanta possit injuria omnium imperatorum de Deiotaro decreta delere? Ab omnibus enim est ornatus, qui postquam in castris esse potuit per ætatem, in Asia, Cappadocia, Ponto, Cilicia Syria bellâ gesserant, &c. Eundem in orat. de Harusp. Resp. sæpe a Senatu, regali nomine dignum existimatum, clarissimorum imperatorum, testimoniis ornatum esse dicit. In hac ipsa: Habebatur autem non solum tetrarches nobilis, sed etiam optimus paterfamilias, et diligentissimus agricola, et pecuarius, De eo, de Harusp. Responsis: quem unum habemus in orbe terrarum fidelissimum huic imperio, atque amantissimum nostri nominis regem. Et Philip. II. Deiotari regis, et patris et filii, et magnus, et nostro more instructus exercitus. Summa in filios spes, summa ingenii indoles, summa virtus. Quid de patre dicam, cujus benevolentia in populum Romanum est ipsius æqualis ætati. Qui non solum socius imperatorum nostrorum fuit in bellis, verum

etiam dux copiarum suarum? quæ de illo viro Sylla, quæ Murena, quæ Servilius, quæ Lucullus, quam ornate, quam honorifice, quam graviter sæpe in Senatu prædicaverunt? Quid de Cn. Pompeio loquor, qui unum Deiotarum in toto orbe terrarum ex animo amicum, vereque benevolum, unum fidelem populo Romano iudicavit? *Inter cætera autem Pompeium in Mithridatico bello egregie adjuverat: et ob id ab eo Armenia minoris regno donatus erat. Eutrop. lib. vi. Fuit peritissimus auspiciorum. Nihil nisi auspicato gerebat. Vide lib. i. de Devin. cap. 15. Adjuvit Pompeium in bello civili, et ipse in pugna Pharsalica præsens fuit. Cumque ob id a Cæsare et pecunia et parte regni multatus esset, negabat tamen se auspiciorum, quæ sibi ad Pompeium proficiscenti facta essent, pœnitere. Ibidem. Ignovit tamen ei Cæsar, cum Pharnaci ignoscere noluerit, (Hirtius,) et ei partem dedit eorum, quæ Pharnaci abstulerat. Deiotarus mortuo Cæsare sua recuperavit: Philippica ii. 37. Adjuvit Brutum cum Cassium novisset extreme senex. Dio libro quadragesimo septimo. Didum ipsius in Crassum adversus Parthos proficiscentem, refert Plutarchus in Crasso. Crudelitas in filios: Plutarchus de Stoicis contrariet. Ego cap. pen. lib. viii. Variarum lect. Item in Castorem Saocondarium generum, et in filiam suam, Strabo libro xii. Accusatus est a nepote, quod Cæsarem domi suæ interficere voluisset. Defenderunt Cicero et Brutus. MURETUS.*

CUM

CUM far,
mentius,
postulase
turbant,
ferat ad
tantum f
co pro c
etfi non
tamen ef
se, ut an
de eum
senatu f
rempubl
crimen
torum a
conturb
leratum
men cap
rorem i
tegere d
atatis a
vum, c
minum
duxerit.
dominu
nostræ
ba audi
tionem
extime
servo in
liceat:
elicere
vus, qu

CUM in omnibus causis gravioribus, C. Cæsar, initio dicendi commoveri soleam vehementius, quam videtur vel usus, vel ætas mea postulare, tum in hac causa ita me multa perturbant, ut, quantum mea fides studii mihi asserat ad salutem regis Deiotari defendendam, tantum facultatis timor detrahat. Primum dico pro capite, fortunisque regis : quod ipsum etsi non iniquum est, in tuo duntaxat periculo ; tamen est ita inusitatum, regem capitis reum esse, ut ante hoc tempus non sit auditum. Deinde eum regem, quem ornare antea cuncto cum senatu solebam, pro perpetuis ejus in nostram reipublicam meritis, nunc contra atrocissimum crimen cogor defendere. Accedit, ut accusatorum alterius crudelitate, alterius indignitate conturber. Crudelem Castorem, ne dicam sceleratum et impium, qui nepos avum in discrimen capitis adduxerit, adolescentiæque suæ terrorem intulerit ei, cujus senectutem tueri, et tegere debebat : commendationemque ineuntis ætatis ab impietate, et scelere duxerit : avi servum, corruptum præmiis, ad accusandum dominum impulerit, et a legatorum pedibus abduxerit. Fugitivi autem dominum accusantis, et dominum absentem, et dominum amicissimum nostræ reipublicæ, cum os videbam, cum verba audiebam, non tam afflictam regiam conditionem dolebam, quam de fortunis communibus extimescebam. Nam, cum more majorum de servo in dominum, ne tormentis quidem, quæriliceat : in qua quæstione dolor veram vocem elicere possit, etiam ab invito : exortus est servus, qui, quem in eculeo appellare non posset,

eam accuset solutus. Perturbat me, C. Cæsar, etiam illud interdum : quod tamen, cum te penitus recognovi, timere desino. Re enim iniquum est, sed tua sapientia fit æquissimum. Nam dicere apud eum de facinore, contra cuius vitam consilium facinoris inisse arguare, si per seipsum consideres, grave est. Nemo enim fere est, qui sui periculi iudex, non sibi se æquorem, quam reo, præbeat. Sed tua, C. Cæsar, præstans, singularisque natura hunc mihi metum minuit. Non enim tam timeo, quid tu de rege Deiotaro, quam intelligo, quid de te cæteros velis judicare. Moveor etiam loci ipsius insolentia, quod tantam causam, quanta nulla unquam in disceptatione versata est, dico intra domesticos parietes, dico extra conventum et eam frequentiam, in qua oratorum studia niti solent : in tuis oculis, in tuo ore, vultuque acquiesco : te unum intueor : ad te unum omnis mea spectat oratio : quæ mihi ad spem obtinendæ veritatis gravissima sunt, ad motum animi, et ad omnem impetum dicendi, contentionemque leviora. Hanc enim, C. Cæsar, causam si in foro dicerem, eodem audiente et disceptante te, quantum mihi alacritatem populi Romani concursus afferret ? Quis enim civis ei regi non faveret, cuius omnem ætatem in populi Romani bellis consumptam esse meminisset ? Spectarem curiam, intuerer forum, cælum denique testarer ipsum. Sic, cum et Deorum immortalium, et populi Romani, et senatus beneficia in regem Deiotarum recorderar, nullo modo mihi deesse posset oratio. Quæ quoniam angustiora parietas

faciunt,

faciunt,
co; tuum
quid num
quo facil
gentia m
antequan
rum spe
que inge
rum vale
qua spe,
gi Deio
lum qu
propter
que cum
verant :
lo dicer
mo faci
hoc nos
constan
fidere i
Per dex
hospes
ram, no
promiss
inire, t
ejus D
placatu
Cum fa
soles.
ullas re
Quang
querela
hostem

faciunt, actioque causæ maxime debilitatur loco; tuum est, Cæsar, qui pro multis sæpe dixisti, quid nunc mihi animi sit, ad te ipsum referre; quo facilius tum equitas tua, tum audiendi diligentia minuat hanc perturbationem meam. Sed antequam de accusatione ipsa dico, de accusatorum spe pauca dicam: qui cum videantur neque ingenio, neque usu atque exercitatione rerum valere, tamen ad hanc causam non sine aliqua spe, et cogitatione venerunt. Iratum te regi Deiotaro fuisse non erant nescii: affectum illum quibusdam incommodis, et detrimentis, propter offensionem animi tui, meminerant: teque cum huic iratum, tum sibi amicum cognoverant: cumque apud ipsum te de tuo periculo dicerent, fore putabant, ut in exulcerato animo facile fictum crimen insideret. Quamobrem hoc nos primum metu, C. Cæsar, per fidem et constantiam, et clementiam tuam, libera, ne residere in te ullam partem iracundiæ suspicemur. Per dexteram te istam oro, quam regi Deiotaro hospes hospiti porrexisti; istam, inquam, dexteram, non tam in bellis et in præliis, quam in promissis et fide firmiorem. Tu illius domum inire, tu vetus hospitium renovare voluisti: te ejus Dii penates acceperunt: te amicum, et placatum Deiotari regis aræ, socique viderunt. Cum facile exorari, Cæsar, tum semel exorari soles. Nemo unquam te placavit inimicus, qui ullas resedisse in te similitatis reliquias senserit. Quanquam cui sunt inauditæ cum Deiotaro querelæ tuæ? nunquam tu illum accusavisti ut hostem, sed ut amicum officio parum functum, quod

quod propensior in Cn. Pompeii amicitiam fuisset, quam in tuam. Cui tamen ipsi regi veniam te daturum fuisse dicebas, si cum auxilia Pompeio, vel si etiam filium misisset, ipse tamen excusatione ætatis usus esset. Itaque cum maximis eum rebus liberares, perparvam amicitiae calpam relinquebas. Itaque non solum in eum non animadvertisti, sed omni metu liberavisti, hospitem agnovisti, regem, reliquisti. Neque enim ille odio tui progressus, sed errore communi lapsus est. Is Rex, quem Senatus hoc nomine sæpe honorificentissimis decretis appellavisset, quique illum ordinem ab adolescentia gravissimum sanctissimumque duxisset, iisdem rebus est perturbatus, homo longinquus et alienigena, quibus nos in media republica nati, semperque versati. Cum audiret senatus consentientis auctoritate arma sumpta: consulibus, prætoribus, tribunis plebis, novis imperatoribus rempublicam defendendam datam, movebatur animo, et vir huic imperio amicissimus de salute populi Romani extimescebat, in qua etiam suam inclusam esse videbat. In summo tamen timore quiescendum sibi esse arbitrabatur. Maximè vero perturbatus est, ut audivit, consules ex Italia profugisse: omnesque consulares, (sic enim nunciabatur) cunctum senatum, totam Italiam esse effusam. Talibus enim nunciis et rumoribus patebat ad Orientem via, nec ulli veri subsequebantur. Nihil ille de conditionibus tuis, nihil de studio concordiae et pacis, nihil de conspiratione audiebat certorum hominum contra dignitatem tuam. Quæ cum ita essent, tamen usque eo se tenuit,

quoad

quoad a
venerun
ri aucto
nes feci
mines
ipse plu
res gest
tulerun
mus.
pes, qu
- quanti
- quanti
- vicerat
Itaque
- consula
- merare
- tarus v
- antea ju
- cum er
- miliarit
- amicus
ut is, q
venit, u
id est,
Itaque,
- scesset:
- officio,
- scirat,
- tulit:
- tilitatib
- mitii, a
- tavit:
- fidelissi

quoad a Cn. Pompeio ad eum legati, literæque venerunt. Ignosce, ignosce, Cæsar, si ejus viri auctoritati rex Deiotarus cessit, quem nos omnes secuti sumus: in quem cum Dii atque homines omnia ornamenta congefissent, tum tu ipse plurima, et maxima. Neque enim si tuæ res gestæ cæterorum laudibus obscuritatem attulerunt, idcirco Cn. Pompeii memoriam amisimus. Quantum nomen ejus fuerit, quantæ opes, quanta in omni genere bellorum gloria, quanti honores populi Romani, quanti senatus, quanti tui, quis ignorat? Tanto ille superiores vicerat gloria, quanto tu omnibus præstitisti. Itaque Cn. Pompeii bella, victorias, triumphos, consulatus, admirantes numerabamus: tuos enumerare non possumus. Ad eum igitur rex Deiotarus venit, hoc misero, fatalique bello, quem antea justis, hostilibusque bellis adjuverat: quocum erat non hospitio solum, verum etiam familiaritate conjunctus: et venit vel rogatus, ut amicus; vel arcessitus, ut socius; vel evocatus, ut is, qui senatui parere didicisset: postremo venit, ut ad fugientem, non ut ad insequentem, id est, ad periculi, non ad victoriæ societatem, Itaque, Pharsalico prælio facta, a Pompeio discesset: spem infinitam persequi noluit. Vel officio, si quid debuerat; vel errori, si quid nescirat, satisfactum esse duxit: domum se contulit: teque Alexandrinum bellum gerente, utilitatibus tuis paruit. Ille exercitum Cn. Domitii, amplissimi viri, suis tegis et copiis sustentavit: ille Ephesum ad eum, quem tu ex tuis fidelissimum, et probatissimum omnibus delegisti.

sti, pecuniam misit : ille iterum, ille tertio auctionibus factis pecuniam dedit, qua ad bellum uteris : ille corpus suum periculo objecit, tecumque in acie contra Pharnacem fuit, tuumque hostem esse duxit suum. Quæ quidem a te in eam partem accepta sunt, C. Cæsar, ut eum amplissimo regis honore et nomine affeceris. Is igitur non modo a te periculo liberatus, sed etiam honore amplissimo ornatus, arguitur domi suæ interficere voluisse. Quod tu, nisi eum furiosissimum judicas, suspicari profecto non potes. Ut enim omittam, cujus tanti sceleris fuerit, in conspectu Deorum penatium necare hospitem : cujus tantæ importunitatis, omnium gentium, atque omnis memoriæ clarissimum lumen extinguere : cujus tantæ ferocitatis, victorem orbis terrarum non extimescere : cujus tam inhumani et ingrati animi, a quo rex appellatus esset, in eum, tyrannum inveniri : ut hæc omittam ; cujus tanti furoris fuit, omnes reges, quorum multi erant finitimi, omnes liberos populos, omnes socios, omnes provincias, omnia denique omnium arma contra se unum excitare ! quonam ille modo cum regno, cum domo, cum conjuge, cum carissimo filio distractus esset, tanto scelere non modo perfecto, sed etiam cogitato ? At, credo, hæc homo inconsultus et temerarius non videbat. Quis consideratior illo ? quis tectior ? quis prudentior ? quamquam hoc loco Deiotarum non tam ingenio, et prudentia, quam fide, et religione vitæ defendendum puto. Nota tibi est, C. Cæsar, hominis probitas, noti mores, nota constantia. Cui

porro,

porro, q
Deiotar
audita e
nem im
tum pra
esset ide
mo, et a
confingi
ter, sed
castellu
hospitis
quo era
constitu
cumber
mati, q
cati. I
sus, do
le, C. C
delata,
cum leg
corrupt
dicum i
quod cr
men a c
abhorre
no. A
gione, v
quod, c
te inter
lum odi
meno : J
quam c
set. Q

porro, qui modo populi Romani nomen audivit, Deiotari integritas, gravitas, virtus, fides non audita est? Quod igitur facinus nec in hominem imprudentem cadere posset, propter metum præsentis exitii, nec in facinorosum, nisi esset idem amentissimus, id vix et a viro optimo, et ab homine minime stulto cogitatum esse confingitis. At quam non modo non credibiliter, sed ne suspiciose quidem. Cum, inquit, in castellum Luceium venisses, et domum regis, hospitis tui, divertisses: locus erat quidam, in quo erant ea composita, quibus rex te munerare constituerat. Huc te e balneo, prius quam accumberes, ducere volebat. Ibi enim erant armati, qui te interficerent, in eo ipso loco collocati. En crimen, en causa, cur regem fugitivus, dominum servus accuset. Ego mehercule, C. Cæsar, initio, cum est ad me ista causa celata, Philippum medicum, servum regium, qui cum legatis missus esset, ab isto adolescente esse corruptum; hac suspicione sum percussus: medicum indicem subornavit: finget videlicet aliquod crimen veneni. Etsi a veritate longe, tamen a consuetudine criminandi non multum res abhorrebat. Quid ait medicus? nihil de veneno. At id fieri potuit, primo occultius in positione, vel in cibo: deinde etiam impunius fit, quod, cum est factum, negari potest. Si palam te interemisset: omnium in se gentium non solum odia, sed etiam arma convertisset. Si veneno: Jovis illius quidem hospitalis numen nunquam celare potuisset, homines fortasse celavisset. Quod igitur et occultius conari, et effice-

re

re cautius potuit; id tibi, et medico callido, et servo, ut putabat, fideli, non credidit; de armis, de ferro, de insidiis celare te noluit? At quam festive crimen contexitur? Tua te, inquit, eadem quæ semper, fortuna servavit: negavisti tum te inspicere velle. Quid postea? an Deiotarus, re illo tempore non perfecta, continuo dimisit exercitum? nullus erat alius insidiandi locus? At eodem te, cum cœnavisses, redituum dixeras: itaque fecisti. Horam unam aut duas eodem loco armatos, ut collocati fuerant, retinere magnum fuit? Cum in convivio comiter et jucunde fuisses, tum illos ivisti, ut dixeras. Quo in loco Deiotarum talem erga te cognovisti, qualis rex Attalus in P. Africanum fuit: cui magnificentissima dona, ut scriptum legimus, usque ad Numantiam misit ex Asia; quæ Africanus, inspectante exercitu, accepit. Quid cum præsens Deiotarus regio et animo, et more fecisset, tu in cubiculum discessisti. Obsecro, Cæsar, repete temporis illius memoriam: pone illum ante oculos diem: vultus hominum te intuentium, atque admirantium recordare. Num quæ trepidatio? num qui tumultus? num quid, nisi moderate, nisi quiete, nisi ex hominis gravissimi et sanctissimi disciplina? quid igitur causæ excogitari potest, cur te lautum voluerit, cœnatum noluerit occidere? In posterum, inquit, diem distulit, ut, cum in castellum Lucceium ventum esset, ibi cogitata perficeret. Non video causam loci mutandi: sed tamen acta res criminosa est. Cum, inquit, vomere te post cœnam velle dixisses, in balneum te ducere cœ-

perunt-

perunt.
tua for
dixisti.
nequan
Quid?
e balne
Habes
plius.
tum?
scium
Roman
sciret e
fecisset
qui pos
meos,
conjeci
habeba
dem s
accusat
speculi
tera, ex
rasse.
Nunqu
bus infe
quibus
trocinii
lia mitt
pias ale
At miss
misit, c
Non qu
se reger
non par

perunt. Ibi enim erant insidiæ, At te eadem
tua fortuna servavit : in cubiculum te ire malle
dixisti. Dii te perdant, fugitive : ita non modo
nequam et improbus, sed fatuus et amens es.
Quid ? ille signa ænea in insidiis posuerat, quæ
e balneo in cubiculum transferri non possent ?
Habes crimina insidiarum : nihil enim dixit am-
plius. Horum, inquit, eram conscius. Quid
tum ? ita demens ille erat, ut eum, quem con-
scium tanti sceleris habebat, a se dimitteret,
Romam etiam mitteret, ubi et inimicissimum
sciret esse nepotem suum, et C. Cæsarem, cum
fecisset insidias ? præsertim cum is unus esset,
qui posset de absente se vindicare ? Et fratres
meos, inquit, quod erant conscii, in vincula
conjecit. Cum igitur eos vinciret, quos secum
habebat ; te solum Romam mittebat, qui ea-
dem scires, quæ illos scire dicis ? Reliqua pars
accusationis duplex fuit : una, regem semper in
speculis fuisse, cum a te animo esset alieno : al-
tera, exercitum eum contra te magnum compa-
rasse. De exercitu dicam breviter, ut cætera.
Nunquam eas copias rex Deiotarus habuit, qui-
bus inferre bellum populo Romano posset ; sed
quibus fines suos ab excursionibus hostium et la-
trociniis tuëretur, et imperatoribus nostris auxi-
lia mitteret. Atque antea quidem majores co-
pias alere poterat : nunc exiguas vix tueri potest.
At misit ad Cælum nescio quem : sed eos, quos
misit, quod ire noluerunt, in vincula conjecit.
Non quæro quam verisimile sit, aut non habuif-
se regem, quos mitteret : aut eos, quos misisset,
non paruisse : aut, qui dicto audientes in tanta

re non fuissent, eos victos potius, quam necatos fuisse. Sed tamen cum ad Cælium mittebat, utrum causam illam victam esse nesciebat, an Cælium istum magnum hominem putabat? quem profecto is, qui optime nostros homines novit, vel quia nosset, vel quia non nosset, contemneret. Addidit etiam illud, equites non optimos misisse. Veteres, credo, Cæsar: nihil ad tuum equitatum: sed misit ex iis, quos habuit, electos. Ait nescio quem ex eo munero, servum judicatum. Non arbitror: non audiui. Sed in eo, etiam si accidisset, culpam regis nullam fuisse arbitrarer. Alieno autem a te animo fuit. Quomodo? speravit, credo, difficiles tibi Alexandriae fore exitus propter regionis naturam, et fluminis. At eo ipso tempore pecuniam dedit; exercitum aluit; ei, quem Asiae præfeceras, nulla in re defuit; tibi victori non solum ad hospitium, sed ad periculum etiam, atque ad aciem præsto fuit. Secutum est bellum Africanum. Graves de te rumores sparsi: qui etiam furiosum illum Cælium excitaverunt. Quo tum erga te rex animo fuit? qui auctionatus sit, seseque exspoliare maluerit, quam tibi pecuniam non subministrare. At eo, inquit, tempore ipso Niceam, Ephesumque mittebat, qui rumores Africanos exciperent, et celeriter ad se referrent. Itaque cum esset ei nuntiatus, Domitium naufragio periisse, te in castello circumferri: de Domitio dixit versum Græcum eadem sententia, qua etiam nos habemus Latinum: *Pereant Amici, dum una inimici intercidant*: quod ille, si esset tibi inimicissimus,

nunquam

nunquam
versus
esse an
inimic
li lege
constit
cifer q
rum el
nudum
test fat
quisque
sunt in
horare
et adn
laudari
non in
tum, s
benefic
illa pri
tamen
peranti
in illo
tum a
equitib
perspec
dibus o
hoc reg
quid a
minibus
rationes
nobilis,
simus a
igitur a

nanquam tamen dixisset. Ipse enim mansuetus;
 versus immanis. Qui autem Domitio poterat
 esse amicus, qui tibi esset inimicus? tibi porro
 inimicus cur esset, a quo; cum vel interfici bel-
 li lege potuisset, regem et se, et filium suum
 constitutos esse meminisset? Quid deinde? fur-
 cifer quo progreditur? ait, hac lætitia Deiota-
 rum elatum, vino se obruisse, in convivioque
 nudum saltavisse. Quæ crux huic fugitivo po-
 test satis supplicii afferre? Deiotarum saltantem
 quisquam, aut ebrium vidit unquam? omnes
 sunt in illo regiæ virtutes: quod te, Cæsar, ig-
 norare non arbitror: sed præcipue singularis,
 et admiranda frugalitas; etsi hoc verbo scio
 laudari reges non solere. Frugi hominem dici
 non multum habet laudis in rege: fortem ius-
 tum, severum, gravem, magnanimum, largum,
 beneficum, liberalem, hæ sunt regiæ laudes:
 illa privata est. Ut volet quisque accipiat: ego
 tamen frugalitatem, id est, modestiam et tem-
 perantiam, virtutem esse maximam iudico. Hæc
 in illo est ab ineunte ætate, tum a cuncta Asia,
 tum a magistratibus, legatisque nostris, tum ab
 equitibus Romanis, qui in Asia negotiati sunt,
 perspecta, et cognita. Multis ille quidem gra-
 dibus officiorum erga rempublicam nostram ad
 hoc regium nomen ascendit: sed tamen quid-
 quid a bellis populi Romani vacabat, cum ho-
 minibus nostris consuetudines, amicitias, res,
 rationesque iungebat: ut non solum tetrarcha
 nobilis, sed optimus paterfamilias, et diligentis-
 simus agricola, et pecuarius haberetur. Qui
 igitur adest, nondum tanta gloria prædi-
 tus,

tus, nihil unquam nisi severissime et gravissime fecerit, is ea existimatione, eaque ætate saltavit ? Imitari potius, Castor, avi tui mores, disciplinamque debebas, quam optimo et clarissimo viro, fugitivi ore, maledicere. Quod si saltatorem avum habuisses, neque eum virum, unde pudoris, pudicitiaeque exempla peterentur, tamen hoc maledictum minime in illam ætatem conveniret. Quibus ille studiis ab ineunte ætate se imbuerat, non saltandi, sed bene ut armis, optime ut equis uteretur ; ea tamen illum cuncta, jam ætate exacta, defecerant. Itaque, Deiotarum cum plures in equum sustulissent, quod hæere in eo senex posset, admirari solebamus. Hic vero adolescens, qui meus in Cilicia miles, in Græcia commilito fuit, cum in illo nostro exercitu equitaret cum suis delectis equitibus, quos una cum eo ad Pompeium pater miserat, quos concursus facere solebat ? quam se jactare ? quam ostentare ? quam nemini in illa causa studio, et cupiditate concedere ? Cum vero, exercitu amisso, ego, qui pacis auctor semper fui, post Pharsalicum autem prælium suafor fuisssem armorum non deponendorum, sed abjiciendorum, hunc ad meam auctoritatem non potui adducere, quod et ipse ardebat studio ipsius belli, et patri satisfaciendum esse arbitrabatur. Felix ista domus, quæ non impunitatem solum adepta sit, sed etiam accusandi licentiam : calamitosus Deiotarus, qui et ab eo, qui in iisdem castris fuerit, non modo apud te, sed etiam a suis accusetur. Vos vestra secunda fortuna, Castor, non potestis sine propinquorum calamitate

calamita
quæ esse
vestram
bris in l
te, qui
Sed qua
men rep
more g
lectari,
lere. I
tis et od
vitæ, fa
nitatis j
spe, pro
contra d
pinquo,
indicare
do impu
tate app
nullæ le
id, quod
lare pot
minatu
tempora
nos puer
mum vic
rum, pr
vocasset,
venisset,
esse dixi
rumque
que Cas
men ille

calamitate esse contenti. Sint sane inimicitiae,
 quæ esse non debebant. Rex enim Deiotarus
 vestram familiam abjectam et obscuram e tene-
 bris in lucem evocavit. Quis tuum patrem an-
 te, qui esset, quam cujus gener esset, audivit?
 Sed quamvis ingratis et impie necessitudinis no-
 men repudiaretis, tamen inimicitias hominum
 more gerere poteratis; non ficto crimine in-
 sectari, non expetere vitam, non capitis arces-
 sere. Esto: concedatur hæc quoque acerbita-
 tis et odii magnitudo. Adeone, ut etiam omnia
 vitæ, salutisque communis, atque etiam huma-
 nitatis jura violenter? Servum sollicitare verbis,
 spe, promissisque corrumpere, adducere domum,
 contra dominum armare: hoc est, non uni pro-
 pinquo, sed omnibus familiis bellum nefarium
 indicere. Nam ista corruptela servi, si non mo-
 do impunita fuerit, sed etiam a tanta auctori-
 tate approbata: nulli parietes nostram salutem,
 nullæ leges, nulla jura custodient. Ubi enim
 id, quod intus est atque nostrum, impune evo-
 lare potest, contraque nos pugnare, sit in do-
 minatu servitus, in servitute dominatus. O
 tempora, O mores! Cn. Domitius ille, quem
 nos pueri consulem, censorem, pontificem maxi-
 mum vidimus, cum tribunus plebis M. Scau-
 rum, principem civitatis, in judicium populi
 vocasset, Scaurique servus ad eum clam domum
 venisset, et crimina in dominum delaturum se
 esse dixisset: prehendi hominem jussit, ad Scau-
 rumque deduci. Vide, quid intersit: etsi ini-
 que Castorem cum Domitio comparo: sed ta-
 men ille inimico servum remisit, tu ab avo ab-
 duxisti:

duxisti : ille incorruptum audire noluit, tu corrupisti : ille adiutorem servum contra dominum repudiavit, tu etiam accusatorem adhibuisti. At semel iste est corruptus a vobis ? Nonne, cum esset productus testis et cum tecum fuisset, refugit ad legatos ? nonne etiam ad hunc Cn. Domitium venit ? nonne, audiente hoc Serv. Sulpitio clarissimo viro, qui tum casu apud Domitium cœnabat, et hoc T. Torquato, optimo adolescente, se a te corruptum, tuis promissis in fraudem impulsus esse confessus est ? Quæ est ista tam impudens, tam crudelis, tam immoderata inhumanitas ? Idcirco in hanc urbem venisti, ut hujus urbis jura et exempla corrumperes, domesticaque tua immanitate nostræ civitatis humanitatem inquinares ? At quam acute collecta crimina ? Blefamius, inquit, (ejus enim nomine, optimi hominis, nec tibi ignoti, maledicebat tibi) ad regem scribere solebat, te in invidia esse : tyrannum existimari : statua inter reges posita, animos hominum vehementer offensos : plaudi tibi non solere. Nonne intelligis, Cæsar, ex urbanis malevolorum fermunculis hæc ab istis esse collecta ? Blefamius tyrannum Cæsarem scriberet ? multorum enim civium capita viderat : multos justu Cæsaris vexatos, verberatos, necatos : multas afflictas, et everfas domos : armatis militibus refertum forum : quæ semper in civili victoria sensimus, ea te victore non vidimus. Solus, inquam, es, C. Cæsar, cujus in victoria ceciderit nemo, nisi armatus. Et quem nos liberi, in summa populi Romani libertate nati, non modo non tyrannum, sed etiam clementissimum in

victoria

viçtoria ducimus : is Bleſamio, qui vivit in regno, tyrannus videri poteſt ? Nam de ſtatua quis quæritur, una præſertim, cum tam multas videat ? Valde enim invidendum eſt ejus ſtatuis, cujus tropæis non invidimus. Nam, ſi locus aſſert invidiam, nullus locus eſt ad ſtatuum quidem roſtris clarior. De plauſu autem quid reſpondeam ? qui nec deſideratus unquam a te eſt, et nonnunquam, obſtupefactis hominibus, ipſa admiratione compreſſus eſt : et fortasſe eo prætermiſſus, quia nihil vulgare te dignum videri poteſt. Nihil a me arbitror prætermiſſum, ſed aliquid ad extremam cauſæ partem reſervatum. Id autem aliquid eſt, te ut plane Deiotaro reconciliet oratio mea. Non enim jam metuo, ne tu illi ſuccenſeas : illud vereor, ne tibi illum ſuccenſere aliquid ſuſpicere. Quod abeſt longiſſime, mihi crede, Cæſar. Quid enim retineat per te, meminit, non quid amiſſit : neque ſe a te multatum arbitratur : ſed, cum exiſtimaret multis tibi multa eſſe tribuendæ, quo minus a ſe, qui in altera parte fuiſſet, ea ſumeres, non reſuſavit. Etenim ſi Antiochus magnus ille Rex Aſiæ, cum, poſteaquam a Scipione devictus, Tauro tenus regnare juſſus eſſet, omnemque hanc Aſiam, quæ eſt nunc noſtra provincia, amiſſiſſet, dicere eſt ſolitus, benigne ſibi a populo Romano eſſe factum, quod nimis magna procuratione liberatus modicis regni terminis uteretur : poteſt multo facilius ſe Deiotarus conſolari. Ille enim furoris multum ſuſtinuerat, hic erroris. Omnia tu Deiotaro, Cæſar, tribuiſti, cum et ipſi, et filio nomen

men regium concessisti. Hoc nomine retento, atque conservato, nullum beneficium populi Romani, nullum iudicium de se senatus imminutum putat : magno animo, et erecto est, nec unquam succumbet inimicis, ne fortunæ quidem. Multa se arbitratur, et peperisse ante factis; et habere in animo, atque virtute, quæ nullo modo possit amittere. Quæ enim fortuna, aut quis casus, aut quæ tanta possit injuria, omnium imperatorum de Deiotaro decreta delere? Ab omnibus enim his ornatus est, qui, postquam in castris esse potuit per ætatem, in Asia, Cappodocia, Ponto, Cilicia, Syria, bella gesserunt. Senatus vero iudicia de illo tam multa, tamque honorifica, quæ publicis populi Romani literis, monumentisque consignata sunt, quæ unquam vetustas obruet, aut quæ tanta delebit oblivio? Quid de virtute ejus dicam? quid de magnitudine animi, gravitate, constantia? quæ omnes docti, atque sapientes summa; quidam etiam sola bona esse dixerunt: hisque non modo ad bene, sed etiam ad beate vivendum contentam virtutem esse. Hæc ille reputans, et dies et noctes cogitans, non modo tibi non succenset, (esset enim non solum ingratus, sed etiam amens) verum omnem tranquillitatem, et quietem senectutis acceptam refert clementiæ tuæ. Quo quidem animo cum antea fuit, tum non dubito, quin tuis literis, quarum exemplum legi, quas ad eum Tarracone huic Blesamio dedisti, se magis etiam erexerit, ab omnique solitudine abstraxerit. Jubes enim eum bene sperare, et bono esse animo: quod
scio

scio te
nim iis
tuis lre
Laboro
mili an
volunta
confect
nem ma
meum e
de mult
tum a t
dubium
solicitu
quisqua
te sint l
quod fi
nam mo
vere pos
let supp
evocata
contem
profect
ti. M
sed mar
tem ded
multo
Semper
fuit: se
tissimu
rent, t
et a te
turos e
regum f

scio te non frustra scribere solere. Memini enim iisdem fere verbis ad me te scribere, meque tuis literis bene sperare non frustra esse iussum. Laboro equidem regis Deiotari causa, quocum mihi amicitiam respublica conciliavit, hospitium voluntas utriusque conjunxit, familiaritatem consuetudo attulit, summam vero necessitudinem magna ejus officia in me, et in exercitum meum effecerunt : sed cum de illo laboro, tum de multis amplissimis viris, quibus semel ignotum a te esse oportet, nec beneficium tuum in dubium vocari, nec hærere in animis hominum sollicitudinem sempiternam, nec accidere, ut quisquam te timere incipiat eorum, qui semel a te sint liberati timore. Non debeo, C. Cæsar, quod fieri solet in tantis periculis, tentare, quoniam modo dicendo misericordiam tuam commovere possim : nihil opus est : occurrere ipso solet supplicibus et calamitosis, nullius oratione evocata. Propone tibi duos reges : et id animo contemplare, quod oculis non potes. Dabis profecto misericordiæ, quod iracundiæ negavisti. Multa sunt tuæ clementiæ monumenta : sed maxime eorum incolumitates, quibus salutem dedisti. Quæ si in privatis gloriosa sunt, multo magis commemorabuntur in regibus. Semper regium nomen in hac civitate sanctum fuit : sociorum vero regum et amicorum, sanctissimum. Quod nomen hi reges ne amitterent, te victore, timuerunt : retentum vero, et a te confirmatum, posteris etiam suis tradituros esse confido. Corpora vero sua pro salute regum suorum hi legati tibi regii tradunt, Hieras,

ras, et Bleſamius, et Antigonus, tibi, nobiſque omnibus jam diu noti; eademque fide et virtute præditus Dorylaus, qui nuper cum Hieralegatus eſt ad te miſſus; tum regum amiſſimi, tum tibi etiam, ut ſpero, probati. Exquire de Bleſamio, nunquid ad regem contra dignitatem tuam ſcripſerit. Hieras quidem cauſam omnem ſuſcipit, et criminibus illis pro rege ſupponit reum, memoriam tuam implorat, qua vales plurimum: negat unquam ſe a te in Deiotari tetrarchia pedem diſceſſiſſe: in primis finibus tibi ſe præſto fuiſſe dicit, uſque ad ultimos proſecutum: cum e balneo exiſſes, tecum ſe fuiſſe: cum illa munera inſpexiſſes cœnatus, cum in cubiculo recubiſſes; eademque aſſiduitatem tibi ſe præbuiſſe poſtridie. Quamobrem, ſi quid eorum, quæ objecta ſunt, cogitatum ſit, non recuſat, quin id facinus ſuum iudices. Quocirca, C. Cæſar, velim exiſtimes, hodierno die ſententiam tuam, aut cum ſummo dedecore miſerrimam peſtem importaturam eſſe regibus, aut incolumem famam cum ſalute: quorum alterum optare, illorum crudelitatis eſt; alterum conſervare, clementiæ tuæ.

O R A-

L.

Sæpe jam
haber
tione
duode
tus. co
moner
quam
magn
etiam
adum
in err
gendo
Mibi
ipſi n
dem
nes e
mur
iſſiden
eorum
autem
no c

ORATIO V.

QUÆ EST PRIMA IN

L. CATILINAM.

ARGUMENTUM.

Sæpe jam M. Tullius, antequam hæc orationem haberet, verba in Senatu de Catilinæ conjuratione fecerat : ut vel ex eo perspicuum est, quod duod. viginti diebus ante, consulibus resp. senatus consulto permissa erat. Quod ego ipsum admonere supervacaneum putassem, (est enim sane quam apertum) nisi animadvertissem, multos magnosque viros, non e recentioribus modo, sed etiam ex antiquis, quod, quid quoque tempore actum fuisset, non satis attente considerassent, in errores quosdam minime, ut arbitror, negligendos, in harum rerum explicatione incidisse. Mibi quidem ita videtur : Ciceroni imprimis ipsi maximam esse hisce in rebus habendam fidem : ut, si ubi ab eo cæteri discesserint, homines eas fuisse, idcircoque labi potuisse, arbitremur : secundum Ciceronem autem Sallustio, qui eisdem temporibus fuit : tum Asconio, qui ab eorum ætate non ita multum absuit : Græcos autem, Plutarchum, Appianum, Dionem, magno esse adhibito judicio legendos. Num, ut

hinc

hinc ordiamur, cum conjurati, Catilinæ denunciatione, in M. Porcii Leccæ domum convenissent, repertique essent duo, qui se Ciceronem in lectulo suo interfekturos pollicerentur; tum demum ait Sallustius, rem ad senatum a Cicerone relatum; Senatūque decrevisse, ut darent operam Consules, ne quid resp. detrimenti caperet. At id manifesto falsum est: siquidem, quæ non consecuta est posterum diem Nonar. Novemb. ea nocte coitionem illam in M. Porcii domum factum esse, constat ex oratione pro Sylla. Jam autem sedecim, minimum, dies erant, cum illa senatus auctoritas intercesserat: ut ex hac ipsa oratione liquido cognosci potest. Illud quoque non minus falsum est, quod idem Sallustius prodidit, cum aut hanc orationem Cicero, aut aliam quampiam habuisset, certe quidem aliquot diebus post commissam consulibus remp. Catilinam in eam vocem denique erupisse, ut diceret, si quod incendium in fortunas suas excitatum esset, id se non aqua, sed ruina reslinciturum. Id enim jampridem, id est, aliquot diebus ante comitia consularia, Catoni iudicium minitanti ac denunciante Catilina responderat. Quod ipse Cicero in oratione pro Murena testatum reliquit. Quod si Sallustiam ipsum, et accuratum cumprimis hominem, et illorum temporum æqualem, tamen alicubi lapsus videmus: evacuanda profecto nobis ingenii acies est: neque ut quicumque a quoque veterum proditum fuerit, ita protinus recipiendum est: sed conferenda alia cum aliis, et ad Ciceronis præcipue auctoritatem, tanquam ad Iudicium lapidem, sin-

gula

gula d
Dida
tum ha
Novem
ratione
lerata
que sua
eat, qu
berius h
tur canj
putat.
tur. S
ita? qu
tentiam
tui, aut
jurgat,
salute, s
ciscatur.
non om
que ob
gata cau
tem orati
yotnos, q
cunque i
hic mira
TUS. I
II. lib: i

Quous
tia r
nos eludet
tabit audac
Palatii, nil

gula diligenter examinanda. Nunc ad rem. Dicta est hæc oratio a Cicerone consule, senatum habente in templo Jovis Statoris, vi. id. Novemb. ut infra probabitur. Qua quidem oratione ostendit, patefacta jam esse omnibus scelerata Catilinæ adversus rempubl. consilia: ipsique suadet, vel potius imperat, ut ex urbe exeat, quo et civitatem liberet metu, et ipse se liberius hostem P. R. profiteri queat. Genus igitur causæ judiciale non est, ut falso Cælius Curio putat. Non enim in senatu judicia exercebantur. Sed ne deliberativum quidem est. Quid ita? quia enim non deliberat Cicero, neque sententiam dicit, neque aut suadet quicquam senatui, aut dissuadet: sed Catilinam increpat, objurgat, exagitat: jubet denique, ut cum reip. salute, sua vero peste ac pernicie ex urbe profisciscatur. Quid igitur? fatendum profecto est, non omnes Ciceronis orationes, nedum omnia quæ ob oratore trañantur, ad tria illa pervulgata causarum genera posse revocari. Ipse autem orationes χαρακτήρ plenus est δεινότητος, γοργότητος, σφοδρότητος, μεγαλοπρεπειας. Itaque quæcunque illo genere a veteribus prodita sunt, ea hic mirabiliter observata reperiemus. MURETUS. Vide Iulii Bisciola Horas Subces. Tom. II. lib. iv. cap. 8.

QUousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra? quamdiu etiam furor iste tuus nos eludet? quem ad finem sese effrænata jactabit audacia? nihilne te nocturnam præsidium Palatii, nihil urbis vigiliæ, nihil timor populi,

G

nihil

nihil concursus bonorum omnium, nihil hic minutissimus habendi senatus locus, nihil horum ora vultusque moverunt? Patere tua consilia non sentis? constrictam jam omnium horum conscientia teneri conjurationem tuam non vides? Quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quos convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitraris? O tempora, ô mores! Senatus hæc intelligit, consul videt; hic tamen vivit. Vivit? Imo vero etiam in Senatum venit: fit publici consilii particeps: notat et designat oculis ad cædem unumquemque nostrum. Nos autem, viri fortes, satisfacere reipublicæ videmur, si istius furorem ac tela vitemus. Ad mortem te, Catilina, duci, jussu consulis, jampridem oportebat: in te conferri pestem istam, quam tu in nos omnes jamdiu machinaris. An vero vir amplissimus, P. Scipio, pontifex maximus, Tib. Gracchum, mediocriter labefactantem statum reipublicæ, privatus interfecit: Catilinam vero, orbem terræ cæde atque incendiis vastare cupientem, nos consules perferemus? Nam illa nimis antiqua prætereo, quod Q. Servilius Ahala Sp. Melium, novis rebus studentem, manu sua occidit. Fuit, fuit ista quondam in hac republica virtus, ut viri fortes acrioribus suppliciis civem perniciosum, quam acerbissimum hostem coërcerent. Habemus enim senatusconsultum in te, Catilina, vehemens et grave: non deest reipublicæ consilium, neque auctoritas hujus ordinis: nos, nos, dico aperte, consules desumus. Decrevit quondam Senatus, ut L. Opimius consul videret, ne quid respubli-

I
ca detrim
interfectu
spiciones
majoribus
consularis.
et L. Vale
ca; num u
bunum ple
ac reipubli
simum jam
rum aucto
senatuscon
bulis, tanq
senatuscon
Catilina, c
ponendam,
Cupio, Pa
cupio in ta
tum videri
æque conde
republica
crescit in d
autem imp
stium, intra
mus, intelli
publicæ mo
prehendi, si
dum mihi,
a me, quam
cant. Veru
esse oportu
ut faciam.
jam nemo t

ca detrimenti caperet. Nox nulla intercessit ; interfectus est propter quasdam seditionum suspiciones C. Gracchus, clarissimo patre, avo, majoribus : occisus est cum liberis M. Fulvius, consularis. Simili senatusconsulto, C. Mario, et L. Valerio Consulibus, permessa est respublica ; num unum diem postea L. Saturninum, tribunum plebis, et C. Servilium prætorem, mors ac reipublicæ pœna remorata est ? At nos vicissimum jam diem patimur hebescere aciem horum auctoritatis. Habemus enim hujusmodi senatusconsultum, veruntamen inclusum in tabulis, tanquam in vagina reconditum : quo ex senatusconsulto confestim interfectum te esse, Catilina, convenit. Vivis : et vivis non ad deponendam, sed ad confirmandam audaciam. Cupio, Patres conscripti, me esse clementem : cupio in tantis reipublicæ periculis non dissolutum videri : sed jam meipsum inertiae, nequitiaeque condemno. Castra sunt in Italia contra rempublicam, in Etruriæ faucibus collocata : crescit in dies singulos hostium numerus : eorum autem imperatorem castrorum, ducemque hostium, intra mœnia, atque adeo in senatu videmus, intestinam aliquam quotidie perniciem reipublicæ molientem. Si te jam, Catilina, comprehendi, si interfici jussero ? credo, erit verendum mihi, ne non hoc potius omnes boni serius a me, quam quisquam crudelius factum esse dicant. Verum ego hoc, quod jampridem factum esse oportuit, certa de causa nondum adducor ut faciam. Tum denique interficiam te, cum jam nemo tam improbus, tam perditus, tam tui

similis inveniri poterit, qui id non jure factum esse fateatur. Quamdiu quisquam erit, qui te defendere audeat, vives: et vives ita, ut nunc vivis, multis meis, et firmis præfidiis obsessus, ne commovere te contra rempublicam possis. Multorum te etiam oculi et aures non sentientem, sicut adhuc fecerunt, speculabuntur, atque custodient. Etenim quid est, Catilina, quod jam amplius expectes, si neque nox tenebris obscurare cœtus nefarios, nec privata domus parietibus continere vocem conjurationis tuæ potest: si illustrantur, si erumpunt omnia? Muta jam istam mentem: mihi crede: obliviscere cædis, atque incendiorum. Teneris undique: luce sunt clariora nobis tua consilia omnia: quæ etiam mecum licet recognoscas. Meministine, me ante diem. xii. Kalendas Novembris dicere in senatu, fore in armis certo die, qui dies futurus esset ante diem vi. Kalendas Novembris, C. Manlium, audaciæ satellitem atque administrum tuæ? Num me fefellit, Catilina, non modo res tanta, tam atrox, tam incredibilis, verum, id quod multo magis est admirandum, dies? Dixi ego idem in senatu, eadem te optimatum contulisse in ante diem v. Kalendas Novembris, tum cum multi principes civitatis Roma non tam sui conservandi, quam tuorum consiliorum reprimendorum causa profugerunt. Num infitiri potes, te illo ipso die meis præfidiis, mea diligentia circumclusum, commovere te contra rempublicam non potuisse, cum tu discessu cæterorum, nostra tamen, qui remansissemus, cæde contentum te esse dicebas? Quid?

cura

cum tute
occupatur
sensistine,
fidiis, custo
agis, nihil
modo non
neque sent
lam superi
me vigilare
niciem reip
inter falcas
eæ domum
dem ament
audes? qu
deo enim e
una fuere.
sumus? in
cam habem
ro, Patres
simo gravi
trumque or
atque adeo
Hosce ego
tiam rogo:
eos nondur
Leccam ill
Italiæ: sta
ret: deleg
cum educa
cordia: co
rum: dixit
æ, quod e
tes Roman

cum tute Preneste Kalendis ipsis Novembris occupaturum nocturno impetu esse confideres : sensistine, illam coloniam meo jussu, meis praefidiis, custodiis, vigiliisque esse munitam ? Nihil agis, nihil moliris, nihil cogitas, quod ego non modo non audiam, sed etiam non videam, planeque sentiam. Recognosce tandem mecum illam superiorem noctem. Jam intelliges multo me vigilare acrius ad salutem, quam te ad perniciem reipublicae. Dico te priori nocte venisse inter falcarios (non agam obscure) in M. Leccae domum : convenisse eodem complures ejusdem amentiae, scelerisque socios. Num negare audes ? quid taces ? convincam, si negas. Video enim esse hic in senatu quosdam, qui tecum una fuere. O Dii immortales, ubinam gentium sumus ? in qua urbe vivimus ? quam rempublicam habemus ? Hic, hic sunt, in nostro numero, Patres conscripti, in hoc orbis terrarum sanctissimo gravissimoque consilio, qui de meo, nostrumque omnium interitu, qui de hujus urbis, atque adeo orbis terrarum exitio cogitent. Hosce ego video consul, et de republica sententiam rogo : et, quos ferro trucidari oportebat, eos nondum voce vulnero. Fuiisti igitur apud Leccam illa nocte, Catilina : distribuisti partes Italiae : statuisti quo quemque proficisci placeret : delegisti quos Romae relinqueres, quos tecum educeres : descripsisti urbis partes ad incendia : confirmasti, te ipsum jam esse exiturum : dixisti paululum tibi esse etiam tum mortis, quod ego viverem. Reperti sunt duo equites Romani, qui te ista cura liberarent, et sese

illa ipsa nocte paulo ante lucem me in meo lectulo interfecuros pollicerentur. Hæc ego omnia, vix dum etiam cœtu vestro dimisso, comperi: domum meam majoribus præsiidiis muni- vi, atque firmavi: exclusi eos, quos tu mane ad me salutatum miseras, cum illi ipsi venissent; quos ego jam multis ac summis viris ad me id temporis venturos esse prædixeram. Quæ cum ita sint, Catilina, perge quo cœpisti; egredere aliquando ex urbe; patent portæ: proficiscere. Nimum diu te imperatorem illa tua Manliana castra desiderant. Educ tecum etiam omnes tuos: si minus, quam plurimos? Purga urbem. Magno me metu liberabis, dummodo inter me atque te muros interfit. Nobiscum versari jam diutius non potes; non feram, non patiar, non sinam. Magna Diis immortalibus habenda est gratia, atque huic ipsi Jovi Statori, antiquissi- mo custodi hujus urbis, quod hanc tam tetram, tam horribilem, tamque infestam reipublicæ pestem toties jam effugimus. Non est sæpius in uno homine salus summa periclitanda reipublicæ. Quamdiu mihi, consuli designato, Catilina, in- fidiatus es, non publico me præsidio, sed pri- vata diligentia defendi. Cum proximis comitiis consularibus me consulem in campo, et compe- titores tuos interficere voluisti, compressi tuos nefarios conatus amicorum præsidio, et copiis, nullo tumultu publice concitato. Denique quo- tiescunque me petisti, per me tibi obstiti: quan- quam videbam, perniciem meam cum magna calamitate reipublicæ esse conjunctam. Nunc jam aperte rempublicam universam petis. Tem-
pla

pla Deorum
omnium c
tium et va
quod prim
que major
deo: facia
ad commu
terfici juss
juratorum
hortor) ex
mitum ma
Quid est,
rante, fac
Exire ex u
me, num
consulis, f
quod te jan
nemo est,
rum homin
non oderit.
non inusta
rum dedec
oculis, qu
quod flagit
dolescentul
retisses, no
libidinem,
per, cum
domum va
credibili so
ego præter
hac civitate
tisse, aut n

pla Deorum immortalium, tecta urbis, vitam omnium civium, Italiam denique totam, ad exitium et vastitatem vocas. Quare, quoniam id, quod primum, atque hujus imperii, disciplinæque majorum proprium est, facere nondum audeo: faciam id, quod est ad severitatem lenius, ad communem salutem utilius. Nam, si te interfici jussero, residebit in republica reliqua conjuratorum manus. Sin tu (quod te jamdudum hortor) exieris, exhaurietur ex urbe tuorum comitum magna et perniciofa sentina reipublicæ. Quid est, Catilina? num dubitas id, me imperante, facere, quod jam tua sponte faciebas? Exire ex urbe consul hostem jubet. Interrogas me, num in exilium? non jubeo: sed, si me consulis, suadeo. Quid enim, Catilina, est, quod te jam in hac urbe delectare possit? in qua nemo est, extra istam conjurationem perditorum hominum, qui te non metuat; nemo, qui non oderit. Quæ nota domesticæ turpitudinis non inusta vitæ tuæ est? quod privatarum rerum dedecus non hæret infamix? quæ libido ab oculis, quod facinus a manibus unquam tuis, quod flagitium a toto corpore absuit? cui tu adolescentulo, quem corruptelarum illecebris irretisses, non aut ad audaciam, ferrum, aut ad libidinem, facem prætulisti? Quid vero? nuper, cum morte superioris uxoris, novis nuptiis domum vacuam fecisses, nonne etiam alio incredibili scelere hoc scelus cumulasti? Quod ego prætermitto, et facile patior fileri, ne in hac civitate tanti facinoris immanitas aut extitisse, aut non vindicata esse videatur. Præ-

mitto

mitto ruinas fortunarum tuarum, quas omnes impendere tibi proximis idibus senties. Ad illa venio, quæ non ad privatam ignominiam vitiorum, non ad domesticam tuam difficultatem ac turpitudinem, sed ad summam reipublicæ, atque ad omnium nostrum vitam salutemque pertinent. Potestne tibi hujus vitæ hæc lux, Catilina, aut hujus cæli spiritus esse jucundus, cum scias, horum esse neminem, qui nesciat, te pridie Kalendas Januarias, Lepido et Tullo Consulibus, stetisse in comitio cum telo? manum, consulum, et principum civitatis interficiendorum causa, paravisse? sceleri ac furori tuo non mentem aliquam, aut timorem tuum, sed fortunam reipublicæ obstitisse? Ac jam illa ommitto: neque enim sunt aut obscura, aut non multo postea commissa. Quoties tu me designatum, quoties me consulem interficere conatus es? Quot ego tuas petitiones ita conjectas, ut vitari posse non viderentur, parva quadam declinatione, et, ut aiunt, corpore effugi? Nihil agis, nihil assequeris, nihil moliris, quod mihi latere valeat in tempore: neque tamen conari, ac velle desistis. Quoties jam tibi extorta est sica ista de manibus? quoties vero excidit casu aliquo, et elapsa est? Tamen ea carere diutius non potes: quæ quidem quibus abs te initiata sacris, ac devota sit, nescio, quod eam necesse putas consulis in corpore defigere. Nunc vero, quæ tua est ista vita? sic enim jam tecum loquar, non ut odio permotus esse videar, quod debeo, sed ut misericordia, quæ tibi nulla debetur. Venisti paulo ante in senatum. Quis

te

te ex hac
necessariis
moriæ co
meliam, c
oppressus
sellia, vacu
qui tibi p
simulatque
nudam at
dem anim
mehercle n
metuunt o
quendam p
ris? et, si
tam gravit
me aspectu
um conspic
lerum tuor
et jam tibi
tes sensusq
sentiamque
atque odiss
care posses
concederes.
omnium ne
jamdiu de
cogitare.
bere, neque
timefces?
quodammod
jam annis
flagitium si
ces, tibi vex

te ex hac tanta frequentia, ex tot tuis amicis ac necessariis salutavit? Si hoc post hominum memoriam contigit nemini, vocis expectas contumeliam, cum sis gravissimo judicio taciturnitatis oppressus? Quid, quod adventu tuo ista subsellia, vacua facta sunt? quod omnes consulares, qui tibi persæpe ad cædem constituti fuerunt, simulatque assedisti, partem istam subselliorum nudam atque inanem reliquerunt? Quo tandem animo hoc tibi ferendum putas? Servi mehercle mei si me isto pacto metuerunt, ut te metuunt omnes cives tui, domum meam relinquendam putarem: tu tibi urbem non arbitraris? et, si me meis civibus injuria suspectum tam graviter, atque offensum viderem: carere me aspectu civium, quam infestis oculis omnium conspici malletm. Tu cum conscientia scelerum tuorum agnoscas odium omnium justum, et jam tibi diu debitum, dubitas, quorum mentes sensusque vulneras, eorum aspectum præsentiamque vitare? Si te parentes timerent, atque odissent tui, neque eos ulla ratione placare posses: ut opinor, ab eorum oculis aliquo concederes. Nanc te patria, quæ communis est omnium nostrum parens, odit ac metuit: et jamdiu de te nihil judicat, nisi de parricidio suo cogitare. Hujus tu neque auctoritatem verebere, neque judicium sequere, neque vim pertimesces? Quæ tecum, Catilina, sic agit, et quodammodo tacita loquitur: Nullum aliquot jam annis facinus exstitit, nisi per te: nullum flagitium sine te: tibi uni multorum civium necesse, tibi vexatio direptioque sociorum, impunita fuit

fuit ac libera: tu non solum ad negligendas leges, ac quæstiones, verum etiam ad evertendas perfringendasque valuisti. Superiora illa, quam ferenda non fuerunt, tamen, ut potui, tuli. Nunc vero me totam esse in metu propter te unum; quidquid increpuerit, Catilinam timeri; nullum videri contra me consilium iniri posse, quod a tuo scelere abhorreat; non est ferendum. Quamobrem discede, atque hunc mihi timorem eripe: si verus, ne opprimar; si falsus, ut tandem, aliquando timere desinam. Hæc si tecum, ut dixi, patria loquatur, nonne impetrare debeat, etiam si vim adhibere non possit? Quid? quod tu te ipse in custodiam dedisti? Quid? quod, vitandæ suspicionis causa, apud M. Lepidum te habitare velle dixisti? a quo non receptus, etiam ad me venire ausus es: atque ut domi meæ te asservarem, rogasti. Cum a me quoque id responsum tulisses, me nullo modo posse iisdem parietibus tuto esse tecum, qui magno in periculo essem, quod iisdem mœnibus conteneremur, ad Q. Metellum præterem venisti. A quo repudiatus, ad sodalem tuum, virum optimum, M. Marcellum demigraisti: quem tu videlicet et ad custodiendum te, diligentissimum, et ad suspicandum, sagacissimum, et ad vindicandum, fortissimum fore putasti. Sed quam longe videtur a carcere atque a vinculis abesse debere, qui seipsum jam dignum custodia iudicaverit? Quæ cum ita sint, Catilina, dubitas, si hic morari æquo animo non potes, abire in aliquas terras, et vitam istam multis suppliciis iustis debitisque ereptam, fugæ solitudinique

follicitudin
natum (id
cere sibi d
peraturum
abhorret a
intelligas,
urbe, Cat
exilium, fi
Quid est, C
madvertis
Quid exp
rum volun
idem huic
tissimo vir
consuli ho
vim et ma
na, cum c
decernunt
solum, qu
vita vilissi
honestissim
simi cives,
tu et freq
et voces p
ego vix ab
eosdem fac
pridem va
portas pro
te ut ulla
gas? tu u
tu exilium
Dii immo
mea voce.

solitudinique mandare? Refer, inquis, ad senatum (id enim postulas) et, si hic ordo placere sibi decreverit, te ire in exilium, obtemperaturum te esse dicis. Non referam id, quod abhorret a meis moribus: et tamen faciam; ut intelligas, quid hi de te sentiant. Egredere ex urbe, Catilina: libera rempublicam metu: in exilium, si hanc vocem expectas, proficiscere. Quid est, Catilina? ecquid attendis, ecquid animadvertis horum silentium? Patiuntur: tacent. Quid expectas auctoritatem loquentium, quorum voluntatem tacitorum perspicis? At si hoc idem huic adolescenti optimo, P. Sextio, si fortissimo viro, M. Marcello dixissem: jam mihi consuli hoc ipso in templo, jure optimo senatus vim et manus intulisset. De te autem, Catilina, cum quiescunt, probant: cum patiuntur, decernunt: cum tacent, clamant. Neque hi solum, quorum tibi auctoritas est videlicet cara, vita vilissima: sed etiam illi equites Romani, honestissimi atque optimi viri, cæterique fortissimi cives, qui circumstant senatum; quorum tu et frequentiam videre, et studia perspicere, et voces paulo ante exaudire potuisti: quorum ego vix abs te jamdiu manus, ac tela contineo: eosdem facile adducam, ut te hæc, quæ jam pridem vastare studes, relinquentem, usque ad portas prosequantur. Quanquam quid loquor? te ut ulla res frangat? tu ut unquam te corrigas? tu ut ullam fugam meditere? ut ullum tu exilium cogites? utinam tibi istam mentem Dii immortales donarent! Tametsi video, si mea voce perterritus ire in exilium animum induxeris,

duxeris, quanta tempestas invidiæ nobis, si minus in præsens tempus, recenti memoria scelerum tuorum, at in posteritatem impendeat. Sed est mihi tanti, dummodo ista privata sit calamitas, et a reipublicæ periculis sejungatur. Sed tu, ut vitiis tuis commoveare, ut legum pœnas pertimescas, ut temporibus reipublicæ concedas, non est postulandum. Neque enim is es, Catilina, ut te aut pudor a turpitudine, aut metus a periculo, aut ratio a furore revocarit. Quamobrem ut sæpe jam dixi, proficiscere: ac, si mihi inimico, ut prædicas, tuò conflare vis invidiam; recta perge in exilium: vix feram sermones hominum, si id feceris: vix molem istius invidiæ, si in exilium ieris iussu consulis, sustinebo. Sin autem servire meæ laudi et gloriæ mavis, egredere cum importuna sceleratorum manu: confer te ad Manlium: concita perditos cives; secerne te a bonis; infer patriæ bellum: exsulta impio latrocinio, ut a me non ejectus, ad alienos; sed invitatus, ad tuos isse videaris. Quanquam quid ego te invitem, a quo jam sciam esse præmissos, qui tibi ad Forum Aurelium præstolarentur armati? sciam pactam et constitutam esse cum Manlio diem? a quo etiam Aquilam illam argenteam, quam tibi, ac tuis omnibus perniciosam esse confido et funestam futuram, cui domi tuæ sacrarium scelerum tuorum constitutum fuit, sciam esse præmissam? Tu ut illa diutius carere possis, quam venerari, ad eadem proficiscens, solebas? a cujus altaribus sæpe istam dexteram impiam ad necem civium transfulisti? Ibis tandem aliquando

do, quo t
nata ac fur
res affert
voluptatem
perit, volu
quam tu n
dem nisi
perditis at
rum etiam
manum.
gaudis ex
bere, cum
dies virum
Ad hujus
feruntur,
ad obsiden
nus obeun
somnia ma
rum. Hab
patientiam
um quibu
senties.
sulatu repu
sul vexare
quod esset
potius, qu
a me, Pat
patriæ que
cipite, qu
nitus anim
enim, si
multo est
publica lo
eum, quer

do, quo te jampridem tua ista cupiditas effrænata ac furiosa rapiebat. Neque enim tibi hæc res affert dolorem, sed quandam incredibilem voluptatem. Ad hanc te amentiam natura peperit, voluntas exercuit, fortuna servavit. Nunquam tu non modo otium, sed ne bellum quidem nisi nefarium concupisti. Nactus es ex perditis atque ab omni non modo fortuna, verum etiam spe derelictis conflata improborum manum. Hic tu qua lætitia perfruere? quibus gaudiis exultabis? quanta in voluptate bacchabere, cum in tanto numero tuorum neque audies virum bonum quenquam, neque videbis? Ad hujus vitæ studium meditati illi sunt, qui feruntur, labores tui: jacere humi, non modo ad obsidendum stuprum, verum etiam ad facinus obeundum: vigilare, non solum insidiantem somno maritorum, verum etiam bonis occisorum. Habes ubi ostentes illam præclaram tuam patientiam famis, frigoris, inopiæ rerum omnium quibus te brevi tempore confectum esse senties. Tantum profeci tum, cum te a consulatu repuli, ut exul potius tentare, quam consul vexare rempublicam posses: atque ut id, quod esset a te scelerate susceptum, latrocinium potius, quam bellum nominaretur. Nunc, ut a me, Patres conscripti, quandam prope justam patriæ querimoniam detester ac deprecet: precipite, quæso, diligenter, quæ dicam, et ea penitus animis vestris mentibusque mandate. Et enim, si mecum patria, quæ mihi vita mea multo est carior, si cuncta Italia, si omnes respublica loquatur: M. Tulli, quid agis? tunc eum, quem esse hostem comperisti: quem du-

cem belli futurum vides, quem expectari imperatorem in castris hostium sentis, auctorem sceleris, principem conjurationis, evocatorem servorum, et civium perditorum, exire patieris, ut abs te non emissus ex urbe, sed immissus in urbem esse videatur? Nonne hunc in vincula duci, non ad mortem rapi, non summo supplicio mactari imperabis? Quid tandem impedit te? morsne majorum? at persæpe etiam privati in hac republica perniciosos cives morte multarunt. An leges, quæ de civium Romanorum supplicio rogatæ sunt? At nunquam in hac urbe ii, qui a republica defecerunt, civium jura tenuerunt. An invidiam posteritatis times? præclaram vero populo Romano refers gratiam, qui te, hominem per te cognitum, nulla commendatione majorum, tam mature ad summum imperium per omnes honorum gradus extulit, si propter invidiam, aut alicujus periculi metum, salutem civium tuorum negligis. Sed si quis est invidiæ metus, num est vehementius severitatis ac fortitudinis invidia, quam inertiae ac nequitiae pertimescenda? An, cum bello vastabitur Italia, vexabuntur urbes, tecta ardebunt: tum te non existimas invidiæ incendio conflagraturum? His ego sanctissimis reipublicæ vocibus, et eorum hominum, qui idem sentiunt, mentibus, pauca respondebo. Ego, si hoc optimum factu judicarem, Patres conscripti, Catilinam morte multari: unius usuram horæ gladiatori isti ad vivendum non dedissem. Etenim, si summi viri, et clarissimi cives, Saturnini, et Gracchorum, et Flacci, et superiorum complurium sanguine non modo se non contaminarunt,

minarum
dum mil
vium in
redundan
deret: t
diam vir
putarem.
ordine, c
deant; a
spem Cat
jurationes
boraverun
ti, non f
fi in hunc
factum es
quo inter
neminem
jurationem
bum, qui
fecto, inte
reprimi, r
Quod si se
eodem cæ
gregaverit
modo hæc
etiam stirp
nim jamdi
conjuration
quo pacto
et audacia
pus erupit.
nus tolletur
dam tempu

minarunt, sed etiam honestarunt: certe verendum mihi non erat, ne quid, hoc parricida civium interfecto, invidiæ mihi in posteritatem redundaret. Quod si ea mihi maxime impenderet: tamen hoc animo semper fui, ut invidiam virtute partam, gloriam, non invidiam putarem. Quanquam nonnulli sunt in hoc ordine, qui aut ea, quæ imminet, non videant; aut ea, quæ vident, dissimulent: qui spem Catilinæ mollibus sententiis aluerent, conjurationemque nascentem non credendo corroboraverunt. Quorum auctoritatem secuti multi, non solum improbi, verum etiam imperiti, si in hunc animadvertissem, crudeliter, et regie factum esse dicerent. Nunc intelligo, si iste, quo intendit, in Manliana castra pervenerit, neminem tam stultum fore, qui non videat conjurationem esse factam: neminem tam improbum, qui non fateatur. Hoc autem uno interfecto, intelligo hac reipublicæ pestem paulisper reprimi, non in perpetuum comprimi posse. Quod si se ejecerit, secumque suos eduxerit, et eodem cæteros undique collectos naufragos aggregaverit: extinguetur, atque delebitur non modo hæc tam adulta reipublicæ pestis, verum etiam stirps ac semen malorum omnium. Etenim jamdiu, Patres conscripti, in his periculis conjurationis, insidiisque versamur: sed nescio quo pacto omnium scelerum, ac veteris furoris et audaciæ maturitas in nostri consulatus tempus erupit. Quod si ex tanto latrocinio iste unus tolletur; videbimur fortasse ad breve quoddam tempus cura et metu esse relevati: pericu-

lum autem refidebit, et erit inclusum penitus in venis atque in visceribus reipublicæ. Ut sæpe homines ægri morbo gravi, cum æstu febrique jactantur, si aquam gelidam biberint, primo relevari videntur; deinde multo gravius vehementiusque afficiantur; sic hic morbus, qui est in republica, relevatus istius pœna, vehementius vivis reliquis ingravescet. Quare, Patres conscripti, secedant improbi, secernant se a bonis, unum in locum congregentur: muro denique, id quod sæpe jam dixi, secernantur a nobis: desinant insidiari domi suæ consuli, circumstare tribunal prætoris urbani, obsidere cum gladiis curiam, malleolos et faces ad inflammandam urbem comparare. Sit denique inscriptum in fronte uniuscujusque civis, quid de republica sentiat. Polliceor hoc vobis, Patres conscripti, tantam in nobis consulibus fore diligentiam, tantum in vobis auctoritatem, tantam in equitibus Romanis virtutem, tantam in omnibus bonis consensionem, ut Catilinæ profectione omnia patefacta, illustrata, oppressa, vindicata esse videatis. Hisce ominibus, Catilina, cum summa reipublicæ salute, et cum tua peste ac pernicie, cumque eorum exitio, qui se tecum omni scelere parricidioque junxerunt, proficiscere ad impium bellum, ac nefarium. Tum tu, Jupiter, qui iisdem, quibus hæc urbs, auspiciis a Romulo es constitutus; quem Satorrem hujus urbis atque imperii vere nominamus: hunc, et hujus socios a tuis aris cæterisque templis, a tectis urbis, ac mœnibus, a vita, fortunisque civium omnium arcebis: et omnes inimi-

cos

cos bon
scelerum
conjuncti
mactabi

L. C

T An
fun
tem patr
huic urbi
urbe vel
grediente
cessit, ev
monstro i
mania co
num huj
versa vic
tra fica il
foro, non
cos parie
est, cum e
hoste, nu
mus. Sin
nificeque

cos bonorum, hostes patriæ, latrones Italiæ, scelera fœdere inter se, ac nefaria societate conjunctos, æternis suppliciis vivos mortuosque mactabis.

ORATIO VI.

QUÆ EST SECUNDA IN

L. CATILINAM.

TAndem aliquando, Quirites, L. Catilinam, furem audacia, scelus anhelantem, pestem patriæ nefarie molientem, vobis, atque huic urbi ferrum flammamque minitantem, ex urbe vel ejecimus, vel emisimus, vel ipsum egredientem verbis profecuti sumus. Abiit, excessit, evasit, erupit. Nulla jam pernicies a monstro illo atque prodigio mœnibus ipsis intra mœnia comparabitur. Atque hunc quidem unum hujus belli domestici ducem sine controversia vicimus. Non enim jam inter latera nostra sic illa versabitur: non in campo, non in foro, non in curia, non denique intra domesticos parietes pertimescemus. Loco ille motus est, cum est ex urbe depulsus. Palam jam cum hoste, nullo impediante, bellum justum geremus. Sine dubio perdidimus hominem, magnificeque vicimus, cum illum ex occultis infidiis

diis in apertum latrocinium coniecimus. Quod vero non cruentum mucronem, ut voluit, extulit, quod vivis nobis egressus est, quod ei ferum de manibus extorsimus, quod incolumes cives, quod stantem urbem reliquit: quanto tandem illum merore afflictum esse et profligatum putatis? Jacet ille nunc prostratus, Quirites, et se percussum atque abjectum esse sentit, et retorquet oculos profecto sæpe ad hanc urbem; quam ex suis faucibus ereptam esse luget. Quæ quidem lætari mihi videtur, quod tantam pestem evomuerit, forasque projecit. At si quis est talis, quales esse omnes oportebat, qui in hoc ipso, in quo exultat et triumphat oratio mea, me vehementer accuset, quod tam capitale hostem non comprehenderim potius, quam emiserim: non est ista mea culpa, Quirites, sed temporum. Interemptum esse L. Catilinam, et gravissimo supplicio affectum, jampridem oportebat: idque a me et mos majorum, et hujus imperii severitas, et respublica postulabat. Sed quam multos fuisse putatis, qui, quæ ego deferrem, non crederent? quam multos, qui propter stultitiam non putarent? quam multos, qui etiam defenderent? quam multos, qui propter improbitatem faverent? Ac si, sublato illo depelli a vobis omne periculum judicarem: jampridem ego L. Catilinam non modo invidiæ meæ, verum etiam vitæ periculo sustulisset. Sed cum viderem, ne vobis quidem omnibus re etiam tum probata, si illum, ut erat meritis, morte multassem, fore, ut ejus socios invidia oppressus persequi non possem: rem huc deduxi,

et

ut tam p
 perte vi
 Quirites,
 putem, l
 moleste
 exierit.
 eduxisset
 in prætex
 Munatium
 popina n
 rat: relic
 quam val
 que ego i
 bus, et h
 Gallico Q
 a nobis q
 temno; e
 gressi lux
 qui vadin
 maluerun
 exercitus n
 ostendero
 re in foro
 natum ven
 purpura,
 qui si hie
 exercitum il
 deserueru
 sunt time
 scire senti
 deo, cui
 riam, qui
 bi has urb

et tum palam pugnare possetis, cum hostem aperte videretis. Quem quidem ego hostem, Quirites, quam vehementer foris esse timendum putem, licet hinc intelligatis, quod illud etiam moleste fero, quod ex urbe parum comitatus exierit. Utinam ille omnes secum suas copias eduxisset! Tongillum mihi eduxit, quem amare in prætexta calumnia cœperat: Publicium et Munatium, quorum æs alienum contractum in popina nullum reipublicæ motum afferre poterat: reliquit quos viros? quanto alieno ære, quam valentes, quam nobiles vos videtis? Itaque ego illum exercitum, et Gallicanis legionibus, et hoc delectu, quem in agro Piceno, et Gallico Q. Metellus habuit, et his copiis, quæ a nobis quotidie comparantur, magnopere contemno; collectum ex senibus desperatis, ex agresti luxuria, ex rusticis decoctoribus: ex iis, qui vadimonia deferere, quam illum exercitum, maluerunt: quibus ego non modo si aciem exercitus nostri, verum etiam si edictum prætoris ostendero, concident. Hos, quos video volitare in foro, quos stare ad curiam, quos etiam in senatum venire: qui nitent unguentis, qui fulgent purpura, malletm secum suos milites eduxisset: qui si hic permanent, mementote non tam exercitum illum esse nobis, quam hos, qui exercitum deseruerunt, pertimescendos. Atque hoc etiam sunt timendi magis, quod, quid cogitent, me scire sentiunt: neque tamen permouentur. Video, cui Apulia sit attributa, qui habeat Etruriam, qui agrum Picenum, qui Gallicum, qui sibi has urbanas insidias cædis atque incendiorum depoposcerit.

depoposcerit. Omnia superioris noctis consilia ad me perlata esse sentiunt: patefeci in senatu hesterno die: Catilina ipse pertimuit, profugit: hi quid expectant? nã illi vehementer errant, si illam meam pristinam lenitatem perpetuam sperant futuram. Quod expectavi, jam sum assecutus, ut vos omnes factam esse aperte conjurationem contra rempublicam videretis. Nisi vero si quis est, qui Catilinæ similes cum Catilina sentire non putet. Non est jam lenitati locus: severitatem res ipsa flagitat. Unum etiam nunc concedam: exeant, proficiantur, ne patiantur desiderio sui Catilinam miserum tabescere. Demonstrabo iter: Aurelia via profectus est. Si accelerare volent, ad vesperam consequentur. O fortunatam rempublicam, siquidem hanc sentinam hujus urbis ejecerit! Uno mehercule Catilina exhausto, relevata mihi et recreata respublica videtur. Quid enim mali, aut sceleris fingi, aut excogitari potest, quod non ille conceperit? Quis tota Italia veneficus, quis gladiator, quis latro, quis sicarius, quis parricida, quis testamentorum subjector, quis circumscriptor, quis ganeo, quis nepos, quis adulter, quæ mulier infamis, quis corruptor juventutis, quis corruptus, quis perditus inveniri potest, qui se cum Catilina non familiarissime vixisse fateatur? Quæ cædes per hosce annos sine illo facta est? quod nefarium stuprum non per illum? Jam vero quæ tanta in ullo unquam homine juventutis illecebra fuit, quanta in illo? qui alios ipse amabat turpissime, aliorum amoris flagitiosissime serviebat: aliis fructum libidinum, aliis mortem parentum, non modo impellendo, verum etiam

etiam ad
quam sub
ex agris
num colle
nec ullo i
alieno fui
ris fœdus
studia in
mo est in
daciore, q
tur; nem
non ejusd
Atque id
ercitation
ac vigiliis
tur, cum
virtutis, i
Hunc ver
urbe exie
greges?
tam, o pr
enim jam
non hum
gitant ni
patrimon
ligurieru
nuper co
abundant
et alea co
rent, esse
essent fer
tes homin
prudenti

etiam adjuvando, pollicebatur. Nunc vero quam subito non solum ex urbe, verum etiam ex agris ingentem numerum perditorum hominum collegerat? Nemo, non modo Romæ, sed nec ullo in angulo totius Italiæ oppressus ære alieno fuit, quem non ad hoc incredibile sceleris fœdus adsciverit. Atque, ut ejus diversa studia in dissimili ratione perspicere possitis, nemo est in ludo gladiatorio paulo ad fancinus audacior, qui se non intimum Catilinæ esse fateatur; nemo in scena levior, et nequior, qui se non ejusdem prope sodalem fuisse commemoret. Atque idem tamen, stuprorum et scelerum exercitatione assuefactus, frigore, et fame, et siti, ac vigiliis perferendis, fortis ab istis prædicabatur, cum industriæ subsidia, atque instrumenta virtutis, in libidine, audaciâque consumerentur. Hunc vero si sui fuerunt comites secuti: si ex urbe exierint desperatorum hominum flagitiosi greges? ô nos beatos, ô rempublicam fortunatam, ô præclaram laudem consulatus mei! Non enim jam sunt mediocres hominum libidines, non humanæ audaciæ, ac tolerandæ: nihil cogitant nisi cædes, nisi incendia, nisi rapinas: patrimonia sua profuderunt: fortunas suas obliturierunt: res eos jampridem, fides deficere non cepit: eadem tamen illa, quæ erat in abundantia, libido permanet. Quod si in vino et alea commessationes solum, et scorta quærent, essent illi quidem desperandi, sed tamen essent ferendi. Hoc vero quis ferre possit, inertes homines fortissimis viris insidiari, stultissimos prudentissimis, ebriosos sobriis, dormientes vigilantibus!

lantibus ! qui mihi accubantes in conviviis, complexi mulieres impudicas, vino languidi, conferti cibo, fertis redimiti, unguentis obliti, debilitati stupris, eructant sermonibus suis eadem bonorum, atque urbis incendia. Quibus ego confido impendere fatum aliquod : et pœnas jamdiu improbitati, nequitiae, scelerei, libidini debitas, aut instare jam plane, aut certe jam appropinquare. Quos si meus consulatus, quoniam sanare non potest, sustulerit : non breve nescio quod tempus, sed multa secula propagarit reipublicae. Nulla est enim natio, quam pertimescamus : nullus rex, qui bellum populo Romano facere possit. Omnia sunt externa, unius virtute, terra, marique pacata. Domesticum bellum manet : intus insidiae sunt : intus inclusum periculum est : intus est hostis. Cum luxuria nobis, cum amentia, cum scelere certandum est. Huic ego me bello ducem profiteor, Quirites : suscipio inimicitias hominum perditorum. Quæ sanari poterant, quacunque ratione sanabo. Quæ refecanda erunt, non patiar ad perniciem civitatis manare. Proinde aut exeant, aut quiescant : aut, si et in urbe, et in eadem mente permanent ; ea, quæ merentur, expectent. At etiam sunt, Quirites, qui dicant, a me in exilium ejectum esse Catilinam. Quod ego si verbo assequi possem, istos ipsos ejicerem, qui hæc loquuntur. Homo enim videlicet timidus, et permodestus vocem consulis ferre non potuit : simulatque ire in exilium jussus est, paruit, quievit. Hesterno die, cum domi meae pene interfectus essem, senatum in æ-

dem

dem Jovis
patres con
venisset :
lutavit ?
civem, ac
stem ? Qui
illam suble
dam atque
mens ille c
cio, quæsi
apud M. L
audacissim
cuisset : pa
set, ubi fu
quemadmo
pta, edocu
quæsi, q
pridem pa
fascis, cur
quilam illa
um sceleru
missam.
gressum ef
do, Manli
castra posu
ne indixit :
cem expect
Massiliam,
O conditi
strandæ, v
Nunc, si l
culis meis
pertinueri

dem Jovis Statoris convocavi : rem omnem ad patres conscriptos detuli. Quo cum Catilina venisset : quis eum Senator appellavit ? quis salutavit ? quis denique ita aspexit, ut perditum civem, ac non potius ut importunissimum hostem ? Quin etiam principes ejus ordinis partem illam sublelliorum, ad quam ille accesserat, nudam atque inanem reliquerunt. Hic ego vehemens ille consul, qui verbo cives in exilium ejicio, quæsi a Catilina, a nocturno conventu apud M. Leccam fuisset, necne. Cum ille homo audacissimus, conscientia convictus, primo reticisset : patefeci cætera. Quid ea nocte egisset, ubi fuisset, quid in proxima constituisset, quemadmodum esset ei ratio totius belli descripta, edocui. Cum hæsitaret, cum teneretur ; quæsi, quid dubitaret eo proficisci, quo jam pridem pararat : cum arma, cum secures, cum fasces, cum tubas, cum signa militaria, cum aquilam illam argenteam, cui ille etiam sacrarium scelerum domi suæ fecerat, scirem esse præmissam. In exilium ejiciebam, quem jam ingressum esse in bellum videbam ? Etenim, credo, Manlius iste centurio, qui in agro Fesulano castra posuit, bellum populo Romano suo nomine indixit : et illa castra nunc non Catilinam duces expectant : et ille ejectus in exilium se Massiliam, ut aiunt, non in hæc castra conferet. O conditionem miseram, non modo administrandæ, verum etiam conservandæ reipublicæ ! Nunc, si L. Catilina, consiliis, laboribus, periculis meis circumclusus ac debilitatus, subito pertimuerit, sententiam mutaverit, deseruerit, suos

suos, consilium belli faciendi abjecerit, ex hoc cursu sceleris, et belli, iter ad fugam, atque in exilium converterit: non ille a me spoliatus armis audaciæ, non obstupefactus ac perterritus mea diligentia, non de spe conatuque depulsus, sed indemnatus, innocens, in exilium ejectus a consule, vi et minis esse dicetur: et erunt, qui illum, si hoc fecerit, non improbum, sed miserum: me non diligentissimum consulem, sed crudelissimum tyrannum existimari velint. Est mihi tanti, Quirites, hujus invidiæ falsæ atque iniquæ tempestatem subire, dummodo a vobis hujus horribilis belli ac nefarii periculum depellatur. Dicatur sane ejectus esse a me, dummodo eat in exilium. Sed mihi credite, non est iturus. Nunquam ego a Diis immortalibus optabo, Quirites, invidiæ meæ levandæ causa, ut L. Catilinam ducere exercitum hostium, atque in armis volitare audiat: sed triduo tamen audietis: multoque magis illud timeo, ne mihi sit invidiosum aliquando, quod illum emissem potius, quam quod ejecerim. Sed cum sint homines, qui illum, cum profectus sit, ejectum esse dicant, iidem, si interfectus esset, quid dicerent? Quanquam isti, qui Catilinam Massiliam ire dictitant, non tam hoc queruntur, quam verentur. Nemo est istorum tam misericors, qui illum non ad Manliam, quam ad Massilienses ire malit. Ille autem, si mehercule hoc quod agit, nunquam ante cogitasset, tamen latrocinantem se interfici mallet, quam exulem vivere. Nunc vero, cum ei nihil adhuc præter ipsius voluntatem cogitationemque acciderit, nisi quod vivis

nobis

nobis Romanis
eat in exilium
diu de uno
jam fatetur
semper vo
his, qui d
nobiscum
go, si ull
studeo, qu
cæ. Neq
audire vol
Quirites,
piæ comp
consilii atq
feram. U
are alieno
quarum an
sunt. Hor
sunt enim
impudenti
gento; tu
copiosus si
acquirere
lum? quid
possessione
bular nova
pectant.
tur, verum
possessione
possunt:
neque (id
furis fruct
his, et me

nobis Roma profectus est : optemus potius, ut
 eat in exilium, quam queramur. Sed cur tam-
 diu de uno hoste loquimur : et de eo hoste, qui
 jam fatetur se esse hostem : et quem, quia, quod
 semper volui, murus interest, non timeo : de
 his, qui dissimulant, qui Romæ remanent, qui
 nobiscum sunt, nihil dicimus ? Quos quidem e-
 go, si ullo modo fieri possit, non tam ulcisci
 studeo, quam sanare, et ipsos placare reipubli-
 cæ. Neque, id quare fieri non possit, si me
 audire volent, intelligo. Exponam enim vobis,
 Quirites, ex quibus generibus hominum istæ co-
 piæ comparentur : deinde singulis medicinam
 consilii atque orationis meæ, si quam potero, as-
 feram. Unum genus est eorum, qui magno in
 ære alieno, majores etiam possessiones habent :
 quarum amore adducti, dissolvi nullo modo pos-
 sunt. Horum hominum species est honestissima :
 sunt enim locupletes : voluntas verò, et causa
 impudentissima. Tu agris, tu a edificiis, tu ar-
 gento, tu familia, tu rebus omnibus ornatus et
 copiosus sis : et dubites de possessione detrahere,
 acquirere ad fidem ? Quid enim expectas ? Bel-
 lum ? quid ? ergo in vastatione omnium, tuas
 possessiones sacrosanctas futuras putas ? An ta-
 bulas novas ? errant, qui istas a Catalina ex-
 pectant. Meo beneficio tabulæ novæ proferen-
 tur, verum auctionariæ. Neque enim isti, qui
 possessiones habent, alia ratione ulla salvi esse
 possunt. Quod si maturius facere voluissent,
 neque (id quod stultissimum est) certare cum u-
 suris fructibus prædiorum ; et locupletioribus
 his, et melioribus civibus uteremur. Sed hosce
 homines

homines minime puto pertimescendos, quod aut deduci de sententia possunt; aut, si permanebunt, magis mihi videntur vota facturi contra rempublicam, quam arma laturi. Alterum genus est eorum, qui quanquam premuntur aere alieno, dominationem tamen expectant: rerum potiri volunt: honores, quos quieta republica desperant, perturbata consequi se posse arbitrantur. Quibus hoc præcipiendum videtur, unum scilicet et idem, quod cæteris omnibus, ut desperent, se id, quod conantur, consequi posse. Primum omnium me ipsum vigilare, adesse, providere reipublicæ: deinde magnos animos esse in bonis viris, magnam concordiam, maximam multitudinem, magnas præterea militum copias: Deos denique immortales huic invicto populo, clarissimo imperio, pulcherrimæ urbi, contra tantam vim sceleris, præsentis auxilium esse laturos. Quod si jam sint id, quod cum summo furore cupiunt, adepti: num illi in cinere urbis, et sanguine civium, quæ mente conscelerata ac nefaria concupierunt, se consules, ac dictatores, aut etiam reges sperant futuros? non vident id se cupere, quod si adepti fuerint, fugitivo alicui, aut gladiatori concedi sit necesse? Tertium genus est ætate jam affectum, sed tamen exercitatione robustum: quo ex genere est ipse Manlius, cui nunc Catilina succedit. Hi sunt homines ex iis coloniis, quas Fesulis Sylla constituit: quas ego universas, civium esse optimorum, et fortissimorum virorum sentio: sed tamen hi sunt coloni, qui se insperatis repentinisque pecuniis sumptuosius insolentiusque jactarunt. Hi dum ædificant,

ædificant, tanquam beati: dum prædiis, lecti-
cis, familiis magnis, conviviiis apparatus delec-
tantur, in tantum æs alienum inciderunt, ut,
si salvi esse velint, Sylla sit iis ab inferis excitan-
dus. Qui etiam nonnullos agrestes, homines
tenues atque egentes, in eandem illam spem ra-
pinarum veterum impulerunt. Quos ego u-
trosque, Quirites, in eodem genere prædato-
rum direptorumque pono. Sed eos hoc mo-
neo, desinant furere, ac proscriptiones et dicta-
turas cogitare. Tantus enim illorum tempo-
rum dolor iniustus est civitati, ut jam ista non
modo homines, sed ne pecudes quidem mihi
passuræ esse videantur. Quartum genus est sane
varium, et mistum, et turbulentum: qui jam-
pridem premuntur; qui nunquam emergent:
qui partim inertia, partim male gerendo nego-
tio, partim etiam sumptibus, in vetere ære alie-
no vacillant: qui vadimoniis, judiciis, proscrip-
tionibus bonorum defatigati permulti et ex
urbe, et ex agris se in illa castra conferre dicun-
tur. Hosce ego non tam milites acres, quam
insitiores lentos esse arbitror. Qui homines
primum si stare non possunt, corruant: sed ita,
ut non modo civitas, sed ne vicini quidem pro-
ximi sentiant. Nam illud non intelligo, quamob-
rem, si vivere honeste non possunt, perire tur-
piter velint: aut cur minore dolore perituros
se cum multis, quam si soli pereant, arbitren-
tur. Quintum genus est parricidarum, ficario-
rum, denique omnium facinorosorum: quos ego
à Catilina non revoco. Nam neque divelli ab
eo possunt: et pereant sane in latrocinio, quo-

niam sunt ita multi, ut eos capere carcer non possit. Postremum autem genus est, non solum numero, verum etiam genere ipso, atque vita; quod proprium est Catalinæ, de ejus delectu, immo vero de complexu ejus, ac sinu: quos pexo capillo, nitidos, aut imberbes, aut bene barbatos videtis: manicatis, et talaribus tunicis; velis amictos, non togis: quorum omnis industria vitæ, et vigilandi labor in antelucanis cœnis expromitur. In his gregibus omnes aleatores, omnes adulteri, omnes impuri, impudicique versantur. Hi pueri tam lepidi ac delicati, non solum amare, et amari, neque cantare, et saltare, sed etiam ficas vibrare, et spargere venena didicerunt: qui nisi exeunt, nisi pereunt, etiamsi Catilina perierit, scitote hoc in republica seminarium Catilinarium futurum. Veruntamen quid sibi isti miseri volunt? num suas secum mulierculas sunt in castra ducturi? quemadmodum autem illis carere poterunt, his præsertim jam noctibus? quo autem pacto illi Apenninum, atque illas pruinas ac nives perferrent? nisi idcirco se facilius hiemem toleraturos putant, quod nudi in conviviis saltare didicerunt. O bellum magnopere pretimeendum, cum hanc sit habiturus Catilina scortorum cohortem prætoriam. Instruite nunc, Quirites, contra has tam præclaras Catilinæ copias vestra præsidia, vestrosque exercitus: et primum gladiatori illi confecto et saucio, consules, imperatoresque vestros opponite: deinde contra illam naufragorum ejectam ac debilitatam manum, florem totius Italiæ ac robur educite. Jam ve-

I
ro urbes
bunt Cat
ro cætera
cum illi
debeo.
bus nos f
bus Rom
cuncta I
nibus: f
fas, que
mus; ex
ligere po
pugnat,
ituprum
tas, illin
hinc hor
tia, illin
tia, fort
tant cum
cum tem
copiæ c
mens fan
omnium
julsmodi
hominu
cogent
tanta vi
tes, vos
tectæ c
urbe fin
tis effe
Coloni
me fac

ro urbes coloniarum ac municipiorum responde-
bunt Catilinæ tumulis silvestribus. Neque ve-
ro cæteras copias, ornamenta, præsidia vestra,
cum illius latronis inopia ac egestate conferre
debeo. Sed, si, omiſſis his rebus omnibus, qui-
bus nos suppeditamus, eget ille, senatu, equiti-
bus Romanis, populo, urbe, ærario, vectigalibus,
cuncta Italia, provinciis omnibus, exteris natio-
nibus: si inquam, his rebus omiſſis, ipsas cau-
sas, quæ inter se conſigunt, contendere veli-
mus; ex eo ipſo, quam valde illi jaceant, intel-
ligere poſſumus. Ex hac enim parte pudor
pugnat, illinc petulantia: hinc pudicitia, illinc
ſtuprum: hinc fides, illinc fraudatio: hinc pie-
tas, illinc ſcelus: hinc conſtantia, illinc furor:
hinc honeſtas, illinc turpitudine: hinc continen-
tia, illinc libido: denique æquitas, temperan-
tia, fortitudo, prudentia, virtutes omnes, cer-
tant cum iniquitate, cum luxuria, cum ignavia,
cum temeritate, cum vitiis omnibus: poſtremo
copiæ cum egeſtate, bona ratio cum perdita,
mens ſana cum amentia, bona denique ſpes cum
omnium rerum deſperatione conſigit. In hu-
juſmodi certamine ac prælio, nonne, etiam ſi
hominum ſtudia deficiant, Dii ipſi immortales
cogent ab his præclariffimis virtutibus, tot et
tanta vitia ſuperari? Quæ cum ita ſint, Quiri-
tes, vos, quemadmodum jam antea dixi, veſtra
teſta cuſtodiis vigiliſque defendite: mihi, ut
urbe ſine veſtro motu, ac ſine ullo tumultu, ſa-
tis eſſet præſidii, conſultum ac proviſum eſt.
Coloni omnes, municipesque veſtri, certiores a-
me facti de hac nocturna excuſſione Catilinæ,

facile urbes suas, finesque defendent; gladiatores, quam sibi ille maximam manum, et certissimam fore putavit, quanquam meliore animo sunt, quam pars patriciorum, potestate tamen nostra continebuntur. Q. Metellus, quem ego prospiciens hoc, in agrum Gallicanum Picenumque præmisi, aut opprimit hominem, aut omnes ejus motus conatusque prohibebit. Reliquis autem de rebus constituendis, maturandis, agendis, jam ad senatum referemus, quem vocari videtis. Nunc illos, qui in urbe remanserunt, atque adeo qui contra urbis salutem, omniumque vestrum, in urbe a Catilina relictæ sunt, quanquam sunt hostes, tamen quia nati sunt cives, monitos etiam atque etiam volo. Mea lenitas adhuc si cui solutior visa est, hoc expectavit, ut id, quod latebat, erumperet. Quod reliquum est, jam non possum oblivisci, meam hanc esse patriam, me horum esse consulem: mihi aut cum his vivendum, aut pro his esse moriendum. Nullus est portæ custos: nullus insidiator viæ: si qui exiri volunt, consulere sibi possunt. Qui vero in urbe se commoverit, cujus ego non modo factum, sed inceptum ullum conatumve contra patriam deprehendero: sentiet in hac urbe esse consules vigilantes, esse egregios magistratus, esse fortem senatum, esse arma, esse carcerem, quem vindicem nefariorum ac manifestorum scelerum majores nostri esse voluerunt. Atque hæc omnia sic agentur, Quirites, ut res maximæ minimo motu, pericula summa nullo tumultu, bellum intestinum ac domesticum, post hominum memoriam crudelissimum

mum ac n
peratore,
Quirites, v
bus quide
sceleris su
si impende
hac animi
perficiam,
vix optan
reat, pauc
esse possiti
dentia, ne
vobis, Qui
rum immo
ducibus in
sus: qui ja
ab extero
sentes suo
que urbis
precari, v
quam urbe
tentissimar
hostium co
ditissimoru

mum ac maximum, me uno togato duce et im-
 peratore, sedetur. Quod ego sic administrabo,
 Quirites, ut, si ullo modo fieri poterit, ne impro-
 bus quidem quisquam in hac urbe pœnam sibi
 sceleris sufferat. Sed si vis manifestæ audaciæ,
 si impendens patriæ periculum me necessario de
 hac animi lenitate deduxerint; illud profecto
 perficiam, quod in tanto, et tam insidioso bello
 vix optandum videtur, ut ne quis bonus inte-
 reat, paucorumque pœna vos jam omnes salvi
 esse possitis. Quæ quidem ego neque mea pru-
 dentia, neque humanis consiliis fretus polliceor
 vobis, Quirites: sed multis, et non dubiis Deo-
 rum immortalium significationibus: quibus ego
 ducibus in hanc spem sententiamque sum ingres-
 sus: qui jam non procul, ut quondam solebant,
 ab extero hoste, atque longinquo, sed hic præ-
 sentes suo numine atque auxilio sua templa, at-
 que urbis tecta defendunt: quos vos, Quirites,
 precari, venerari, atque implorare debetis, ut,
 quam urbem pulcherrimam, florentissimam po-
 tentissimamque esse voluerunt, hanc omnibus
 hostium copiis, terra marique superatis, a per-
 ditissimorum civium nefario scelere defendant.

ORATIO

O R A T I O VII.

QUÆ EST TERTIA IN

L. C A T I L I N A M.

REmpublicam, Quirites, vitamque omnium vestrum, bona, fortunas, conjuges, liberosque vestros, atque hoc domicilium clarissimi imperii, fortunatissimam pulcherrimamque urbem, hodierno die, Deorum immortalium summo ergo vos amore, laboribus, consiliis, periculisque meis, ex flamma atque ferro, ac pene ex faucibus fati ereptam, et vobis conservatam ac restitutam videtis. Et, si non minus nobis jucundi atque illustres sunt ii dies, quibus conservamur, quam illi, quibus nascimur: quod salutis certa lætitia est, nascendi incerta conditio: et quod sine sensu nascimur, cum voluptate conservamur: profecto, quoniam illum, qui hanc urbem condidit, Romulum, ad Deos immortales benevolentia, fama que sustulimus: esse apud vos posterisque vestros in honore debet is, qui eandem hanc urbem conditam amplificatamque servavit. Nam totius urbis templis, delubris, tectis, ac mœnibus subjectos prope jam ignes, circumdatosque restinximus; iidemque gladios in rempublicam distractos retudimus, mucronesque eorum a jugulis vestris rejecimus,

cimus. C
facta, co
ponam b
manifesta
prehensa
scire possi
diebus er
huiusce n
liquisset:
quemadmo
sidiis salv
urbe Cati
hujus ver
quod vivu
minari vo
manum si
infirmos f
que ego,
re esse infi
et Romæ
que confus
tur, sentin
bus vestris
sceleris, m
ita compr
luti vestra
ipsum vid
Allobrogu
Gallici ex
citatos, eo
itinere, cu
esse missos,
cium, atqu

M. cimus. Quæ quoniam in senatu illustrata, pate-
 facta, compertaque sunt per me, vobis jam ex-
 ponam breviter, Quirites, ut et quanta, et quam
 manifesta, et qua ratione investigata, et com-
 prehensa sint, vos, qui ignoratis, et expectatis,
 scire possitis. Principio, ut Catilina paucis ante
 diebus erupit ex urbe, cum sceleris sui socios,
 hujusce nefarii belli acerrimos duces, Romæ re-
 liquisset : semper vigilavi, et providi, Quirites,
 quemadmodum in tantis, et tam absconditis in-
 fidiis salvi esse possemus. Nam tum, cum ex
 urbe Catilinam ejiciebam (non enim jam vereor
 hujus verbi invidiam, cum illa magis sit timenda,
 quod vivus exierit) sed tum, cum illum exter-
 minari volebam ; aut reliquam conjuratorum
 manum simul exituram, aut eos, qui restitissent,
 infirmos sine illo ac debiles fore putabam. At-
 que ego, ut vidi, quos maximo furore et scele-
 re esse inflammatos sciebam, eos nobiscum esse,
 et Romæ remansisse : in eo omnes dies noctes-
 que consumpsi, ut, quid agerent, quid moliren-
 tur, sentirem ac viderem ; ut, quoniam auri-
 bus vestris, propter incredibilem magnitudinem
 sceleris, minorem fidem faceret oratio mea, rem
 ita comprehenderem, ut tum demum animis sa-
 luti vestræ provideretis, cum oculis maleficium
 ipsum videretis. Itaque ut comperi, legatos
 Allobrogum, belli Transalpini, et tumultus
 Gallici excitandi causa, a P. Lentulo esse soli-
 citatos, eosque in Galliam ad suos cives, eodem
 itinere, cum literis mandatisque, ad Catilinam
 esse missos, comitemque iis adjunctum Vultur-
 cium, atque huic datas esse ad Catilinam lite-
 ras :

ras : facultatem mihi oblatam putavi, ut, quod erat difficillimum, quodque ego semper optabam a Diis immortalibus, tota res non solum a me, sed etiam a senatu, et a vobis manifesto deprehenderetur. Itaque hesterno die L. Flaccum, et C. Pontinium prætores fortissimos, atque amantissimos reipublicæ viros, ad me vocavi : rem omnem exposui : quid fieri placeret, ostendi. Illi autem, qui omnia de republica, præclara atque egregia sentirent, sine recusatione, ac sine ulla mora negotium susceperunt, et, cum advesperasceret, occulte ad pontem Mulvium pervenerunt : atque ibi in proximis villis ita bipartiti fuerunt, ut Tiberis inter eos, et pons interesset. Eodem autem et ipsi sine cujusquam suspitione, multos fortes viros eduxerunt, et ego ex præfectura Reatina complures delectos adolescentes, quorum opera utor assidue in reipublicæ præsidio, cum gladiis miseram. Interim tertia fere vigilia exacta, cum jam pontem Mulvium cum magno comitatu legati Allobrogum ingredi inciperent, unaque Vulturcius, sit in eos impetus : educuntur et ab illis gladii, et a nostris. Res erat prætoribus nota solis : ignorabatur a cæteris. Tum interventu Pontini atque Flacci, pugna, quæ erat commissa, sedatur. Literæ, quæcunque erant in eo comitatu, integris signis, prætoribus traduntur : ipsi comprehensi, ad me, cum jam dilucesceret, deducuntur. Atque horum omnium scelerum improbissimum machinatorem Cimbrum Gabinium, statim ad me, nihil dum suspicantem, vocavi. Deinde item arcessitur

P.

I N

P. Statili
autem L
dis, præ
gilarat.
civitas v
mane cor
quam ad
nihil esse
multus in
esse factu
consilium
Etenim,
lata, rep
trabar in
nimiam d
frequente
que inter
Sulpiciu
ex ædibu
ret. Ex
rum, et g
cium sine
tus, dedi
ne timore
magno ti
se habere
servorum
primum
consilio,
quemadmo
incendisse
sent, præ
ret, et se

P. Statilius, et post eum Cethegus. Tardissime autem Lentulus venit, credo quod literis dandis, præter consuetudinem, proxima nocte vigilarat. Cum vero summis ac clarissimis hujus civitatis viris, qui, audita re, frequentes ad me mane convenerant, literas a me prius aperiri, quam ad senatum referrem, placeret; ne, si nihil esset inventum, temere a me tantus tumultus injectus civitati videretur: negavi me esse facturum, ut de periculo publico, non ad consilium publicum rem integram deferrem. Etenim, Quirites, si ea, quæ erant ad me delata, reperta non essent: tamen ego non arbitrabar in tantis reipublicæ periculis mihi esse nimiam diligentiam pertimescendam. Senatum frequentem celeriter, ut vidistis, coëgi. Atque interea statim, admonitu Allobrogum, C. Sulpicium, prætorem, fortem virum, misi, qui ex ædibus Cethegi, si quid telorum esset, efferret. Ex quibus ille maximum fucarum numerum, et gladiatorum extulit. Introduxi Vulturcium sine Gallis: fidem ei publicam, jussu senatus, dedi: hortatus sum, ut ea, quæ sciret, sine timore indicaret. Tum ille, cum vix se ex magno timore recepisset, dixit: a P. Lentulo se habere ad Catilinam mandata et literas, ut servorum præsidio uteretur, et ad urbem quamprimum cum exercitu accederet: id autem eo consilio, ut, cum urbem omnibus ex partibus, quemadmodum descriptum distributumque erat, incendissent, cædemque infinitam civium fecissent, præsto esset ille, qui et fugientes exciperet, et se cum his urbanis ducibus conjungeret.

Introducti

Introducti autem Galli, jusjurandum sibi, et literas a P. Lentulo, Cethego, Statilio ad suam gentem datas esse dixerunt; atque ita sibi ab his, et a L. Cassio esse præscriptum, ut equitatum in Italiam quam primum mitterent: pedestres sibi copias non defuturas: Lentulum autem sibi confirmasse, ex fatis Sibyllinis haruspicumque responsis, se esse tertium illum Cornelium, ad quem regnum hujus urbis atque imperium pervenire esset necesse: Cinnam ante se, et Syllam fuisse: eundemque dixisse, fatalem hunc esse annum ad interitum hujus urbis atque imperii, qui esset decimus annus post virginum absolutionem, post Capitolii autem incensionem vicesimus. Hanc autem Cethego cum cæteris controversiam fuisse dixerunt, quod Lentulo et aliis, Saturnalibus cædem fieri, atque urbem incendi placeret; Cethegum nimium id longum videri. Ac, ne longum sit, Quirites, tabellas proferri jussimus, quæ a quoque dicebantur datæ. Primum ostendimus Cethego signum: cognovit. Nos linum incidimus: legimus. Erat scriptum ipsius manu; Allobrogum senatui, et populo, sese, quæ eorum legatis confirmasset, esse facturum: orare, ut item illi facerent, quæ sibi legati eorum præcepissent. Tum Cethegus, qui paulo ante aliquid de gladiis, ac ficis, quæ apud ipsum erant deprehensæ, respondisset, dixissetque, se semper bonorum ferramentorum studiosum fuisse: recitatis literis debilitatus atque abjectus, conscientia convictus, repente conticuit. Introductus Statilius, cognovit manum, et signum suum.

Recitate

Recitatu
tiam: co
tulo: e
nuit. E
imago a
patriam,
scelere e
eadem ra
lunque l
let, feci
negavit:
exposito
lis, quid
suam ver
illi brev
quem ad
que ab e
locutus:
ta consci
posset in
um confi
illud, et
sed etian
deprehen
improbi
proferri
Lentulo
que ibi
tamen e
Erant a
sim, ex e
vir sis,
et vide,

Recitatæ sunt tabellæ in eandem fere sententiam : confessus est. Tum ostendi tabellas Lentulo : et quæsi, cognosceretne signum. Annuit. Est vero, inquam, signum quidem notum, imago avi tui, clarissimi viri, qui amavit unice patriam, et cives suos ; quæ quidem te a tanto scelere etiam muta revocare debuit. Leguntur eadem ratione ad senatum Allobrogum populumque literæ. Si quid de his rebus dicere vellet, feci potestatem. Atque ille primo quidem negavit : post autem aliquanto, toto jam indicio exposito etque edito, surrexit : quæsi a Gal-
lis, quid sibi esset cum iis : quamobrem domum suam venissent ; itemque a Vulturcio. Qui cum illi breviter, constanterque respondissent, per quem ad eum, quotiesque venissent : quæsi-
sentque ab eo, nihilne secum esset de fatis Sibyllinis locutus : tum ille subito, scelere demens, quanta conscientie vis esset, ostendit. Nam, cum id posset infitiri, repente præter opinionem omnium confessus est. Ita eum non modo ingenium illud, et dicendi exercitatio, qua semper valuit, sed etiam propter vim sceleris manifesti atque deprehensi, impudentia, qua superabat omnes, improbitasque defecit. Vulturcius vero subito proferri literas, atque aperiri iussit, quas sibi a Lentulo ad Catilinam datas esse dicebat. Atque ibi vehementissime perturbatus Lentulus, tamen et signum suum, et manum cognovit. Erant autem scriptæ sine nomine, sed ita : *Qui sis, ex eo, quem ad te misi, cognosces. Cura, ut vir sis, et cogita, quem in locum sis progressus : et vide, quid jam tibi sit necesse.* Cura, ut omni-

um tibi auxilia adjungas, etiam infimorum. Gabinius deinde introductus, cum primo impudenter respondere, cœpisset, ad extremum nihil ex iis, quæ Galli insimulabant, negavit. Ac mihi quidem, Quirites, cum illa certissima sunt visa argumenta atque indicia sceleris, tabellæ, signa, manus, denique uniuscujusque confessio: tum multo illa certiora, color, oculi, vultus, taciturnitas. Sic enim obstupuerant, sic terram intuebantur, sic furtim nonnunquam inter se aspiciebant, ut non jam ab aliis indicari, sed ipsi a se viderentur. Indiciis expositis, atque editis, Quirites, senatum consului, de summa reipublicæ quid fieri placeret. Dictæ sunt a principibus acerrimæ ac fortissimæ sententiæ, quas senatus sine ulla varietate est consecutus. Et quoniam nondum est prescriptum senatus consultum, ex memoria vobis, Quirites, quid senatus censuerit, exponam. Primum mihi gratiæ verbis amplissimis aguntur, quod virtute, consilio, providentia mea, respublica periculis sit maximis liberata: deinde L. Flaccus, et C. Pontinus prætores, quod eorum opera forti fidelique usus essem, merito ac jure laudantur: atque etiam viro forti, collegæ meo, laus impertitur, quod eos, qui hujus conjurationis participes fuissent, a suis et reipublicæ consiliis removisset. Atque ita censuerunt, ut P. Lentulus, cum se prætura abdicasset, tum in custodiam traderetur: itemque uti C. Cethegus, L. Statilius, P. Gabinius, qui omnes præsentibus erant, in custodiam traderentur: atque idem hoc decretum est in L. Cassium, qui sibi procuratorem

I N

tionem i
Cæpariu
liam esse
rium, qu
Sylla ded
una cum
gum solli
libertinur
Gabinium
lenitate se
conjuratio
ficorum
morum p
mentes fa
supplicati
rum merit
quod mih
togato cor
urbem inco
rasssem. C
ratur, Qui
gesta, hæc
ta est. A
fuit, factu
Lentulus,
fessionibus
toris jus,
magistratu
rio, clariss
Glauciam,
tum, præ
privato P
Nunc, quo

tionem incendendæ urbis depoposceraſſet : in M. Cæparium, cui, ad ſollicitandos paſtores, Apuliam eſſe attributam erat indicatum : in P. Furium, qui eſt ex his coloniis, quas Feſulas L. Sylla deduxit : in Q. Manlium Chilonem, qui una cum hoc Furio ſemper erat in hac Allobrogum ſollicitatione verſatus : in P. Umbrenum, libertinum hominem, a quo primum Gallos ad Gabinium perductos eſſe conſtabat. Atque ea lenitate ſenatus eſt uſus, Quirites, ut ex tanta conjuratione, tantaque vi ac multitudine domeſticorum hoſtium, novem hominum perditiffimorum pœna, republica conſervata, reliquorum mentes ſanari poſſe arbitraretur. Atque etiam ſupplicatio Diis immortalibus, pro ſingulari eorum merito, meo nomine decreta eſt, Quirites : quod mihi primum poſt hanc urbem conditam togato contigit : et his decreta verbis eſt, *quod urbem incendiis, cæde cives, Italiam bello liberaviſſem*. Quæ ſupplicatio ſi cum cæteris conferatur, Quirites, hoc interſit ; quod cæteræ benegeſta, hæc una, conſervata republica, conſtituta eſt. Atque illud quod faciendum primum fuit, factum atque tranſactum eſt. Nam P. Lentulus, quanquam patefactus indiciis et confeſſionibus ſuis, iudicio ſenatus, non modo prætoris juſ, verum etiam civis amiſerat ; tamen magiſtratu ſe abdicavit : ut, quæ religio C. Mario, clariffimo viro, non fuerat, quo minus C. Glauciam, de quo nihil nominatim erat decretum, prætorem occideret, ea nos religione in privato P. Lentulo puniendo liberaremur. Nunc, quoniam, Quirites, ſcleratiffimi pericu-

lofiffimique belli nefarios duces captos jam et comprehensos tenetis, exiftimare debetis, omnes Catilinæ copias, omnes fpec, atque opes, his depulſis urbis periculis, concidiſſe. Quem quidem ego cum ex urbe pellebam, hoc providebam animo, Quirites, remoto Catilina, nec mihi eſſe P. Lentuli fomnum, nec L. Caſſii adipem, nec C. Cethegi furioſam temeritatem pertimeſcendam. Ille erat unus timendus ex hiſ omnibus, ſed tamdiu, dum mœnibus urbis continebatur. Omnia nôrat, omnium aditus tenebat; appellare, tentare, ſollicitare poterat, audebat: erat ei conſilium ad facinus aptum: conſilio autem neque lingua, neque manus deerat. Jam ad cæteras res conficiendas certos homines delectos ac deſcriptos habebat. Neque vero cum aliquid man averat, confectum putabat. Nihil erat, quod non ipſe obiret, occurreret, vigilaret, laboraret: frigus, ſitim, fames ferre poterat. Hunc ego hominem tam acrem, tam paratum, tam audacem, tam callidum, tam in ſcelere vigilantem, tam in perditis rebus diligentem, niſi ex domeſticis inſidiis in caſtrenſe latrocinium compuliſſem, (dicam id, quod ſentio, Quirites) non facile hanc tantam moleſ mali a cervicibus veſtris depuliſſem. Non ille vobis Saturnalia, conſtituiſſet, neque tanto ante exitium ac fati diem reipublicæ denunciaſſet, neque commiſiſſet, ut ſignum, ut literæ ſuæ teſtes denique manifeſti ſcleris deprehenderentur. Quæ nunc, illo abſente, ſic geſta ſunt, ut nullum in privata domo furtum unquam ſit tam palam inventum, quam hæc tanta in rempublicam conjuratio manifeſto

nifeſto in
Catilina
quanquam
occurri,
cam, dim
nos unqu
tis pericu
tio, tant
hæc omni
ta, ut De
et geſta,
conjectur
humani c
potuiſſe:
opem et
oculis vid
viſas noſ
doremque
motus rel
multa, no
nunc fiur
hoc certe
prætermi
Nam pro
quato con
de cælo
rum imm
rum hom
Tactus e
Romulus
atque la
fuiſſe me
haruſpice

nifesto inventa atque deprehensa est. Quod si Catilina in urbe ad hanc diem remansisset : quanquam, quoad fuit, omnibus ejus consiliis occurri, atque obstiti, tamen, ut levissime dicam, dimicandum nobis cum illo fuisset, neque nos unquam, dum ille in urbe hostis fuisset tantis periculis rempublicam, tanta pace, tanto otio, tanto silentio, liberassemus. Quanquam hæc omnia, Quirites, ita sunt a me administrata, ut Deorum immortalium nutu atque consilio et gesta, et provisa esse videantur. Idque cum conjectura consequi possumus, quod vix videtur humani consilii tantarum rerum gubernatio esse potuisse : tum vero ita præsentibus his temporibus opem et auxilium nobis tulerunt, ut eos pæne oculis videre possemus. Nam, ut illa omittam, visas nocturno tempore ab occidente, faces, ardoremque cœli, ut fulminum jactus, ut terræ motus relinquam, ut omittam cætera, quæ tam multa, nobis consulibus, facta sunt, ut hæc, quæ nunc fiunt, canere Dii immortales viderentur : hoc certe, Quirites, quod sum dicturus, neque prætermittendum, neque relinquendum est. Nam profecto memoria tenetis, Cotta, et Torquato consulibus, complures in Capitolio turres de cælo esse percussas, cum et simulacra Deorum immortalium depulsa sunt, et statuæ veterum hominum dejectæ, et legum æra liquefacta. Tactus est etiam ille, qui hanc urbem condidit, Romulus : quem inauratum in Capitolio parvum atque lactentem, uberibus lupinis inhiantem, fuisse meministis. Quo quidem tempore cum haruspices ex tota Etruria convenissent, cædes,

K 3

atque

atque incendia, et legum interitum, et bellum civile, ac domesticum, et totius urbis atque imperii occasum appropinquare dixerunt, nisi Dii immortales omni ratione placati, suo numine prope fata ipsa flexissent. Itaque illorum responsis tunc et luci decem per dies facti sunt, neque res ulla, quæ ad placandum Deos pertineret, prætermissa est: iidemque iusserunt, simulacrum Jovis facere majus, et in excelso collocare, et contra, atque ante fuerat, ad orientem convertere: ac se sperare dixerunt, si illud signum, quod videtis, solis ortum, et forum curiamque conspiceret, fore ut ea consilia, quæ clam essent inita contra salutem urbis atque imperii, illustrarentur, ut a Senatu, populoque Romano perspicui possent. Atque illud ita collocandum consules illi statuerunt: sed tanta fuit operis tarditas, ut neque a superioribus consulibus, neque a nobis ante hodiernum diem collocaretur. Hic quis potest esse, Quirites, tam averfus a vero, tam præceps, tam mente captus, qui neget, hæc omnia, quæ videmus, præcipueque hanc urbem, Deorum immortalium nutu atque potestate administrari? Etenim cum esset ita responsum, cædes, incendia, interitumque reipublicæ comparari, et ea a perditis civibus, quæ tum propter magnitudinem scelerum nonnullis incredibilia videbantur: ea non modo cogitata a nefariis civibus, verum etiam suscepta esse sensistis. Illud vero nonne ita præfens est, ut nutu Jovis Optimi Maximi factum esse videatur, ut, cum hodierno die mane per forum meo jussu et conjurati, et eorum indices in ædem

Concordiæ

Concordiæ
statueret
tam ue
erant co
ta, et p
sunt isti
lum vesti
Deorum
nefarios
restitisse
sim fere
Capitolii
ille vos c
mortalib
luntatem
cia perva
tatio, sic
bus, tan
tis, et b
essent pr
tantæ au
vero? ut
quæ gens
lum facer
imperii e
triciis ho
que salut
divinitus
non pug
Quamob
vinaria su
dies cum
multi sæp

Concordiæ ducerentur, eo ipso tempore signum statueretur? quo collocato, atque ad vos, senatumue converso, omnia et sensus, et vos, quæ erant contra salutem omnium cogitata, illustrata, et patefacta vidistis. Quo etiam majore sunt isti odio, supplicioque digni, qui non solum vestris domiciliis atque tectis, sed etiam Deorum templis atque delubris sunt funestos ac nefarios ignes inferre conati. Quibus ego si me restitisse dicam, nimium mihi sumam, et non sim ferendus. Ille, ille Jupiter restitit: ille Capitolium, ille hæc templa, ille hanc urbem, ille vos omnes salvos esse voluit. Diis ego immortalibus ducibus hanc mentem, Quirites, voluntatemque suscepi, atque ad hæc tanta indicia perveni. Jam vero illa Allobrogum sollicitatio, sic a Lentulo cæterisque domesticis hostibus, tanta res, tam dementer credita et ignotis, et barbaris, commissæque literæ nunquam essent profecto, nisi a Diis immortalibus huic tantæ audaciæ consilium esset ereptum. Quid vero? ut homines Galli ex civitate male pacata, quæ gens una restat, quæ populo Romano bellum facere et posse, et non nolle videatur, spem imperii et rerum amplissimarum ultro sibi a patriciis hominibus oblatam negligerent, vestramque salutem suis opibus anteponerent: id nonne divinitus factum esse putatis? præsertim qui nos non pugnando, sed tacendo superare potuerunt? Quamobrem, Quirites, quoniam ad omnia pulvinaria supplicatio decreta est, celebratote illos dies cum conjugibus ac liberis vestris. Nam multi sæpe honores Dis immortalibus justî habiti

biti sunt, ac debiti, sed profecto iustiores nunquam. Erepti enim ex crudelissimo ac miserrimo interitu, et erepti sine cæde, sine sanguine, sine exercitu, sine dimicatione. Togati, me uno togato duce, et imperatore, vicistis. Etenim recordamini, Quirites, omnes civiles dissensiones, neque solum eas, quas audistis, sed et has, quas vosmetipsi meministis, et vidistis. L. Sylla P. Sulpitium oppressit: ex urbe ejecit C. Marium, custodem hujus urbis: multosque fortes viros partim ejecit ex civitate, partim interemit. Cn. Octavius, consul, armis ex urbe collegam suum expulit: omnis hic locus acervis corporum, et civium sanguine redundavit. Superavit postea Cinna cum Mario: tum vero clarissimis viris interfectis, lumina civitatis extincta sunt. Ultus est hujus victoriæ crudelitatem postea Sylla: ne dici quidem opus est, quanta diminutione civium, et quanta calamitate reipublicæ. Dissensit M. Lepidus a clarissimo et fortissimo viro Q. Catulo: attulit non tam ipsius interitus reipublicæ luctum, quam cæterorum. Atque illæ dissensiones erant hujusmodi, Quirites, quæ non ad delendam, sed ad commutandam rempublicam pertinerent. Non illi nullam esse rempublicam, sed in ea, quæ esset, se esse principes: neque hanc urbem conflagrare, sed se in hac urbe florere voluerunt. Atque illæ tamen omnes dissensiones, quarum nulla exitium reipublicæ quæsit, ejusmodi fuerunt, ut non reconciliatione concordiæ, sed internecione civium dijudicatæ sint. In hoc autem uno post hominum memoriam maximo, crudelissimoque bello, qua-

le

le bellum
gessit, q
tilina, C
salva urb
duceren
salvi con
tum civi
infinitez
quantum
et cives
pro tant
præmiu
lum mo
hujus di
ego vesti
menta h
signia, c
tum pos
que huj
possint.
alentur,
mentis i
demque
fore, et
sulatus
hac repu
fines vesti
bus term
lium, sed
rerum, c
atque co
gesserun
quos vic

le bellum nulla unquam barbaria cum sua gente
gessit, quo in bello lex hæc fuit a Lentulo, Ca-
tilina, Cassio, Cethego constituta, ut omnes, qui
salva urbe salvi esse possent, in hostium numero
ducerentur, ita me gessi, Quirites, ut omnes
salvi conservaremini: et, cum hostes vestri tan-
tum civium superfuturum putassent, quantum
infinitæ cædi restitisset; tantum autem urbis,
quantum flamma obire non potuisset: et urbem,
et cives integros incolumesque servavi. Quibus
pro tantis rebus, Quirites, nullum ego a vobis
præmium virtutis, nullum insigne honoris, nul-
lum monumentum laudis postulo, præterquam
hujus dii memoriam sempiternam. In animis
ego vestris omnes triumphos meos, omnia orna-
menta honoris, monumenta gloriæ, laudis in-
signia, condi et collocari volo. Nihil me mu-
tum potest delectare, nihil tacitum, nihil deni-
que hujusmodi, quod etiam minus digni assequi
possint. Memoria vestra, Quirites, nostræ res
alentur, sermonibus crescent, literarum monu-
mentis inveterascent, et corroborabuntur: ean-
demque diem intelligo, quam spero æternam
fore, et ad salutem urbis, et ad memoriam con-
sulatus mei, propagatam: unoque tempore in
hac republica duos cives extitisse, quorum alter
fines vestri imperii, non terræ, sed cœli regioni-
bus terminaret; alter ejusdem imperii domici-
lium, sedemque servaret. Sed, quoniam earum
rerum, quas ego gessi, non est eadem fortuna
atque conditio, quæ illorum, qui externa bella
gesserunt: quod mihi vivendum sit cum illis,
quos vici ac subegi; isti hostes aut interfectos,
aut

aut oppressos reliquerunt : vestrum est, Quirites, si cæteris recta sua facta profunt, mihi mea ne quando obsint, providere. Mentis enim hominum audacissimorum sceleratæ ac nefariæ ne vobis nocere possent, ego providi : ne mihi noceant, vestrum est providere. Quanquam, Quirites, mihi quidem ipsi nihil jam ab istis noceri potest. Magnum enim est in bonis præsidium, quod mihi in perpetuum comparatum est; magna in republica dignitas, quæ me semper tacita defendet : magna vis est conscientiæ, quam qui negligent, cum me violare volent, se ipsi indicabunt. Est etiam in nobis is animus, Quirites, ut non modo nullius audaciæ cedamus, sed etiam omnes improbos ultro semper laceffamus. Quod si omnes impetus domesticorum hostium depulsi a vobis, se in me unum converterint : vobis erit providendum, Quirites, qua conditione posthac eos esse velitis, qui se pro salute vestra obtulerint invidiæ, periculisque omnibus. Mihi quidem ipsi quid est, quod jam ad vitæ fructum possit acquiri, præsertim cum neque in honore vestro, neque in gloria virtutis, quidquam videam altius, quo quidem mihi libeat ascendere ? Illud perficiam profecto, Quirites, ut ea, quæ gessi in consulatu, privatus tuear, atque ornem : ut, si qua est invidia in conservanda republica suscepta, lædat invidos, mihi valeat ad gloriam. Denique ita me in republica tractabo, ut meminerim semper quæ gesserim, curemque, ut ea virtute, non casu, gesta esse videantur. Vos, Quirites, quoniam jam nox est, veneramini illum Jovem, custodem hujus

I
jus urbis,
cedite :
pulsam,
vigiliisque
endum sit
tis, provi

L. C

V Ideo
stru
deo vos r
rum etian
esse sollio
grata in
eam, per
atque ob
vestris co
consulatu
nes dolor
non solum
do meis la
nitas, sal
Patres co
æquitas c

ius urbis, ac vestrum, atque in vestra tecta discedite : et ea, quanquam jam periculum est depulsum, tamen æque ac priori nocte custodiis, vigiliisque defendite. Id ne vobis diutius faciendum sit, atque ut in perpetua pace esse possitis, providebo.

O R A T I O VIII.

QUÆ EST QUARTA IN

L. C A T I L I N A M.

Video, Patres conscripti, in me omnium vestrum ora atque oculos esse conversos. Video vos non solum de vestro, ac reipublicæ, verum etiam, si id depulsum sit, de meo periculo esse sollicitos. Est mihi jucunda in malis, et grata in dolore, vestra erga me voluntas : sed eam, per Deos immortales ! quæso, deponite, atque obliti salutis meæ, de vobis, ac de liberis vestris cogitate. Mihi quidem si hæc conditio consulatus data est, ut omnes acerbitates, omnes dolores, cruciatusque perferrem : feram non solum fortiter, sed etiam libenter, dummodo meis laboribus, vobis populoque Romano dignitas, salusque pariat. Ego sum ille consul, Patres conscripti, cui non forum, in quo omnis æquitas continetur : non campus, consularibus auspiciis

auspiciis consecratus : non curia, summum auxilium omnium gentium : non domus, commune perfugium : non lectus, ad quietem datus : non denique hæc sedes honoris, sella curulis, unquam vacuo mortis periculo, atque infidiis fuit. Ego multa tacui, multa pertuli, multa concessi, multa meo quodam dolore, in vestro timore, farnavi. Nunc, si hunc exitum consulatus mei Dii immortales esse voluerunt, ut vos, Patres conscripti, populumque Romanum ex cæde misera, conjuges, liberosque vestros, virginesque vestales ex acerbissima vexatione : templa atque delubra, hanc pulcherrimam patriam omnium nostrum ex fœdissima flamma : totam Italiam ex bello et vastitate eriperem : quæcunque mihi uni proponetur fortuna, subeatur. Etenim, si P. Lentulus suum nomen, inductus a vatibus, fatale ad perniciem reipublicæ fore putavit : cur ego non læter meum consulatum ad salutem reipublicæ prope fatalem extitisse ? Quare, Patres conscripti, consulite vobis, prospicite patriæ, conservate vos, conjuges, liberos, fortunæque vestras : populi Romani nomen, salutemque defendite : mihi parcere, ac de me cogitare desinite. Nam primum debeo sperare, omnes Deos, qui huic urbi præsident, pro eo mihi, ac mereor, relatores gratiam esse. Deinde, si quid obtigerit, æquo animo, paratoque moriar. Neque enim turpis mors forti viro potest accidere, neque immatura consulari, nec misera sapienti. Nec tamen ego sum ille ferreus, qui fratris carissimi, atque amantissimi præsentis mœrore non movear, horumque omni-

um

um auxi-
omune
tus : non
ulis, un-
diis fuit.
concessi,
more, sa-
mei Dii
tres con-
e misera,
ue vesta-
atque de-
ium nos-
taliā ex
e mihi u-
tenim, si
vatibus,
putavit :
ad salu-
Quare,
picite pa-
s, fortu-
en, salu-
de me co-
sperare,
t, pro eo
e. Dein
paratoque
i viro po-
lari, nec
ille fer-
antissimi
que omni-
um

um lachrymis, a quibus me circumfessum vide-
tis. Neque meam mentem non domum sæpe
revocat exanimata uxor, abjecta metu filia, et
parvulus filius, quem mihi videtur amplecti res-
publica tanquam obsidem consulatus mei : ne-
que ille, qui expectans hujus exitum dici, adstat
in conspectu meo gener. Moveor his rebus om-
nibus, sed in eam partem, ut salvi sint vobis-
cum omnes, etiam si vis aliqua me oppresserit,
potius, quam et illi, et nos una cum republica
pereamus. Quare, Patres conscripti, incumbite
ad reipublicæ salutem : circumspicite omnes
procellas quæ impendent, nisi providetis. Non
fuit Gracchus, qui iterum tribunus plebis fieri
voluit : non C. Gracchus, qui agrarios conci-
tare conatus est : non L. Saturninus, qui C.
Memmium occidit, indiscrimen aliquod, atque
in vestræ severitatis iudicium adducitur. Sed
tenentur ii, qui ad urbis incendium, ad vestram
omnium cædem, ad Catilinam accipiendum,
Romæ resisterunt. Tenentur literæ, signa, ma-
nus, denique uniuscujusque confessio. Sollici-
tantur Allobroges : servitia excitantur : Catili-
na arcessitur : id est initum consilium, ut, inter-
fectis omnibus, nemo ne ad deplorandum qui-
dem reipublicæ nomen, atque ad lamentandam
tanti imperii calamitatem relinquatur. Hæc o-
mnia indices detulerunt, rei confessi sunt, vos
multis jam judiciis judicastis. Primum, quod
mihi gratias egistis singularibus verbis : et mea
virtute atque diligentia, perditorum hominum
patet factam esse conjurationem decrevistis. De-
inde quod P. Lentulum, ut se abdicaret præ-
tura,

tura coëgistis : tum quod eum, et cæteros, de quibus judicastis, in custodiamdandos censuistis : maximeque quod meo nomine supplicationem decrevistis, qui honos togato habitus ante me est nemini. Postremo hesterno die præmia legatis Allobrogum, Titoque Vulturcio dedistis amplissima. Quæ sunt omnia ejusmodi, ut ii, qui in custodiam nominatim dati sunt, sine ulla dubitatione a vobis damnati esse videantur. Sed ego institui referre ad vos, Patres conscripti, tanquam integrum, et de facto, quid judicetis ; et de pœna, quid censeatis. Illa prædicam, quæ sunt consolis. Ego magnum in republica versari furorem, et nova quædam misceri, et concitari mala jampridem videbam : sed hanc tantam, tam exitiosam haberi conjurationem à civibus, nunquam putavi. Nunc, quidquid est, quocunque vestræ mentes inclinant, atque sententiæ, statuendum vobis ante noctem est. Quantum facinus ad vos delatum sit, videtis. Huic si paucos putatis affines esse, vehementer erratis. Latius opinione disseminatum est hoc malum : manavit non solum per Italiam, verum etiam transcendit Alpes, et obscure serpens, multas jam prævincias occupavit. Id opprimi sustentando, ac prolatando, nulla pacto potest. Quacunque ratione placet, celeriter vobis vindicandum est. Video duas adhuc esse sententias : unam D Silani, qui censet, eos, qui hæc delere conati sunt, morte esse multandos : alteram C. Cæsaris, qui mortis pœnam removet, cæterorum suppliciorum omnes acerbitates amplectitur, Uterque et pro sua dignitate, et pro

rerum

rerum m
tur. A
Romanu
imperium
guere, p
muni spir
nus pœna
publica e
telligit, n
supplicii c
naturæ, a
esse. Ita
sortes etia
cula vero,
rem pœna
que munic
tur ista res
sicultatem
placet. I
periam, qu
tueritis, n
Adjungit
eorum vinc
cumdat, e
sancit, ne c
aut per sen
Eripit etia
riis consola
jubeat : vitar
quam si erip
que corpori
set. Itaque
esset posita,

rerum magnitudine in summa severitate versatur. Alter eos, qui nos omnes, qui populum Romanum vita privare conati sunt, qui delere imperium, qui populi Romani nomen extinguere, punctum temporis frui vita, et hoc communi spiritu, non putat oportere: atque hoc genus pœnæ sæpe in improbos cives in hac re publica esse usurpatum recordatur. Alter intelligit, mortem a Diis immortalibus non esse supplicii causa constitutam: sed aut necessitatem naturæ, aut laborum ac miseriarum quietem esse. Itaque eam sapientes nunquam inviti, sortes etiam sæpe libenter oppetiverunt. Vincula vero, et ea sempiterna, certe ad singularem pœnam nefarii sceleris inventa sunt. Itaque municipiis dispertiri jubet. Habere videtur ista res iniquitatem, si imperare velis: difficultatem, si rogare. Decernatur tamen, si placet. Ego enim suscipiam, et, ut spero, reperiam, qui id, quod salutis omnium causa statueritis, nun putat esse suæ dignitatis recusare. Adjungit gravem pœnam municipibus, si quis eorum vincula ruperit: horribiles custodias circumdat, et digna scelere hominum perditorum sancit, ne quis eorum pœnam, quos condemnat, aut per senatum, aut per populum levare possit. Eripit etiam spem, quæ sola hominem in miseriis consolari solet. Bona præterea publicari jubet: vitam solam relinquit nefariis hominibus: quam si eripuisset, multas uno dolore animi atque corporis, et omnes scelerum pœnas ademisset. Itaque, ut aliqua in vita formido improbis esset posita, apud inferos ejusmodi. quædam illi

antiqui supplicia impiis constituta esse voluerunt: quod videlicet intelligebant, his remotis, non esse mortem ipsam pertimescendam. Nunc, Patres conscripti, ego mea video quid intersit. Si eritis secuti sententiam C. Cæsaris: quoniam hanc is in republica viam, quæ popularis habetur, secutus est, fortasse minus erunt, hoc auctore et cognitore hujusce sententiæ, mihi populares impetus pertimescendi. Sin illam alteram: nescio, an amplius mihi negotii contrahatur. Sed tamen meorum periculorum rationes utilitas reipublicæ vincat. Habemus enim a C. Cæsare, sicut ipsius dignitas, et majorum ejus amplitudo postulabat, sententiam, tanquam obfidem perpetuæ in rempublicam voluntatis. Intellectum est, quid intersit inter lenitatem concionatorum, et animum vere popularem, salutis populi consulentem. Video de istis, qui se populares haberi volunt, abesse non neminem, ne de capite videlicet civium Romanorum sententiam ferat. Is et nudius tertius in custodiam cives Romanos dedit, et supplicationem mihi decrevit, et indices hesternæ die maximis præmiis affecit. Jam hoc nemini dubium est, qui reo custodiam, quæstori gratulationem, indici præmium decrevit, quid de tota re et causa judicarit. At vero C. Cæsar intelligit, legem Semproniam esse de civibus Romanis constitutam: qui autem reipublicæ sit hostis, eum civem esse nullo modo posse: denique ipsum latorem legis Semproniae, jussu populi penas reipublicæ dependisse. Idem etiam ipsum Lentulum largitorem, et prodigum, non putat, cum

de pern
tam ace
lari poss
atque len
nis tene
posterun
dare, et
pularis e
nem bon
corporis
tur. Q
tis mihi
carum at
sequi ma
litis vi
bo, eam
Patres co
ris imma
de meo f
blica vob
hac causa
mi move
gulari q
Videor e
orbis ter
subito un
sepulta in
vos civium
Cethegi,
Cum mihi
sicut ipse
puratum
nisse Cat

de perniciæ populi Romani, exitio hujus urbis, tam acerbe, tamque crudeliter cogitarit, appellari posse popularem. Itaque homo mitissimus, atque lenissimus non dubitat P. Lentulum æternis tenebris vinculisque mandare : et sancit in posterum, ne quis hujus supplicio levando se jactare, et in perniciæ populi Romani posthac popularis esse possit. Adjungit etiam publicationem bonorum, ut omnes animi cruciatus, et corporis, etiam egestas ac mendicitas consequatur. Quamobrem si hoc statueritis : dederitis mihi comitem ad concionem, populo Romano carum atque jucundum. Sive Silani sententiam sequi malueritis : facile me, atque vos a crudelitatis vituperatione defendetis; atque obtinebo, eam multo leviolem fuisse. Quanquam, Patres conscripti, quæ potest esse in tanti sceleris immanitate puniendâ crudelitas? Ego enim de meo sensu judico. Nam ita mihi salva republica vobiscum perfrui liceat, ut ego, quod in hac causa vehementior sum, non atrocitate animi moveor, (quis enim est me mitior?) sed singulari quadam humanitate, et misericordia. Videor enim mihi hanc urbem videre, lucem orbis terrarum, atque arcem omnium gentium, subito uno incendio concidentem : cerno animo sepulta in patria miseros atque in sepultos acervos civium : versatur mihi ante oculos aspectus Cethegi, et furor, in vestra cæde bacchantis. Cum mihi vero proposui regnantem Lentulum, sicut ipse se ex fati sperasse confessus est; purpuratum esse hunc Gabinium; cum exercitu venisse Catilinam; tum lamentationem matrum familias,

familias, tum fugam virginum atque puerorum, ac vexationem virginum Vestalium perhorresco: et, quia mihi vehementer hæc videntur misera atque miseranda, idcirco in eos, qui ea perficere voluerunt, me severum vehementemque præbeo. Etenim quæro, si quis paterfamilias, liberis suis a servo interfectis, uxore occisa, incensa domo, supplicium de servis non quam acerbissimum sumpserit: utrum is clemens, ac misericors, an inhumanissimus et crudelissimus esse videatur? Mihi vero importunus ac ferreus, qui non dolore ac cruciatu nocentis, suum dolorem cruciatumque lenierit. Sic nos in his hominibus, qui nos, qui conjuges, qui liberos nostros trucidare, voluerunt; qui singulas uniuscujusque nostrum domos, et hoc universum reipublicæ domicilium delere conati sunt: qui id egerunt, ut gentem Allobrogum in vestigiis hujus urbis, atque in cinere deflagrati imperii collocarent: si vehementissimi fuerimus, misericordes habebimur: sin remissiores esse voluerimus, summæ nobis crudelitatis in patriæ, civiumque pernicie fama subeunda est. Nisi vero cuipiam L. Cæsar, vir fortissimus, et amantissimus reipublicæ, crudelior nudiustertius visus est, cum sororis suæ, sceminæ electissimæ, virum præsentem, et audientem, vita privandum esse dixit: cum avum jussu consulis interfectum, filiumque ejus impuberem, legatum a patre missam, in carcere necatum esse dixit. Quorum, quod simile factum? quod initum delendæ reipublicæ consilium? Largitionis voluntas tum in reipublica versata est, et partium quæ iam contentio.

Atque

I
Atque il
mus vir,
etiam g
summa d
ad evert
cessivit,
attribuit
ves inter
dam Cast
damque
hoc scel
quid seve
gis sit ve
in patria
nimis ve
videamur
dissimula
quæ perv
videntur,
statueriti
provisæ,
scripti, c
tum mult
mum imp
tunas cor
innium o
tum: plen
pleni om
enim est
in qua or
ter eos,
cum omni
Hosce eg

Atque illo tempore hujus avus Lentuli, clarissimus vir, armatus Gracchum est persecutus: ille etiam grave tum vulnus accepit, ne quid de summa dignitate reipublicæ minueretur. Hic ad evertenda fundamenta reipublicæ Gallos accessit, servitia concitavit, Catilinam evocavit, attribuit nos trucidandos Cethego, cæteros cives interficiendos Gabinio, urbem inflammandam Cassio, totam Italiam vastandam diripiendamque Catilinæ. Vereamini, censeo, ne in hoc scelere tam immani ac nefando nimis aliquid severe statuisset videamini; cum multo magis sit verendum, ne remissione pœnæ crudeles in patriam, quam ne severitate animadversionis nimis vehementes in acerbissimos hostes fuisse videamur. Sed quæ exaudio, Patres conscripti, dissimulare non possum. Jactantur enim voces, quæ perveniunt ad aures meas, eorum, qui vereri videntur, ut habeam satis præsidii ad ea, quæ vos statueritis hodierno die, transigenda. Omnia et provisæ, et parata, et constituta sunt, Patres conscripti, cum mea summa cura atque diligentia, tum multo etiam majore populi Romani ad summum imperium retinendum, et ad communes fortunas conservandas voluntate. Omnes adsunt omnium ordinum homines, omnium denique ætatum: plenum est forum, plena templum circa forum, pleni omnes aditus hujus loci ac templi. Causa enim est post urbem conditam hæc inventa sola, in qua omnes sentirent unum atque idem, præter eos, qui cum sibi viderent esse pereundum, cum omnibus potius, quam soli perire voluerunt. Hosce ego homines excipio, et secerno libenter: neque

neque enim in improborum civium, sed in acerbissimorum hostium numero habendos puto. Cæteri vero, Dii immortales! qua frequentia, quo studio, qua virtute ad communem dignitatem salutemque consentiunt? Quid ego hic equites Romanos commemorem? qui vobis ita summam ordinis consilii que concedunt, ut vobiscum de amore reipublicæ certent: quos ex multorum annorum dissensione ad hujus ordinis societatem concordiamque revocatos, hodiernus dies vobiscum, atque hæc causa conjungit: quam conjunctionem si in consulatu confirmatam meo, perpetuum in republica tenuerimus; confirmo vobis, nullum posthac malum civile ac domesticum ad ullam reipublicæ partem esse venturum. Pari studio defendendæ reipublicæ convenisse video tribunos ærarios, fortissimos viros: scribas item universos: quos cum casu hic dies ad ærarium frequentasset, video ab expectatione fortis ad communem salutem esse conversos. Omnis ingenuorum adest multitudo, etiam tenuissimorum. Quis est enim, cui non hæc templa, aspectus urbis, possessio libertatis, lux denique hæc ipsa, et hoc commune patriæ solum, cum sit carum, tum vero dulce atque jucundum? Operæ pretium est, Patres conscripti, libertinorum hominum studia cognoscere; qui fortuna sua civitatis jus consecuti, hanc vere suam patriam esse judicant: quam quidam hinc nati, et summo nati loco, non patriam suam, sed urbem hostium esse judicaverunt. Sed quid ego hujusce ordinis homines commemorem, quos privata fortunæ, quos communis respublica, quos

denique

denique
tem patri
nemo, q
tutis, qu
qui non
quantum
commun
vestrum
lenonem
tabernas
egentium
ceptum
tam aut
qui non
stus quot
lum suum
sum vita
maxima
mo vero
hoc uni
omne eo
quæstus
tio: qu
folet, qu
cum ita
mani pr
mano d
consulen
que ex r
ad salute
ad conse
tate, stu
facibus

denique libertas ea, quæ dulcissima est, ad salutem patriæ defendendam excitavit? servus est nemo, qui modo tolerabili conditione sit servitutis, qui non audaciam civium perhorrescat: qui non hæc stare cupiat: qui non tantum, quantum audet, et quantum potest, conferat ad communem salutem voluntatis. Quare si quem vestrum forte commovet hoc, quod auditum est, lenonem quendam Lentuli concurrare circum tabernas, pretio sperare sollicitari posse animos egentium atque imperitorum: est id quidem ceptum atque tentatum, sed nulli sunt inventi tam aut fortuna miseri, aut voluntate perdit, qui non ipsum illum sellæ, atque operis, et quæstus quotidiani locum; qui non cubile, ac lectulum suum; qui denique non cursum hunc otiosum vitæ suæ, salvum esse velint. Multo vero maxima pars eorum, qui in tabernis sunt: immo vero (id enim potius est dicendum) genus hoc universum amantissimum est otii: etenim omne eorum instrumentum, omnis opera ac quæstus, frequentia civium sustinetur, alitur otio: quorum si quæstus, occlusis tabernis, minui solet, quid tandem incensis futurum est? Quæ cum ita sint, Patres conscripti, vobis populi Romani præsidia non desunt: vos ne populo Romano deesse videamini, providete. Habetis consulem ex plurimis periculis, et insidiis, atque ex media morte, non ad vitam suam, sed ad salutem vestram reservatum: omnes ordines ad conservandam rempublicam mente, voluntate, studio, virtute, voce, consentiunt: obseffa facibus et telis impiæ conjurationis, vobis supplex

plex manus tendit patria communis: vobis se, vobis vitam omnium civium, vobis arcem, et Capitolium, vobis aras penatium, vobis illum ignem Vestæ perpetuum ac sempiternum, vobis omnia templa Deorum, atque delubra, vobis muros, atque urbis tecta commendat. Præterea de vestra vita, de conjugum vestrarum, ac liberorum anima, de fortunis omnium, de sedibus, de focis vestris, hodierno die vobis iudicandum est. Habetis ducem, memorem vestri, oblitum sui: quæ non semper facultas datur: habetis omnes ordines, omnes homines, universum populum Romanum, id quod in civili causa hodierno die primum videmus unum, atque idem sentientem. Cogitate, quantis laboribus fundatum imperium, quanta virtute stabilitam libertatem, quanta Deorum benignitate auctas exaggeratasque fortunas una nox pene delerit. Id ne unquam posthac non modo confici, sed ne cogitari quidem possit a civibus, hodierno die providendum est. Atque hæc non ut vos, qui mihi studio pene præcurritis, excitarem, locutus sum: sed ut mea vox, quæ debet esse in re publica princeps, officio functa consulari videretur. Nunc antequam ad sententiam redeo, de me pauca dicam. Ego, quanta manus est conjuratorum, quam videtis esse permagnam, tantam me inimicorum multitudinem suscepisse video: sed eam esse iudico turpem, et infirmam, et contemptam, et abjectam. Quod si aliquando alicujus furore et scelere concitata manus ista plus valuerit, quam vestra, ac reipublicæ dignitas; me tamen meorum factorum atque

que confili
penitebit.
tasse mini
tam laude
honestatis,
semper be
blicæ grat
rus, ille, c
in African
actus est:
qui duas u
thaginem,
egregius,
tentissimus
nestavit:
Italiam ob
anteponat
ita, atque
regionibu
fecto inte
gloriæ: n
provincia
etiam illi,
vertantur
melior e
quod hos
aut recep
autem ex
pravati h
cum a p
coercere,
mihi cum
ceptum e

que consiliorum nunquam, Patres conscripti, poenitebit. Etenim mors, quam illi mihi fortasse minitantur, omnibus est parata: vitæ tantam laudem, quanta vos me vestris decretis honestatis, nemo est affectus. Cæteris enim semper bene gestæ, mihi uni conservatæ reipublicæ gratulationem decrevistis. Sit Scipio clarus, ille, cujus consilio atque virtute Hannibal in Africam redire, atque ex Italia decedere coactus est: ornetur alter eximia laude Africanus, qui duas urbes huic imperio infestissimas, Carthaginem, Numantiamque delevit: habeatur vir egregius, L. Paulus, ille, cujus curram rex potentissimus quondam et nobilissimus, Perses honestavit: sit in eterna gloria Marius, qui bis Italiam obsidione et metu servitutis liberavit: anteponatur omnibus Pompeius, cujus res gestæ, atque virtutes, iisdem, quibus solis cursus, regionibus ac terminis continentur. Erit profecto inter horum laudes aliquid loci nostræ gloriæ: nisi forte majus est patefacere nobis provincias, quo exire possimus, quam curare, ut etiam illi, qui absunt, habeant, quo victores revertantur. Quanquam est uno loco conditio melior externæ victoriæ, quam domesticæ: quod hostes alienigenæ aut oppressi, serviunt, aut recepti, beneficio se obligatos putant: qui autem ex numero civium dementia aliqua depravati hostes patriæ semel esse cœperunt, eos, cum a perniciæ reipublicæ repuleris, nec vi coercere, nec beneficio placare possis. Quare mihi cum perditis civibus æternum bellum susceptum esse video: quod ego vestro, bonorum-
que

que omnium auxilio, memoriaque tantorum periculorum, quæ non modo in hoc populo, qui servatus est, sed etiam in omnium gentium sermonibus ac mentibus semper hærebit, a me, atque a meis facile propulsari posse confido. Neque ulla profecto tanta vis reperietur, quæ conjunctionem vestram, equitumque Romanorum, et tantam conspirationem bonorum omnium perfringere et labefactare possit. Qui cum ita sint, Patres conscripti, pro imperio, pro exercitu, pro provincia, quam neglexi, pro triumpho, cæterisque laudis insignibus, quæ sunt a me, propter urbis vestræque salutis custodiam, repudiata, pro clienteles, hospitibusque provincialibus, quæ tamen urbanis opibus non minore labore tueor, quam comparo: pro his igitur omnibus rebus, et pro meis in vos singularibus studiis, proque hac, quam conspiciatis, ad conservandam rempublicam diligentia, nihil aliud a vobis, nisi huius temporis, totiusque mei consulatus memoriam postulo: quæ dum erit vestris mentibus infixæ, firmissimo me muro scriptum esse arbitrabor. Quod si meam spem vis improborum fefellerit, atque superaverit; commendando vobis parvum meum filium: cui profecto satis erit præsidii, non solum ad salutem, verum etiam ad dignitatem, si ejus, qui hæc omnia sua solus periculo conservaverit, illum esse filium memineritis. Quapropter de summa salute vestra, populique Romani, Patres conscripti, de vestris conjugibus ac liberis, de aris ac focis, de fanis ac templis, de totius urbis tectis ac sedibus, de imperio, de libertate, de salute Italiae,

lia, dequ
ter, ut in
consulem
bitet; e
fendere, c

MA

PH

A

Postquam
nio dix
quot d
questus
in per
illo di
arma
tare vi
tus opi
offensus
tus ve
tiam p

liæ, deque universa republica decernite diligenter, ut instituistis, ac fortiter. Habetis enim consulem, qui et parere vestris decretis non dubitet; et ea, quæ statueritis, quoad vivet, defendere, et per se ipsum præstare possit.

O R A T I O IX.

QUÆ EST IN

MARCUM ANTONIUM,

PHILIPPICA SECUNDA.

A R G U M E N T U M.

Postquam Cicero liberius de republica et de Antonio dixerat, offensus ille graviter, venit post aliquot dies in senatum, et meditata oratione conquestus de injuria Ciceronis, multis maledictis in personam ejus invehit. Non respondit illo die Cicero, prohibitus ab amicis, propter arma Antonii, quibus ad manifestam vim spectare videbatur. Sed aliquantum post confirmatus opibus Octavii, qui hæres Caesaris erat, et offensus Antonio, gratiaque et auctoritate senatus veteranorumque presidio ad parem potentiam provectus, respondit hac ornatissima oratione,

M

tione,

tionem et quidem presentem in senatu. In qua primo objecta diluit: deinde infectatur vitæ hominis: et per omnes gradus ætatis vitia colligens, criminosè commemorat, quæ ab illo unquam privatim aut publice commissæ fuerant, Hæc est secunda illa Philippica, quæ M. Antonium priore oratione vehementer commotum, sic in Ciceronem accendit, ut leniri odii atrocitas postea nunquam potuerit. Extitit autem exitii et mortis Ciceronis causa, dicente etiam Satyrico Poëta:

— *Ridenda poemata malo,
Quam te, conspicuæ divina Philippica fame,
Volueris a prima quæ proxima.*—

JUVENAL, Sat. 10. v. 124.

QUONAM meo fato, Patres conscripti, fieri dicam, ut nemo his annis viginti reipublicæ hostis fuerit, qui non bellum eodem tempore mihi quoque indixerit? Nec vero necesse est a me quenquam nominari vobis, cum ipsi recordamini. Mihi pœnarum illi plus quam optarem, dederunt. Te miror, Antoni, quorum facta imitare, eorum exitus non perhorrescere. Atque hoc in aliis minus mirabar. Nemo illorum inimicus mihi fuit voluntarius: omnes à me reipublicæ causa laceffiti. Tu, ne verbo quidem violatus, ut audacior, quam L. Catilina; furiosior, quam P. Clodius viderere, ultro maledictis me laceffisti: tuamque a me alienationem, tibi ad cives impios gloriæ fore putavisti. Quid putem? contemptumne me?

non

non video nec in vita, nec in gratia, nec in rebus gestis, nec in hac mea mediocritate ingenii, quid despiciere possit Antonius. An in senatu facillime de me detrahi posse credidit? qui ordo clarissimis civibus bene gestæ reipublicæ testimonium multis, mihi uni conservatæ dedit? An decertare mecum voluit contentione dicendi? hoc quidem beneficium est: quid enim plenius, quid uberius, quam mihi et pro me, et contra Antonium dicere? Illud profecto est: non existimavit, sui similibus probari posse, se esse hostem patriæ, nisi mihi esset inimicus. Cui prius quam de cæteris rebus respondeo, de amicitia, quam a me violatam esse criminatus est, quod ego gravissimum crimen iudico, pauca dicam. Contra rem suam venisse me nescio quando questus est. An ego non venirem contra alienum pro familiari et necessario meo? non venirem contra gratiam, non virtutis specie, sed ætatis flore collectam? non venirem contra injuriam, quam iste intercessoris iniquissimi beneficio obtinuit, non jure prætorio? (Sed hoc idcirco commemoratum a te puto, ut te infimo ordini commendares, cum te omnes recordarentur libertini generum, et liberos tuos, nepotes Q. Fabii, libertini hominis, fuisse. At enim te in disciplinam meam tradideras: nam (ita dixisti) domum meam ventitaras. Næ tu, si id fecisses, melius famæ, melius pudicitia tuæ consulisses. Sed nec fecisti, nec, si cuperes, tibi id per C. Curionem facere licuisset. Auguratus petitionem mihi te concessisse dixisti. O incredibilem audaciam! ô impudentiam prædicandam!

candam ! Quo enim tempore me augurem a toto collegio expetiturum Cn. Pompeius et Q. Hortensius nominaverunt, (neque enim licebat a pluribus nominari) tu nec solvendo cras, nec te ullo modo, nisi everfa república, incolumem fore putabas. Poteras autem eo tempore auguratum petere; cum in Italia Curio non effet? aut tum, cum es factus, unum tribum sine Curione ferre potuiffes? cujus etiam familiares de vi condemnati funt, quod tui nimis ftudiofi fuiſſent. At beneficio ſum uſus tuo. Quo? quam illud ipſum, quod commemoras, ſemper præ me tuli. Malui me tibi debere confiteri, quam cuiquam minus prudenti non ſatis gratus videri. Sed quo beneficio? quod me Brundiffi non occideris? Quem ipſe victor, qui tibi, ut tute gloriari ſolebas, detulerat ex latronibus ſuis principatum, ſalvum eſſe voluiſſet, in Italiam ire juſſiſſet, eum tu occideres? Fac potuiſſe. Quod eſt aliud, Patres conſcripti, beneficium latronum, niſi ut commemorare poſſint; iis ſe dediſſe vitam, quibus non ademerint? Quod ſi eſſet beneficium, nunquam ii, qui illum interfece- runt, a quo erant ſervati, quos tu ipſe viros clariffimos appellare ſoles, tantam eſſent gloriam conſecuti. Quale autem beneficium eſt, quod te abſtinueris nefario ſcelere? qua in re non tam jucundum videri mihi debuit, non interfectum a te, quam miſerum, id te impune facere potuiſſe. Sed ſit beneficium, quando- quidem majus accipi a latrone nullum potuit: in quo potes me dicere ingratum? An de interitu reipublicæ queri non debui, ne in te ingra-
tus

tus videre
dem et lu
me ſenatu
cellaria,
quid non
dem cujus
querentes
cum tu r
domi tua
lia? cum
eſſent, et
auſpici
cum eſſet
nes imp
cipires,
tanquam
quocum
no gladi
querens,
perficiar
cium tu
me ſibi
manitat
Quis er
conſuet
miſſas,
protulit
tollere
corum
ſolent
ta eſſe
tamen
nitatis

tus viderer? Nam in illa querela, misera quidem et luctuosa, sed mihi pro hoc gradu, in quo me senatus, populusque Romanus collocavit, necessaria, quid est dictum a me cum contumelia? quid non moderate? quid non amice? Et quidem cujus temperantiæ fuit, de M. Antonio querentem, abstinere maledicto? præsertim cum tu reliquias reipublicæ dissipavisses? cum domi tuæ turpissimo mercatu omnia essent venalia? cum leges eas, quæ nunquam promulgatæ essent, et de te, et a te latas confiterere? cum auspicia augur, intercessionem consul sustulisses? cum esses foedissime stipatus armatis? cum omnes imperitates pudica in domo quotidie suscipires, vino lustrisque confectus? At ego, tanquam mihi cum M. Crasso contentio esset, quocumquæ et magnæ fuerunt, non cum uno gladiatore nequissimo, de republica graviter querens, de homine nihil dixi. Itaque hodie perficiam, ut intelligat, quantum a me beneficium tum acceperat. At etiam literas, quas me sibi mississe diceret, recitavit, homo et humanitatis expers, et vitæ communis ignarus. Quis enim unquam, qui paulum modo bonorum consuetudinem nôset, literas ad se ab amico missas, offensione aliqua interposita, in medium protulit, palamque recitavit? Quid est aliud, tollere e vita vitæ societatem, quam tollere amicorum colloquia absentium? Quam multa joca solent esse in epistolis, quæ prolata si sint, inepta esse videantur? quam multa seria, neque tamen ullo modo divulganda? Sit hoc inhumanitatis tuæ: stultitiam incredibilem videte.

Quid habes, quod mihi opponas, homo disertus, ut Mustellæ Tumisio, et Tironi Nimisio videaris? qui cum hoc ipso tempore stent cum gladiis in conspectu senatus, ego quoque te disertum putabo si ostenderis, quomodo sis eos inter ficiarios defensurus. Sed quid opponas tandem, si negem, me unquam istas literas ad te misisse? quo me teste convinces? an chirographo? in quo habes scientiam quaestuosam. Qui possis? sunt enim librarii manu. Jam invideo magistro tuo, qui te tanta mercede, quantam jam proferam, nihil sapere docuit. Quid enim est minus, non dico oratoris, sed hominis, quam id objicere adversario, quod ille, si verbo negarit, longius progredi non possit, qui objecerit? At ego non nego: teque in isto ipso convinco, non inhumanitatis solum, sed etiam amentiae. Quod enim verbum in istis literis est non plenum humanitatis, officii, benevolentiae? omne autem crimen tuum est, quod de te in his literis non male existentem: quod scribam tanquam ad civem, tanquam ad bonum virum; non tanquam ad scelerationem et latronem. At ego tuas literas, etsi jure poteram a te laceratus, tamen non proferam: quibus petis, ut tibi per me liceat quendam de exilio reducere: adjurasque, id te, invito me, non esse facturum: idque a me impetras. Quid enim me interponerem audaciae tuae: quam neque auctoritas hujus ordinis, neque existimatio populi Romani, neque leges ullae possent coercere? Veruntamen quid erat, quod me rogares, si erat is, de quo rogabas, Caesaris lege reductus? Sed videlicet meam gratiam

tiam volu
poterat e
conscript
um multa
ut pro m
ficiam, v
audiat.
omni vita
destiamq
provocav
mei. N
dem me
consul, v
blicam ge
sine ulla
telligeret
tur, obje
sulatus v
fuit: qu
ex hujus
Hæc tu
pud eos
sunt, au
consulat
raret, in
sicuti C
mi tua
Non pl
At plac
minem
proxime
Catulo,
auctorit:

tiam voluit esse, in quo ne ipsius quidem ulla poterat esse, lege lata. Sed cum mihi, Patres conscripti, et pro me aliquid, et in M. Antonio multa dicenda sint: alterum peto a vobis, ut pro me dicentem, benigne; alterum ipse efficiam, ut, contra illum cum dicam, attente audiat. Simul illud oro: si meam cum in omni vita, tum in dicendo moderationem, modestiamque cognoscitis, ne me hodie, cum isti, ut provocavit, respondebo, oblitum esse putetis mei. Non tractabo ut consulem: ne ille quidem me ut consularem. Etsi ille nullo modo consul, vel quod ita vivit, vel quod ita rempublicam gerit, vel quod ita factus est consul: ego sine ulla controversia consularis. Ut igitur intelligeretis, qualem ipse se consulem profiteretur, objecit mihi consulatum meum. Qui consulatus verbo meus, Patres conscripti, re vester fuit: quid enim ego constitui, quid gessi, nisi ex hujus ordinis consilio, auctoritate, sententia? Hæc tu homo sapiens, non solum eloquens, apud eos, quorum consilio, sapientiaque gesta sunt, ausus es vituperare? Quis autem meum consulatum, præter P. Clodium, qui vituperaret, inventus est? cujus quidem te fatum, sicuti C. Curionem, manet: quoniam id domitum est, quod fuit illorum utrique fatale. Non placet M. Antonio consulatus meus. At placuit P. Servilio, ut eum primum nomen ex illius temporis consularibus, qui proxime mortuus est: placuit Q. Lutatius Catulo, cujus semper in hac republica vivet auctoritas: placuit duobus Lucullis, M. Crasso,

Crasso, Q. Hortensio, C. Curioni, M. Lepido, C. Pisoni, M. Glabrioni, L. Volcatio, C. Figullo, D. Syllano, L. Murenæ, qui tum erant consules designati : placuit idem, quod consularibus, M. Catoni : qui cum multa, vita excedens, providit, tum quod te consulem non vidit. Maxime vero consulatum meum Cn. Pompeius probavit, qui ut me primum decedens ex Syria vidit, complexus et gratulans, meo beneficio patriam se visurum esse dixit. Sed quid singulos commemoro ? frequentissimo senatui sic placuit, ut esset nemo, qui mihi non, ut parenti, gratias ageret : qui non mihi vitam suam, liberos, fortunas, rempublicam referret acceptam. Sed quoniam illis, quos nominavi, tot ac talibus viris respublica orbata est : veniamus ad vivos, qui duo e consulari numero reliqui sunt. L. Cotta, vir summo ingenio, summaque prudentia, rebus iis gestis, quas tu reprehendis, supplicationem decrevit verbis amplissimis ; eique illi ipsi, quos modo nominavi, consulares, senatusque cunctus assensus est. Qui honos post conditam hanc urbem habitus est togato ante me nemini. L. Cæsar, avunculus tuus, qua oratione, qua constantia, qua gravitate sententiam dixit in sororis suæ virum, vitricum tuum ? Hunc tu cum auctorem, et præceptorem omnium consiliorum, totiusque vitæ debuisses habere, vitrici te similem, quam avunculi esse maluisti. Hujus ego alienus consiliis consul usus sum : tu sororis filius, ecquid ad eum unquam de republica retulisti ? Ad quos refert ? Dii immortales ! ad eos scilicet, quorum nobis etiam dies natales

natales au
Antonius
neminem
alicui, tu
tem homi
quitiam,
cipem fe
pinquum
fers : ad
habent, t
taris con
pudorem
templo d
lum, qui
debat, c
cum gladi
autem est
linum dic
matorum
tus-consu
miserum,
nim boni
tam impu
manus, c
ullius or
natus in
non fuit
nec scrib
capere p
rii de pa
rum ind
coacti, f
vastare I

natales audiendi sunt. Hodie non descendit Antonius. Cur? dat natalitia in hortis. Cui? neminem nominabo. Putatote tum Phormionem alicui, tum Gnatoni, tum Ballioni. O fœdita-tem hominis flagitiosam! ô impudentiam, nequitiam, libidinem non ferendam! tu cum principem senatorem, civem singularem, tam propinquum habeas, ad eum de republica nihil refers: ad eos refers, qui domum suam nullam habent, tuam exhauriunt? Tuus videlicet salutaris consulatus, perniciosus meus. Ad concupidorem cum pudicitia perdidisti, ut hoc in eo templo dicere ausus sis, in quo ego senatum illum, qui quondam florens orbi terrarum præsidebat, consulebam: tu homines perditissimos cum gladiis collocavisti? At etiam aususes (quid autem est, quod tu non audeas?) clivum Capitolinum dicere, me consule, plenum servorum armatorum fuisse. Ut illa, credo, nefaria senatus-consulta fierent, vim afferebam senatui. O miserum, si illa tibi nota non sunt: nihil enim boni nosti: si sunt, qui apud tales viros tam impudenter loquare! Quis enim eques Romanus, quis, præter te, adolescens nobilis, quis ullius ordinis, qui se civem meminisset, cum senatus in hoc templo esset, in clivo Capitolino non fuit? quis nomen non dedit? Quanquam nec scribæ sufficere, nec tabulæ nomina illorum capere potuerunt. Etenim cum homines nefarii de patriæ parricidio confiterentur: consciorum indiciis, sua manu, voce penè literarum coacti, se urbem inflammare, cives trucidare, vastare Italiam, delere rempublicam consentisse: quis

quis esset qui ad salutem communem defendendam non exercitaretur? præsertim cum senatus, populusque Romanus haberet ducem, qualis si qui nunc esset, tibi idem, quod illis accidit, contigisset. Ad sepulturam corpus vitrici sui negat a me datum. Hoc vero ne P. quidem Clodius dixit unquam: quem, quia jure ei sui inimicus, doleo a te jam omnibus vitiis esse superatum. Qui autem tibi venit in mentem, redigere in memoriam nostram, te domi P. Lentuli esse educatum? an verebaret, ne non putarem natura te potuisse tam improbum evadere, nisi accessisset etiam disciplina? Tam autem eras excors, ut tota in oratione tecum ipse pugnares: ut non modo non coherentia inter se diceres, sed maxime disjuncta, atque contraria? ut non tanta mecum, quanta tecum tibi esset contentio? Vitricum tuum in tanto fuisse scelere, fatebare; pœna affectum querebare. Ita, quod proprie meum est, laudasti: quod totum senatus est, reprehendisti. Nam, comprehensio fontium, mea; animadversio, senatus fuit. Homo disertus non intelligit, eum, quem contra dicit, laudari a se; eos, apud quos dicit, vituperari. Jam illud cujus est, non dico audaciæ, (cupit enim se audacem dici) sed, quod minime vult, stultitiæ, qua vincit omnes, clivi Capitolini mentionem facere, cum inter subsellia nostra versentur armati? cum in hac cella Concordiæ, ô Dii immortales! in qua, me consule, salutare sententiæ dictæ sunt, quibus ad hanc diem viximus, cum gladiis homines collocati stent? Accusa senatum: accusa equestrem

strem ordinem
fuit: accusa
consistere,
ab Ithyreis
audaciam
tam rerum
fecto sapientia
cum ipse
obicere al
co facetus
non decebat
Aliquid en
tuisti. C
cefferant?
ramus igit
puli Rom
nostram a
versibus re
neque illo
me nec re
se, et tam
rum perfe
liæ, mea
nomini R
hæc non
P. Clodiu
Quidnam
set, cum
Romano,
umque tr
librariæ
tuum co
tibi, fate

strem ordinem, qui tum cum senatu copulatus fuit: accusa omnes ordines, omnes cives, dum confitere, hunc ordinem, hoc ipso tempore, ab Ithyreis circumfederi. Hæc tu non propter audaciam dicis tam impudenter; sed quia tantam rerum repugnantiam non videas, nihil profecto sapias. Quid est enim dementius, quam, cum ipse reipublicæ perniciofa arma ceperis, obicere alteri salutaria? At etiam quodam loco facetus esse voluisti. Quam id (Dii boni!) non decebat? in quo est tua culpa nonnulla. Aliquid enim salis ab uxore mima trahere potuisti. *Cedat arma togæ.* Quid? tum nonne cesserant? at postea tuis armis cessit toga. Quæramus igitur, utrum melius fuerit, libertati populi Romani sceleratorum arma, an libertatem nostram armis tuis cedere. Nec vero tibi de versibus respondebo: tantum dicam breviter; neque illos, neque ullas te omnino literas nosse: me nec reipublicæ, nec amicis unquam defuisse, et tamen omni genere monumentorum meorum perfecisse operis subsecivis, ut meæ vigiliæ, meæque literæ et juventuti, utilitatis, et nomini Romano laudis aliquid afferrent. Sed hæc non hujus temporis; ad majora veniamus. P. Clodium meo consilio interfectum esse dixisti. Quidnam homines putarent, si tum occisus esset, cum tu illum in foro, inspectante populo Romano, gladio stricto infecutus es: negotiumque transegisses, nisi ille se in scalas tabernæ librariæ coniecisset, hisque oppilatis impetum tuum compressisset? Sed quid ego fuisse me tibi, fateor: suasse, ne tu quidem dicis. At
Miloni

Miloni ne favere quidem potui. Prius enim rem transegit, quam quisquam eum suspicaretur facturum esse. At ego suasi. Scilicet is animus erat Milonis, ut prodesse reipublicæ sine suasore non posset. At lætatus sum. Quid? ergo in tanta lætitiā cunctæ civitatis me unum tristem esse oportebat? quanquam de morte P. Clodii fuit quæstio non satis prudenter illa quidem constituta. Quid enim attinebat nova lege quæri de eo, qui hominem occidisset, cum esset legibus quæstio constituta? quæsitum est tamen. Quod ergo, cum res agebatur, nemo in me dixit; id tot annis post tu es inventus, qui diceres? Quod vero dicere ausus es, idque multis verbis, opera mea Pompeium a Cæsaris amicitia esse disjunctum, ob eamque causam mea culpa civile bellum esse natum, in eo non tu quidem tota res, sed, quod maximum est, temporibus errasti. Ego M. Bibulo, præstantissimo cive, consule, nihil prætermisi, quantum facere enitique potui, quin Pompeium a Cæsaris conjunctione avocarem. In quo Cæsar fuit felicior. Ipse enim Pompeium a mea familiaritate disjunctum. Postea vero quam se totum Pompeius Cæsari tradidit, quid ego illum ab eo distrahere conarer? Stulti erat sperare: suadere impudentis. Duo tamen tempora inciderunt, quibus aliquid contra Cæsarem Pompeio suaserim. Ea velim reprehendas, si potes. Unum, ne quinquennii imperium Cæsari prorogaretur. Alterum, ne pateretur fieri, ut absentis ejus ratio haberetur. Quorum si utrumvis persuasissem: in has misérias nunquam incidissemus.

femus. A
suas, et p
detulisset,
ego ante
bellum ne
compositio
illa vox e
cum C. C
aut nunqua
alterum pr
semper et
fuerunt.
tu tuis fla
Sed hæc
meo consil
conscripti
catorem m
lum meis
alienis. C
facti cons
qui in eo n
Occultatu
Citius dix
ista societ
quam ut o
mile porro
ris, partit
tibus, me
auctores a
illis aucto
uterq e I
alter etiam
ab alienis

femus. Atque idem cum jam omnes opes, et suas, et populi Romani Pompeius ad Cæsarem detulisset, seroque eadem sentire cœpisset, quæ ego ante multo prævideram, inferrique patriæ bellum nefarium viderem; pacis concordiæ, compositionis auctor esse non destiti: meaque illa vox est nota multis, *Utinam, Cn. Pompei, cum C. Cæsare societatem aut nunquam coisses, aut nunquam diremisses! Fuit alterum gravitatis, alterum prudentiæ tuæ.* Hæc mea, M. Antoni, semper et de Pompeio, et de republica consilia fuerunt. Quæ si valuissent, respublica staret: tu tuis flagitiis, egestate, infamia, concidisses. Sed hæc vetera: illud vero recens, Cæsarem meo consilio interfectum. Jam vereor, Patres conscripti, ne, quod turpissimum est, prævaricatorem mihi apposuisse videar, qui me non solum meis laudibus ornaret, sed etiam oneraret alienis. Quis enim meum in istius gloriosissimi facti conscientia nomen audivit? cujus autem, qui in eo numero fuisset, nomen est occultatum? Occultatum dico? cujus non statim divulgatum? Citius dixerim jactasse se aliquos, ut fuisse in ista societate viderentur, qui socii non fuissent, quam ut quisquam celare vellet. Quam verisimile porro est, in tot hominibus, partim obscuris, partim adolescentibus, neminem occultantibus, meum nomen latere potuisse? Etenim si auctores ad liberandam patriam desiderarentur illis auctoribus, Brutus ego impellerem; quorum uterque L. Bruti imaginem quotidie videret, alter etiam Ahalæ? His igitur majoribus orti, ab alienis potius consilium peterent, quam a

N

fuis?

suis ? et foris potius, quam domo ? Quid ? C. Cassius, in ea familia natus, quæ non modo dominatum, sed ne potentiam quidem cuiusquam ferre potuit, me auctorem, credo, desideravit : qui etiam sine his clarissimis viris hanc rem in Cilicia ad ostium fluminis Cydni consecisset, si ille ad eam ripam, quam constituerat, non ad contrariam, navim appulisset. Cn. Domitium non patris interitus, clarissimi viri, non avunculi mors, non spoliatio dignitatis, ad recuperandam libertatem, sed mea auctoritas, excitavit ? An C. Trebonio persuasi ? cui ne suadere quidem ausus essem. Quo etiam majorem ei respublica gratiam debet, qui libertatem populi Romani unius amicitiae præposuit : depulsorque dominatus, quam particeps esse maluit. An L. Tillius Cimber me est auctorem secutus ? quem ego magis fecisse illam rem sum admiratus, quam facturum putavi. Admiratus sum autem ob eam causam, quod immemor beneficiorum, memor patriæ fuisset. Quid duos Servilios ? Cascas dicam, an Ahalas ? et hos auctoritate mea censes excitatos potius, quam caritate reipublicæ ? Longum est persequi cæteros : idque reipublicæ præclarum fuisse tum multo ; ipsis gloriosius est. At quemadmodum me coarguerit homo acutus, recordamini. Cæsare interfecto, inquit, statim cruentum alte extollens M. Brutus pugionem, Ciceronem nominatim exclamavit, atque ei recuperatam libertatem est gratulatus. Cur mihi potissimum ? quod sciebam ? Vide ne illa causa fuerit appellandi me, quod cum rem gessisset consumilem rebus
iis,

IN
iis, quas i
est, se æm
autem, om
quod me a
men sit : e
men esse ?
facti, et p
voluerim fi
igitur, te
debant, qu
improbarit
omnes bon
occiderunt
occafio def
hominis, v
nim dixit,
nomino, c
exclamavit
fuisse. Er
tu suspica
lantem pr
causa nom
stupor. C
Constitue
C. Cassi,
rum, quan
lam, inqua
sunt, quæ
tem ? Nu
esse, utrun
cidæ sint,
paulisper,
tum temp

iis, quas ipse gesseram, me potissimum testatus est, se æmulum mearum laudum extitisse. Tu autem, omnium stultissime, non intelligis, si id, quod me arguis, voluisse interfici Cæsarem, crimen sit: etiam lætatum esse morte Cæsaris, crimen esse? Quid enim interest inter suasorem facti, et probatorem? aut quid refert, utrum voluerim fieri, an gaudeam factum? Ecquis est igitur, te excepto, et iis qui illum regnare gaudebant, qui illud aut fieri noluerit, aut factum improbarit? Omnes enim in culpa. Etenim omnes boni, quantum in ipsis fuit, Cæsarem occiderunt. Aliis consilium, aliis animus, aliis occasio defuit: voluntas nemini. Sed stuporem hominis, vel dicam pecudis, attendite. Sic enim dixit, *M. Brutus, quem ego honoris causa nomino, cruentum pugionem tenens, Ciceronem exclamavit: ex quo intelligi debet, eum conscium fuisse.* Ergo ego sceleratus appellor a te, quem tu suspicatum aliquid suspicaris: ille, qui stillantem præ se pugionem tulit, is a te honoris causa nominatur? Esto: sit in verbis tuis hic stupor. Quanto in rebus sententiisque major! Constitue hoc, consul, aliquando; Brutorum, C. Cassi, Cn. Domitii, C. Trebonii, reliquorum, quam velis esse causam. Edormi crapulam, inquam, et exhala. An facies admovendæ sunt, quæ te excitent, tantæ causæ indormientem? Nunquamne intelliges, statuendum tibi esse, utrum ille, qui istam rem gesserunt, homicidæ sint, an vindices libertatis? Attende enim paulisper, cogitationemque sobrii hominis punctum temporis suscipe. Etenim ego, qui sum illorum,

illorum ut ipse fateor, familiaris; ut a te arguor, focius; nego quidquam esse medium: confiteor eos, nisi liberatores populi Romani, conservatoresque reipublicæ sint, plus quam scarios, plus quam homicidas, plus etiam quam parricidas esse: siquidem est atrocius patriæ parentem, quam suum occidere. Tu, homo sapiens et considerate, quid dicis! si parricidæ: cur honoris causa a te sunt et in hoc ordine, et apud populum Romanum semper appellati? cur M. Brutus, te referente, legibus est solutus, si ab urbe, plus quam decem dies abfuisset? cur ludi Apollinares incredibili M. Bruti honore celebrati? cur provinciæ Cassio et Bruto datæ? cur quæstores additi? cur legatorum numerus auctus? tunc hæc acta per te. Non igitur homicidæ. Sequitur, ut liberatores tuo iudicio sint: quandoquidem tertium nihil potest esse. Quid est? num conturbo te? Non enim fortasse satis, quæ distinctius dicuntur, intelligis. Sed tamen hæc est summa conclusionis meæ: quoniam scelere a te liberati sunt, ab eodem te amplissimis præmiis dignissimi iudicati sunt. Itaque jam retexo orationem meam. Scribam ad illos, ut, si qui forte, quod a te mihi objectum est, quærent, sitne verum: ne cui negent. Etenim vereor, ne aut celatum me ab ipsis, illis non honestum; aut invitatum refugisse, mihi sit turpissimum. Quæ enim res unquam (prò sancte Jupiter!) non modo in hac urbe, sed in omnibus terris est gesta maior? quæ gloriosior? quæ commendatior erit hominum memoriæ sempiternæ? In huius me consi-

lii societas
cum primo
etiam gra
nim res e
vis concit
enim bea
cas, et rel
tus, aut t
rint, non
homines t
rint, nom
tent? qu
tam ingra
riam non
Tu vero
unam re
fuissem, n
de republ
fuisset (u
actum, se
quam si
vide, qu
quem et
nio cepiss
cietatem,
Trebonio
quam tec
tasti aliq
tias ago
illa quæ
ducat, u
fuerit: v
illud qu

lli societatem, tanquam in equum Trojanum,
 cum principibus includis? non recuso. Ago
 etiam gratias, quoquo animo facis. Tanta e-
 nim res est, ut invidiam istam, quam tu in me
 vis concitare, cum laude non comparem. Quid
 enim beatius illis, quos tu expulsos a te prædi-
 cas, et relegatos? qui locus est aut tam deser-
 tus, aut tam inhumanus, qui illos, quo accesser-
 rint, non affari, atque appetere videatur? qui
 homines tam agrestes, qui se, cum eos adspexe-
 rint, non maximum cepisse vitæ fructum pu-
 tent? quæ vero tam immemor posteritas, quæ
 tam ingratae literæ reperientur, quæ eorum glo-
 riam non immortalitatis memoria prosequantur?
 Tu vero adscribe me talem in numerum. Sed
 unam rem vereor, ne non probes. Si enim
 fuisset, non solum regem, sed regnum etiam
 de republica sustulisset: et, si meus stylus ille
 fuisset (ut dicitur) mihi crede, non solum unum
 actum, sed totam fabulam confecissem. Quan-
 quam si interfici Cæsarem voluisse crimen est,
 vide, quæso, Antoni, quid tibi futurum sit,
 quem et Narbone hoc consilium cum C. Trebo-
 nio cepisse notissimum est, et ob ejus consilii so-
 cietatem, cum interficeretur Cæsar, tum te a
 Trebonio vidimus sevocari. Ego autem (vide
 quam tecum agam non inimice) quod bene cogi-
 tasti aliquando, laudo: quod non indicasti, gra-
 tias ago: quod non fecisti, ignosco. Virum res
 illa quærebat. Quod si te in iudicium quis ad-
 ducat, usurpetque illud Cassianum, *Cui bono*
fuerit: vide quæso, ne hæreas. Quanquam
 illud quidem fuit, ut tu dicebas, omnibus bono,
 N 3 qui

qui servire nolebant : tibi tamen præcipue qui non modo non servis, sed etiam regnas : qui maximo te ære alieno ad ædem Opis liberalisti : qui per easdem tabulas innumerabilem pecuniam dissipavisti : ad quem e domo Cæsaris tam multa delata sunt : cujus domus, quæstuosissima, est falsorum commentariorum et chirographorum officina : agrorum, oppidorum, immunitatum, vectigalium, flagitiosissimæ nundinæ. Etenim quæ res egestati et æri alieno tuo, præter mortem Cæsaris, subvenire potuisset ? Nescio quid conturbatus mihi esse videris. Nunquid subtimes, ne ad te hoc crimen pertinere videatur ? Libero te metu : nemo credet unquam : non est tuum de republica bene mereri : habet filius pulcherrimi facti clarissimos viros republica auctores : ego te tantum gaudere dico : fecisse non arguo. Respondi maximis criminibus : nunc etiam reliquis respondendum est. Castra mihi Pompei, atque illud omne tempus objecisti. Quò quidem tempore si, ut dixi, meum consilium, auctoritasque valuisset : tu hodie egeres, nos liberi essemus ; republica non tot duces et exercitus amisisset. Fateor enim, me, cum ea, quæ acciderunt, providerem futura, tanta in mœstitia fuisse, quanta cæteri optimi cives, si idem providissent, fuissent. Dolebam, dolebam, Patres conscripti, rempublicam, vestris quondam, meisque consiliis conservatam, brevi tempore esse perituram. Neque vero eram tam indoctus, ignarusque rerum, ut frangerer animo propter vitæ cupiditatem : quæ me manens conficeret angoribus ; dimissa molestiis omnibus

omnibus liberasset. Illos ego præstantissimos, viros, lumina reipublicæ, vivere volebam, tot consulares, tot prætorios, tot honestissimos senatores, omnem præterea florem nobilitatis ac juventutis tum optimorum civium exercitus: qui si viverent, quamvis iniqua conditione pacis, (mihi enim omnis pax cum civibus bello civili utilior videbatur) rempublicam hodie teneremus. Quæ sententia si valuisset, ac non ii maxime mihi, quorum ego vitæ consulebam, spe victoriæ elati, obstitissent: ut alia omittam, tu certe nunquam in hoc ordine, vel potius nunquam in hac urbe mansisses. At vero Cn. Pompeii voluntatem a me abalienabat oratio mea. An ille quenquam plus dilexit? cum ullo aut sermones, aut consilia contulit sæpius? quod quidem erat magnum, de summa re dissentientes, in eadem consuetudine amicitiae permanere. Sed et ego, quid ille, et contra ille, quid ego sentirem et spectarem, videbat. Ego incolumitati civium primum, ut postea dignitati possemus: ille præsentī dignitati potius consulebat. Quod autem habebat uterque quod sequeretur, idcirco tolerabilior erat nostra dissensio. Quid vero ille consularis vir, ac pene divinus de me senserit, sciunt qui eum Pharsalica fuga Paphum persecuti sunt. Nunquam ab eo mentio de me, nisi honorifica, nisi plena amicissimi desiderii, cum me vidisse plus fateretur, se speravisse meliora. Et ejus viri nomine me insectari audes, cujus me amicum, te sectorem esse fateare? Sed omittatur bellum illud, in quo tu nimium felix fuisti. Ne jocus quidem respondebo,

respondebo, quibus me in castris usum esse dixisti. Erant illa quidem castra plena curæ: verumtamen homines, quamvis in turbidis rebus sint, tamen, si modo homines sunt, interdum animis relaxantur. Quod autem idem mœsticiam meam reprehendit, idem jocum: magno argumento est, me in utroque fuisse moderatum. Hæreditates mihi negasti venire. Utinam hoc tuum verum crimen esset! plures amici mei, et necessarii viverent. Sed qui isthuc tibi venit in mentem? ego enim amplius H-S. ducenties acceptum hæreditatibus retuli. Quanquam in hoc genere fateor feliciorum esse te. Me nemo, nisi amicus, fecit hæredem, ut cum illo commodo, si quod erat, animi quidam dolor jungeretur: te is, quem tu vidisti nunquam, L. Rubrius Cassinas, fecit hæredem. Et quidem vide, quam te amarit is, qui, albus aterve fueris, ignorans, fratris filium præterit: Q. Furius, honestissimi equitis Romani, sui que amicissimi, quem palam hæredem semper factitabat, ne nomen quidem perscripsit: te, quem nunquam viderat, ac nunquam salutaverat, fecit hæredem. Velim mihi dicas, nisi molestum est, L. Turselius qua facie fuerit, qua statura, quo municio, qua tribu. Nihil scio, inquires, nisi quæ prædia habuerit. Igitur fratrem exhæredans, te faciebat hæredem. In multas præterea pecunias alienissimorum hominum, ejectis veris hæredibus, tanquam hæres esset, invasit. Quanquam hoc maxime admiratus sum, mentionem te hæreditatum ausum esse facere, cum ipse hæreditatem patris non adisses. Hæc ut colligeres,

colligeres
villa decla
familiaris
genii acu
hibes joc
compotor
ut in te,
hominem
os dicta
tuum qui
causæ pr
quanta m
te, Patre
vulnera.
Sex. Clo
munia, u
res. Nu
Cæsaris
de Leon
agros, er
bus inquit
bus ejus
corrector
enim om
sit, ut ex
cultatem
torumque
a puero?
Tenesne
Patris, in
enim est
audaciæ
nibus, cu

colligeres, homo amentissime, tot dies in aliena villa declamasti? Quanquam tu quidem (ut tui familiarissimi dictitant) vini exhalandi, non ingenii acuendi causa declamitas. Et vero adhibes joci causa magistrum, suffragio tuo, et compotorum tuorum, rhetorem: cui concessisti, ut in te, quæ vellet, diceret. Salsum omnino hominem! sed materia facilis est in te, et in tuos dicta dicere. Vide autem, inter te, et avum tuum quid intersit. Ille sepsim dicebat, quod causæ prodesset; tu cursum dicis aliena. At quanta merces rhetori data est? Audite, audite, Patres conscripti, et cognoscite reipublicæ vulnera. Duo millia jugerum campi Leontini Sex. Clodio rhetori assignasti, et quidem immunia, ut pro tanta mercede nihil sapere disceres. Num etiam hoc, homo audacissime, ex Cæsaris commentariis? sed dicam alio loco, et de Leontino agro, et de Campano: quos iste agros, ereptos reipublicæ, turpissimis possessoribus inquinavit. Jam enim, quoniam criminibus ejus satis respondi, de ipso emendatore et correctore nostro quædam dicenda sunt. Nec enim omnia effundam, ut, si sæpius decertandum sit, ut erit, semper novus veniam: quam facultatem mihi multitudo istius vitiorum, peccatorumque largitur. Visne igitur te inspiciamus a puero? sic opinor. A principio ordiamur. Tenesne memoria, prætextatum te decoxisse? Patris, inquires, ista culpa est. Concedo. Et enim est pietatis plena defensio. Illud tamen audaciæ tuæ quod sedisti in quatuordecim ordinibus, cum esset lege Roscia decoctoribus certus

tus locus, constitutus, quamvis quis fortunæ vitio, non suo decoxisset. Sumpisti virilem togam, quam statim muliebrem togam reddidisti. Primo vulgare scortum : certa flagitii merces, nec ea parva : sed cito Curio intervenit, qui te a meretricio questu abduxit : et, tanquam, stolam dedisset, in matrimonio stabili et certo locavit. Nemo unquam puer, emptus libidinis causa, tam fuit in domini potestate, quam tu in Curionis. Quoties te pater ejus domo sua ejecit ? quoties custodes posuit, ne limen intrares ? cum tamen tu, nocte socia, hortante libidine, cogente mercede, per tegulas demitterere. Quæ flagitia domus illa diutius ferre non potuit. Scisne me de rebus mihi notissimis dicere ? Recordare tempus illud, cum pater Curio mœrens jacebat in lecto : filius, se ad pedes meos prosternens, lacrymans te mihi commendabat ; orabat, ut te contra suum patrem, si sestertium sexagies peteret, defenderem : tantum enim se pro te intercessisse. Ipse autem amore ardens confirmabat, quod desiderium tui discidii ferre non posset, se in exilium esse iturum. Quo ego tempore tanta mala florentissimæ familiæ sedavi, vel potius sustuli. Patri persuasi, ut æs alienum filii dissolveret : redimeret adolescentem, summa spe, et animi, et ingenii præditum, rei familiaris facultatibus : eumque a tua non modo familiaritate, sed etiam congressione patrio jure et potestate prohiberet. Hæc tu cum per me acta meminisses : nisi illis, quos videmus, gladiis confideres, maledictis me provocare ausus esses ? Sed jam stupra, et flagitia

omittam :

omittam :
um dicere
e admiffi
on posses.
quem quid
nim, quæ
æ miferiis
tinat anim
potiora vol
is, attente
us excita
ed etiam
et media,
Intinus ex
me benefi
gendiorum
am tum r
ntelligit.
us aucton
ebat duc
me facer
qualis ? p
quam dor
nim quif
squm t
bi in tuo
um, qu
nebas ? V
dam. A
am veniff
am ante
ter a te.
us de gr

mittam : sunt quædam, quæ honeste non possum dicere : tu autem eo liberior, quod ea in te admisisti, quæ a verecundo inimico audire non posses. Sed reliquum vitæ cursum videte : quem quidem celeriter perstringam. Ad hæc enim, quæ in civili bello, in maximis reipublicæ miseriis fecit, et ea, quæ quotidie facit, festinat animus. Quæ peto, ut quanquam multo notiora vobis, quam mihi sunt, tamen, ut facitis, attente audiat. Debet enim talibus in rebus excitare animos non cognitio solum rerum, sed etiam recordatio. Tametsi incidamus oportet media, ne nimis fero ad extrema veniamus. Intinus erat in tribunatu Clodio : qui sua erga me beneficia commemorat. Ejus omnium incendiorum fax. Cujus etiam domi quiddam tum molitus est. Quid dicam, ipse optime intelligit. Inde item Alexandriam contra senatus auctoritatem, contra religionem. Sed habebat ducem Gabinium, quicquam quidvis rectissime facere posset. Qui tum inde reditus, aut qualis ? prius in ultimam Galliam ex Ægypto, quam domum. Quæ autem erat domus ? suam enim quisque domum tum obtinebat, neque erat usquam tua. Domum dico ? Quid erat in terris, ubi in tuo pedem ponereres, præter unum Miscenum, quod cum sociis tanquam Sisaponem tenebas ? Venisti e Gallia ad quæsturam petendam. Aude dicere, te prius ad parentem tuum venisse, quam ad me. Acceperam enim jam ante Cæsaris literas, ut mihi satisfieri paterer a te. Itaque ne loqui quidem sum te passus de gratia. Postea custoditus sum a te, tu a

me observatus in petitione quaesturae. Quo quidem tempore P. Clodium, approbante populo Romano, in foro es conatus occidere: cumque eam rem tua sponte conarere, non impulsu meo, tamen ita praedicabas, te non existimare, nisi illum interfecisses, unquam mihi pro tuis in me injuriis satis esse facturum. In quo demiror, cur Milonem impulsu meo rem illam egisse dicas, cum te ultro mihi idem illud deferentem nunquam sim adhortatus. Quanquam, si in eo perseverares, ad tuam gloriam rem illam referri malebam, quam ad meam gratiam. Quaestor es factus. Deinde continuo sine senatus-consulto, sine forte, sine lege ad Caesarem cucurristi. Id enim unum in terris, egestatis, aeris alieni, nequitiae, perditis vitae rationibus perfugium esse dicebas. Ibi te cum et illius largitionibus, et tuis rapinis explevisses, (si hoc est explere, quod statim effundas) advolas egens ad tribunatum, ut in eo magistratu, si posses, viri tui similis esses. Accipite nunc, quaeso, non ea, quae ipse in se, atque in domesticum dedecus impure atque intemperanter, sed quae in nos, fortunasque nostras, id est in universam rempublicam, impie ac nefarie fecerit. Ab hujus enim scelere omnium malorum principium natum reperietis. Nam, cum L. Lentulo, C. Marcello consulibus, Kalendis Januar. labentem et prope cadentem rempublicam fulcire cuperetis, ipsique C. Caesari, si sana mente esset, consulere velletis: tum iste venditum atque emancipatum tribunatum consiliis vestris opposuit, servicesque suas ei subjecit securi, qua multi minoribus

minoribus
M. Anton
columnis, n
in hostem
orum. I
me dicere
servator es
Commemo
non memo
dum popu
dem erit,
illa pestifer
vide a fem
adolescens,
ute reipub
serpius? N
agi passus
ere et ev
cum te ne
que major
natus agen
tia mover
ante tenta
quod pauc
mo. Tun
sulibus, re
quae non e
tulisses.

ceps C. Ca
sam belli e
enim aliud
tissimi fui
intercessio

minoribus in peccatis occiderunt. In te autem,
 M. Antoni, id decrevit senatus, et quidem in-
 columis, nondum tot luminibus extinctis, quod
 in hostem togatum decerni est solitum more ma-
 jorum. Et tu apud Patres conscriptos contra
 me dicere ausus es, cum ab hoc ordine ego con-
 servator essem, tu hostis reipublicæ judicatus?
 Commemoratio illius tui sceleris intermissa est,
 non memoria deleta. Dum genus hominum,
 dum populi Romani nomen extabit, (quod qui-
 dem erit, si per te licuerit, sempiternum) tua
 illa pestifera intercessio nominabitur. Quid cu-
 pide a senatu, quid temere fiebat, cum tu, unus
 adolescens, universum ordinem decernere de sa-
 lute reipublicæ prohibuisti? neque id semel, sed
 sæpius? Neque tu tecum de senatus auctoritate
 agi passus es? quid autem agebatur, nisi ne de-
 dere et evertere rempublicam funditus velles,
 cum te neque principes civitatis rogando, ne-
 que majores natu monendo, neque frequens se-
 natus agendo, de vendita atque addicta senten-
 tia movere potuit? Tum illud, multis rebus
 ante tentatis, necessario tibi vulnus inflatum,
 quod paucis ante te, quorum incolumis fuit ne-
 mo. Tum contra te dedit arma hic ordo con-
 sulibus, reliquisque imperiis et potestatibus:
 quæ non effugisses, nisi te ad arma Cæsaris con-
 sulisses. Tu, tu, inquam, M. Antoni, prin-
 ceptis C. Cæsari, omnia perturbare cupienti, cau-
 sam belli contra patriam inferendi dedisti. Quid
 enim aliud ille dicebat? quam causam demen-
 tissimi sui consilii, et facti afferebat, nisi quod
 intercessio neglecta, jus Tribunitium sublatum,
 circumscriptus

circumscriptus a senatu esset Antonius? Omitto quam hæc falsa, quam levia: præsertim cum omnino nulla causa justa cuiquam esse possit contra patriam arma capiendi. Sed nihil Cæsari: tibi certe confitendum est, causam perniciosissimi belli in persona tua constituisse. O miserum te, si intelligis! miseriorem, si non intelligis, hoc literis mandari, hoc memoriæ prodi, hujus rei ne posteritatem quidem omnium seculorum unquam immemorem fore, consules ex Italia excussos, cumque his Cn. Pompeium, qui imperii populi Romani decus ac lumen fuit: omnes consulares, qui per valetudinem exequi cladem illum fugamque potuissent: prætores, prætorios, tribunos plebis, magnam partem senatus, omnem sobolem juventutis, unoque verbo reipublicam expulsam, atque exterminatam suis sedibus. Ut igitur in feminibus est causa arborum et stirpium, sic hujus luctuosissimi belli semen tu fuisti. Doletis, tres exercitus populi Romani interfectos: interfecit Antonius. Desideratis clarissimos cives: eos quoque eripuit vobis Antonius. Auctoritas hujus ordinis afflictæ est: afflixit Antonius. Omnia denique, quæ postea vidimus, (quid autem mali non vidimus?) si recte ratiocinabimur, uni accepta referemus Antonio. Ut Helena Trojanis, sic iste huic reipublicæ causa belli, causa pestis, atque exitii fuit. Reliquæ partes tribunatus principio similes. Omnia perfecit, quæ senatus, salva republica ne fieri possent, perfecerat. Cujus tamen scelus in scelere cognoscite. Restituebat multos calamitosos. In his patrui nulla mentio.

Si.

Si sever
nun in f
Lenticu
suum, r
nato no
diderat,
tulisti ra
tui oppo
rem ind
alea leg
postremo
nia judic
vir bonu
dem ad
tum esse
minem c
dubitare
alea, cor
non aper
eodem v
proficisc
set: qua
municip
sermone
sturusqu
talia tur
tabo tam
rit oratio
enim qu
exituisse
tantum d
plebis:
quos, ap

Si severus, cur non in omnes? si misericors, cur nun in suos? Sed omitto cæteros. Licinium Lenticulam, de alea condemnatum, collusorem suum, restituit: quasi vero ludere cum condemnato non liceret: sed ut, quod ille in alea perdiderat, beneficio leges dissolveret. Quam attulisti rationem populo Romano, cur eum restitui oppoteret? Absentem credo in reos relatum, rem indicta causa judicatam: nullum fuisse de alea lege judicium: vi oppressum, et armis: postremo, quod de patruo tuo dicebatur, pecunia judicium esse corruptum. Nihil horum. At vir bonus, et republica dignus. Nihil id quidem ad rem; ego tamen, quoniam condemnatum esse pro nihilo si ita esset, ignoscerem. Hominem omnium est vero nequissimum, qui non dubitaret vel in foro alea ludere, lege, quæ est de alea, condemnatum qui in integrum restituit, is non apertissime studium suum ipse profitetur? In eodem vero tribunatu, cum Cæsar in Hispaniam proficiscens, huic conculcandam Italiam tradidisset: quæ fuit ejus peragratio itinerum? lustratio municipiorum? Scio me in rebus celebratissimis sermone omnium versari, eaque, quæ dico, dicturusque sum, notiora omnibus esse, qui in Italia tum fuere, quam mihi, qui non fui. Notabo tamen singulas res: etsi nullo modo poterit oratio mea satisfacere vestræ scientiæ. Et enim quod unquam in terris tantum flagitium extitisse auditum est? tantam turpitudinem: tantum dedecus? Vehabatur in essedo tribunus plebis: lictores laureati antecedeabant: inter quos, aperta lectica, mimæ portabatur: quam

eidisset, quis non turpe duceret? In cœtu vero populi Romani, negotium publicum gerens, magister equitum, cui ructare turpe esset, is vomens, frustis esculentis, vinum redolentibus, gremium suum et totum tribunal implevit. Sed hoc ipse fatetur esse in suis sordibus: veniamus ad splendida. Cæsar Alexandria se recepit, felix, ut sibi quidem videbatur: mea autem sententia, si quis reipublicæ sit infelix, felix esse non potest. Hasta posita pro æde Jovis Statoris bona C. Pompeii (miserum me! consumtis enim lacrymis, tamen infixus animo hæret dolor) bona, inquam, Cn. Pompeii Magni, voci acerbissimæ subjecta præconis. Una in illa re servitutis oblita civitas ingemuit, fervientibusque animis, cum omnia metu tenerentur, gemitus tamen populi Romani liber fuit. Expectantibus omnibus, quisnam esset tam impius, tam demens, tam Diis, hominibusque hostis, qui ad illud scelus sectionis auderet accedere, inventus est nemo, præter Antonium: præsertim cum tot essent circum hastam illam, qui alia omnia auderent. Unus inventus est, qui id auderet, quod omnium fugisset et formidasset audacia. Tantus igitur te stupor oppressit, vel, ut, verius dicam, tantus furor, ut primum, cum sector sis isto loco natus, deinde cum Pompeii sector, non te execrandum populo Romano, non detestabilem, non omnes tibi Deos, omnes homines, et esse inimicos, et futuros scias? At quam insolenter statim helluo invasit in ejus viri fortunas, ejus virtute terribilior erat populus Romanus exteris gentibus, justitia carior? In ejus igitur,

copiae

copias cum se subito ingurgitavisset, exultabat
 gaudio persona de mimo, modo egens, repen-
 te dives. Sed, ut est apud poëtam nescio quem,
Male parta, male dilabuntur. Incredibile, ac si-
 mile portenti est, quonam modo illa tam multa,
 quam paucis, non dico mēsis, sed paucis die-
 bus effuderit. Maximus vini numerus fuit, per-
 magnum optimi pondus argenti, pretiosa vestis
 multa, et lauta suppellex, et magnifica multis
 locis, non illa quidem luxuriosi hominis, sed ta-
 men abundantis. Horum paucis diebus nihil
 erat. Quæ Charybdis tam vorax? Charybdis
 dico? quæ si fuit, fuit animal unum: Oceanus,
 medius fidius, vix videtur tot res, tam dissipat-
 as, tam distantibus in locis positas, tam cito ab-
 sorbere potuisse. Nihil erat clausum, nihil ob-
 signatum, nihil scriptum. Apothecæ totæ ne-
 quissimis hominibus condonabantur: alia mimi
 rapiebant, alia mimæ: domus erat aleatoribus
 referta, plena ebriorum: totos dies potabatur,
 atque id locis pluribus: suggerebantur etiam
 sæpe (non enim semper ipse felix) damna alea-
 toria. Conchyliatis Cn. Pompeii peristromatis,
 servorum in cellis lectos stratos videres. Quam-
 obrem desinite mirari, hæc tam celeriter esse
 consumpta. Non modo unius patrimonium,
 quamvis amplum, ut illud fuit, sed urbis et re-
 gna celeriter tanta nequitia devorare potuisset.
 At lejusdem ædes etiam, et hortos. O auda-
 ciam immanem! tu ingredi illam domum ausus
 es? tu illud sanctissimum limen intrare? ut il-
 larum ædium Diis penatibus os importunissimum
 ostendere? Quam domum aliquamdiu nemo ad-
 spicere

spicere poterat, nemo sine lacrymis præterire : hac te in domo tamdiu diversari non pudet ? in qua, quamvis nihil sapias, tamen nihil tibi potest esse jucundum. An tu, illa vestibula, rostra, spolia cum adspexisti, domum tuam te introire putas ? Fieri non potest. Quamvis enim sine mente, sine sensu sis, ut es : tamen et te, et tua, et tuos nosti. Nec vero te unquam, neque vigilantem, neque in somnis credo mente posse consistere. Neceffe est, quamvis sis, ut es, vinolentus et furens, cum tibi objecta sit species singularis viri, perterritum te de somno excitari, furere etiam sæpe vigilantem. Me quidem miseret parietum ipsorum, atque tectorum. Quid enim unquam domus illa viderat, nisi pudicum, nisi ex optimo more et sanctissima disciplina ? Fuit enim ille vir, Patres conscripti, sicut scitis, cum foris clavis, tum domi admirandus : neque rebus externis magis laudandas, quam institutis domesticis. Hujus in sedibus pro cubiculis stabula, pro tricliniis popinæ sunt. Etsi jam negat. Nolite, nolite quærere. Frugi factus est. Illam suam suas res sibi habere jussit ex duodecim tabulis : claves ademit, forasque exegit. Quam porro spectatus civis, quam probatus : cujus ex omni vita nihil est honestius, quam quod cum mima fecit divortium ? At quam crebro usurpat, *et consul, et Antonius* ? Hoc est dicere, et consul, et impudicissimus : et consul, et homo nequissimus. Quid enim est aliud Antonius ? Nam si dignitas significaretur in nomine, dixisset, credo, aliquando, avus tuus, *et consul, et Antonius*. Nunquam dixit. Dixisset

set etiam c
solus es An
non sunt ea
publicam v
id est, ad o
tum, suscep
propter tim
nes defuisti
potius exfo
antesignan
clarissimum
prælio effug
tasse servas
ras. Quil
fuit causæ,
rere, cum
Itaque que
ejus ex Af
fuisti ? Cu
dictatoris
delitatie au
cebat ipse
quam pro
bas. Prin
omnia vide
justo diceb
potius, qu
at ne pote
causam at
arma con
Romani c
num, cont
tra patria

set etiam collega meus, patruus tuus. Nisi tu solus es Antonius. Sed omitto ea peccata, quæ non sunt earum partium propria, quibus tu reipublicam vexavisti: ad ipsas tuas partes redeo, id est, ad civile bellum: quod natum, constatum, susceptum opera tua est. Cur a bello tum propter timiditatem tuam, tum propter libidines defuisti. Gustaras civilem sanguinem, vel potius exforbueras: fueras in acie Pharsalica antesignanus: L. Domitium nobilissimum et clarissimum virum, occideras: multos, qui de prælio effugerant, quos Cæsar, ut nonnullos fortasse servasset, crudelissime persecutus trucidaras. Quibus rebus tantis, talibus gestis, quid fuit causæ, cur in Africam Cæsarem non sequerere, cum præsertim belli pars tanta restaret? Itaque quem locum apud ipsum Cæsarem post ejus ex Africa reditum obtinuisti? quo numero fuisti? Cujus tu imperatoris quæstor fueras, dictatoris magister equitum, belli princeps, crudelitatis auctor, prædæ socius, testamenti, ut dicebat ipse, filius, appellatus es de pecunia, quam pro domo, pro hortis, pro sectione debebas. Primo respondisti plane ferociter: et, ne omnia videar contra te, propemodum æqua et justo dicebas. A me C. Cæsar pecuniam? cur potius, quam ego ab illo? an ille sine me vicit? at ne potuit quidem, Ego ad illam belli civilis causam attuli: ego leges perniciosas rogavi: ego arma contra consules, imperatoresque populi Romani contra senatum, populumque Romanum, contra Deos patrios, arasque et focos, contra patriam tui. Num sibi soli vicit? Quo-

rum

rum facinus est commune, cur non sit eorum præda communis? Jus postulabas: sed quid ad rem? plus ille poterat. Itaque, excussis tuis vocibus, et ad te, et ad prædas tuos milites misit: cum repente a te præclara illa tabula prolata, qui risus hominum de te erat? tantam esse tabulam, tam varias, tam multas possessiones, ex quibus, præter partem Miseni, nihil erat, quod is, qui auctionaretur, posset suum dicere. Auctionis vero miserabilis aspectus; vestis Pompeii non multa, eaque maculosa: ejusdem quædam argentea vasa collisa: sordidata mancipia: ut doleamus quidquam esse ex illis reliquiis, quod videre possemus. Hanc tamen auctionem hæredes L. Rubrii decreto Cæsaris prohibuerunt. Hærebat nebulo. Quo se verteret non habebat. Quippe in his ipsis temporibus domi Cæsaris percussor ab isto missus, deprehensus dicebatur esse cum fica: de quo Cæsar in senatu, aperte in te invehens, questus est. Proficiscitur in Hispaniam Cæsar, paucis tibi ad solvendum, propter inopiam tuam, prorogatis diebus. Ne tum quidem sequeris. Tam bonus gladiator rudem tam cito accepisti? Hunc igitur quisquam, qui in suis partibus, id est, in suis fortunis tam timidus fuerit, pertimescat? Profectus est tandem aliquando in Hispaniam: sed tuto, ut ait, pervenire non potuit. Quonam modo igitur Dolabella pervenit? Aut non suscipienda fuit ista causa, Antoni: aut, cum suscepisses, defendenda usque ad extremum. Ter depugnavit Cæsar cum civibus, in Thessalia, Africa, Hispania. Omnibus affuit his pugnis Dolabella:

labella: in
Si de meo ju
consilium a
constantia.
beri primum
hæc partium
terea Deos p
suum familia
cum repetere
etfi in rebus
tamen erat a
beros Cn. Po
Narbone mer
bella pro te
Narbone redi
ex ipso cursu
nuper, Patre
Volui, si poss
prodesse reip
quomodo rec
deinde cum
nec lacerna.
ut videris, in
tiam redeas,
tix tux, cuj
bus omnium
lum audiui.
viderere, in p
res, vel poti
asque Gallia
tebatur, non
bamus, cum
videte levita

labella: in Hispaniensi etiam vulnus accepit. Si de meo iudicio quæris: nollem. Sed tamen consilium a primo reprehendendum, laudanda constantia. Tu vero quis es? Cn. Pompeii liberi primum patriam repetebant. Esto: fuerit hæc partium causa communis. Repetebant præterea Deos penates patrios, aras, focos, larem suum familiarem: in quæ tu invaferas. Hæc cum repeterent armis ii, quorum erant legibus: etsi in rebus iniquissimis quid potest esse æqui? tamen erat æquissimum, contra Cn. Pompeii liberos Cn. Pompeii pugnare sectorem. An tu Narbone mensas hospitum commoveres, Dolabella pro te in Hispania dimicaret? Qui vero Narbone reditus? et tamen quærebat, cur ego ex ipso cursu tam subito revertissem. Exposui nuper, Patres conscripti, causam reditus mei. Volui, si possem, etiam ante Kalendas Januar. prodesse reipublicæ. Nam, quod quærebas, quomodo redissem: primum luce, non tenebris: deinde cum calceis et toga, nullis nec Gallicis, nec lacerna. At etiam adspicis me, et quidem, ut videris, iratus. Næ tu jam mecum in gratiam redeas, si scias, quam me pudeat nequitia tua, cujus te ipsum non pudet. Ex omnibus omnium flagitiis nullum turpius vidi, nullum audiui. Qui magister equitum fuisse tibi viderere, in proximum annum consulatum peteres, vel potius rogares, is per municipia, coloniasque Galliæ, a qua nos tum, cum consulatus petebatur, non rogabatur, petere consulatum solebamus, cum Gallicis et lacerna concurrissi. At videte levitatem hominis. Cum hora diei decima
fere

fere ad Saxa rubra venisset, delituit in quadam cauponula, atque ibi se occultans, perpotavit ad vesperum: inde cisio celeriter ad urbem adfectus, domum venit capite involuto. Janitor, quis tu? A Marco tabellarius. Confestim ad eam, cujus causa venerat, deducitur: eique epistolam tradit. Quam cum illa legeret flets, (erat enim amatorie scripta; caput autem literarum sibi cum illa minia posthac nihil futurum: omnem se amorem abjecisse illinc, atque in hanc transfudisse) cum mulier fleret uberius, homo misericors ferre non potuit: caput aperuit; in colum invasit. O hominem nequam! Quid enim aliud dicam? magis proprie nihil possum dicere. Ergo, ut te catamitum, nec opinato cum ostendisses, præter spem mulier adspiceret, idcirco urbem terrore nocturno, Italiam multorum dierum metu perturbasti? Et domi quidem causam amoris habuit; foris etiam turpiorem, ne L. Plancus prædes tuos venderet. Productus autem in concionem a tribuno plebis, cum respondisses, te rei tuæ causa venisse, populum etiam dicacem in te reddidisti. Sed nimis multa de nugis. Ad majora veniamus. Cæsari ex Hispania redeunti obviam longissime processisti. Celeriter isti, et redisti, ut cognosceret te, si minus fortem, attamen strenuum. Factus es ei rursus nescio quomodo familiaris. Habebat hoc omnino Cæsar: quem plane perditum ære alieno, egentemque, si eundem nequam hominem audacemque cognoverat, hunc in familiaritatem libentissime recipiebat. His igitur rebus præclare commendatus, iussus es renunciari consul,

consul, et q
Dolabella, c
sus. Qua
trum perfic
Ille induxit,
intervertit,
voluntatem
de Januaria
est copiosus
bella, quam
dixit, Dii b
set, se, priu
consulem ef
qui et facer
ret: sed cu
augur eo f
comitia auf
set, idque f
primum inc
noscite. Q
jure facere
consul esses
etiam facili
habemus; c
inspectione
est ab homi
dentia) sed
mensibus in
aut prohibet
quod fecit.
vitii in auf
servare con
per leges:

IN M. ANTONIUM.

consul, et quidem cum ipso. Nihil queror de Dolabella, qui tum est impulsus, inductus, illusus. Qua in re, quanta fuerit utriusque vestrum perfidia in Dolabellam, quis ignorat? Ille induxit, ut peteret: promissum et receptum intervertit, ad seque transtulit: tu ejus perfidiæ voluntatem tuam adscripsisti. Veniunt Kalendæ Januariæ: cogimur in senatum: inductus est copiosus multo in istum, et paratius Dolabella, quam nunc ego. Hic autem iratus quæ dixit, Dii boni? Primum cum Cæsar ostendisset, se, prius quam proficisceretur, Dolabellam consulem esse jussurum: quem negant regem, qui et faceret semper ejusmodi aliquid, et diceret: sed cum Cæsar ita dixisset: tum hic bonus augur eo se sacerdotio predictum esse dixit, ut comitia auspiciis vel impedire, vel vitare posset, idque se facturum esse asseveravit. In quo primum incredibilem stupiditatem hominis cognoscite. Quid enim? istuc, quod te sacerdoti jure facere posse dixisti, si augur non esses, et consul esses, minus facere potuisses? Vide ne etiam facilius. Nos enim nunciationem solum habemus; consules et reliqui magistratus etiam inspectionem. Esto, hoc imperite: (nec enim est ab homine nunquam sobrio postulanda prudentia) sed videte impudentiam. Multis ante mensibus in senatu dixit, se Dolabellæ comitia aut prohibiturum auspiciis, aut id facturum esse, quod fecit. Quisquamne divinare potest, quid vitii in auspiciis futurum sit, nisi qui de cælo servare constituit? quod neque licet comitiis per leges: et, si quis servavit; non habitis comitiis,

mitiis, sed prius quam habeantur, debet nunciare. Verum implicata inscitia impudentia est, si nec scit quod augurem, nec facit quod prudentem decet. Atque ex illo die recordimini ejus usque ad Idus Martias consulatum. Quis unquam apparitor tam humilis, tam abjectus? nihil ipse poterat: omnia rogabat: caput in adversam lecticam inferens, beneficia, quæ venderet, a collega petebat. Ecce Dolabellæ comitiorum dies, sortitio prerogativæ. Quiescit. Renunciatur: tacet. Prima classis vocatur: renunciatur: deinde, ut assolet, suffragia. Tum secunda classis: quæ omnia citius sunt facta, quam dixi. Confecto negotio bonus augur (Lælius diceret) **ALIO DIE**, inquit. O impudentiam singularem! quid videras? quid senseras? quid audieras? nec enim te de cælo servasse dixisti, neque hodie dicis. Id igitur obvenit vitium, quod tu jam Kalendis Januariis futurum esse provideras, et tanto ante prædixeras. Ergo, hercule, magna, ut spero, tua potius, quam reipublicæ, calamitate e mentitis es auspicia. Obstrinxisti religione populum Romanum. Augur auguri, consul consuli obnuntiavisti. Nolo plura, ne acta Dolabellæ videar convellere: quæ necesse est aliquando ad nostrum collegium deferantur. Sed arrogantiam hominis, insolentiamque cognoscite. Quamdiu tu voles, vitiosus consul Dolabella: rursus, cum voles, salvis auspiciis creatus. Si nihil est, cum augur iis verbis nunciat, quibus tu nuntiasti: confitere te, cum, **ALIO DIE**, dixeris, sobrium non fuisse. Sin est aliqua vis in istis verbis, ea quæ sit, augur

gur a collegiis
rebus gestis
mam transil
Non diffim
commotum
nauseet, fac
Quæ potest
Cupio audi
merces, ubi
debat in ro
purea, in se
cedis ad sell
sulem esse m
Gemitus to
abjectum su
tum et cog
nebas cum
jiciebat. T
qui cum aud
gam regni
et idem tent
et pati posse
bas: supple
tens? ut fer
puero vixera
vires: a nob
id certe non
quentiam tu
Quid hoc ta
omnibus dig
lis fodiam?
sus, lacerat,
amminuam v

gur a collega requiro. Sed, ne forte ex multis
 rebus gestis M. Antonii rem unam pulcherri-
 mam transfiliat oratio, ad Lupercalia veniamus.
 Non dissimulat, Patres conscripti : apparet esse
 commotum : sudat, pallet : quidlibet, modo ne
 nauseet, faciat, quod in porticu Minutia fecit.
 Quæ potest esse turpitudinis tantæ defensio ?
 Cupio audire : ut videam, ubi rhetoris tanta
 merces, ubi campus Leontinus appareat. Se-
 debat in rostris collega tuus, amictus toga pur-
 purea, in sella aurea, coronatus : adscendis ; ac-
 cedis ad sellam ; (ita eras Lupercus, ut te con-
 sulem esse meminisse deberes) diadema ostendis.
 Gemitus toto foro. Unde diadema ? non enim
 abjectum sustuleras, sed attuleras domo medita-
 tum et cogitatum scelus. Tu diadema impo-
 nebas cum plangore populi : ille cum plausu re-
 jiciebat. Tu ergo unus, scelerate, inventus es,
 qui cum auctor regni esses ; eum, quem colle-
 gam regni habebas, dominum habere velles :
 et idem tentares, quid populus Romanus ferre
 et pati posset. At etiam misericordiam capta-
 bas : supplex te ad pedes abjiciebas : quid pe-
 tens ? ut servires ? Tibi uni peteres : qui ita a
 puero vixeras, ut omnia paterere, ut facile ser-
 vires : a nobis populoque Romano mandatum
 id certe non habebas. O præclaram illam elo-
 quentiam tuam, cum es nudus concionatus !
 Quid hoc turpius ? quid scœdus ? quid suppliciiis
 omnibus dignius ? num expectas, dum te stimu-
 lis fodiam ? hæc te, si ullam partem habes sen-
 sus, lacerat, hæc cruentat oratio. Vereor, ne
 maninuam virorum summorum gloriam : dicam

tamen dolore commotus. Quid indignius, quam vivere eum, qui imposuerit diadema, cum omnes fateantur jure interfectum esse, qui abjecerit? At etiam adscribi jussit in fastis, ad Lupercalia, C. CÆSARI, *dictatori perpetuo M. Antonium, consulem, populi jussu regnum detulisse, Cæsarem uti noluisse.* Jam jam minime miror, te otium perturbare: non modo urbem odisse, sed etiam lucem: cum perditissimis latronibus non solum de die, sed etiam in diem vivere. Ubi enim tu in pace consistes? qui locus tibi in legibus et judiciis esse potest, quæ tu, quantum in te fuit, dominatæ regio sustulisti? Ideone I. Tarquinius exactus: Sp. Cassius, Melius, M. Manlius, necati, ut multis post seculis, a M. Antonio, quod fas non est, rex Romæ constitueretur? Sed ad auspicia redeamus. De quibus rebus Idibus Martiis fuit in senatu Cæsar acturus; quæro tum tu quid egisses. Audiebam quidem te paratam venisse, quod me de e mentitis auspiciis, quibus tamen parere necesse erat, putares esse dicturum. Sustulit illum diem fortuna populi Romani. Num etiam tuum de auspiciis, judicium interitus Cæsaris sustulit? Sed incidi in id tempus, quod iis rebus, in quas ingressa erat oratio, prævertendum est. Quæ tua fuga? quæ formido illo die? quæ propter conscientiam scelerum desperatio vitæ? cum ex illa fuga, beneficio eorum, qui te, si sanus esses, salvum esse voluerunt, clam te domum recepisti? O mea frustra semper verissima auguria rerum futurarum! Dicebam illis in Capitolio libertoribus nostris, cum me ad te ire vellent, ut ad defendendam

defendendam
metueres,
mere desin
cum cæter
tentia man
vidi: nequ
cum impor
posse credi
Telluris, e
armati obs
toni, fuit?
titisti, tam
ris. Qui
fuisses, si i
Pacem hab
puerum no
balionis ne
faciebat, ne
bum fecit
discedit, a
putabant,
ni, si illud
Tua illa p
cohortatio
disti, et ca
quibus inc
Tu illos in
maxima pa
repulimus,
tamen, qu
in Capitoli
qua post I
cujusquam

defendendam rem publicam te adhortarer: quoad metueres, omnia te promissurum: simulac timere desiisses similem te futurum tui. Itaque cum cæteri consulares irent, redirent, in sententia mansi: neque te illo die, neque postero vidi: neque ullam societatem optimis civibus cum importunissimo hoste fœdere ullo confirmari posse credidi. Post diem tertium veni in ædem Telluris, et quidem invitus, cum omnes aditus armati obsiderent. Qui tibi ille dies, M. Antoni, fuit? Quanquam mihi subito inimicus extitisti, tamen me tui miseret, quod tibi invidetis. Qui tu vir, Dii immortales! et quantus fuisses, si illius diei mentem servare potuisses! Pacem haberemus, quæ erat facta per obsidem puerum nobilem, M. Antonii filium, M. Bambalioni nepotem. Quanquam te bonum timor faciebat, non diuturnus magister officii: improbum fecit ea, quæ, dum timor abest, a te non discedit, audacia. Etsi tum, cum optimum te putabant, me quidem dissentiente, funeri tyranni, si illud funus fuit, sceleratissime præfuisi. Tua illa pulchra laudatio, tua miseratio, tua cohortatio. Tu, tu, inquam, illas faces incendisti, et eas, quibus semiustulatus ille est, et eas, quibus incensa L. Bellieni domus deflagavit. Tu illos impetus perditorum hominum, et ex maxima parte, servorum, quos nos vi manuque repulimus, in nostras domos immisisti. Idem tamen, quasi fuligine absterfa, reliquis diebus in Capitolio præclara senatus-consulta fecisti, ne qua post Idus Martias immunitatis tabula, neve cuiusquam beneficii figeretur. Meministi ipse

de exilibus : scis, de immunitate quid dixeris. Optimum vero, quod dictaturæ nomen in perpetuum de republica sustulisti. Quo quidem facto tantum te cepisse odium regni videbatur, ut ejus omnem, propter proximum dictatorem, tolleres metum. Constituta respublica videbatur aliis, mihi vero nullo modo, qui omnia, te gubernante, naufragia metuebam. Num me igitur fefellit ? aut num diutius fui potuit esse dissimilis ? Inspectantibus vobis, toto Capitolio tabulæ figebantur : neque solum singulis veniebant immunitates, sed etiam populis universis. Civitas non jam singillatim, sed provinciis totis dabatur. Itaque si hæc manent, quæ stante republica manere non possunt, provincias universas, Patres conscripti, perdidistis, neque vectigalia solum, sed etiam imperium populi Romani, hujus domesticis nundinis diminutum est. Ubi est septies millies sesterrium, quod in tabulis, quæ sunt ad opis, patebat ? funestæ illius quidem pecuniæ, sed tamen, quæ nos, si iis quorum erat non redderentur, a tributis posset vindicare. Tu autem, quadringenties H-S. quod Idibus Martiis debuisti, quonam modo ante Kalendas Aprilis debere desisti ? Sunt ea quidem innumerabilia, quæ a diversis emebantur, non insciente te : sed unum egregium de rege Dejotaro, populo Romano amicissimo, decretum in Capitolio fixum. Quo proposito nemo erat, qui in ipso dolore risum posset continere. Quis enim cuiquam inimicior, quam Dejotaro Cæsar ? æque atque huic ordini, ut equestri, ut Massiliensibus, ut omnibus, quibus rempublicam populi

puli Roman
a quo vivo
rus quidqu
tuum factu
tem præsen
in ejus tetr
suis colloca
datam. H
At quibus
do non ini
At ille nunc
jotaro) qui
laremus, æ
centies per
imperitos, f
regis senten
plurimæ res
grapha quic
enim ipse su
faris, simu
Marte res f
piens, jus f
eripuissent,
erepta essen
consultus, n
consultus, p
pha deberi
syngrapham
sed prius qu
fedit. Ille
qui auctore
ego de com
tabilibus cl

puli Romani caram esse sentiebat. Is igitur, a quo vivo nec præsens, nec absens rex Dejotarus quidquam æqui boni impetravit, apud mortuum factus est gratosus. Compellarat hospitem præsens, computarat, pecuniam imperarat, in ejus tetrarchiam unum ex Græcis comitibus suis collocarat; Armeniam abstulerat a senatu datam. Hæc vivus eripuit, reddidit mortuus. At quibus verbis? modo equum sibi videri, modo non iniquum. Mira verborum complexio. At ille nunquam (semper enim absenti affui Dejotaro) quicquam sibi, quod nos pro illo postularemus, æquum dixit videri. Syngrapha H-S. centies per legatos, viros bonos, sed timidos et imperitos, sine nostra, sine reliquorum hospitem regis sententia, facta in gynæceō: quo in loco plurimæ res venire, et veneunt. Qua ex syngrapha quid sis acturus, meditare censeo. Rex enim ipse sua sponte, nullis commentariis Cæsaris, simulatque auditit ejus interitum, suo Marte res suas recuperavit. Sciebat homo sapiens, jus semper hoc fuisse, ut, quæ tyranni eripuissent, ea, tyrannis interfectis, ii, quibus erepta essent, recuperarent. Nemo igitur jureconsultus, ne iste quidem, qui tibi uni est jureconsultus, per quem hæc agis, ex ista syngrapha deberi dicit pro iis rebus, quæ erant ante syngrapham recuperatæ. Non enim a te emit: sed prius quam tu suum sibi venderes, ipse possedit. Ille vir fuit, nos quidem contemnendi, qui auctorem odimus, acta defendimus. Quid ego de commentariis infinitis, quid de innumere-
tabilibus chirographis loquar? quorum etiam
imitatores

imitatores sunt, qui ea, tanquam gladiatorum libellos, palam venditent. Itaque tanti acervi nummorum apud istum construuntur, ut jam appendantur, non numerentur pecuniæ. At quam cæca avaritia est! nuper fixa tabula est, qua civitates locupletissimæ Cretensium vectigalibus liberantur: statuiturque, ne post M. Brutum proconsulem sit Creta provincia. Tu mentis es compos? tu non constringendus? an Cæsaris decreto Creta post M. Bruti decessum potuit liberari, cum Creta nihil ad Brutum, Cæsare vivo, pertineret? At hujus venditione decreti (ne nihil actum putetis) provinciam Cretam perdidistis. Omnino nemo ullius rei fuit emptor, cui defuerit hic venditor. Et de exulibus legem, quam fixisti, Cæsar tulit? Nullius infector calamitatem: tantum queror, primum eorum redditus inquinatos, quorum causam dissimilem Cæsar judicaverit: deinde nescio cur reliquis idem non tribuas. Neque enim plus quam tres, aut quatuor reliqui sunt. Qui simili in calamitate sint, cur tua misericordia simili non fruuntur? cur eos habes in loco patrui? de quo ferre, cum de reliquis ferres, noluisti: quem etiam ad censuram petendam impulisti, eamque petitionem comparasti, quæ et risus hominum, et querelas moveret. Cur autem ea comitia non habuisti? An quia tribunus plebis sinistrum fulmen nunciabat? Cum tua quid interest, nulla auspicia sint? cum tuorum, tum sis religiosus. Quid? eundem in septemviratu nonne destituvisti? Intervenit enim. Quid metuisti? credo, ne salvo capite negare non posses. Omnibus eum contumeliis

melius ones
in te esset,
rem tuam
ante perspe
lalti pudic
addi possit
tissimo sen
hanc tibi e
ausus es, c
prum obla
tari potest
improbior,
qui patruo
miseram ta
ad chirogr
nitio? Ad
mata sunt
non ea, qu
Unde ista
Si sunt fa
neunt? A
de Cæsari
Quod fuit
quas Kaler
quas te, p
patum arm
cursationer
tum, cum
conatus es
potius pen
minitaris.
pene tollatu
reginatio:

melius onerasti, quem patris loco, si ulla pietas in te esset, colere debebas. Filiam ejus, fororem tuam, ejecisti, alia conditione quaesita, et ante perspecta. Non est satis. Probri inimulasti pudicissimam foeminam. Quid est, quod addi possit? Contentus eo non fuisti. Frequentissimo senatu Kalendis Januar. sedente patruo, hanc tibi esse cum Dolabella causam odii dicere ausus es, quod ab eo forori et uxori tuae stuprum oblatum esse comperisses. Quis interpretari potest, impudentiorne, qui in senatu: an improbior, qui in Dolabellam: an impurior, qui patruo audiente: an crudelior, qui in illam miseram tam spurce, tam impie dixeris? Sed ad chirographa redeamus. Quae tua fuit cognitio? Acta enim Caesaris pacis causa confirmata sunt a senatu: quae quidem Caesar egisset, non ea, quae Caesarem egisse dixisset Antonius. Unde ista erumpunt? quo auctore proferuntur? Si sunt falsa, cur probantur? si vera, cur veniunt? At sic placuerat, ut ex Kalendis Junius de Caesaris actis cum consilio cognosceretis. Quod fuit consilium? quem unquam advocasti? quas Kalendas Junias expectasti? an eas, ad quas te, peragratis veteranorum coloniis, stipatum armis retulisti? O praecalam illam percursorationem tuam mense Aprili, atque Maio, tum, cum etiam Capuam coloniam deducere conatus es? Quemadmodum illinc abieris, vel potius pene non abieris, scimus. Cui tu urbi minitaris. Utinam conere, ut aliquando illud pene tollatur! at quam nobilitata est tua illa peregrinatio? quid prandiorum apparatus, quid furiosam

furiosam vinolentiam tuam proferam? Tua ista detrimenta sunt: illa nostra. Agrum Campanum, qui cum de victigalibus eximebatur, ut militibus daretur, tamen infligi magnum reipublicæ vulnus putabamus: hunc tu compransoribus tuis, et collusoribus dividebas. Mimos dico et mimas, Patres conscripti, in agro Campano collocatos. Quid jam quæror de agro Leontino? quandoquidem hæc quondam arationes, Campani et Leontini, in populi Romani patrimonio grandi scœnore et fructuosæ ferebantur. Medico tria millia jugerum, quasi te sanassit: rhetori duo, quasi disertum facere potuisset. Sed ad iter, Italiamque redeamus. Deduxisti coloniam Cassilinum, quo Cæsar ante deduxerat. Consuluiisti me per literas de Capua tu quidem: sed idem de Casilino respondissem: possesne, ubi colonia esset, eo coloniam novam jure deducere. Negavi, in eam coloniam, quæ esset auspicato deducta, dum esset incolumis, coloniam novam jure deduci: colonos novos adscribi posse rescripsi. Tu autem insolentia elatus, omni auspiciorum jure turbato, Casilinum coloniam deduxisti, quo erat paucis annis ante deducta, ut vexillum tolleres, et aratrum circumduceres: cujus quidem vomere portam Capuæ pene perstrinxisti, ut florentis colonix territorium minueretur. Ab hac religionum perturbatione advolas in M. Varronis, sanctissimi atque integerrimi viri, fundum Cassinatem. Quo jure? quo ore? Eodem, inquires, quo in hæredum L. Rubrii, quo in hæredum L. Turselii prædia, quo in reliquis innumerabiles possessiones. Et,

si ab hæst
do Cæsari
bus tu te
tem fundu
stius vend
divit? M
ret a Cæsa
fuit. Quis
salus curæ
rem ulla
sit ad te
dici de ta
rumper ill
liam causa
tiæ, et ter
modo illis
hospes, p
dies in ea
hora terti
Q tecta ip
quam quon
a dispari t
M. Varro
sorium. Q
eogitaban
populi R
sapientiæ
te inquil
omnia vo
vino: ma
meritoriis
bantur. C
Interamna

si ab hasta. Valeat hasta, valeant tabulæ, modo Cæsaris, non tuæ: quibus debuisti, non quibus tu te liberavisti. Varronis-quidem Cassinatem fundum quis veniisse dicit? quis hastam istius venditionis vidit? quis vocem præconis audivit? Misisse te dicis Alexandriam, qui emeret a Cæsare. Ipsum enim expectare magnum fuit. Quis vero audivit unquam (nullius autem salus curæ pluribus fuit) de fortunis Varronis rem ullam esse detractam? Quod si etiam scripsit ad te Cæsar, ut redderes: quid satis potest dici de tanta impudentia? Remove gladios parumper illos, quos videmus: jam intelliges, aliam causam esse hastæ Cæsaris, aliam confidentiæ, et temeritatis tuæ. Non enim te dominus modo illis sedibus, sed quivis amicus, vicinus, hospes, procurator arcebit. At quam multos dies in ea villa turpissime es perbacchatus? Ab hora tertia bibebatur, ludebatur, vomebatur. O tecta ipsa misera, *quam dispari domino!* quamquam quomodo iste dominus? sed tamen quam a dispari tenebantur! Studiorum enim suorum M. Varro voluit esse illud, non libidinum diversorium. Quæ in illa villa ante dicebantur? quæ cogitabantur? quæ literis mandabantur? jura populi Romani, monumenta majorum, omnis sapientiæ ratio, omnisque doctrina. At vero, te inquilino (non enim domino) personabant omnia vocibus ebriorum: natabant pavimenta vino: madebant parietes: ingenui pueri cum meritoriis; scorta inter matres-familias versabantur. Cassino salutatum veniebant, Aquino, Interamna: admissus est nemo. Jure id quidem.

dem. In homine enim turpissimo obsolebant dignitatis insignia. Cum inde Romam proficiscens ad aquinum accederet, obviam ei processit (ut est frequens municipium) magna sane multitudo. At iste operta lectica latus est per oppidum, ut mortuus. Stulte Aquinates : sed tamen in via habitabant. Quid Anagnini ? qui cum essent devii, descenderant, ut istum, tanquam si esset consul, salutarerent. Incredibile dictu ; tamen inter omnes constabat, neminem esse resalutatum : præsertim cum duos secum Anagninos haberet, Mustelam et Laconem : quorum alter gladiatorum est princeps, alter poculorum. Quid ego illas istius minas, contumeliasque commemorem, quibus invecus est in Sidicinos, vexavit Puteolanos, quod C. Cassium, quod Brutos patronos adoptassent ? magno quidem iudicio, studio, benevolentia, caritate : non ut te, ut Basilium, vi et armis, et alios vestri similes, quos clientes nemo habere velit, non modo esse illorum cliens. Interea dum tu abes, qui dies ille collegæ tui fuit ; cum illud, quod tu venerari solebas, bustum in foro evertit ? qua re tibi nunciata, ut constabat inter eos, qui una fuerunt, concidisti. Quid evenerit postea, nescio. Metum credo valuisse, et arma. Collegam quidem de cælo detraxisti, effecistisque non tu quidem etiam nunc, ut sit similis tui, sed certe, ut dissimilis esset sui. Qui vero inde reditus Romam ? quæ perturbatio totius urbis ? Memineramus Cinnam nimis potentem ; Sullam postea dominantem ; modo regnantem Cæsarem videramus. Erant fortasse gladii, sed ii abscon-

diti,

diti, nec
barbaria
quantur
mus. A
tres consc
lendis Jun
tum, ven
diffugimu
que desid
nostræ læt
nora effec
disset lucr
præclaras,
vertit. N
gavit : id
esse deber
acta Cæsa
gravius :
tum. Le
alias, ut
irritum fe
per obtent
Cæsar una
in hortos
Scipionis.
tu illum
honorem
vinar, sim
ergo flamm
divo Julio
cur non in
inauguret
detestabile

diti, nec ita multi. Ista vero quæ, et quantâ
 barbaria est? agmine quadrato cum gladiis se-
 quuntur milites: scutorum læticas portari vide-
 mus. Atque his quidem jam inveteratis, Pa-
 tres conscripti, consuetudine obduruimus. Ka-
 lendis Juniis cum in senatum, ut erat constitu-
 tum, venire vellemus, metu perterriti repente
 diffugimus. At iste, qui senatu non egeret, ne-
 que desideravit quemquam, et potius discessu
 nostræ lætatus est, statimque illa mirabilia faci-
 nora effecit. Qui chirographa Cæsaris defen-
 disse lucri sui causa; is leges Cæsaris, easque
 præclaras, ut rempublicam concutere posset, e-
 vertit. Numerum annorum provinciis proro-
 gavit: idemque, cum auctorum Cæsaris defensor
 esse deberet, et in publicis, et in privatis rebus
 acta Cæsaris rescidit. In publicis, nihil est lege
 gravius: in privatis, firmissimum est testamen-
 tum. Leges alias sine promulgatione sustulit:
 alias, ut tolleret, promulgavit. Testamentum
 irritum fecit: quod etiam infimis civibus sem-
 per obtentum est. Signa, tabulas, quas populo
 Cæsar una cum hortis legavit, eas hic partim
 in hortos Pompeii deportavit, partim in villam
 Scipionis. Et tu in Cæsaris memoria diligens?
 tu illum amas mortuum? Quem is majorem
 honorem consecutus erat, quam ut haberet pul-
 vinar, simulacrum, fastigium, flaminem? Est
 ergo flamen, ut Jovi, ut Marti, ut Quirino, sic
 divo Julio M. Antonius? Quid igitur cessas?
 cur non inaugurare? fume diem: vide, qui te
 inauguret: collegæ sumus; nemo negabit. O
 detestabilem hominem: sive quod tyranni sacer-

Q

dos

dos es, siue quod mortui ! Quæro deinceps, num, hodiernus dies quis sit, ignores. Nescis heri quantum in Circo diem ludorum Romanorum fuisse ? te ipsum autem ad populum tulisse, ut quintus præterea dies Cæsari tribueretur ? Cur non sumus prætextati ? cur honorem Cæsari tua lege datum deferi patimur ? an supplicationes addendo diem contaminari passus es ; pulvinaria noluiisti ? Aut undique religionem tolle, aut usquequaque conserva. Quæres, placeatne mihi pulvinar esse, fastigium, flaminem. Mihi vero nihil istorum placet. Sed tu, qui acta Cæsaris defendis, quid potes dicere, cur alia defendas, alia non cures ? nisi forte vis fieri, te omnia quæstu tuo, non illius dignitate metiri. Quid ad hæc tandem ? expecto enim eloquentiam tuam. Disertissimum cognovi avum tuum : at te etiam apertiozem in dicendo. Ille nunquam nudus est concionatus : tuum hominis simplicis pectus vidimus. Respondebisne ad hæc ? aut omnino hiscere audebis ? Ecquid reperies ex tam longa oratione mea, cui te respondere posse confidas ? Sed præterita omittamus. Hunc unum diem, hunc unum, inquam, hodiernum diem, hoc punctum temporis, quo loquor, defende, si potes. Cur armatorum corona senatus septus est ? cur me tui satellites cum gladiis audiunt ? cur valvæ Concordiæ non patent ? cur homines omnium gentium maxime barbaros, Ityreos, cum sagittis deducis in forum ? Præsidii sui causa se facere dicit. Nonne igitur millies perire est melius, quam in sua civitate sine armatorum præsidio non posse vivere ?

Sed

Sed nullum
Caritate et
esse, non a
populus Ro
quo modo
uteris, non
Etenim ista
fine contum
pulo Roman
lus Roman
deferat : q
omne reipul
publica, qu
mondu rec
publica adol
lores. Qua
entes : tam
nomen pacis
inter pacem
Pax est tran
nium post
etiam repell
beratores e
xemplum f
ecerat, fece
persecutus :
gem licere
us propter
ecati : Hi
petentem,
unt. Quo
um est, atq
ndum : ph

Sed nullum est istuc, mihi crede, præsidium. Caritate et benevolentia civium sceptum oportet esse, non armis. Eripiet, extorquebit tibi ista populus Romanus, utinam salvis nobis! sed quo modo nobiscum egeris, dum istis consiliis uteris, non potes, mihi crede, esse diuturnus. Etenim ista tua minime avara conjux, quam ego sine contumelia describo, nimium debet diu populo Romano tertiam pensionem. Habet populus Romanus, ad quos gubernacula reipublicæ deferat: qui ubicunque terrarum sunt, ibi est omne reipublicæ præsidium, vel potius ipsa respublica, quæ se adhuc tantummodo ulta est, nondum recuperavit. Habet quidem certe respublica adolescentes nobilissimos, paratos defensores. Quam volent, illi cedant, otio consuetes: tamen a republica revocabuntur. Et nomen pacis dulce est, et ipsa res salutaris. Sed inter pacem et servitutem plurimum interest. Pax est tranquilla libertas: servitus malorum omnium postremum, non modo bello sed morte etiam repellendum. Quod si se ipsos illi nostri liberatores e conspectu nostro abstulerunt: at exemplum facti reliquerunt. Illi, quod nemo fecerat, fecerunt. Tarquinius Brutus bello est persecutus: qui tum rex fuit, cum esse Romæ regem liceret. Sp. Cassius, Sp. Melius, M. Manius propter suspicionem regni appetendi sunt occisi. Hi primi cum gladiis, non in regnum appetentem, sed in regnantem impetum fecerunt. Quod cum ipsum factum per se præclarum est, atque divinum, tum expositum ad imitandum: præsertim cum illi eam gloriam consecuti

secuti sint, quæ vix cœlo capi posse videatur. Et si enim satis in ipsa conscientia pulcherrimi facti fructus erat, tamen mortali immortalitatem non arbitror contemnendam. Recordare igitur illum, M. Antoni, diem, quo dictaturam sustulisti: pone ante oculos lætitiæ senatus, populique Romani: confer cum nummatione tua, tuorumque tum intelliges, quantum inter laudem et lucrem interfit. Sed nimirum, ut quidam, morbo aliquo et sensus stupore, suavitatem cibi non sentiunt: sic libidinosi, avari, facinorosi, veræ laudis gustum non habent. Sed, si te laus alicere ad recte faciendum non potest, ne metus quidem a fœdissimis factis potest avocare? Judicia non metuis. Si propter innocentiam, laudo: si propter vim, non intelligis, ei, qui isto modo judicia non timeat, quid timendum sit? Quod si non metuis viros fortes, egregiosque civis, quod a corpore tuo prohibentur armis: tui te, mihi crede, diutius non ferent. Quæ est autem vita, dies et noctes timere a suis? nisi vero aut majoribus habes beneficiis obligatos, quam ille quosdam habuit ex iis, a quibus est interfectus: aut tu es ulla re cum eo comparandus. Fuit in illo ingenium, ratio, memoria, litteratura, cogitatio, diligentia: res bello gesserat, quamvis reipublicæ calamitosas, attamen magnas: multos annos regnare est meditatus, magno labore, multis periculis, quod cogitarat, effecerat: muneribus, monumentis, congiariis, epulis, multitudinem imperitam lenierat: suos præmiis, adversarios clementiæ specie devinxerat. Quid multa? attulerat jam liberæ civitati, partim metu,

metu, pa
endi. C
conferre
comparan
ab illo rei
est, quod
tum cuiqu
quibus cav
gis satis ef
chrum, be
rannum o
non tulerin
crede, ad l
ditas expe
rempublica
quibuscum
cum repub
ipse videris
fendi remp
nex: conte
cam tuos.
rim, si rep
tis potest:
pariat, quo
hinc annos
gavi posse
quanto ver
Patres con
perfuncto r
gesti. Duo
populum I
mihi majus

metu, partim patientia, consuetudinem serviendi. Cum illo ego te dominandi cupiditate conferre possum, cæteris vero rebus nullo modo comparandus es. Sed ex plurimis malis, quæ ab illo reipublicæ sunt inusta, hoc tamen boni est, quod didicit jam populus Romanus quantum cuique crederet, quibus se committeret, a quibus caveret. Hæc non cogitas? nec intelligis satis esse virisfortibus didicisse, quam sit pulchrum, beneficio gratum, fama gloriosum, tyrannum occidere? An, cum illum homines non tulerint, te ferent? Certatim posthac mihi crede, ad hoc opus curretur, nec occasionis tarditas expectabitur. Respice, quæso, aliquando rempublicam, M. Antoni: quibus ortus sis, non quibuscum vivas, considera: mecum, ut voles, cum republica redi in gratiam. Sed de te tu ipse videris: ego de me ipso profitebor. Defendi rempublicam adolescens, non deferam senex: contempsi Catilinæ gladios, non pertimescam tuos. Quin etiam corpus libenter obtulerim, si repræsentari morte mea libertas civitatis potest: ut aliquando dolor populi Romani pariat, quod jamdiu parturit. Etenim si abhinc annos prope viginti hoc ipso in templo negavi posse mortem immaturam esse consulari: quanto verius nunc negabo seni? Mihi vero, Patres conscripti, jam etiam optanda mors est, perfuncto rebus iis, quas adeptus sum, quasque gessi. Duo modo hæc opto: unum, ut moriens populum Romanum liberum relinquam; hoc mihi majus a Diis immortalibus dari nihil potest?

test: alterum, ut ita cuique eveniat, ut de re publica quisque mereatur.

O R A T I O XI.

QUÆ EST PRO

L E G E M A N I L I A .

A R G U M E N T U M .

M. Æmilio, L. Volcatio consulibus, cum L. Lucullus, qui proconsulari imperio administrarat prope septem annos Mithridaticum bellum, a senatu revocatus Romam redisset, tulit ad populum C. Manilius, tribunus plebis, ut ejus belli administratio Pompeio committeretur, qui tum bellum maritimum gerebat. Eam rogationem Cicero prætor creatus persuadendam populo suscepit, quod in Pompeio omnia essent, quæ ad perfectum imperatorem pertinerent, scientia rei militaris, fortitudo, temperantia, et felicitas: rejeâis objectionibus Hortensii, et Catuli: quorum alter, non esse uni omnia committenda dicebat; alter vero, in uno homine sæpe esse periclitandam fortunam negabat, eumque aliis reipublicæ temporibus servari volebat. ERNESTUS.

Quanquam mihi semper frequens conspectus vester, multo jucundissimus; hic autem locus,

locus, ad ornatissimum tu laudis, patuit, notiones ab Nam, cum fortitatem que, nihil ratum ind tempus a putavi. fuit ab iis, meus labore greque v amplissimu lationem c riis cuncti Quirites, c præscribere tantum sit esse voluisti quantum h quotidiana certe, et si eos utar, etiam dicen tissimum, c tribuendum primis mihi hac insolita causa talis si potest. singulari e

locus, ad agendum amplissimus; ad dicendum ornatissimus est visus, Quirites: tamen hoc aditu laudis, qui semper optimo cuique maxime patuit, non mea me voluntas, sed meæ vitæ rationes ab ineunte ætate susceptæ, prohibuerunt. Nam, cum antea per ætatem nondum hujus auctoritatem loci contingere auderem; statueremque, nihil huc, nisi perfectum ingenio, elaboratum industria, afferri oportere: omne meum tempus amicorum temporibus transmittendum putavi. Ita neque hic locus vacuus unquam fuit ab iis, qui vestram causam defenderent: et meus labor in privatorum periculis caste integreque versatus, ex vestro judicio fructum est amplissimum consecutus. Nam cum propter dilationem comitiorum ter prætor primus centuriis cunctis renunciatus sum, facile intellexi, Quirites, et quid de me judicaretis, et quid aliis præscriberetis. Nunc cum et auctoritatis in me tantum sit, quantum vos honoribus mandandis esse voluistis; et ad agendum facultatis tantum, quantum homini vigilanti ex forensi usu prope quotidiana dicendi exercitatio potuit afferre: certe, et si quid auctoritatis in me est, ea apud eos utar, qui eam mihi dederunt; et si quid etiam dicendo consequi possum, iis ostendam potissimum, qui ei quoque rei fructum suo judiciotribuendum esse censuerunt. Atque illud in primis mihi lætandum jure esse video, quod in hac insolita mihi ex hoc loco ratione dicendi, causa talis oblata est, in qua oratio deesse nemihi potest. Dicendum est enim de Cn. Pompeii singulari eximiaque virtute, hujus autem orationis

tionis difficilius est exitum, quam principium invenire. Ita mihi non tam copia, quam modus in dicendo querendus est. Atque ut inde oratio mea proficiscatur, unde hæc omnis causa ducitur: bellum grave et periculosum vestris vectigalibus atque fociis, a duobus potentissimis regibus infertur, Mithridate, et Tigraue: quorum alter relictus, alter laceffit, occasionem sibi ad occupandam Asiam oblatam esse arbitratur. Equitibus Romanis, honestissimis viris, afferuntur ex Asia quotidie literæ, quorum magnæ res aguntur, in vestris vectigalibus exercendis occupatæ: qui ad me pro necessitudine, quæ mihi est cum illo ordine, causam reipublicæ, periculaque rerum suarum detulerunt: Bithyniæ, quæ nunc vestra provincia est, vicos exustos esse complures: regnum Ariobarzani, quod finitimum est vestris vectigalibus, totum esse in hostium potestate: Lucullum, magnis rebus gestis, ab eo bello discedere: huic cui succurrerit, non satis esse paratum, ad tantum bellum administrandum: unum ab omnibus fociis et civibus ad id bellum imperatorem deposci, atque expeti: eundem hunc unum ab hostibus metui, præterea neminem. Causa quæ sit, videtis: nunc, quid agendum sit, considerate. Primum mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore diligendo esse dicendum. Genus est enim ejusmodi, quod maxime vestros animos excitare, atque inflammare debet: in quo agitur populi Romani gloria, quæ vobis a majoribus, cum magna in rebus omnibus, tum summa in re militari tradita est: agitur

tur salus
multa maj
serunt: a
etigalia, e
namenta,
bona mult
ipforum,
quoniam f
teras gent
vobis est
riore fusc
inveteravi
qui uno c
nuncio, a
Romanos
non modo
scelere fusc
tertium et
se non Por
tare velit,
in vestris v
fari. Ete
contender
victoriæ,
phavit L
Mithridat
ratores: f
peratusque
ratoribus
nia danda
ab eo bello
nam Sulla
reliquum

tur salus sociorum, atque amicorum, pro qua multa majores vestri magna et gravia bella gesserunt : aguntur certissima populi Romani vestigalia, et maxima, quibus amissis, et pacis ornamenta, et subsidia belli requiretis : aguntur bona multorum civium, quibus est a vobis, et ipsorum, et reipublicæ causa consulendum. Et quoniam semper appetentes gloriæ præter cæteras gentes, atque avidi laudis fuistis, delenda vobis est illa macula, Mithridatico bello superiore suscepta ; quæ penitus jam insedit, atque inveteravit in populi Romani nomine : quod is, qui uno die tota Asia, tot in civitatibus, uno nuncio, atque una literarum significatione cives Romanos necandos trucidandosque denotavit, non modo adhuc poenam nullam, suo dignam scelere suscepit, sed ab illo tempore annum jam tertium et vicesimum regnat : et ita regnat, ut se non Ponto, neque Cappadociæ latebris, occultare velit, sed emergere e patrio regno, atque in vestris vestigalibus, hoc est, in Asiæ luce versari. Etenim adhuc ita vestri cum illo rege contempderunt imperatores, ut ab illo insignia victoriæ, non victoriam reportarint. Triumphavit L. Sulla, triumphavit L. Muræna de Mithridate, duo fortissimi viri, et summi imperatores : sed ita triumpharunt, ut ille pulsus superatusque regnaret. Veruntamen illis imperatoribus laus est tribuenda, quod egerunt : venia danda, quod reliquerunt : propterea quod ab eo bello Sullam in Italiam respublica, Murænam Sulla revocavit. Mithridates autem omne reliquum tempus, non ad oblivionem veteris belli

belli, sed ad comparationem novi contulit : qui posteaquam maximas ædificasset, ornassetque classes ; exercitusque permagnos, quibuscunque ex gentibus potuisset, comparasset, et se Bosporanis, finitimis suis, bellum inferre simulasset ; usque in Hispaniam legatos Ecbatanis misit ad eos duces, quibuscum tum bellum gerebamus : ut, cum duobus in locis disjunctissimis, maximeque diversis, uno consilio, a binis hostium copiis bellum terra marique gereretur, vos ancipiti contentione districti, de imperio dimicaretis. Sed tamen alterius partis periculum, Sertorianæ, atque Hispaniæ, quæ multo plus firmitati ac roboris habebat, Cn. Pompeii divino consilio ac singulari virtute depulsum est : in altera parte ita res a L. Lucullo, summo viro, est administrata, ut initia illa gestarum rerum magna atque præclara, non felicitati ejus, sed virtuti ; hæc autem extrema, quæ nuper acciderunt, non culpæ, sed fortunæ tribuenda esse videantur. Sed de Lucullo dicam alio loco, et ita dicam, Quirites, ut neque vera laus, ei detracta oratione nostra, neque falsa, afflictæ esse videatur. De vestri imperii dignitate, atque gloria, quoniam is est exorsus orationis meæ, videte, quem vobis animum suscipiendum putetis. Majores vestri sæpe, mercatoribus ac navicatoribus injuriosius tractatis, bella gesserunt : vos tot civium Romanorum millibus, uno nuncio, atque uno tempore necatis, quo tandem animo esse debetis ? Legati quod erant appellati superbius, Corinthum patres vestri, totius Græciæ lumen, extinctum esse voluerunt : vos eum re-

gem inult
Romani,
que omni
libertatem
tulerunt :
legationis
vos legatu
terfectum
illis pulch
gloriam r
illud, quo
posse. Q
periculum
pulsus est
mani, atq
Asiæ, no
vestris foc
mnes, cum
um expect
coguntur
scere, cum
audent, ne
posse arbit
quod vob,
omnia, et
grius : cu
et si ille ad
impetus he
ardatos.
et, tacite
um prov
uorum sa
que hoc e

gem inultum esse patiemini, qui legatum populi
 Romani, consularem, vinculis ac verberibus, at-
 que omni supplicio excruciatum necavit? Illi
 libertatem civium Romanorum imminutam non
 tulerunt: vos vitam ereptam negligetis? Jus
 legationis verbo violatum illi persecuti sunt:
 vos legatum populi Romani, omni supplicio in-
 terfectum, inultum relinquetis? Videte, ne, ut
 illis pulcherrimum fuit, tantam vobis imperii
 gloriam relinquere; sic vobis turpissimum sit,
 illud, quod accepitis, tueri et conservare non
 posse. Quid, quod salus sociorum summum in
 periculum ac discrimen vocatur? Regno ex-
 pulsus est Ariobarzanes, rex, socius populi Ro-
 mani, atque amicus: imminet duo reges toti
 Asiæ, non solum vobis inimicissimi sed etiam
 vestris fociis atque amicis: civitates autem o-
 mnes, cuncta Asia atque Græcia vestrum auxili-
 um expectare, propter periculi magnitudinem,
 coguntur: imperatorem a vobis certum depo-
 scere, cum præsertim vos alium miseritis, neque
 audent, neque id se facere summo sine periculo
 posse arbitrantur. Vident et sentiunt hoc idem,
 quod vos, unum virum esse, in quo summa sint
 omnia, et eum prope esse: quo etiam carent æ-
 grius: cujus adventu ipso atque nomine, tam-
 etsi ille ad maritimum bellum venerit, tamen
 impetus hostium repressos esse intelligunt, ac re-
 tardatos. Hi vos, quoniam libere loqui non li-
 cet, tacite rogant, ut se quoque, sicut cætera-
 rum provinciarum socios dignos existimetis,
 eorum salutem tali viro commendetis. At-
 que hoc etiam magis, quam ceteros; quod e-
 jusmodi

jusmodi in provinciam homines cum imperio mittimus, ut, etiam si ab hoste defendant, tamen ipsorum adventus in urbes sociorum, non multum ab hostili expugnatione differant. Hunc audiebant antea, nunc præsentem vident, tanta temperantia, tanta mansuetudine, tanta humanitate, ut ii beatissimi esse videantur, apud quos ille diutissime commoratur. Quare si propter socios, nulla ipsi injuria laceßiti, majores vestri cum Antiocho, cum Philippo, cum Ætolis, cum Pœnis bella gesserunt : quanto vos studio convenit, injuriis provocatos, sociorum salutem una cum imperii vestri dignitate defendere, præsertim cum de vestris maximis vectigalibus agatur? Nam cæterarum provinciarum vectigalia, Quirites, tanta sunt, ut iis ad ipsas provincias tutandas vix contenti esse possimus : Asia vero tam opima est et fertilis, ut et ubertate agrorum, et varietate fructuum, et magnitudine passionis, et multitudine earum rerum, quæ exportantur, facile omnibus terris antecellat. Itaque hæc vobis provincia, Quirites, si et belli utilitatem, et pacis dignitatem sustinere vultis, non modo a calamitate, sed etiam a metu calamitatis est defendenda. Nam cæteris in rebus, cum venit calamitas, tum detrimentum accipitur. At in vectigalibus non solum adventus mali, sed etiam metus ipse affert calamitatem. Nam cum hostium copiarum non longe absunt, etiam si irruptio facta nulla sit, tamen pecora relinquuntur, agricultura deseritur, mercatorum navigatio con- quiescit. Ita neque ex portu, neque ex decum- nis, neque ex scriptura vectigal conservari pos-

test. Q
more pe
tur. Q
eos, qui
exercent
maximis
equitatus
auferre p
quas in
portubus
bere arbi
posse, nisi
waveritis,
sed etiam
illud quid
ego extren
genere dic
Romanor
stra sapien
genter. M
tissimi et
illam prov
per se res
Etenim i
semper du
erect illa,
recte esse
bus homin
negotiantu
debetis : pa
pecunias m
humanitati
merum cala

test. Quare sæpe totius anni fructus uno ru-
 more periculi, atque uno belli terrore amitti-
 tur. Quo tandem animo esse existimatis aut
 eos, qui vectigalia nobis pensitant, aut eos, qui
 exercent atque exigunt, cum duo reges cum
 maximis copiis prope adsint? cum una excursio
 equitatus perbreui tempore totius anni vectigal
 auferre possit? cum publicani familias maximas,
 quas in salinis habent, quas in agris, quas in
 portubus atque custodiis, magno periculo se ha-
 bere arbitrentur? Putatisne vos illis rebus frui
 posse, nisi eos, qui vobis fructuosi sunt, conser-
 uaveritis, non solum (ut antea dixi) calamitate,
 sed etiam calamitatis formidine liberatos? Ac ne
 illud quidem vobis negligendum est, quod mihi
 ego extremum proposueram, cum essem de belli
 genere dicturus, quod ad multorum bona civium
 Romanorum pertinet: quorum vobis, pro ve-
 stra sapientia, Quirites, habenda est ratio dili-
 genter. Nam et publicani, homines et hones-
 tissimi et ornatissimi, suas rationes, et copias in
 illam provinciam contulerunt: quorum ipsorum
 per se res et fortunæ curæ vobis esse debent.
 Etenim si vectigalia, nervos esse reipublicæ
 semper duximus: eum certe ordinem, qui ex-
 ercet illa, firmamentum cæterorum ordinum
 recte esse dicimus. Deinde cæteris ex ordini-
 bus homines gnavi et industrii partim in Asia
 negotiantur, quibus vos absentibus consulere
 debetis: partim suas, et suorum in ea provincia
 pecunias magnas collocatas habent. Erit igitur
 humanitatis vestræ, magnum eorum civium nu-
 merum calamitate prohibere: sapientiæ, videre,

R

multorum

multorum civium calamitatem a republica se-
 junctam esse non posse. Etenim illud primum
 parvi refert, vos publicanis amissa vectigalia
 postea victoria recuperare. Neque enim iisdem
 redimendi facultas erit, propter calamitatem,
 neque aliis voluntas, propter timorem. Dein-
 de, quod nos eadem Asia, atque idem iste Mi-
 thridates initio belli Asiatici docuit; id quidem
 certe calamitate docti memoria retinere debe-
 mus. Nam tum, cum in Asia res magnas per-
 multi amiserant, scimus Romæ solutione im-
 pedita, fidem concidisse. Non enim possunt u-
 na in civitate multi rem atque fortunas amit-
 tere, ut non plures secum in eandem calamita-
 tem trahant. A quo periculo prohibete rem-
 publicam, et mihi credite, id quod ipsi videtis.
 Hæc fides, atque hæc ratio pecuniarum, quæ
 Romæ, quæ in foro versatur, implicita est cum
 illis pecuniis Asiaticis, et cohæret. Rure illa
 non possunt, ut hæc non eodem labefactata mo-
 tu concidant. Quare videte, num dubitandum
 vobis sit, omni studio ad id bellum incumbere,
 in quo gloria nominis vestri, salus sociorum, ve-
 ctigalia maxima, fortunæ plurimorum civium
 cum republica defenduntur. Quoniam de ge-
 nere belli dixi, nunc de magnitudine pauca di-
 cam. Potest enim hoc dici; belli genus esse ita
 necessarium, ut sit gerendum: non esse ita mag-
 num, ut sit pertimescendum. In quo maxime
 laborandum est, ne forte a vobis quæ diligen-
 tissime providenda sunt, contemnenda esse vide-
 antur. Atque, ut omnes intelligant, me L.
 Lucullo tantum impertiri laudis, quantum forti
 viro,

viro et
 ratori d
 Mithrida
 que instr
 mam, no
 fessam es
 oppugna
 lus virtut
 nis perio
 classam m
 torianis a
 superatan
 tium præ
 tas: pate
 tum, qui
 clausus es
 in oppidis
 ornata at
 Cappadoc
 tu esse cap
 atque avit
 tes supplic
 vis populi
 galibus, e
 dis; atque
 a nullo isto
 causæ, L.
 laudatur.
 modum, c
 magnum b
 enim hoc
 suo regno
 Ponto Mec

viro et sapientissimo homini, et magno imperatori debeat: dico, ejus adventu maximas Mithridatis copias omnibus rebus ornatas, atque instructas fuisse; urbemque Asiæ clarissimam, nobisque amicissimam, Cyzicenorum obfessam esse ab ipso rege magna multitudine, et oppugnatam vehementissime, quam L. Lucullus virtute, assiduitate, consilio, summis obsidionis periculis liberavit; ab eodem imperatore classam magnam et ornata, quæ ducibus Sertorianis ad Italiam studio inflammato raperetur, superatam esse, atque depressam: magnas hostium præterea copias multis præliis esse deletas: patefactumque nostris legionibus esse Pontum, qui ante populo Romano ex omni aditu clausus esset: Sinopen, atque Amisum, quibus in oppidis erant domicilia regis, omnibus rebus ornata atque referta, cæterasque urbes Ponti et Cappadociæ permultas, uno additu atque adventu esse captas: regem spoliatum regno patrio atque avito, ad alios se reges, atque alias gentes supplicem contulisse: atque hæc omnia, salvis populi Romani sociis, atque integris vectigalibus, esse gesta. Satis opinor hoc esse laudis; atque ita, Quirites, ut hoc vos intelligatis, a nullo istorum, qui huic obrectant legi atque causæ, L. Lucullum similiter ex hoc loco esse laudatum. Requiretur fortasse nunc, quemadmodum, cum hæc ita sint, reliquum possit esse magnum bellum. Cognoscite, Quirites: non enim hoc sine causa quæri videtur. Primum ex suo regno sic Mithridates profugit, ut ex eodem Ponto Medea illa quondam profugisse dicitur:

quam prædicant in fuga, fratris sui membra in iis locis, qua se parens persequeretur, dissipavisse, ut eorum collectio dispersa, mœrorque patrius, celeritatem persequendi retardaret. Sic Mithridates fugiens, maximam viam auri atque argenti, pulcherrimarumque rerum omnium, quas et a maioribus acceperat, et ipse bello superiore ex tota Asia direptas, in suum regnum congefserat, in Ponto omnem reliquit. Hæc dum nostri colligunt omnia diligentius, rex ipse e manibus effugit. Ita illum in persequendi studio mœror, hos lætitia retardavit. Hunc in illo timore et fuga Tigranes, rex Armenius, excepit: diffidentemque rebus suis confirmavit, et afflictum erexit, perditumque recreavit. Cujus in regnum posteaquam L. Lucullus cum exercitu venit: plures etiam gentes contra imperatorem nostrum concitatae sunt. Erat enim metus injectus iis nationibus, quas nunquam populus Romanus, neque laceffendas bello, neque tentandas putavit. Erat etiam alia gravis atque vehemens opinio, quæ per animos gentium barbararum pervaserat, fani locupletissimi et religiosissimi diripiendi causa in eas oras nostrum exercitum esse adductum. Ita nationes multæ atque magnæ novo quodam terrore ac metu concitabantur. Noster autem exercitus, etiam urbem ex Tigranis regno ceperat, et præliis usus erat secundis, tamen nimia longinquitate locorum, ac desiderio suorum commovebatur. Hic jam plura non dicam. Fuit enim illud extremum, ut ex iis locis a militibus nostris reditus magis maturus, quam processio longior quæreretur.

reretur.
jam con
gno col
rum reg
jam fere
fiictæ fo
miserico
ges sunt
nomen n
que tant
columis
se in reg
tentus,
lam, pos
attingere
atque vic
co, Quiri
nas scrib
tem: qu
culli non
mor affer
que belli
liqua ex
potuisset,
turnitati
tavistis, p
fecti eran
Multa pra
perspici
fctis, quo
vant agita
tes, novu
pulsio exe

reretur. Mithridates autem et suam manum jam confirmarat, et eorum, qui se ex ejus regno collegerant, et magnis adventitiis multorum regum et nationum copiis juvabatur. Hoc jam fere sic fieri solere accepimus, ut regum afflictæ fortunæ facile multorum opes alliciant ad misericordiam, maximeque eorum, qui aut reges sunt, aut vivunt in regno; quod regale iis nomen magnum et sanctum esse videatur. Itaque tantum victus efficere potuit, quantum incolumis nunquam est ausus optare. Nam cum se in regnum recepisset suum, non fuit eo contentus, quod ei præter spem acciderat, ut illam, posteaquam pulsus erat, terram unquam attingeret: sed in exercitum vestrum, clarum atque victorem, impetum fecit. Sinite hoc loco, Quirites, (sicut poëtæ solent, qui res Romanas scribunt) præterire me nostram calamitatem: quæ tanta fuit, ut eam ad aures L. Luculli non ex prælio nuncius, sed ex sermone rumor afferret. Hic in ipso illo malo, gravissimaque belli offensione, L. Lucullus, qui tamen aliqua ex parte iis incommodis mederi fortasse potuisset, vestro jussu coactus, quod imperii divinitati modum statuendum veteri exemplo putavistis, partem militum, qui jam stipendiis confecti erant, dimisit, partem Glabroni tradidit. Multa prætereo consulto: sed eo vos conjectura perspicitis, quantum illud bellum futurum putetis, quod conjungant reges potentissimi, renovant agitatæ nationes, suscipiant integræ gentes, novus imperator vester accipiat, vetere pulso exercitu. Satis mihi multa verba fecisse videor,

videor, quare hoc bellum esset, genere ipso necessarium, magnitudine periculofum. Restat, ut de imperatore ad id bellum diligendo, ac tantis rebus præficiendo, dicendum esse videatur. Utinam, Quirites, virorum fortium atque innocentium copiam tantam haberetis, ut hæc vobis deliberatio difficilis esset, quemnam potissimum tantis rebus, ac tanto bello præficiendum putaretis? Nunc vero cum sit unus Cn. Pompeius, qui non modo eorum hominum, qui nunc sunt, gloriam, sed etiam antiquitatis memoriam virtute superarit: quæ res est, quæ cujusquam animum in hac causa dubium facere posset? Ego enim sic existimo, in summo imperatore quatuor has res inesse oportere, scientiam rei militaris, virtutem, auctoritatem, felicitatem. Quis igitur hoc homine scientior unquam aut fuit, aut esse debuit? qui e ludo atque pueritiæ disciplina, bello maximo, atque acerrimis hostibus, ad patris exercitum, atque in militiæ disciplinam profectus est? qui extrema pueritia miles fuit summi imperatoris? ineunte adolescentia maximi ipse exercitus imperator? qui sæpius cum hoste conflixit, quam quisquam cum inimico concertavit? plura bella gessit, quam cæteri legerunt? plures provincias confecit, quam alii concupiverunt? cujus adolescentia ad scientiam rei militaris non alienis præceptis, sed suis imperiis: non offensionibus belli, sed victoriis: non stipendiis, sed triumphis est erudita? Quod denique genus belli esse potest, in quo illum non exercuerit fortuna reipublicæ? Civile, Africanum, Transalpinum, Hispaniense, mistum

mistum
nationib;
diversa g
lum gessit
lam rem
tam, qu
Jam ver
oratio in
dignum
auditum
sola virt
tur, labor
duskria in
filium in
uno, qua
quos aut
Testis est
hujus vir
Testis est
periculis,
filii, expl
oppressa
redundav
nibus nos
ternection
quæ sæpi
prostratos
pius Itali
lofoque p
expetivit
attenuatu
sublatum
oræ, atqu

mistum ex civitatibus, atque ex bellicocissimis
 nationibus, servile, navale bellum. Varia et
 diversa genera et bellorum, et hostium, non so-
 lum gesta ab hoc uno, sed etiam confecta, nul-
 lam rem esse declarant, in usu militari posi-
 tam, quæ hujus viri scientiam fugere possit.
 Jam vero virtuti Cn. Pompeii, quæ potest par
 oratio inveniri! Quid est, quod quisquam aut
 dignum illo, aut vobis novum, aut cuiquam in-
 auditum possit asferre? Neque enim illæ sunt
 solæ virtutes imperatoriæ, quæ vulgo existiman-
 tur, labor in negotio, fortitudo in periculis, in-
 dustria in agendo, celeritas in conficiendo, con-
 silium in providendo: quæ tanta sunt in hoc
 uno, quanta in omnibus reliquis imperatoribus,
 quos aut vidimus, aut audivimus, non fuerunt.
 Testis est Italia, quam ille ipse victor, L. Sulla,
 hujus virtute et subsidio confessus est liberatam.
 Testis est Sicilia, quam multis undique cinctam
 periculis, non terrore belli, sed celeritate con-
 silii, explicavit. Testis est Africa, quæ magnis
 oppressa hostium copiis, eorum ipsorum sanguine
 redundavit. Testis est Gallia, per quam legio-
 nibus nostris in Hispaniam iter Gallorum in-
 ternecione patefactum est. Testis est Hispania,
 quæ sæpissime plurimos hostes ab hoc superatos
 prostratosque conspexit. Testis est iterum et sæ-
 pius Italia, quæ cum servili bello tetro pericu-
 losoque premeretur, ab hoc auxilium absente
 expetivit: quod bellum expectatione Pompeii
 attenuatum atque imminutum est; adventu
 sublatum ac sepultum. Testes vero jam omnes
 oræ, atque omnes exteræ gentes, ac nationes:
 denique

denique maria omnia, tum universa, tum in singulis oris omnes sinus, atque portus. Quis enim toto mari locus per hos annos, aut tam firmum habuit præsidium, ut tutus esset? aut tam fuit abditus, ut lateret? Quis navigavit, qui non se aut mortis, aut servitutis periculo committeret, cum aut hieme, aut referto prædonum mari navigaret? Hoc tantum bellum, tam turpe, tam vetus, tam late divisum atque dispersum, quis unquam arbitraretur aut ab omnibus imperatoribus uno anno, aut omnibus annis ab uno imperatore confici posse? Quam provinciam tenuistis a prædonibus liberam per hosce annos? Quod vectigal vobis tutum fuit? quem socium defendistis? cui præsidio classibus vestris, fuistis? quam multas existimatis insulas esse desertas? quam multas aut metu relictas, aut a prædonibus captas urbes esse sociorum? Sed quid ego longinqua commemoro? Fuit hoc quondam, fuit proprium populi Romani longe a domo bellare, et propugnaculis imperii sociorum fortunas, non sua tecta defendere. Sociis ego vestris mare clausum per hosce annos dicam fuisse, cum exercitus nostri Brundisio, nunquam, nisi summa hieme, transmiserint? Qui ad vos ab exteris nationibus venient, captos querar; cum legati populi Romani redempti sint? Mercatoribus tutum mare non fuisse dicam, cum duodecim secures in prædonum potestatem pervenerint? Cnidum, aut Colophonem, aut Samum, nobilissimas urbes, innumerabilesque alias, captas esse commemorem, cum vestros portus, atque eos portus, quibus

bus vita
 isse pote
 tum Ca
 navium,
 direptur
 ros, qui
 ferat, a
 ego Ost
 atque ig
 pe insp
 populi
 capta at
 tantam
 virtus ta
 licæ pot
 berinum
 lam intr
 audiat
 quanqua
 tereunda
 obeundi
 tam brev
 conficere
 duce, b
 tempesti
 Africam
 venit: a
 publicæ
 vit. In
 bus Hif
 navibus
 maris, et
 vibus, I

bus vitam et spiritum ducitis, in prædonum fu-
 isse potestatem sciatis? An vero ignoratis, por-
 tum Cajetæ celeberrimum, atque plenissimum
 navium, inspectante prætore, a prædonibus esse
 direptum? Ex Miseno autem, ejus ipsius libe-
 ros, qui cum prædonibus antea ibi bellum gef-
 ferat, a prædonibus esse sublatos? Nam quid
 ego Ostiense incommodum, atque illam labem
 atque ignominiam reipublicæ quærar, cum, pro-
 pe inspectantibus vobis, classis ea, cui consul
 populi Romani præpositus esset, a prædonibus
 capta atque oppressa est? Pro Dii immortales!
 tantamne unius hominis incredibilis ac divina
 virtus tam brevi tempore lucem asserre reipub-
 licæ potuit, ut vos, qui modo ante ostium Ti-
 berinum classem hostium videbatis, ii nunc nul-
 lam intra Oceani ostium prædonum navem esse
 audiat? Atque hæc qua celeritate gesta sint,
 quanquam videtis, tamen a me in dicendo præ-
 tereunda non sunt. Quis enim unquam, aut
 obeundi negotii, aut consequendi quæstus studio,
 tam brevi tempore tot loca adire, tantos cursus
 conficere potuit, quam celeriter, Cn. Pompeio
 duce, belli impetus navigavit? Qui nondum
 tempestivo ad navigandum mari Siciliam adiit,
 Africam exploravit: inde Sardiniam cum classe
 venit: atque hæc tria frumentaria subsidia rei-
 publicæ firmissimis præsidiiis, classibusque muni-
 vit. Inde, se cum in Italiam recepisset, dua-
 bus Hispaniis, et Gallia Cisalpina præsidiiis ac
 navibus confirmata, missis item in oram Illyrici
 maris, et in Achaiam, omnemque Græciam na-
 vibus, Italiæ duo maria maximis classibus, fir-
 missimisque

missimisque præfidiis adornavit : ipse autem, ut a Brundisio profectus est, unde quinquagesimo die totam ad imperium populi Romani Ciliciam adjunxit : omnes, qui ubique prædones fuerunt, partim capti interfectique sunt ; partim unius hujus imperio ac potestati se dediderunt. Idem Cretenfibus, cum ad eum usque in Pamphyliam legatos deprecatoresque misissent, spem deditio- nis non ademit, obsidesque imperavit. Ita tan- tum bellum, tam diuturnum, tam longe lateque dispersum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompeius extrema hieme ap- paravit, ineunte vere suscepit, media æstate confecit. Est hæc divina atque incredibilis vir- tus imperatoris. Quid cæteræ, quas paulo an- te commemorare cœperam, quantæ atque quam multæ sunt ? Non enim solum bellandi virtus in summo atque perfecto imperatore quærenda est : sed multæ sunt artes eximiæ, hujus admini- stræ comitesque virtutis. Ac primum quanta innocentia debent esse imperatores ? quanta de- inde omnibus in rebus temperantia ? quanta fi- de ? quanta facilitate ? quanto ingenio ? quanta humanitate ? Quæ breviter, qualia sunt in Cn. Pompeio, consideremus. Summa enim omnia sunt, Quirites : sed ea magis ex aliorum contem- ptione, quam ipsa per sese cognosci atque intel- ligi possunt. Quem enim possumus imperato- rem aliquo in numero putare, cujus in exercitu veneant centuriatus, atque venierint ? Quid hunc hominem magnum, aut amplum de repub- lica cogitare, qui pecuniam ex ærario depromp- tam ad bellum administrandum, aut propter cupiditatem

cupidita-
aut prop-
rit ? Ve-
agnosce-
autem n-
mo pote-
ri. Ita
rum, qu-
sit, nost-
nera, qu-
atque op-
radores
statuetis
stimetis.
annos m-
an hibe-
Neque
perator,
verus eff-
esse judi-
minem t-
sic in A-
tanti ex-
quam p-
quemad-
mones a-
sumptum
sed ne c-
Hiemis
nostri in-
voluerun-
tempera-
celeritat-

cupiditatem provinciæ magistratibus deviserit,
 aut propter avaritiam Romæ in quæstu relique-
 rit? Vestra admurmuratio facit, Quirites, ut
 agnoscere videamini, qui hæc fecerint. Ego
 autem neminem nomino : quare irasci mihi ne-
 mo poterit, nisi qui ante de se voluerit confite-
 ri. Itaque propter hanc avaritiam imperato-
 rum, quantas calamitates, quocunque ventum
 sit, nostri exercitus ferant, quis ignorat? Iti-
 nera, quæ per hosce annos in Italia per agros
 atque oppida civium Romanorum nostri impe-
 ratores fecerunt, recordamini. Tum facilius
 statuetis, quid apud exteras nationes fieri exi-
 stimetis. Utrum plures arbitramini per hosce
 annos militum vestrorum armis, hostium urbes,
 an hibernis, sociorum civitates esse deletas?
 Neque enim potest exercitum is continere im-
 perator, qui se ipsum non continet : neque se-
 verus esse in iudicando, qui alios in se severos
 esse iudices non vult. Hic miramur, hunc ho-
 minem tantum excellere cæteris, cujus legiones
 sic in Asiam pervenerunt, ut non modo manus
 tanti exercitus, sed ne vestigium quidem cui-
 quam pacato nocuisse dicatur? Jam vero,
 quemadmodum milites hibernent, quotidie ser-
 mones ac literæ perferuntur. Non modo, ut
 sumptum faciat in militem, nemini vis affertur:
 sed ne cupienti quidem cuiquam permittitur.
 Hiemis enim, non avaritiæ, perfugium majores
 nostri in sociorum atque amicorum tectis esse
 voluerunt. Age vero cæteris in rebus quali sit
 temperantia, considerate. Unde illam tantam
 celeritatem, et tam incredibilem cursum inven-
 tum

tum putatis? Non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliqui novi, tam celeriter in ultimas terras pertulerunt. Sed hæ res, quæ cæteros remorari solent, non retardarunt: non avaritia ab instituto cursu ad prædam aliquam devocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem. Postremo signa, et tabulas, cæteraque ornamenta Græcorum oppidorum, quæ cæteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille ne visenda quidem existimavit. Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompeium, sicut aliquem non ex hac urbe missum, sed de cælo delapsum, intuentur: nunc denique incipiunt credere, fuisse homines Romanos hac quondam abstinentia: quod jam nationibus exteris incredibile, ac falso memoriæ proditum videtur. Nunc imperii nostri splendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt, non sine causa majores suos tum, cum hac temperantia magistratus habebamus, fervire populo Romano, quam imperare aliis, maluisse. Jam vero ita faciles aditus ad eum privatorum, ita liberæ querimonie de aliorum injuriis esse dicuntur; ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis esse videatur. Jam quantum consilio, quantum dicendi gravitate et copia valeat, in quo ipso inest quædam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso in loco sæpe cognostis. Fidem vero ejus inter socios quantam existimari putatis, quam hostes omnium gentium sanctissimam judicant?

Humanitate

Human
utrum h
muerint
quisquan
hoc tra
memoria
filio nat
tas mult
que imp
bium est
mum po
bella ad
imperato
cum scia
contem
ment, o
certa rat
unquam
res gesta
maxime
clara juo
esse oran
diei fam
manus r
plis, ex
sibi ad c
Pompei
ut plura
confirm
bello; a
egregian
vobis m
tanta re

Humanitate jam tanta est, ut difficile dictu sit,
 utrum hostes magis virtutem ejus pugnantes ti-
 muerint, an mansuetudinem victi dilexerint. Et
 quisquam dubitabit, quin huic tantum bellum
 hoc transmittendum sit, qui ad omnia nostra
 memoriæ bella conficienda, divino quodam con-
 silio natus esse videatur? et quoniam auctori-
 tas multum in bellis quoque administrandis, at-
 que imperio militari valet; certe nemini du-
 bium est, quin ea re idem ille imperator pluri-
 mum possit. Vehementer autem pertinere ad
 bella administranda, quid hostes, quid socii de
 imperatoribus vestris existiment, quis ignorat,
 cum sciamus, homines in tantis rebus, ut aut
 contemnant, aut metuant, aut oderint, aut a-
 ment, opinione non minus famæ, quam aliqua
 certa ratione commoveri? Quod igitur nomen
 unquam in orbe terrarum clarius fuit? Cujus
 res gestæ pares? De quo homine vos, (id quod
 maxime facit auctoritatem) tanta et tam præ-
 clara judicia fecistis? An vèro ullam usquam
 esse oram tam desertam putatis, quo non illius
 dici fama pervaserit, cum universus populus Ro-
 manus referto foro, repletisque omnibus tem-
 plis, ex quibus hic locus conspici potest, unum
 sibi ad commune omnium gentium bellum Cn.
 Pompeium imperatorem depoposcit? Itaque,
 ut plura non dicam, neque aliorum exemplis
 confirmem, quantum hujus auctoritas valeat in
 bello; ab eodem Cn. Pompeio omnium rerum
 egregiarum exempla sumantur; qui quo die a
 vobis maritimo bello præpositus est imperator,
 tanta repente vilitas annone ex summa inopia

et caritate rei frumentariæ consecuta est, unitus hominis spe et nomine, quantam vix ex summa ubertate agrorum diuturna pax efficere potuisset. Jam, accepta in Ponto calamitate, ex eo prælio, de quo vos paulo ante invitus admonui: cum focii pertimueissent; hostium opes animique crevissent; cum satis firmum præsidium provincia non haberet; amisissetis Asiam, Quirites, nisi ad id ipsum temporis divinitus Cn. Pompeium ad eas regiones fortuna populi Romani attulisset. Hujus adventus et Mithridatem inflammatum victoria continuit, et Tigranem magnis copiis minitantem Asiæ retardavit. Et quisquam dubitavit, quid virtute perfecturus sit, qui tantum auctoritate perfecit? aut quam facile imperio atque exercitu socios et vêtigalia conservaturus sit, qui ipso nomine ac rumore defenderit? Age vero, illa res quantam declarat ejusdem hominis apud hostes populi Romani auctoritatem, quod ex locis tam longinquis tamque diversis, tam brevi tempore omnes una huic se dediderunt? Quod Cretensium legati, cum in eorum insula noster imperator exercitusque esset, ad Cn. Pompeium in ultimas prope terras venerunt, eique se omnes Cretensium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem iste Mithridates, nonne ad eundem Cn. Pompeium, legatum ipse in Hispaniam misit? eumque Pompeius legatum semper judicavit: ii, quibus semper erat molestum, ad eum potissimum esse missum, speculatorem, quam legatum judicari maluerunt. Potestis igitur jam constituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis po-

stea

P R

stea rebu
plificatan
apud ext
Reliquun
de se ipso
rare de al
ni de pot
mus. Eg
lo, Scipio
toribus, n
propter f
que exero
fecto quib
plitudine
gerendas
autem ho
hac utar
potestate
præterita
ne aut in
aut ingrati
dicaturus.
tiæque, te
serit: ut
ves assensu
dierint; i
cundarint
inquam t
mortalibu
ptare, qu
Pompeium
ac perpet
lutis atqu

stea rebus gestis, magnisque vestris judiciis ampliatam, quantum apud illos reges quantum apud exterarum nationum valituram esse existimetis. Reliquum est, ut de felicitate, (quam præstare de se ipso nemo potest, meminisse et commemorare de altero possumus) sicut æquum est homini de potestate Deorum, timide et pauca dicamus. Ego enim sic existimo: Maximo, Marcello, Scipioni, Mario, et cæteris magnis imperatoribus, non solum propter virtutem, sed etiam propter fortunam, sæpius imperia mandata, atque exercitus esse commissos. Fuit enim profecto quibusdam summis viris quædam ad amplitudinem et gloriam, et ad res magnas bene gerendas divinitus adjuncta fortuna. De hujus autem hominis felicitate, quo de nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed ut præterita meminisse, reliqua sperare videamur, ne aut invisa Diis immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videatur. Itaque non sum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi militæque, terra marique, quantaque felicitate gesserit: ut ejus semper voluntatibus non modo cives assenserint; socii obtemperarint, hostes obdierint; sed etiam venti tempestatesque obsecundarint. Hoc brevissime dicam, neminem unquam tam impudentem fuisse, qui a Diis immortalibus tot et tantas res tacitus auderet optare, quot et quantas Dii immortales ad Cn. Pompeium detulerunt. Quod ut illi proprium ac perpetuum sit, Quirites, cum communis salutis atque imperii, tum ipsius hominis causa

(sicuti facitis) velle et optare debetis. Quare cum et bellum ita necessarium sit, ut negligi non possit : ita magnum, ut accuratissime sit administrandum : et cum ei imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna : dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod vobis a Diis immortalibus oblatum et datum est, in rem publicam conservandam atque amplificandam conferatis ? Quod si Romæ Cn. Pompeius privatus esset hoc tempore : tamen ad tantum bellum is erat diligendus atque mittendus. Nunc, cum ad cæteras summas utilitates hæc quoque opportunitas adjungatur, ut in iis ipsis locis adsit, ut habeat exercitum, ut ab iis, qui habent, accipere statim possit : quid expectamus ? aut cur non, ducibus Diis immortalibus, eidem, cui cætera summa cum salute rei publicæ commissa sunt, hoc quoque bellum regium committimus ? At enim vir clarissimus, amantissimus rei publicæ, vestris beneficiis amplissimis affectus, Q. Catulus ; itemque summis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditus, Q. Hortensius, ab hac ratione dissentiant : quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimum valuisse, et valere oportere confiteor ; sed in hac causa, tametsi cognoscitis auctoritates contrarias virorum fortissimorum et clarissimorum, tamen omissis auctoritatibus, ipsa re et ratione exquirere possumus veritatem : atque hoc facilius, quod ea omnia, quæ adhuc a me dicta sunt, iidem isti verâ esse concedunt, et necessarium bellum esse, et magnum, et in

UNO

P R

uno Cn
gitur ai
sunt, un
unum t
solevit
verbis r
multa,
tate dic
A. Ga
is de un
endo le
permult
Quid ?
populu
populi
hodie h
perium
hoc vid
tores q
bus pro
co prob
omnia
marina
Quæ c
nienfiu
dicitur
tum cl
Rhodie
riam
quæ c
tam pa
et agr
eræ m

uno Cn. Pompeio summa esse omnia. Quid igitur ait Hortensius? Si uni omnia tribuenda sunt, unum dignissimum esse Pompeium: sed ad unum tamen omnia deferri non oportere. Obsolevit jam ista oratio, re multo magis, quam verbis refutata. Nam tu idem, Q. Hortensi, multa, pro tua summa copia ac singulari facultate dicendi, et in senatu contra virum fortem A. Gabinium, graviter ornateque dixisti, cum is de uno imperatore contra prædones constituendo legem promulgasset: et ex hoc ipso loco permulta item contra legem eam verba fecisti. Quid? tum, per Deos immortales! si plus apud populum Romanum auctoritas tua, quam ipsius populi Romani salus, et vera causa valuisset, hodie hanc gloriam, atque hoc orbis terræ imperium teneremus? An tibi tum imperium esse hoc videbatur, cum populi Romani legati, prætores quæstoresque capiebantur? cum ex omnibus provinciis commeatu et privato, et publico prohibebamur? cum ita clausa erant nobis omnia maria, ut neque privatam rem transmarinam, neque publicam jam obire possemus? Quæ civitas antea unquam fuit, non dico Atheniensem, quæ satis late quondam mare tenuisse dicitur; non Carthaginensem, qui permultum classe, maritimisque rebus valuérunt: non Rhodiorum, quorum usque ad nostram memoriam disciplina navalis et gloria remansit: quæ civitas unquam antea tam tenuis, quæ tam parva insula fuit, quæ non portus suos, et agros, et aliquam partem regionis, atque oræ maritimæ per se ipsa defenderet? At hercle

aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus Romanus, cujus, usque ad nostram memoriam, nomen invictum in navalibus pugnis permanerat, magna, ac multo maxima parte non modo utilitatis, sed dignitatis atque imperii caruit. Nos, quorum majores Antiochum regem classe, Persenque superarunt, omnibusque navalibus pugnis Carthaginienes, homines in maritimis rebus exercitatissimos paratissimosque vicerunt : ii nullo in loco jam prædonibus pares esse poteramus. Nos quoque, qui antea non modo Italiam tutam habebamus, sed omnes socios in ultimis oris auctoritate nostri imperii salvos præstare poteramus ; tum, cum insula Delos tam procul a nobis in Ægeο mari posita, quo omnes undique cum mercibus atque oneribus commeabant, referta divitiis, parva, sine muro nihil timebat : iidem non modo provinciis, atque oris Italiæ maritimis, ac portibus nostris, sed etiam Appia jam via carebamus : et his temporibus non pudebat magistratus populi Romani, in hunc ipsum locum ascendere, cum eum vobis majores vestri exuviis nauticis, et classium spoliis ornatum reliquissent. Bono te animo tum, Q. Hortensi, populus Romanus, et cæteros, qui erant in eadem sententia, dicere existimavit ea, quæ sentiebatis : sed tamen in salute communi idem populus Romanus dolori suo maluit, quam auctoritati vestræ obtemperare. Itaque una lex, unus vir, unus annus, non modo nos illa miseria ac turpitudine liberavit : sed etiam effecit, ut aliquando vere videremur omnibus gentibus ac nationibus terra,

ra, mari
gnius vi
dicam,
est veriu
peio exp
pçstulat
lit, idon
ad expila
quos volu
lege salu
omnibus
bet glori
qui confri
An C. F
tinienfis,
causa non
proximo
binio fun
lege Gab
exercitu,
præcipuo
ipgro con
bitabunt,
relaturum
Quirites,
us vobis.
neque, pr
diam ; de
tur, etiam
abunt. M
A. Gabini
tum aucto
propterea

ra, marique imperare. Quo mihi etiam indignius videtur obrectatum esse adhuc, Gabinio dicam, an Pompeio, an utrique? (id quod est verius) ne legaretur A. Gabinus, Cn. Pompeio expetenti, ac postulanti. Utrum ille, qui postulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus non est, qui impetret, cum cæteri ad expilandos focios, diripiendasque provincias, quos voluerunt, legatos eduxerint: an ipse, cujus lege salus ac dignitas populo Romano atque omnibus gentibus constituta est, expers esse debet gloriæ ejus imperatoris, atque ejus exercitus, qui consilio ipsius atque periculo est constitutus? An C. Falcidius, Q. Metellus, Q. Cælius Latiniensis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris causa nomino, cum tribuni plebis fuissent, anno proximo legati esse potuerunt: in hoc uno Gabinio sunt tam diligentes, qui in hoc bello, quod lege Gabinia geritur, in hoc imperatore atque exercitu, quem per se ipse constituit, etiam præcipuo jure esse deberet? De quo legando ipso consules ad senatum relatueros. Qui si dubitabunt, aut gravabuntur; ego me profiteor relaturum: neque me impediet cujusquam, Quirites, inimicum edictum, quo minus, fretus vobis, vestrum jus beneficiumque defendam: neque, præter intercessionem, quidquam audiam; de qua (ut arbitror) isti ipsi, qui minantur, etiam atque etiam, qui id liceat, confidebunt. Mea quidem sententia, Quirites, unus A. Gabinus, belli maritimi, rerumque gestarum auctor, comes Cn. Pompeio adscribitur: propterea quod alter uni id bellum suscipiendum

dum vestris suffragiis detulit; alter delatum, susceptumque confecit. Reliquum est, ut de Q. Catuli auctoritate, et sententia dicendum esse videatur. Qui cum ex vobis quæreret, si in uno Cn. Pompeio omnia poneretis, si quid eo factum esset, in quo spem essetis habituri: cepit magnum suæ virtutis fructum ac dignitatis, cum omnes prope una voce, *in eo ipso vos spem habituros esse* dixistis. Etenim talis est vir, ut nulla res tanta sit, ac tam difficilis, quam ille non et consilio regere, et integritate tueri, et virtute conficere possit. Sed in hoc ipso ab eo vehementissime dissentio, quod, quo minus certa est hominum ac minus diuturna vita, hoc magis respublica, dum per Deos immortales licet, frui debet summi hominis vita, atque virtute. At enim nihil novi fiat contra exempla, atque instituta majorum. Non dico hoc loco, majores nostros semper in pace, consuetudini; in bello, utilitati paruisse: semper ad novos casus temporum, novorum consiliorum rationes accommodasse: non dicam, duo bella maxima, Punicum et Hispaniense, ab uno imperatore esse confecta: duas urbes potentissimas, quæ huic imperio maxime minabantur, Carthaginem atque Numantiam, ab eodem Scipione esse delatas; non commemorabo, nuper ita vobis patribusque vestris esse visum, ut in uno C. Mario spes imperii poneretur: ut idem cum Jugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Theutonibus belum administraret. In ipso Cn. Pompeio, in quo novi constitui nihil vult Q. Catulus, quam multa sint nova, summaque Catuli voluntate constituta,

constituta, recordamini. Quid enim tam no-
 vum, quam adolescentulum, privatum, exerci-
 tum difficili reipublicæ tempore conficere? con-
 fecit. Huic præesse? presuit. Rem optime
 ductu suo gerere? gessit. Quid tam præter
 consuetudinem, quam homini peradolescenti,
 cujus a senatorio gradu ætas longa abesset, im-
 perium atque exercitum dari? Siciliam permit-
 ti, atque Africam, bellumque in ea admini-
 strandum? Fuit in his provinciis singulari in-
 nocentia, gravitate, virtute: bellum in Africa
 maximum confecit, victorem exercitum depor-
 tavit. Quid vero tam inauditum, quam equi-
 tem Romanum triumphare? at eam quoque rem
 populus Romanus non modo vidit, sed etiam
 studio omni visendam putavit. Quid tam in-
 sitatum, quam ut, cum duo consules clarissimi
 fortissimique essent, eques Romanus ad bellum
 maximum formidolosissimumque proconsole mit-
 teretur? missus est. Quo quidem tempore,
 cum esset non nemo in senatu, qui diceret, *Non*
oportere mitti hominem privatum pro consule:
L. Philippus dixisse dicitur, Non se illum sua
sententia pro consule, sed pro consulibus mittere.
 Tanta in eo reipublicæ bene gerendæ spes con-
 stituebatur, ut duorum consulum munus unius
 adolescentis virtuti committeretur. Quid tam
 singulare, quam ut ex senatus-consulto legibus
 solutus, consul ante fieret, quam ullum alium
 magistratum per leges capere licuisset? Quid
 tam incredibile, quam ut iterum eques Roma-
 nus ex senatus-consulto triumpharet? Quæ in
 omnibus hominibus nova post hominum memo-
 riam

riam constituta sunt : ea tam multa non sunt, quam hæc, quæ in hoc uno homine vidimus. Atque hæc tot exempla, tanta ac tam nova, profecta sunt in eundem hominem a Q. Catulo, atque a cæterorum ejusdem dignitatis amplissimorum hominum auctoritate. Quare videant, ne sit periniquum, et non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeii dignitate a vobis comprobata semper esse ; vestrum ab illis de eodem homine judicium, populique Romani auctoritatem improbari ; præsertim cum jam suo jure populus Romanus in hoc homine suam auctoritatem, vel contra omnes, qui dissentiant, possit defendere : propterea quod, istis reclamantibus, vos unum illum ex omnibus delegistis, quem bello prædonum præponeretis. Hoc si vos temere fecistis, et reipublicæ parum consululistis ; recte isti studia vestra suis consiliis regere conantur. Sin autem vos plus tum in re publica vidistis : vos, his repugnantibus, per vosmet ipsos dignitatem huic imperio, salutem orbi terrarum attulistis : aliquando isti principes, et sibi, et cæteris, populi Romani universi auctoritati parendum esse fateantur. Atque in hoc bello Asiatico, et regio, non solum militaris illa virtus, quæ est in Cn. Pompeio singularis, sed aliæ quoque virtutes animi multæ et magnæ requiruntur. Difficile est in Asia, Cilicia, Syria, regnisque interiorum nationum, ita versari vestrum imperatorem, ut nihil aliud, quam de hoste, ac de laude, cogitet, etiam si qui sunt pudore ac temperantia moderatiores, tamen eos esse tales, propter multitudinem cupidorum

pidorum
est di
exterat
hos an
dines.
nostris
sanctar
tam fu
requiru
piendi
coram
tarem,
enim f
tates :
contra
stium f
Quæ c
ratoris
animos
si quen
regios
idem, q
conjugi
rum ato
gia, ma
non erit
giumqu
pacatam
locuplet
ra mari
lum pr
propter
bat enim

pidorum hominum nemo arbitratur. Difficile est dictu, Quirites, quanto in odio sumus apud exterarum nationes, propter eorum, quos ad eas per hos annos cum imperio missimus, injurias ac libidines. Quod enim fanum putatis in illis terris nostris magistratibus religiosum, quam civitatem sanctam, quam domum satis clausam ac munitam fuisse? Urbes jam locupletes ac copiosæ requiruntur, quibus causa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. Libenter hæc coram cum Q. Catulo, et Q. Hortensio disputarem, summis et clarissimis viris. Noverunt enim sociorum vulnera: vident eorum calamitates: querimonias audiunt. Pro sociis vos contra hostes exercitum mittere putatis, an hostium simulatione, contra socios atque amicos? Quæ civitas est in Asia, quæ non modo imperatoris aut legati, sed unius tribuni militum animos ac spiritus capere possit? Quare, etiam si quem habetis, qui collatis signis, exercitus regiones superare posse videatur: tamen, nisi erit idem, qui se a pecuniis sociorum, qui ab eorum conjugibus ac liberis, qui ab ornamentis sanorum atque oppidorum, qui ab auro gazaque regia, manus, oculos, animum cohibere possit; non erit idoneus, qui ad bellum Asiaticum regiumque mittatur. Ecquam putatis civitatem pacatam fuisse, quæ locuples sit? ecquam esse locupletem, quæ istis pacata esse videatur? Ora maritima, Quirites, Cn. Pompeium non solum propter rei militaris gloriam, sed etiam propter animi continentiam requisivit. Videbat enim prætores locupletari quotannis pecunia

nia publica, præter paucos: neque nos quidquam aliud assequi classium nomine, nisi ut, detrimentis accipiendis, majore affici turpitudine videremur. Nunc, qua cupiditate homines in provincias, quibus jacturis, quibus conditionibus proficiscantur, ignorant videlicet isti, qui ad unum deferenda esse omnia non arbitrantur? Quasi vero Cn. Pompeium non cum suis virtutibus, tum etiam alienis vitiis magnum esse videamus. Quare nolite dubitari, quin huic uni credatis omnia, qui inter annos tot unus inventus sit, quem socii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant. Quod si auctoritatibus hanc causam, Quirites, confirmandam putatis; est vobis auctor, vir bellorum omnium, maximarumque rerum peritissimus, P. Servilius: cujus tantæ res gestæ terra marique extiterunt, ut, cum de bello deliberetis, auctor vobis gravior esse nemo debeat. Est C. Curio, summis vestris beneficiis, maximisque rebus gestis, summo ingenio et prudentia præditus. Est Cn. Lentulus, in quo omnes, pro amplissimis vestris honoribus, summum consilium, summam gravitatem esse cognoscitis. Est C. Cassius, integritate, virtute, constantia singulari. Quare videtis, ut horum auctoritatibus, illorum orationi, qui dissentiunt, respondere posse videamur. Quæ cum ita sint, C. Manilii, primum istam tuam et legem, et voluntatem, et sententiam laudo, vehementissimeque comprobo: deinde te hortor, ut auctore populo Romano, maneas in sententia, neve cujusquam vim aut minas pertimescas. Primum in te satis esse animi, perseverantiaque

arbitror:

arbitro
cum ta
iterum
mus;
ficiendi
quidqu
nii, qu
que hac
tate, fi
rem cor
ceor, ac
maxime
omniun
deunt,
gatu fac
gratiam
neque c
præsidia
quæram
minem
mus: h
hoc loc
ratione
quemur
mihi su
publicæ
abest, u
videar,
scuras,
cessarias
ego me
nificiis
lentater

arbitror: deinde cum tantam multitudinem cum tanto studio adesse videamus, quantam non iterum in eodem homine præficiendo vidimus; quid est, quod aut de re, aut de perficiendi facultatæ dubitemus? Ego autem, quidquid in me est studii, consilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Romani, atque hac potestate prætoris, quidquid auctoritate, fide, constantia possum; id omne ad hanc rem conficiendam, tibi et populo Romano polliceor, ac defero. Testorque omnes Deos, et eos maxime, qui huic loco temploque præsident, qui omnium mentes eorum, qui ad rempublicam addeunt, maxime perspiciunt, me hoc neque rogatu facere cujusquam, neque quo Cn. Pompeii gratiam mihi per hanc causam consiliari putem, neque quo mihi ex cujusquam amplitudine, aut præsidia periculis, aut adjumenta honoribus quæram: propterea, quod pericula facile, ut hominem præstare oportet, innocentia tecti pellemus: honorem autem neque ab uno, neque ex hoc loco, sed eadem nostra illa laboriosissima ratione vitæ, si vestra voluntas feret, consequemur. Quamobrem, quidquid in hac causa mihi susceptum est, Quirites, id omne me reipublicæ causa suscepisse confirmo: tantumque abest, ut aliquam bonam gratiam mihi quæsisse videar, ut multas etiam simultates partim obscuras, partim apertas intelligam, mihi non necessarias, vobis non inutiles, suscepisse. Sed ego me hoc honore præditum, tantis vestris beneficiis affectum, statui, Quirites, vestram voluntatem, et reipublicæ dignitatem, et salutem

T

provinciarum

provinciarum atque sociorum, meis omnibus commodis et rationibus præferre oportere.

O R A T I O XII.

QUÆ EST PRO

T. ANNIO MILONE.

A R G U M E N T U M.

*Titus Annius Milo, civis Romanus, sibi infestissimum, et infelicissimum Romanum civem P. Clodium habuit: multaque inter hos duos altercationes in republica sæpe fuerunt. Præcipue vero, cum Milo consulatum illius anni peteret, cuius anni praturam P. Clodius adsectabat, adeo ira et odio motus fuit, ut Milonis competitorum modis omnibus quibus posset juvaret, ad hoc, ut, Milone repulso, eum consulatum alii consequerentur. Nam, ut dicit Cicero, non potuit abuti prætura, ut cupiebat, consule inimico suo Milone, qui ejus furores, et rabiem comprehensisset. Itaque summo studio nitebatur, ut Milo eo anno consul non fieret, quod videns se illo modo obtinere non posse, sed Milonem opinionem omnium consulem esse futurum, statuit, si Cicero-
ni credimus, Milonem ipsum occidere, et ita res*

gesta

P

gesta

quam

in Al

obvia

sive (

ad p

diEat

uxore

exped

Itaque

cet Ap

fatisq

certan

cadem

experu

homin

disse:

que P

Quar

dices

que ips

forte i

surger

inimic

habuit

ficio fir

ETS

tiff

minimeq

magis de

turbetur,

gesta fuit. Clodius enim ex urbe recessit, antequam Milo, et ad quandam suam villam accessit in Albanum, unde vesperi rediens versus Romam, obviam Miloni in via: ibat enim Lanubium, sive (ut quidam textus habent) Lavinium Milo ad prodendum ibi flaminem, nam erat illius loci dictator. Et ibat Milo peculatus in rheda cum uxore, ancillis, et pueris. Veniebat Clodius expeditus in equo, cum electa manu virorum. Itaque inter eos ante fundum Clodii, in via scilicet Appia, congressio facta fuit, ut dicit Cicero, factoque in Milonem impetu a Clodianis, in illo certamine fuit Clodius interfectus. Ob quam eadem accusatus est Milo et a fautoribus Clodii expelluntur ab eo pœna debita, quia contra leges hominem interfecerit. Milo non negabat occidisse: Sed jure se occidisse dicebat. Decevitque Pompeius ut de morte Clodii quaereretur, Quare ob eo ex cunctis ordinibus electi sunt iudices qui in hac causa judicarent. Pompeiusque ipse armatis cohortibus forum complevit, ne forte in tanto judicio ulli populares motus exsurgerent. Cicero ergo Milonis amicissimus, inimicissimus Clodii, pro Milone hanc orationem habuit insignem atque notabilem, et summo artificio singularem.

ETSI vereor, iudices, ne turpe sit, pro fortissimo viro dicere incipientem, timere; minimeque deceat, cum T. Annio Milo ipse magis de reipublicæ salute, quam de sua, perturbetur, me ad ejus causam parem animi magnitudinem

gnitudinem afferre non posse ; tamen hæc novi
 iudicii nova forma terret oculos, qui, quocum-
 que inciderint, veterem consuetudinem fori, et
 pristinum morem iudiciorum requirant. Non
 enim corona confessus vester cinctus est, ut sole-
 bat : non usitata frequentia stipati sumus. Nam
 illa præsidia, quæ pro templis omnibus cernitis,
 etsi contra vim collocata sunt, non afferunt ta-
 men oratori aliquid ; ut in foro et in iudicio,
 quanquam præfidiis salutaribus et necessariis se-
 pti sumus, tamen ne non timere quidem sine
 aliquo timore possimus. Quæ si opposita Milo-
 ni putarem : cederem tempori, iudices, nec in-
 ter tantam vim armorum existimarem oratori
 locum esse. Sed me recreat et reficit Cn. Pom-
 peii, sapientissimi et iustissimi viri, consilium :
 qui profecto nec iustitiæ suæ putaret esse, quem
 reum sententiis iudicum tradidisset, eundem te-
 lis militum dedere ; nec sapientiæ, temeritatem
 concitatæ multitudinis auctoritate publica ar-
 mare. Quamobrem illa arma, centuriones,
 cohortes, non periculum nobis, sed præsidium
 denunciant : neque solum, ut quieto, sed etiam
 ut magno animo simus, hortantur : neque auxi-
 lium modo defensionis meæ, verum etiam silen-
 tium pollicentur. Reliqua vero multitudo, quæ
 quidem est civium, tota nostra est : neque eo-
 rum quisquam, quos undique intuentes ex hoc
 ipso loco cernitis, unde aliqua pars fori adspici
 potest, et huius exitum iudicii expectantes, non
 cum virtuti Milonis favet, tum de se, de libe-
 ris suis, de patria, de fortunis hodierno die de-
 certari putat. Unum genus est adversum, in-
 festumque

hæc novi
quocun-
in fori, et
at. Non
t, ut sole-
us. Nam
cernitis,
erunt ta-
judicio,
ffariis se-
dem sine
ta Milo-
nec in-
n oratori
n. Pom-
nsilium:
se, quem
ndem te-
eritatem
blica ar-
uriones,
æsidium
ed etiam
ue auxi-
m silen-
do, quæ
eque eo-
ex hoc
adspici-
tes, non
de libe-
die de-
um, in-
tumque

festumque nobis, eorum, quos P. Clodii furor
rapinis, et incendiis et omnibus exitiis publicis
pavit: qui hesternæ etiam concione incitati sunt,
ut vobis voce præirent, quid judicaretis. Quo-
rum clamor, si quis forte fuerit, admonere vos
debebit, ut eum civem retineatis, qui semper
genus illud hominum, clamoresque maximos
pro vestra salute neglexit. Quamobrem adeste
animis, iudices, et timorem, si quem habetis,
deponite. Nam, si unquam de bonis et forti-
bus viris; si unquam de bene meritis civibus
potestas vobis judicandi fuit: si denique unquam
locus amplissimorum ordinum delectis viris da-
tus est, ubi sua studia erga fortes et bonos cives,
quæ vultu et verbis sæpe significassent, re et
sententiis declararent: hoc profecto tempore
eam potestatem omnem vos habetis, ut statuatis,
utrum nos, qui semper vestri auctoritati dediti
fuimus, semper miseri lugeamus: an diu vexati
a perditissimis civibus, aliquando per vos, ac
vestram fidem, virtutem, sapientiamque recre-
emur. Quid enim nobis duobus, iudices, labo-
rius? quid magis sollicitum, magis exercitum,
dici aut fingi potest? qui spe amplissimorum,
præmiorum ad rempublicam adducti, metu cru-
delissimorum suppliciorum carere non possumus?
equidem cæteras tempestates procellas in illis
quantaxat fluctibus concionum semper putavi Mi-
loni esse subeundas, quod semper pro bonis con-
tra improbos senferat; in iudicio vero, et in eo
consilio, in quo ex cunctis ordinibus amplissimi-
ri judicarent, nunquam existimavi spem ul-
lam esse habituros Milonis inimicos, ad ejus non

salutem modo extinguendam, sed etiam gloriam per tales viros infringendam. Quanquam in hac causa, judices, T. Annii tribunatu, rebusquæ omnibus pro salute reipublicæ gestis, ad hujus criminis defensionem non abutemur, nisi oculis videritis insidias Miloni a Clodio factas: nec deprecaturi sumus, ut crimen hoc nobis multa propter præclara in rempublicam merita condonetis: nec postulaturi, ut si mors P. Clodii salus vestra fuerit, idcirco eam virtuti Milonis potius, quam populi Romani felicitati, assignetis. Sed si illius insidiæ clariores hac luce fuerint: tum denique obsecrabo, obtestaborque vos, judices, si cætera amisimus, hoc saltem nobis ut relinquatur, ab inimicorum audacia, telisque, vitam ut impune liceat defendere. Sed, antequam ad eam orationem venio, quæ est propria nostræ questionis, videntur ea esse refutanda, quæ et in senatu sæpe ab inimicis, ab improbis sæpe jactata sunt, et in concione etiam paulo ante ab accusatoribus: ut omni terrore sublato, rem plane, quæ venit in iudicium, videre possitis. Negant intueri lucem esse fas ei, qui a se hominem occisum esse fateatur. In qua tandem urbe hoc homines stultissimi disputant? nempe in ea, quæ primum iudicium de capite vidit M. Horatii, fortissimi viri: qui nondum libera civitate, tamen populi Romani comitiis liberatus est, cum sua manu sororem interfectam esse fateretur. An est quisquam, qui hoc ignoret, cum de homine occiso quæretur, aut negari solere omnino esse factum; aut recte, ac jure factum esse defendi? Nisi vero existimatis,

P.
existimatis
cum a
feditio
morte
Neque
P. Na
me co
leratos
hoc, ju
doctiss
qui pa
variati
sed etia
Quod
quoque
fenderi
qui, qu
dum p
bis ad
gibus?
necand
modo
vi vis
peret m
rii, pro
eo est,
adolese
maluit.
solutum
et latro
comitat
bere ce
geret.

existimatis, dementem P. Africanum fuisse, qui, cum a C. Carbone, tribuno plebis, in concione seditiose interrogaretur, quid de Tib. Gracchi morte sentiret, respondit jure cæsum videri. Neque enim posset aut Ahala illa Servilius, aut P. Nasica, aut L. Opimius, aut C. Marius, aut, me consule, senatus non nefarius haberi, si sceleratos non cives interfici nefas esset. Itaque hoc, judices, non sine causa, etiam fictis fabulis, doctissimi homines memoriæ prodiderunt, eum, qui patris ulciscendi causa matrem necavisset, variatis hominum sententiis non solum divina, sed etiam sapientissimæ deæ sententia liberatum. Quod si duodecim tabulæ nocturnum furem, quoque modo; diurnum autem, si se telo defenderit, interfici impune voluerunt: quis est, qui, quoquo modo quis interfectus sit, puniendum putet, cum videat aliquando gladium nobis ad occidendum hominem ab ipsis porrigi legibus? Atqui si tempus est illum jure hominis necandi, quæ multa sunt, certe illud est non modo justum, verum etiam necessarium, cum vi vis illata defenditur. Pudicitiam cum eriperet militi tribunus militaris in exercitu C. Marii, propinquus ejus imperatoris interfectus ab eo est, cui vim afferebat. Facere enim probus adolescens periculose, quam perpeti turpiter maluit. Atque hunc ille vir summus, scelere solutum, periculo liberavit. Insidiatori vero, et latroni quæ potest afferri injusta nex? Quid comitatus nostri, quid gladii volunt? quos habere certe non liceret, si uti illis nullo pacto liceret. Est igitur hæc, judices, non scripta, sed

sed nata lex : quam non didicimus, accepimus, legimus : verum ex natura ipsa arripuimus, hausimus, expressimus : ad quam non docti sed facti ; non instituti, sed imbuti sumus : ut si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, si in tela aut latronum, aut inimicorum incidisset : omnis honesta ratio esset expediendæ salutis. Silent enim leges inter arma, nec se expectari jubent, cum ei, qui expectare velit, antea injusta pœna luenda sit, quam iusta repetenda. Et si persapienter, et quodam modo tacite, dat ipsa lex potestatem defendendi ; quæ non modo hominem occidi, sed esse tum telo hominis occidendi causa vetat : ut, cum causa, non telum quæreretur ; qui sui defendendi causa telo esset usus, non hominis occidendi causa habuisse telum iudicaretur. Quapropter hoc maneat in causa iudices. Non enim dubito, quin probaturus sim vobis defensionem meam, si id memineritis, quod oblivisci non potestis, insidiatorem jure interfici posse. Sequitur illud, quod a Milonis inimicis sæpissime dicitur, cædem, in qua P. Clodius occisus est, senatum judicasse contra rempublicam esse factam. Illam vero senatus non sententiis suis solum, sed etiam studiis comprobavit. Quoties enim est illa causa a nobis acta in senatu ? quibus assensionibus universi ordinis ? quam nec tacitis, nec occultis ? Quando enim frequentissimo senatu quatuor, ad summum quinque sunt inventi, qui Milonis causam non probarent ? Declarant hujus ambusti tribuni plebis illæ intermortuæ conciones, quibus quotidie meam potentiam invidiose criminabatur,

cum

cum diceret, senatum non quod sentiret, sed quod ego vellem, decernere. Quæ quidem si potentia est appellanda potius, quam propter magna in rempublicam merita mediocris in bonis causis auctoritas, aut propter officiosos labores meos nonnulla apud bonos gratia: appelletur ita sane, dummodo ea nos utamur pro salute bonorum contra amentiam perditorum. Hanc vero questionem, etsi non est iniqua, nunquam tamen senatus constituendam putavit. Erant enim leges, erant quæstiones, vel de cæde, vel de vi: nec tantum mœrorem ac luctum senatui mors P. Clodii afferebat, ut nova quæstio constitueretur. Cujus enim de illo incesto stupro iudicium decernendi potestas senatui esset erepta: de ejus interitu quis potest credere senatum iudicium novum constituendum putasse? Cur igitur incendium curiæ, oppugnationem ædium M. Lepidi, cædem hanc ipsam contra rempublicam senatus factam esse decrevit? quia nulla vis unquam est in libera civitate suscepta inter cives, non contra rempublicam. Non enim est ulla defensio contra vim unquam optanda: sed bonnunquam est necessaria. Nisi vero aut ille dies, in quo Tib. Gracchus est cæsus, aut ille, quo Caius, aut quo arma Saturnini oppressa sunt, etiam si e republica, rempublicam tamen non vulnerarunt. Itaque ego ipse decrevi, cum cædem in Appia factum esse constaret, non eum, qui se defendisset, contra rempublicam fecisse: sed, cum inesset in re vis, et insidiæ; crimen iudicio reservavi, rem notavi. Quod si per furiosum illum tribunum senatui, quod sentiebat, perficere

perficere licuisset, novam questionem nunc nullam haberemus. Decernebat enim, ut veteribus legibus tantummodo extra ordinem quaeretur. Divisa sententia est, postulante nescio quo. Nihil enim necesse est omnium flagitia proferre. Sic reliqua auctoritas senatus empti intercessione sublata est. At enim Cn. Pompeius rogatione sua, et de re, et de causa judicavit. Tulit enim de cæde, quæ in Appia via facta esset: in qua P. Clodius occisus fuit. Quid ergo tulit: nempe ut quaeretur. Quid porro querendum est? Factumne sit? at constat. A quo? at patet. Vidit, etiam in confessione facti, juris tamen defensionem suscipi posse. Quod nisi vidisset, posse absolvi eum, qui fateretur: cum videret nos fateri; neque quaeri unquam jussisset, nec vobis tam salutarem hanc in judicando literam, quam illam tristem, dedisset. Mihi vero Cn. Pompeius non modo nihil gravius contra Milonem judicasse, sed etiam statuisset videtur, quid vos in judicando spectare oporteret. Nam qui non pœnam confessioni, sed defensionem dedit, is causam interitus querendam, non interitum putavit. Jam illud dicet ipse profecto, quod sua sponte fecit, Publione Clodio tribuendum putet, an tempori. Domi suæ nobilissimus vir, senatus propugnator, atque, illis quidem temporibus, pene patronus, avunculus hujus nostri judicis, fortissimi viri, M. Catonis, tribunus plebis M. Drusus, occisus est. Nihil de ejus morte populus consultus, nulla quaestio decreta a senatu est. Quantum luctum in hac urbe fuisse a nostris patribus accepimus, cum P. Africano

cano

cano domi suæ quiescenti illa nocturna vis esset illata? quis tum non gemit? quis non arsit dolore? quem immortalem, si fieri posset, omnes esse cuperent, ejus ne necessariam quidem expectatam esse mortem? Num igitur ulla quæstio de Africani morte lata est? Certe nulla. Quid ita? quia non alio facinore clari homines, alio obscuri necantur. Interfit inter viæ dignitatem summorum, atque infimorum: mors quidem illata per scelus iisdem et pœnis teneatur, et legibus. Nisi forte magis erit parricida, si quis consularem patrem, quam si quis humilem necaverit: aut eo mors atrocior erit P. Clodii, quod is in monumentis majorum suorum sit interfectus. Hoc enim sæpe ab istis dicitur. Perinde quasi Appius ille Cæcus viam munierit, non qua populus uteretur, sed ubi impune sui posterii latrocinarentur. Itaque in eadem ista Appia via, cum ornatissimum equitem Romanum P. Clodius M. Papirium occidisset, non fuit illud facinus puniendum. Homo enim nobilis in suis monumentis equitem Romanum occiderat. Nunc ejusdem Appiæ nomen quantas tragœdias excitat? Quæ cruentata antea cæde honesti atque innocentis viri filebatur, eadem nunc crebro usurpatur, posteaquam latronis et parricidæ sanguine imbuta est. Sed quid ego illa commemoro? comprehensus est in templo Castoris servus P. Clodii, quem ille ad Gn. Pompeium interficiendum collocarat. Exporta est confitenti sica de manibus. Caruit foro postea Pompeius: caruit senatu: caruit publico. Janua se, ac parietibus, non jure legum,

gum, judiciorumque textit. Num quæ rogatio lata? num quæ nova quæstio decreta est? Atqui, si res, si vir, si tempus ullum dignum fuit, certe hæc in illa causa summa omnia fuerunt. Infidiator erat in foro collocatus, atque in vestibulo ipso senatus: ei viro autem mors parabatur, cujus in vita nitebatur salus civitatis: eo porro reipublicæ tempore, quo si unus ille occidisset, non hæc solum civitas, sed gentes omnes concidissent. Nisi forte, quia perfecta res non est, non fuit punienda: perinde quasi exitus rerum, non hominum consilia legibus vindicentur. Minus dolendum fuit re non perfecta, sed puniendum certe nihilo minus. Quoties ipsi, judices, ex P. Clodii telis, et ex cruentis ejus manibus effugi? ex quibus si me non mea, vel reipublicæ fortuna servasset, quis tandem de interitu meo quæstionem tulisset? Sed stulti sumus, qui Drusum, qui Africanum, Pompeium, nosmetipsos, cum P. Clodio conferre audeamus. Tolerabilia fuerunt illa: P. Clodii mortem æque animo nemo ferre potest. Luget senatus: mœret equester ordo: tota civitas confecta senuio est: squalent municipia: afflictaur coloniæ; agri denique ipsi tam beneficium, tam salutarem, tam mansuetum civem desiderant. Non fuit ea causa, judices, profecto non fuit, cur sibi censeret Pompeius quæstionem ferendam: sed homo sapiens, et alta, et divina quadam mente præditus, multa vidit; fuisse sibi illum inimicum, familiarem Milonem. In communi omnium lætitia si etiam ipse gauderet, timuit, ne videretur infirmior fides reconciliata

gratia.

gratiae rogatio
a est? At-
gnum fuit,
a fuerunt.
ne in vesti-
rs paraba-
ritatis: eo
s ille occi-
ntes omnes
cta res non
exitus re-
vindicen-
perfecta, sed
noties ipse,
uentis ejus
a mea, vel
dem de in-
ulti sumus,
cium, nol-
audeamus
ii mortem
et senatus
onfecta se-
tatur colo-
am, tam fa-
desiderant.
o non fuit,
nem ferre-
divina qua-
fuisse sibi
. In com-
auderet, ti-
econciliat
gratiae.

gratiae. Multa etiam alia vidit, sed illud maxi-
me: quamvis atrociter ipse tulisset, vos tamen
fortiter iudicaturos. Itaque delegit e florentis-
simis ordinibus ipsa lumina: neque vero, quod
nonnulli dictitant, secrevit in iudiciis legendis
amicos meos. Neque enim hoc cogitavit vir
iustissimus, neque in bonis viris legendis id asse-
qui potuisset, etiamsi cupiisset. Non enim mea
gratia familiaritatibus continetur, quæ late
patere non possunt, propterea quod consuetudines
victus non possunt esse cum multis. Sed, si quid
possumus, ex eo possumus, quod respublica nos
conjunxit cum bonis. Ex quibus ille cum opti-
mos viros legeret, idque maxime ad fidem suam
pertinere arbitraretur, non potuit legere non
studiosos mei. Quod vero te, L. Domiti, huic
quæstioni præesse maxime voluit, nihil quæsit
aliud, nisi iustitiam, gravitatem, humanitatem,
fidem. Tulit, ut consulem necesse esset:
credo, quod principum munus esse ducebat, re-
sistere et levitati multitudinis, et perditorum
temeritati. Ex consularibus te creavit po-
tissimum. Dederas enim, quam contemneres
populares infanias, jam ab adolescentia docu-
menta maxima. Quamobrem, iudices, ut ali-
quando ad causam, crimenque veniamus: si ne-
que omnis confessio facti est inusitata; neque de
causa quidquam nostra aliter, ac nos vellemus,
a senatu iudicatum est: et lator ipse legis, cum
esset controversia nulla facti, juris tamen dis-
ceptionem esse voluit: et electi iudices, et
sibi præpositus quæstioni, qui hæc iuste sapien-
terque disceptet: reliquum est, iudices, ut ni-
hil jam aliud querere debeatis, nisi uter utri in-

fidias fecerit. Quod quo facilius argumentis
 perspicere possitis, rem gestam vobis dum bre-
 viter expono, quæso diligenter attendite. P.
 Clodius cum statuisset omni scelere in prætura
 vexare rempublicam, videretque ita tracta esse
 comitia anno superiore, ut non multos menses
 præturam gerere posset : qui non honoris gra-
 dum spectaret, ut cæteri, sed et L. Paulum
 collegam effugere vellet, singulari virtute ci-
 vem, et annum integrum ad dilacerandam rem-
 publicam quæreret: subito reliquit annum suum,
 seque in annum proximum transtulit, non reli-
 gione aliqua, sed ut haberet, quod ipse dicebat,
 ad præturam gerendam, hoc est, ad evertendam
 rempublicam, plenum annum, atque integrum.
 Occurriebat, mancam ac debilem præturam su-
 am futuram, consule Milone : eum porro sum-
 mo consensu populi Romani consulem fieri vide-
 bat. Contulit se ad ejus competitores : sed ita,
 totam ut petitionem ipse solus, etiam invitis il-
 lis, gubernaret : tota ut comitia suis, ut dicti-
 tabat, humeris sustineret. Convocabit tribus :
 se interponebat : Collinam novam, delectu per-
 ditissimorum civium, conscribebat. Quanto il-
 le plura miscebat, tanto hic magis in dies con-
 valescebat. Ubi vidit homo, ad omne facinus
 paratissimus, fortissimum virum, inimicissimum
 suum, certissimum consulem, idque intellexit
 non solum sermonibus, sed etiam suffragiis po-
 puli Romani sæpe esse declaratum : palam age-
 re cœpit, et aperte dicere, occidendum Milo-
 nem. Servos agrestes et barbaros, quibus filvas
 publicas depopulatus erat, Etruriamque vexa-

rat,

rat,
 Res.
 tabat
 posse
 conc
 quæ
 respo
 penit
 tonen
 sciret
 iter
 diem
 vium
 tor L
 pridie
 lectur
 ita pr
 qua e
 habita
 noris
 liquiss
 die, q
 calcco
 se ux
 tade p
 si quid
 potuiss
 equo,
 Græci
 nunqu
 lud ad
 vehere
 umped

rat, ex Apepnino deduxerat, quos videbatis. Res erat minime obscura. Etenim palam dictitabat, consulatum Miloni eripi non posse: vitam posse. Significavit hoc sæpe in senatu: dixit in concione. Quinetiam Favonio, fortissimo viro, querenti ex eo, qua spe fureret, Milone vivo: respondit, triduo illum, ad summum quadriduo periturum. Quam vocem ejus ad hunc M. Catonem statim Favonius detulit. Interim cum sciret Clodius (neque enim erat difficile scire) iter solemne, legitimum, necessarium, ante diem XIII. Kalendas Feb. Miloni esse Lanuvium ad flaminem prodendum, quod erat dictator Lanuvii Milo: Roma subito ipse profectus pridie est, ut ante suum fundum (quod re intellectum est) Miloni insidias collocaret. Atque ita profectus est, ut concionem turbulentam, in qua ejus furor desideratus est, quæ illo ipso die habita est, relinqueret: quam, nisi obire facinoris locum tempusque voluisset, nunquam reliquisset. Milo autem, cum in senatu fuisset eo die, quoad senatus dimissus est: domum venit: calceos et vestimenta mutavit: paullisper, dum se uxor, ut fit, comparat, commoratus est: deinde profectus est id temporis, cum jam Clodius, si quidem eo die Romam venturus erat, redire potuisset. Obviam fit ei Clodius expeditus, in equo, nulla rheda, nullis impedimentis, nullis Græcis comitibus, ut solebat: sine uxore, quod nunquam fere: cum hic insidiator, qui iter illud ad crædem faciendam apparasset, cum uxore veheretur in rheda, penulatus, vulgi magno impedimento, ac muliebri et delicato ancilla-

rum, puerorumque comitatu. Fit obviam Clodio ante fundum ejus hora fere undecima, aut non multo secus. Statim complures cum telis in hunc faciunt de loco superiore impetum. Adversi rhedarium occidunt. Cum autem hic de rheda, rejecta penula, defiluisset, seque acri animo defenderet: illi, qui erant cum Clodio, gladiis eductis, partim recurrere ad rhedam, ut a tergo Milonem adorirentur: partim, quod hunc jam interfectum putarent, cedere incipiunt ejus servos, qui post erant: ex quibus, qui animo fideli in dominum et præsenti fuerunt, partim occisi sunt, partim, cum ad rhedam pugnari viderent, et domina succurrere prohiberentur, Milonemque occisum etiam ex ipso Clodio audirent, et ita esse putarent: fecerunt id servi Milonis, (dicam enim non derivandi criminis causa, sed ut factum est) neque impetrante, neque sciente, neque præsente domino, quod suos quisque servos in tali re facere voluisset. Hæc, sicut exposui, ita gesta sunt, iudices: insidiator superatus, vi victa vis, vel potius oppressa virtute audacia est. Nihil dico, quid respublica consecuta sit: nihil, quid vos: nihil, quid omnes boni: nihil sane id profit Miloni, qui hoc fato natus est, ut ne si quidem fervare potuerit, quin una rempublicam, volque fervaret. Si id jure non posset: nihil habeo quod defendam. Sin hoc et ratio doctis, et necessitas barbaris, et mos gentibus, et feris natura ipsa præscripsit, ut omnem semper vim, quacunque ope possunt, a corpore, a capite, a vita sua propulsarent; non potestis hoc facinus improbum

imp
bus,
lis a
fi ita
jugu
tum
quia
nem
venit
jure,
sæpe
et id
ctum
est.
Ita e
Pom
lit.
aifi
Si hi
nos
proba
Satis
bellua
spem
litate
fuerit
emolu
sæpe
hoc a
eo co
etiam
non a
rasset

improbū judicare, quin simul judicetis, omnibus, qui in latrones inciderent, aut illorum telis aut vestris sententiis esse pereundum. Quod si ita putasset : certe optabilius Miloni fuit dare jugulum P. Clodio, non semel ab illo, neque tum primum petito, quam jugulari a vobis, quia se illi non jugulandum tradidisset. Sin hoc nemo vestrum ita sentit : illud jam in judicium venit, non, occisusne sit, quod fatemur : sed jure, an injuria ; quod multis antea in causis sæpe quaesitum est. Infidias factas esse constat : et id est, quod senatus contra rempublicam factum judicavit. Ab utro factæ sint, incertum est. De hoc igitur latum est ut quaereretur. Ita et senatus rem, non hominem, notavit : et Pompeius de jure, non de facto questionem tulit. Nam quid igitur aliud in judicium venit nisi uter utri infidias fecerit : profecto nihil. Si hic ille : ut ne sit impune. Si ille huic : tum nos scelere solvamus. Quonam igitur pacto probari potest, infidias Miloni fecisse Clodium ? Satis est quidem in illa tam audaci, tam nefaria bellua, docere, magnam ei causam, magnam spem in Milonis morte propositam, magnas utilitates fuisse. Itaque illud Cassianum, *Cui bono fuerit*, in his personis valeat. Et si boni nullo emolumento impelluntur in fraudem, improbi sæpe parvo. Atqui, Milone interfecto, Clodius hoc assequebatur, non modo ut prætor esset non eo consule, quo sceleris nihil facere posset : sed etiam ut his consulibus prætor esset, quibus si non adjuvantibus, at conniventibus certe, sperasset se posse rempublicam eludere in illis suis cogitatis

cogitatis furoribus. Cujus illi conatus, ut ipse
 ratiocinabatur, nec, si possent, reprimere cupe-
 rent, cum tantum beneficium ei se debere arbi-
 trarentur: et, si vellent, fortasse vix possent
 frangere hominis sceleratissimi corroboratam
 jam vetustate audaciam. An vero, iudices, vos
 soli ignoratis, vos hospites in hac urbe versami-
 ni, vestrae peregrinantur aures, neque in hec
 pervagato civitatis sermone versantur, quas ille
 leges (si leges nominandae sunt, ac non faces
 urbis, et pestes reipublicae) fuerit impositurus
 nobis omnibus, atque iniustus? Exhibe, quaeso,
 Sexte Clodi, exhibe librarium illud legum
 vestrarum, quod te aiunt eripuisse e domo, et
 ex mediis armis, turbaque nocturna, tanquam
 Palladium sustulisse, ut praecclarum inde munus,
 ac instrumentum tribunatus ad aliquem, si na-
 ctus esses, qui tuo arbitrio tribunatum gereret,
 deferre posses. Et adspexit me illis quidem ocu-
 lis, quibus tum solebat, cum omnia omnibus
 minabatur. Movet me quippe lumen curiae.
 Quid? tu me iratum, Sexte putas tibi, cuius
 tu inimicissimum multo crudelius etiam punitus
 es, quam erat humanitatis meae postulare? Tu
 P. Clodii cruentum cadaver ejecisti domo, tu
 in publicum jecisti: tu spoliatum imaginibus,
 exequiis, pompa, laudatione, infelicissimis lig-
 nis semivestulatum, nocturnis canibus dilanian-
 dum reliquisti. Quam rem etsi necessario fecis-
 ti, tamen, quoniam in meo inimico crudelita-
 tem exprompsisti tuam, laudare non possum, ira-
 sci certe non debeo. P. Clodii praetura non
 sine maximo rerum novarum metu proponi, et
 solutam

solutam fore videbatis, nisi esset is consul, qui eam auderet, possetque constringere. Eum Milonem esse cum sentiret universus populus Romanus, quis dubitaret suffragio suo, se metu, periculo rempublicam liberare? At non P. Clodio remoto, usitatis jam rebus enitendum est Miloni, ut tueatur dignitatem suam. Singularis illa huic uni concessa gloria, quæ quotidie augebatur frangendis furoribus Clodianis, jam morte Clodii cecidit. Vos adepti estis, ne quem civem metueritis: hic exercitationem virtutis, suffragationem consulatus, fontem perennem gloriæ suæ perdidit. Itaque Milonis consulatus, qui, vivo Clodio, labefactari non poterat, mortuo denique tentari cœptus est. Non modo igitur nihil prodest, sed obest etiam P. Clodii mors Miloni. At valuit odium, fecit iratus, fecit inimicus, fuit ultor injuriæ, punitor doloris sui. Quid, si hæc, non dico majora fuerunt in Clodio, quam in Milone, sed in illo maxima, nulla in hoc? quid vultis amplius? Quid enim odisset Clodium Milo, segetem ac materiam suæ gloriæ, præter hoc civile odium, quo omnes improbos odimus? Ille erat ut odisset, primum defensorem salutis meæ; deinde vexatorem furoris, domitorem armorum suorum; postremo etiam accusatorem suum. Reus enim Milonis, lege Plotia, fuit Clodius quoad vixit. Quo tandem animo hoc tyrannum tulisse creditis? quantum odium illius, et, in homine injusto, quam etiam justum? Reliquum est, ut jam illum natura ipsius, consuetudoque defendat: hunc autem hæc eadem coarguant: nihil per vim

vim unquam Clodius, omnia per vim Milo. Quid ergo, iudices? cum mœrentibus vobis urbe cecidi, iudiciumne timui? non servos, non arma, non vim? Quæ fuisset igitur causa restituenti mei, nisi ei fuisset injusta ejiciendi? Diem mihi, credo, dixerat: multam irrogarat: actionem perduellionis intenderat; et mihi, iudices, in causa aut vestra mala, aut mea nec præclarissima, etiam iudicium timendum fuit. Servorum, et egentium civium, et facinorosorum armis meos cives, meis consiliis, periculisque servatos, pro me objici nolui. Vidi enim, vidi hunc ipsum Q. Hortensium, lumen et ornamentum reipublicæ, pæne interfici servorum manu, cum mihi adesset: qua in turba C. Vibienus, senator, vir optimus, cum hoc cum esset una, ita est mulctatus, ut vitam amiserit. Itaque quando illius postea sica illa, quam a Catilina acceperat, conquievit? Hæc intentata nobis est: huic ego vos objici pro me non sum passus: hæc insidiata Pompeio est: hæc istam Appiam, monumentum sui nominis, necem Papirii cruentavit: hæc, hæc eadem longo intervallo conversa rursus est in me: nuper quidem, ut scitis, me ad regiam pæne confecit. Quid simile Milonis? cujus vis omnis hæc semper fuit, ne P. Clodius, cum in iudicium detrahi non posset, vi oppressam civitatem teneret. Quem si interficere voluisset, quantæ, quoties occasiones, quam præclare fuerunt? Potuitne, cum domum ac deos Penates suos, illo oppugnantem, defenderet, jure se ulcisci? Potuitne, cive egregio, et viro fortissimo, P. Sextio, collega

lega suo, vulnerato? Potuitne, Q. Fabricio, viro optimo, cum de reditu meo legem ferret, pulso, crudelissima in foro cæde facta? Potuitne L. Cæcilius iustissimi fortissimique prætoris, oppugnata domo? Potuitne illo die, cum est lata lex de me? cum totius Italiæ concursus, quem mea salus concitavit, facili illius gloriam libens agnovisset: ut, etiam si id Milo fecisset, cuncta civitas eam laudem pro sua vindicaret? Atqui erat id temporis clarissimus et fortissimus consul, inimicus Clodio, P. Lentulus, ultor sceleris illius, propugnator senatus, defensor vestræ voluntatis, patronus illius, publici consensus, restitutor salutis meæ; septem prætores, octo tribuni plebis, illius adversarii, defensores mei: Cn. Pompeius auctor et dux mei reditus, illius hostis: cujus sententiam senatus omnis de salute mea gravissimam et ornatissimam secutus est: qui populum Romanum cohortatus est: qui, cum de me decretum Capuæ fecisset, ipse, cunctæ Italiæ cupienti, et ejus fidem imploranti signum dedit, ut ad me restituendum Romam concurrerent. Omnia tum denique in illum odia civium ardebant desiderio mei: quem qui tum interemisset, non de impunitate ejus, sed de præmiis cogitaretur. Tamen se Milo continuavit, et P. Clodium ad iudicium bis, ad vim nunquam vocavit. Quid? privato Milone, et reo ad populum, accusante P. Clodio, cum in Cn. Pompeium pro Milone dicentem impetus factus est: quæ tum non modo occasio, sed etiam causa illius opprimendi fuit? Nuper vero cum M. Antonius summam spem salutis bonis omnibus

omnibus attulisset, gravissimamque adolescentem nobilissimam reipublicæ partem fortissime suscepisset, atque illam belluam, iudicii laqueos declinantem, jam irretitam teneret : qui locus quod tempus illud, Dii immortales ! fuit ? cum se ille fugiens in scalarum tenebris abdidiisset, magnum Miloni fuit conficere illam pestem nulla sua invidia, Antonii vero maxima gloria. Quid ? comitiis in campo quoties potestas fuit cum ille vi in septa irruisset, gladios distringendos, lapides jaciendos curasset, deinde subito vultu Milonis perterritus, fugeret ad Tiberim, vos et omnes boni vota faceretis, ut Miloni uti virtute sua liberet ? Quem igitur cum omnium gratia noluit : hunc voluit cum aliquorum querela ? quem jure, quem loco, quem tempore, quem impune non est ausus : hunc injuria, in quo loco, alieno tempore, periculo capitis, non dubitavit occidere ? Præsertim, iudices, cum honoris amplissimi contentio, et dies comitorum subesset : quo quidem tempore (scio enim, quam timida sit ambitio, quantaque et quam sollicita cupiditas consulatus) omnia non modo, quæ reprehendi palam, sed etiam quæ obscure cogitari possunt, timemus : rumorem, fabulam falsam, fictam, levem perhorrescimus : ora omnium, atque oculos intuemur. Nihil enim est tam molle, tam tenerum, tam aut fragile, aut flexibile, quam voluntas erga nos, sensusque civium : qui non modo improbitati irascuntur candidatorum, sed etiam in recte factis sæpe fastidiunt. Hunc diem igitur campi speratum atque exoptatum sibi proponens Milo, crucientis

adulescentis manibus scelus et facinus præ se ferens, et confitens, ad illa augusta centuriarum auspicia veniebat? quam hoc non credibile in hoc? etiam idem in Clodio non dubitandum, quin se ille, interfecto Milone, regnaturum putaret? Quid? quod caput audaciæ est, iudices: quis ignorat, maximam illecebram esse peccandi immunitatis spem? In utro igitur hæc fuit? in Milone? qui etiam nunc reus est facti, aut prædari, aut certe necessarii? an in Clodio? qui ita iudicia, pœnamque contempserat, ut eum nihil delectaret, quod aut per naturam fas esset, aut per leges liceret? Sed quid ego argumenter? quid plura disputo? Te, Q. Petilli, appello, optimum et fortissimum civem: te, M. Cato, testor: quos mihi divina quædam fors dedit iudices. Vos ex M. Favonio audistis, Clodium sibi dixisse, et audistis, vivo Clodio, periturum Milonem triduo. Post diem tertium gesta res est, quam dixerat. Cum ille non dubitaret aperire, quid cogitaret; vos potestis dubitare, quid fecerit? Quemadmodum igitur eum dies non fefellit? dixi equidem modo: Dictatoris Lanuvini statuta sacrificia nosse, negotii nihil erat. Vidit necesse esse Miloni proficisci Lanuvium illo ipso, quo profectus est, die. Itaque antevertit. At quo die? quo ut ante dixi, insanissima concio ab ipsius mercenario tribuno plebis est concitata: quem diem ille, quam concionem quos clamores, nisi ad cogitatum facinus aproperaret, nunquam reliquisset. Ergo illi ne causa quidem itineris, etiam causa manendi: Miloni manendi nulla facultas, ex-
undi

undi non causa solum, sed etiam necessitas fuit. Quid, si, ut ille scivit, Milonem fore eo die in via, sic Clodium Milo ne suspicari quidem potuit? Primum quæro, qui scire potuerit: quod vos idem in Clodio quærere non potestis. Ut enim neminem alium, nisi T. Patinam, familiarissimum suum, rogasset, scire potuit, illo ipso die Lanuvii a dictatore Milone prodi flammam necesse esse. Sed erant permulti alii, ex quibus id facillime scire posset: omnes scilicet Lanuvini. Milo de Clodii reditu unde quæsit? Quæsierit sane. Videte, quid vobis largiar. Servum etiam, ut Arrius, meus amicus, dixit, corruerit. Legite testimonia testium vestrorum. Dixit C. Cassinius, cognomento Scola, Interamnis, familiarissimus et idem comes P. Clodii: cujus jampridem testimonio Clodius eadem hora Interamnæ fuerat et Romæ, P. Clodium illo die in Albano mansurum fuisse: sed subito ei esse nunciatum, Cyrum architectum esse mortuum: itaque Romanum repente constituisse proficisci. Dixit hoc omnes item P. Clodii C. Clodius. Videte, judices, quantæ res his testimoniis sint confectæ. Primum certe liberatur Milo, non eo consilio profectus esse, ut infidiaretur in via Clodio: quippe qui ei obviurus futurus omnino non erat. Deinde (non enim video, cur non meum quoque agam negotium) scitis, judices, fuisse, qui in hac rogatione suadenda dicerent, Milonis manu cædem esse factam, consilio vero majoris alicujus. Videlicet me latronem, ac sicarium abjecti homines et perditii describebant. Jacent suis testi-

efflitas fuit.
e eo die in
quidem po-
nerit : quod
testis. Ut
nam, fami-
potuit, illo
prodi flami-
ulti alii, ex
anes scilicet
nde quæ-
d vobis lar-
meus ami-
rimonia tes-
ius, cognos-
arissimus et
ridem testi-
næ fuerat et
ano man-
iatum, Cy-
que Roman
hoc omnes
ete, iudices,
ectæ. Pri-
onsilio pro-
dio: quippe
rat. Deinde
noque agam
in hac roga-
anu cædem
icujus. Vi-
jecti homi-
t suis testi-
bus

bus ii, qui Clodium negant eo die Romam, nisi
de Cyro audisset, fuisse redituram. Respiravi :
liberatus sum : non vereor, ne, quod ne suspi-
cari quidem potuerim, videar id cogitasse. Nunc
persequar cætera ; nam occurrit illud : igitur
ne Clodius quidem de insidiis cogitavit, quoniam
fuit in Albano mansurus, si quidem exiturus ad
cædem e villa non fuisset. Video enim illum,
qui dicitur de Cyri morte nunciassse, non id nun-
ciassse, sed Milonem appropinquare. Nam quid
de Cyro nunciaret, quem Clodius Roma profi-
ciscens reliquerat morientem? Una fui : testa-
mentum simul obsignavi cum Clodio : testamen-
tum autem palam fecerat, et illum heredem,
et me scripserat. Quem pridie hora tertia ani-
mam efflantem reliquisset, eum mortuum postri-
die hora decima denique ei nunciabatur? Age,
sit ita factum : quæ causa, cur Romam prope-
raret? cur in noctem se conjiceret? quid asse-
rebat causa festinationis? Quod hæres erat?
Primum erat nihil, cur properato opus esset :
deinde, si quid esset, quid tandem erat, quod
ea nocte consequi posset, amitteret autem, si
postridie mane Romam venisset? Atque, ut illi
nocturnus ad urbem adventus vitandus potius,
quam expetendus fuit : sic Miloni cum insidia-
tor esset, si illum ad urbem noctu accessurum
sciebat, subsidendum atque expectandum fuit.
Noctu invidioso, et pleno latronum in loco oc-
cidisset. Nemo ei neganti non credidisset, quem
esse omnes saluum, etiam consistentem, volunt.
Sustinuisset hoc crimen primum ipsum ille latro-
num occultator et receptor locus, dum neque

muta solitudo indicasset, neque cæca nox ostendisset Milonem : deinde ubi multi ab illo violati, spoliati, bonis expulsi, multi etiam hæc timentes in suspicionem caderent : tota denique rea citaretur Etruria. Atque illo die certe Aricia rediens devertit Clodius ad Albanum. Quod nisi feiret Milo, illum Ariciæ fuisse, suspicari tamen debuit, eum, etiam si Romam illo die reverti vellet, ad villam suam, quæ viam tangeret, deversurum. Cur neque ante occurreret, ne ille in villa resideret; nec eo in loco subfedit, quo ille noctu venturus esset? Video adhuc constare omnia, iudices: Miloni etiam utile fuisse Clodium vivere; illi ad ea, quæ concupierat, optatissimum interritum Milonis: odium fuisse illius in hunc acerbissimum: in illum huius nullum: consuetudinem illius perpetuam in vi inferenda; huius tantum in repellenda: mortem ab illo denunciâtam Miloni, et prædictam palam; nihil unquam auditum ex Milone: profectionis huius diem illi notum; reditum illius huic ignotum fuisse: huius iter necessarium; illius etiam potius alienum: hunc præ se tulisse, se illo die Roma exiturum; illum eo die se dissimulasse rediturum: hunc nullius rei mutasse consilium: illum causam mutandi consilii finxisset huic, si insidiaretur, noctem prope urbem expectandam; illi, etiam si hunc non timeret, tamen accessum ad urbem nocturnum fuisse metuendum. Videamus nunc id, quod caput est: locus ad insidias ille ipse, ubi congressi sunt, utri tandem fuerit aptior. Id vero, iudices, etiam dubitandum, et diutius cogitandum est?

Ante

Ante
sanas
verfas
excel
et ob
mum
ctatu
cogit
semp
diret
uter
cum
feder
mum
minu
titus
esset
tem
est?
ris?
ut vi
persp
rat r
ret,
expe
comp
tum
equo
tiam
nuga
quan
duce
per

Ante fundum Clodii, quo in fundo, propter infanas illas substructiones, facile mille hominum versabatur valentium. Editio adversarii, atque excelso loco superiorem se fore putabat Milo, et ob eam rem eum locum ad pugnam potissimum elegerat? An in eo loco est potius expectatus ab eo, qui ipsius loci spe facere impetum cogitavit? Res loquitur, iudices, ipsa: quæ semper valet plurimum. Si hæc non gesta audiretis, sed picta videretis: tamen appareret uter esset insidiator, uter nihil cogitaret mali, cum alter veheretur in rheda penulatus, una sederet uxor. Quid horum non impeditissimum? vestitus, an vehiculum, an comes? quid minus promptum ad pugnam, cum penula irritus, rheda impeditus, uxore pene constrictus esset? Videte nunc illum, primum egredientem e villa, subito? cur? vesperi; quid necesse est? tarde; qui convenit, id præsertim temporis? Devertit in villam Pompeii. Pompeium ut videret? sciebat in Alsiensi esse. Villam ut perspiceret? millies in ea fuerat. Quid ergo erat moræ, et tergiversationis? Dum hic veniret, locum relinquere noluit. Age nunc, iter expediti latronis cum Milonis impedimentis comparate. Semper ille antea cum uxore: tum sine ea. Nunquam non in rheda: tum in equo. Comites Græculi, quocunque ibat, etiam cum in castra Etrusca properabat: tum nugarum in comitatu nihil. Milo, qui nunquam, tum casu pueros symphonicos uxoris ducebat, et ancillarum greges. Ille, qui semper secum scorta, semper exoletos, semper lu-

pas ducebat, tum neminem, nisi ut virum a viro lectum esse diceres. Cur igitur victus est? quia non semper viator a latrone, nonnunquam etiam latro a viatore occiditur: quia, quam paratus in imparatos Clodius, tamen mulier inciderat in viros. Nec vero sic erat unquam non paratus Milo contra illum, ut non satis fere esse paratus. Semper ille et quantum interesset P. Clodii se perire, et quanto illi odio esset, et quantum ille auderet, cogitabat. Quamobrem vitam suam, quam maximis præmiis propositam et pæne addictam sciebat, nunquam in periculum sine præsidio et sine custodia projiciebat. Adde casus, adde incertos exitus pugnarum, martemque communem, qui sæpe spoliantem jam et exultantem evertit, et perculit ab objecto. Adde inscitiam pransi, poti, oscitantis ducis: qui cum a tergo hostem interclusum reliquisset, nihil de ejus extremis comitibus cogitavit; in quos incensos ira, vitamque domini desperantes cum incidisset, hæsit in iis pænis, quas ab eo servi fideles pro domini vita expetiverunt. Cur igitur eos manumisit? metuebat scilicet, ne indicarent: ne dolorem perferre non possent, ne tormentis cogerentur occisum esse a servis Milonis in Appia via P. Clodium confiteri. Quid opus est tortore? quid quæris? Occideritne? occidit. Jure, an injuria? nihil ad tortorem. Facti enim in eculeo quæstio est, juris in judicio. Quod igitur in causa quærendum est, id agamus hic; quod tormentis invenire vis, id fatemur. Manu vero cur miserit, si id potius quæris, quam cur pa-

rum amplis effecerit præmiis : nescis inimici factum reprehendere. Dixit enim hic idem, qui omnia semper constanter et fortiter, M. Cato ; dixitque in turbulenta concione, quæ tamen huius auctoritate placata est, non libertate solum, sed etiam omnibus præmiis dignissimos fuisse, qui domini caput defendissent. Quod enim præmium satis magnum est tam benevolis, tam bonis, tam fidelibus servis propter quos vivit ? Et si id quidem non tanti est, quam quod propter eosdem non sanguine et vulneribus suis, crudelissimi inimici mentem oculosque fatiavit. Quos nisi manumisisset, tormentis etiam dedendi fuissent, conservatores domini, ultores sceleris, defensores necis ? Hic vero nihil habet in his malis, quod minus moleste, ferat, quam, etiam si quid ipsi accidat, esse tamen illis meritum præmium persolutum. Sed quæstiones urgent Milonem, quæ sunt habitæ nunc in atrio libertatis. Quibusnam de servis ? rogas ? de P. Clodii. Quis eos postulavit ? Appius. Quis produxit ? Appius. Unde ? ab Appio. Dii boni ? quid potest agi severius ? De servis nulla quæstio est in Dominum, nisi de incestu, ut fuit in Clodium. Proxime Deos accessit Clodius, propius quam tum, cum ad ipsos penetrarat : ejus de morte, tanquam de ceremoniis violatis, quæritur. Sed tamen majores nostri, in dominum de servo quæri noluerunt, non quia non posset verum inveniri, sed quia videbatur indignum, et dominis morte ipsa tristius. In reum de servis accusatoris cum quæritur, verum inveniri potest ? Age vero, quæ erat, aut qualis quæstio ?

quæstio? Heus ubi Ruscio (verba causa). Clodius insidias fecit Miloni? Fecit. Certa crux. Nullas fecit. Sperata libertas. Quid hac quæstione certius? Subito abrepti in quæstionem, tamen separantur a cæteris, et in arcas conjiciuntur, ne quis cum iis colloqui possit. Hi centum dies penes accusatorem cum fuissent, ab eo ipso accusatore producti sunt. Quid hac quæstione dici potest integrius? quid incorruptius; quod si nondum satis cernitis, cum res ipsa tot, tam clavis argumentis, signisque luceat, pura mente atque integra Milonem, nullo scelere inbutum, nullo metu perterritum, nulla conscientia exanimatum, Romam revertisse: recordamini, per Deos immortales! que fuerit celeritas reditus ejus: qui ingressus in forum, ardente curia: quæ magnitudo animi, qui vultus, quæ oratio. Neque vero se populo solum, sed etiam senatui commisit: neque senatui modo, sed etiam publicis præfidiis, et armis: neque his tantum, verum etiam ejus potestati, cui senatus totam rempublicam, omnem Italiæ pubem, cuncta populi Romani arma commiserat. Cui numquam se hic profecto tradidisset, nisi causæ suæ consideret; præsertim omnia audienti, magna metuenti, multa suspicanti, nonnulla credenti. Magna vis est conscientiæ, iudices, et magna in utramque partem: ut neque timeant, qui nihil commiserint: et pœnam semper ante oculos versari putent, qui peccarint. Neque vero sine ratione certa, causa Milonis semper a senatu probata est. Videbant enim sapientissimi homines facti rationem, præsentiam animi, defensionis

usa). Clodiana crux, hac quaestione, carcas conjiciat. Hi fuissent, ab Quid hac incorrupta, cum res que luceat, nullo fecerunt, nulla certasse: reque fuerit in forum, qui vulgo solum, tui modo, is: neque ati, cui se iapubem, rat. Cui nisi causa ienti, ma- nulla cre- iudices, et e timeant, mper ante . Neque semper a pientissi- am animi, defensionis

defensionis constantiam. An vero obliti estis, iudices, recenti illo nuncio necis Clodianæ, non modo inimicorum Milonis sermones et opiniones, sed nonnullorum etiam imperitorum? Negabant eum Romam esse rediturum. Sive enim illud animo irato ac percito fecisset, ut incensus odio trucidaret inimicum; arbitrabantur, eum tanti mortem P. Clodii putasse, ut æquo animo patria careret, cum sanguine inimici expleffet odium suum: sive etiam illius morte patriam liberare voluisset, non dubitaturum fortem virum, quin, cum suo periculo salutem reipublicæ attulisset, cederet æquo animo legibus, secum conferret gloriam sempiternam, nobis hæc fructuanda relinqueret, quæ ipse servasset. Multi etiam Catilinam, atque illa portenta loquebantur: erumpit, occupabit aliquem locum, bellum patriæ faciet. Miseros interdum cives, optime de republica meritos! in quibus homines non modo res preclarissimas obliviscuntur, sed etiam nefarias suspicantur. Ergo illa falsa fuerunt: quæ certe vera extitissent, si Milo admisisset aliquid, quod non possit honeste, vereque defendere. Quid, quæ postea sunt in eum contestata? quæ quemvis etiam mediocrium delictorum conscientia perculissent, ut sustinuit, Divi immortales! Sustinuit? immo vero ut contempsit, ac pro nihilo putavit? quæ neque maximo animo nocens, neque innocens, nisi fortissimus vir, negligere potuisset. Scutorum, gladiatorum, renorum, spavorum, pilorumque etiam multatudo apprehendi posse indicabatur. Nullum in urbe vicum, nullum angiportum esse dicebant,

in

in quo Miloni non esset conducta domus : arma in villam Ocriculanium devecta Tiberi : domus in clivo Capitolino scutis referta : plena omnia malleolorum ad urbis incendia comparatorum. Hæc non delata solum, sed pæne credita : nec ante repudiata sunt, quam quæsitæ. Laudabam equidem incredibilem diligentiam Cn. Pompeii, sed dicam, ut sentio, iudices ; nimis multa audire coguntur, neque aliter facere possunt ii, quibus tota commissa est respublica. Quin etiam audiendus sit popa Licinius, nescio quis, de circo maximo : servos Milonis apud se ebrios factos, sibi confessos esse de interficiendo Cn. Pompeio conjurasse : deinde postea se gladio percussum esse ab uno de illis, ne indicaret. Pompeio in hortis nunciavit. Arcessor in primis. De amicorum sententia rem defert ad senatum. Non poteram in illius mei, patriæque custodis tanta suspitione non metu exanimari : sed mirabar tamen crede popæ : ebriosorum confessionem servorum audiri ; vulnus in latere, quod acu punctum videretur, pro ictu gladiatoris probari. Verum, ut intelligo, cavebat magis Pompeius quam timebat, non ea solum, quæ timenda erant, sed omnino omnia, ne aliquid vos timeretis. Oppugnata domus C. Cæsaris, clarissimi et fortissimi viri, per multas noctis horas nunciabatur. Nemo audierat tam celebri loco, nemo fenserat. Tamen audiebatur. Non poteram Cn. Pompeium, præstantissima virtute civem, timidum suspicari : diligentiam, tota respublica suscepta nimiam, nullam putabam. Frequentissimo senatu nuper in Capitolio senator

inventus

inventus
ret. Nu
am vita
nisi eo
falsa, atq
si tamen
jam Clod
Pompei,
audire po
horrescin
vita nefar
liquando
nonnulli
si Capitol
dilecta ju
custodit,
atque illa
intenta su
bilis anim
indicantur
stantissim
mata est.
republica
armis fan
Quod si M
fecto tibi
mini cario
unquam p
cum illa
gloria con
meam, qu
gubernatu
culo capi

inventus est, qui Milonem cum telo esse diceret. Nudavit se in sanctissimo templo, quoniam vita talis et civis et viri fidem non faciebat nisi eo tacente, res ipsa loqueretur. Omnia falsa, atque insidiosae ficta comperta sunt. Quod si tamen metuitur etiam nunc Milo, non hoc jam Clodianum crimen timemus, sed tuas, Cn. Pompei, (te enim jam appello ea voce, ut me audire possis) tuas, tuas, inquam suspensiones perhorrescimus. Si Milonem times, si hunc de tua vita nefarie aut nunc cogitare, aut molitum aliquando aliquid putas, si Italiae delectus, ut nonnulli conquisitores tui dictitant, si hæc arma, si Capitolinae cohortes, si excubiae, si vigiliae, si dilecta juvenus, quæ tuum corpus domumque custodit, contra Milonis impetum armata est, atque illa omnia in hunc unum instituta, parata, intenta sunt: magna in hoc certe vis, et incredibilis animus, et non unius viri vires, atque opes indicantur, si quidem in hunc unum et præstantissimus dux electus, et tota respublica armata est. Sed quis non intelligit, omnes tibi reipublicæ partes ægras et labantes, ut eas his armis sanares et confirmares, esse commissas? Quod si Miloni locus datus esset; probasset profecto tibi ipsi, neminem unquam hominum homini cariorem fuisse, quam te sibi; nullum se unquam periculum pro tua dignitate fugisse: cum illa ipsa teterrima peste sæpissime pro tua gloria contendisse: tribunatum suum ad salutem meam, quæ tibi carissima fuisset, consiliis tuis gubernatum: se a te postea defensum in periculo capitis, adjutum in petitione præturæ: duos

duos se habere semper ammicissimos sperasse; te tuo beneficio, me suo. Quæ si non probaret si tibi ita penitus inhæsisset ista suspicio, nullo ut evelli modo posset: si denique Italia a delectu, urbs ab armis, sine Milonis clade nunquam esset conquietura: næ iste haud dubitans cessisset patria, is, qui ita natus est, et ita consuevit; te, Magne, tamen attestaretur, quod nunc etiam facit. Vide, quam sit varia vitæ commutabilisque ratio, quam vaga volubilisque fortuna, quantæ infidelitates in amicis, quam ad tempus aptæ simulationes, quantæ in periculis fugæ proximorum, quantæ timiditates. Erit, erit illud profecto tempus, ut illuscesset aliquando ille dies, cum tu, salutaribus, ut spero, rebus tuis, sed fortasse motu aliquo communium temporum immutatus (qui quam crebro accidat, experti debemus scire) et ammicissimi benevolentiam, et gravissimi homines fidem, et unius post homines natos fortissimi viri magnitudinem animi desideres. Quanquam quis hoc credat, Cn. Pompeium, juris publici, moris majorum, rei denique publicæ peritissimum, cum senatus ei commiserit, ut videret, *ne quid respublica detrimenti caperet*: quo uno versiculo fatis armati semper consules fuerunt, etiam nullis armis datis: hunc exercitu, hunc delectu dato, iudicium expectaturum fuisse in ejus consiliis vindicandis, qui vel iudicia ipsa tolleret: Satis iudicatum est a Pompeio, fatis, falsa ista conferri in Milonem: qui legem tulit, qua, ut ego sentio, Milonem, absolvi a vobis oporteret ut omnes confitentur, liceret. Quod vero in illo loco, atque in illis publicorum

publicorum
det: fatis
bis (quid e
ut vos eun
tere ipse et
sed præfidi
nam concio
tis, libere
Clodianum
mens, tam
pers, ut n
De qua, fi
hui, tamen
que ment
non Sp. M
que rei fa
putabatur
tendi: no
stratum pe
terfectores
sui gloria
patriam p
adulterinu
simæ fœn
supplicio
sæpe sens
nefarium
quæstioni
civem, q
mnes gen
rem iudic
eum, qui
rum quib

publicorum præfidiorum, copiis circumfusus fe-
 det: fatis declarat, se non terrorem inferre vo-
 bis (quid enim illo minus dignum, quam cogere,
 ut vos eum condemnetis, in quem animadver-
 tere ipse et more majorum, et suo jure posset?)
 sed præsidio esse: ut intelligatis, contra hester-
 nam concionem illam licere vobis, quod sentia-
 tis, libere judicare. Nec vero me, judices,
 Clodianum crimen movet; nec tam sum de-
 mens, tamque vestri sensus ignarus atque ex-
 pers, ut nesciam quid de morte Clodii sentiat.
 De qua, si jam nollem ita diluere crimen, ut di-
 lui, tamen impune Miloni palam clamare, at-
 que mentiri gloriose liceret. Occidi, occidi,
 non Sp. Melium, qui annona levanda, jacturif-
 que rei familiaris, quia nimis amplecti plebem
 putabatur in suspicionem incidit regni appe-
 tendi: non Tib. Gracchum, qui collegæ magi-
 stratum per seditionem abrogavit; quorum in-
 terfectores implerunt orbem terrarum nominis
 sui gloria? sed eum, (auderer enim dicere, cum
 patriam periculo suo liberasset) hujus nefandum
 adulterinum in pulvinaribus sanctissimis nobilif-
 simæ fœminæ comprehenderunt: eum, cujus
 supplicio senatus solemnes religiones expiandas
 sæpe sensit: eum, quem cum sorore germana
 nefarium stuprum fecisse L. Lucullus juratus se,
 quæstionibus habitis, dixit comperisse: eum, qui
 civem, quem senatus, quem populus, quem om-
 nes gentes, urbis ac vitæ civium conservato-
 rem judicabant, fervorum armis exterminavit:
 eum, qui regna dedit, ademit; orbem terra-
 rum quibuscum voluit, partitus est: eum qui
 plurimis

plurimis sedibus in foro factis, singulari virtute et gloria civem domum vi et armis compulit: eum, cui nihil unquam nefas fuit, nec in facinore, nec in libidine: eum, qui ædem Nympharum incendit, ut memoriam publicam recensitionis, tabulis publicis impressam, extingueret: eum denique, cui jam nulla lex erat, nullum civile jus, nulli possessionem termini: qui non calumnia litium, non iniustis vindictis ac sacramentis, alienos fundos, sed castris, exercitu, signis inferendis petebat: qui non solum Etruscos (eos enim penitus contempserat) sed hunc Q. Varium, virum fortissimum atque optimum civem, iudicem nostrum, pellere possessionibus, armis castrisque conatus est: qui cum architectis et decempedis villas multorum, hortosque peragrabat: qui janiculo et Alpibus spem possessionum terminabat suarum: qui, cum ab equite Romano, splendidissimo et forti viro, T. Pacavio, non impetrasset, ut insulam in lacu Prelio venderet, repente lintribus in eam insulam materiam, calcem, cæmenta atque arenam convexit, dominoque trans ripam inspectante non dubitavit ædificium extruere in alieno? Qui huic te Furfanio, cui viro? Dii immortales! (quid enim ego de muliercula Scantia? quid de adolescente Apronio dicam? quorum utrique mortem est minitatus, nisi sibi hortorum possessione cessisset) sed ausus est Furfanio dicere, si sibi pecuniam, quantam poposcerat, non dedisset mortuum se in domum ejus illaturum: qua invidia huic esset tali viro conflagrandum: qui Appium fratrem, hominem mihi conjunctum fidissima gratia, ab-

sentem

sentem de
tem sic p
fic agere
stibulo p
Quanca
bantur:
privatos;
nos, in su
usu obdu
dibilis p
impende
potuisset
esset? on
tetrarcha
tius mitte
stra tecta
liberis, a
vestris nu
cohibuisse
hæc, quæ
servorum
fuisse, pe
vatas om
entum gl
este, quæ
interfeci
nullis jud
hac dexte
unum ut
pudicitia
dum, qu
enim qui
qui non u

sentem de possessione, fundi dejecit : qui parietem sic per vestibulum sororis instituit ducere, sic agere fundamenta, ut sororem non modo vestibulo privaret, sed omni aditu, et limine. Quanquam hæc quidem jam tolerabilia videbantur : etsi æquabiliter in rempublicam, in privatos ; in longinquos, in propinquos ; in alienos, in suos irruabat ; sed nescio quomodo jam usu obduruerat, et percalluerat civitatis incredibilis patientia. Quæ vero aderant jam, et impendebant, quonam modo ea aut depellere potuissetis, aut ferre imperium, si id ille nactus esset ? omitto socios, exterarum nationes, reges, tetrarchas : vota enim faceretis, ut in eos se potius mitteret, quam in vestras possessiones, vestra tecta, vestras pecunias. Pecunias dico ? a liberis, a liberis, medius fidius, et a conjugibus vestris nunquam ille effrenatas suas libidines cohibuisset. Fingi hæc putatis, quæ patent ? hæc, quæ nota sunt omnibus ? quæ tenentur ? servorum exercitus illum in urbe conscripturum fuisse, per quos totam rempublicam, resque privatas omnium possideret ? Quamobrem, si cruentum gladium tenens clamaret T. Annius, Adeste, quæso, atque audite, cives : P. Clodium interfeci ; ejus furores, quos nullis jam legibus, nullis judiciis frænare poteramus, hoc ferro, et hac dextera a cervicibus vestris repuli ; per me unum ut jus, æquitas, leges, libertas, pudor, pudicitia in civitate manerent : esset vero timendum, quonam modo id ferret civitas. Nunc enim quis est, qui non probet ? qui non laudet ? qui non unum post hominum memoriam T. An-

nium plurimum reipublicæ profuisse, maxima lætitia populum Romanum, cunctam Italiam, nationes omnes affecisse, et dicat, et sentiat? Nequeo, vetera illa populi Romani quanta fuerint gaudia, judicare. Multas tamen jam summorum imperatorum clarissimas victorias ætas nostra vidit: quarum nulla neque tam diuturnam attulit lætitiā, nec tantam. Mandate hoc memoriæ, iudices. Spero multo vos, liberosque vestros in republica bona esse visuros. In his singulis ita semper existimabitis, vivo P. Clodio, nihil eorum vos visuros fuisse. In spem maximam, et quemadmodum confido, verissimam adducti sumus, hunc ipsum annum, hoc ipso summo viro consule, compressa hominum licentia, cupiditatibus fractis, legibus et judiciis constitutis, salutarem civitati fore. Num quis igitur est tam demens, qui hoc P. Clodio vivo, contingere potuisse arbitretur? Quid? ea quæ tenetis, privata atque vestra, dominante homine furioso, quod jus perpetuæ possessionis habere potuissent? Non timeo, iudices, ne odio inimicitiarum mearum inflammatus, libentius hæc in illum evomere videar quam verius. Etenim etsi præcipuum esse debebat; tamen ita communis erat omnium ille hostis, ut in communi odio pæne æqualiter versaretur odium meum. Non potest dici satis, ne cogitari quidem, quantum in illo sceleris, quantum exitii fuerit. Quin sic attendite, iudices: nempe hæc est questio de interitu P. Clodii. Fingite animis? liberæ enim sunt cogitationes nostræ; et quæ volunt, sic intuentur, ut ea cernimus, quæ videmus. Fingite

PRO

Fingite igitur
ditionis me
solvatis, se
vultu extin
afficeret, c
fit? Quid
tute ac for
nemo præ
quæstione
ab inferis
rum fuisse
illum ab in
non fecisse
cujus vitan
litis: et de
dem lege
esset. Huj
tendo ab i
set? Græc
iis viris, q
vidi Athe
quas res c
cantus? qu
et religion
tanti conse
rem, non
etiam ad f
retur, con
animo et l
causa. Q
fuisset, ve
si id non n
scatur: du

Fingite igitur cogitatione imaginem hujus conditionis meæ, si possem efficere, ut Milonem absolvatis, sed ita, si P. Clodius revixerit. Quid vultu extimuiſtis, quonam modo ille vos vivus afficeret, qui mortuus inani cogitatione percuffit? Quid? ſi ipſe Cn. Pompeius, qui ea virtute ac fortuna eſt, ut ea potuerit ſemper, quæ nemo præter illum: ſi is, inquam, potuiſſet, ut quæſtionem de morte P. Clodii ferre, aut ipſum ab inferis excitare; utrum putatis potius facturum fuiſſe? Etiam ſi propter amicitiam vellet illum ab inferis revocare, propter rempublicam non feciſſet. Ejus igitur mortis ſedetis ultores, cujus vitam, ſi putetis per vos reſtitui poſſe, nolitis: et de ejus nece lata quæſtio eſt, qui ſi eadem lege reviviſcere poſſet, lata lex numquam eſſet. Hujus ergo interfectoꝝ qui eſſet, in conſtitendo ab iis ne pœnam timeret, quos liberaviſſet? Græci homines Deorum honores tribuunt iis viris, qui tyrannos necaverunt. Quæ ego vidi Athenis? quæ aliis in urbibus Græciæ? quas res divinas talibus inſtitutas viris? quos cantus? quæ carmina? prope ad immortalitatem et religionem, et memoriam conſecrantur. Vos tanti conſervatorem populi, tanti ſcleris ultorem, non modo honoribus nullis afficietis, ſed etiam ad ſupplicium rapi patiemini? Conſiteretur, conſiteretur, inquam, ſi feciſſet et magno animo et libenter ſe feciſſe, libertatis omnium cauſa. Quod ei certe non conſtitendum modo fuiſſet, verum etiam prædicandum. Etenim, ſi id non negat, ex quo nihil petit, niſi ut ignoſcatur: dubitaret id fateri, ex quo etiam præ-

mia laudis essent petenda? nisi vero gratius putat esse vobis, sui se capitis, quam vestri ordinis defensorem fuisse: cum præsertim in ea confessione, si grati esse velletis, honores assequeretur amplissimos. Si factum vobis non probaretur (quanquam qui poterat salus sua cuique non probari?) Sed tamen si minus fortissimi viri virtus civibus grata cecidisset: magno animo constantique cederet ex ingrata civitate. Nam quid esset ingratius, quam lætari ceteros, lugere eum solum, propter quem cæteri lætarentur? Quanquam hoc animo semper fuimus omnes in patriæ proditoribus opprimendis, ut, quoniam nostra futura esset gloria, periculum quoque, et invidiam nostram putaremus. Nam quæ mihi ipsi tribuenda laus esset, cum tantum in consulatu meo pro vobis ac liberis vestris ausus essem, si id, quod conabar, sine maximis dimicationibus meis me esse ausurum arbitrarer? Quæ mulier sceleratum ac perniciosum eivem occidere non auderet, si periculum non timeret? Proposita invidia, morte, pœna, qui nihilo segnius rempublicam defendit, is vir vere putandus est. Populi grati est, præmiis afficere bene meritos de republica cives: viri fortis, ne suppliciiis quidem moveri, ut fortiter fecisse pœniteat. Quamobrem uteretur eadem confessione T. Annius, qua Ahala, qua Nasica, qua Optimus, qua Marius, qua nosmetipsi: et, si grata respublica esset, lætaretur: si ingrata tamen in gravi fortuna conscientia sua niteretur. Sed huius beneficii gratiam, iudices, fortuna populi Romani, et vestra felicitas, et Dii immortales

sibi

sibi debere
arbitrari p
numenve
magnitud
que motu
nes moven
jorum nos
nias, qui
et nobis,
profecto i
que in ha
quod vige
to naturæ
circo esse
cernitur:
qua sapim
gimus ac
ubi sit, se
quæ sæpe
opes attul
sustulit:
tare, ferro
ret, vince
biturus es
nam. N
quidem,
res illa p
quæ illam
se vident
enim jam
quam, im
obrutæ a
æquales,

sibi deberi putant. Nec vero quisquam aliter arbitrari potest, nisi qui nullam vim esse ducit, numenve divinum: quem neque imperii vestri magnitudo, neque sol ille, nec cœli signorumque motus, nec vicissitudines rerum atque ordines movent, neque id quod maximum est, majorum nostrorum sapientia, qui sacra, qui ceremonias, qui auspicia, et ipsi sanctissime coluerunt, et nobis, suis posteris, prodiderunt. Est, est profecto illa vis: neque in his corporibus, atque in hac imbecillitate nostra inest quiddam, quod vigeat, et sentiat, et non inest in hoc tanto naturæ tam præclaro motu. Nisi forte idcirco esse non putant, quia non apparet, nec cernitur: proinde quasi nostram ipsam mentem qua sapimus, qua providemus, qua hæc ipsa agimus ac dicimus, videre, aut plane, qualis, aut ubi sit, sentire possimus. Ea vis, ea igitur ipsa, quæ sæpe incredibiles huic urbi felicitates atque opes attulit; quæ illam perniciem extinxit, ac sustulit: cui primum mentem iniecit, ut vi irritare, ferroque laceßere fortissimum virum auderet, vincereturque ab eo, quem si vicisset, habiturus esset impunitatem et licentiam sempiternam. Non est humano consilio, ne mediocris quidem, judices, Deorum immortalium cura, res illa perfecta. Religiones mehercule ipsæ, quæ illam belluam cadere viderunt, commôsse se videntur, et jus in illo suum retinuisse. Vos enim jam, Albani tumuli atque luci, vos, inquam, imploro atque testor, vosque Albanorum obrutæ aræ, sacrorum populi Romani sociæ et æquales, quas ille præceps amentia, cæsis, prostratisque

stratisque sanctissimis lucis, substructionum infamis molibus oppresserat : vestrae tum aræ, vestrae religiones viguerunt, vestra vis valuit, quam ille omni scelere polluerat : tuque ex tuo edito monte, Latialis sancte Jupiter, cujus ille lacus, nemora, finesque sæpe omni nefario stupro et scelere macularat, aliquando ad eum puniendum oculos apperuvistis : vobis ille, vobis vestro in conspectu seræ, sed justæ tamen, et debitæ pœne solutæ sunt. Nisi forte hoc etiam casu factum esse dicemus, ut ante ipsum sacrarium Bonæ deæ, quod est in fundo T. Sexti Galli, in primis honesti et ornati adolescentis, ante ipsam, inquam, Bonam deam, cum prælium commisset, primum illud vulnus acciperet, quo teterissimam mortem obiret : ut non absolutus judicio illo nefario videretur, sed ad hanc insignem pœnam reservatus. Nec vero non eadem ira Deorum hac ejus satellitibus iniecit amentiam, ut sine imaginibus, sine cantu atque ludis, sine exequiis, sine lamentis, sine laudationibus, sine funere, oblitus cruore et luto, spoliatus illius supremi Diei celebritate, quam concedere etiam inimici solent, ambureretur abjectus. Non fuisse credo fas, clarissimorum virorum formas illi teterrimo parricide aliquid decoris asferre, neque ullo in loco potius mortem ejus lacerari, quam in quo vita esset damnata. Dura mihi, medius fidius, jam fortuna populi Romani et crudelis videbatur, quæ tot annos illum in hanc rempublicam insultare videret, et pateretur. Polluerat stupro sanctissimas religiones : senatus gravissima decreta perfregerat : pecunia se pa-

lam

liam a j
natu sena
salute re
expulera
rat : libe
Pompeio
tuum, pr
mei frat
tos sedib
gebat :
provincia
jam dom
rent : ni
adamasse
ret. O
ter Milo
flare, no
arbitraba
bat : bo
tempsera
mortales
perdito
ter perir
respublic
prætorer
bat quid
aliquid p
ercendo
habuisset
tore con
rum con
minisset
ret, leg

liam a judiciis redemerat: vexarat in tribu-
 natu senatum: omnium ordinum consensu pro
 salute reipublicæ gesta resciderat: me patria
 expulerat, bona diripuerat: domum incende-
 rat: liberos, conjugem meam vexaverat: Cn.
 Pompeio nefarium bellum indixerat: magistra-
 tum, privatorumque cædes effecerat: domum
 mei fratris incenderat: vastarat Etruriam: mul-
 tos sedibus, ac fortune ejecerat: instabat, ur-
 gebat: capere ejus amentium civitas, Italia,
 provinciæ, regna non poterant: incidebantur
 jam domi leges, quæ nos nostris servis addice-
 rent: nihil erat cujusquam, quod quidem ille
 adamasset, quod non hoc anno suum fore puta-
 ret. Obstabat ejus cogitationibus nemo, præ-
 ter Milonem. Ipsum illum, qui poterat ob-
 stare, novo reditu in gratiam quasi devinctum
 arbitrabatur: Cæsaris potentiam suam esse dice-
 bat: bonorum animos etiam in meo casu con-
 temperat: Milo unus urgebat. Hic, Dii im-
 mortales! ut supra dixi, mentem dederunt illi
 perditio ac furioso, ut huic facerat insidias. Ali-
 ter perire pestis illa non potuit: nunquam illum
 respublica suo jure esset ulta. Senatus, credo,
 prætorem cum circumscripsisset. Ne cum sole-
 bat quidem id facere, in privato eodem hoc,
 aliquid profecerat. An consules in prætore co-
 Ærendo fortes fuissent? Primum Milone occiso
 habuisset suos consules. Deinde quis in eo præ-
 tore consul fortis esset, per quem tribunum, vi-
 rum consularem crudelissime vexatum esse me-
 minisset? Oppressisset omnia, possideret, tene-
 ret, lege nova, quæ est inventa apud eum cum
 reliquis

reliquis legibus Clodianis, servos nostros liberos suos fecisset. Postremo, nisi eum Dii immortales in eam mentem impulissent, ut homo effoeminatus fortissimum virum conaretur occidere, hodie rempublicam nullam haberetis. An ille prætor, ille vero consul, si modo hæc templa atque ipsa mœnia stare eo vivo tamdiu, et consulatum ejus expectare potuissent, ille denique vivus mali nihil fecisset, qui mortuus, uno ex suis satellitibus Sex. Clodio duce, curiam incenderit? Quo quid miserius, quid acerbius, quid luctuosius vidimus? Templum sanctitatis, amplitudinis, mentis, consilii publici, caput urbis, aram sociorum, portum omnium gentium, sedem ab universo populo Romano concessam uni ordini, inflammari, excindi, funestari? neque id fieri a multitudine imperita, quanquam esset miserum id ipsum, sed ab uno: qui cum tantum ausus sit ultor pro mortuo, quid signifer pro vivo non esset ausus? In curiam potissimum abjecit, ut eam mortuus incenderet, quam vivus everterat. Et sunt qui de via Appia querantur, taceant de curia? et qui ab eo spirante forum putent potuisse defendi, cujus non restiterit cadaveri curia? Excitate, excitate eum, si potestis, ab inferis. Frangetis impetum vivi, cujus vix sustinetis furias insepulti? nisi vero sustinuistis eos, qui cum facibus ad curiam cucurrerunt, cum falcibus ad Castoris, cum gladiis toto foro volitarunt. Cædi vidistis populum Romanum, concionem gladiis disturbari, cum audiretur silentio M. Cælius, tribunus plebis, vir et in republica fortissimus, et in suscepta causa

causa firm
etoritati f
invidia, fi
dibili fide
tra causan
resta, nisi
eam mis
quam ipse
hoc, et in
stro omni
Milonis:
si oratione
hoc minu
to etiam
gladiator
num cond
plices, et
odisse sole
iplos mor
que nos
diam non
quanto h
debemus
interimur
due, et q
quit, vale
rentes, si
hique pa
me erit.
niam mih
per me,
que abib
cuerit, a

causa firmissimus, et bonorum voluntati et au-
 thoritati senatus deditus, et in hac Milonis sive
 invidia, sive fortuna singulari, divina et incre-
 dibili fide. Sed jam fatis multa de causa: ex-
 tra causam etiam nimis fortasse multa. Quid
 resta, nisi ut orem, obtesterque vos, iudices, ut
 eam misericordiam tribuatis fortissimo viro,
 quam ipse non implorat: ego etiam, repugnante
 hoc, et imploro, et exposco? Nolite, si in no-
 stro omnium fletu nullam lacrymam adspexistis
 Milonis: si vultum semper eundem, si vocem,
 si orationem stabilem ac non mutatam videtis,
 hoc minus ei parcere: atque haud scio an mul-
 to etiam sit adjuvandus magis. Etenim si in
 gladiatoris pugnis, et in infini generis homi-
 num conditione atque fortuna, timidos et sup-
 plices, et ut vivere liceat obsecrantes, etiam
 odisse solemus: fortes et animosos, et se acriter
 ipsos morti offerentes, servare cupimus: eorum-
 que nos magis miseret, qui nostram misericor-
 diam non requirunt, quam qui illam efflagitant:
 quanto hoc magis in fortissimis civibus facere
 debemus? Me quidem, iudices exanimant, et
 interimunt hæ voces Milonis, quas audio assi-
 due, et quibus intersum quotidie. Valeant, in-
 quit, valeant cives mei; sint incolumes, sint flo-
 rentes, sint beati: stet hæ urbs præclara, mi-
 hique patria carissima, quoquo modo merita de
 me erit. Tranquilla republica cives mei, quo-
 niam mihi cum illis non licet, sine me ipsi, sed
 per me, tamen perfruantur. Ego cedam at-
 que abibo. Si mihi republica bona frui non li-
 cuerit, at carebo mala: et quamprimum teti-
 gero.

gero bene moratam et liberam civitatem, in ea conquiescam. O frustra, inquit, suscepti mei labores! O spes fallaces! O cogitationes inanes meæ! ego, cum tribunus plebis, republica oppressa, me senatui dedissem, quem extinctum acceperam: equitibus Romanis, quorum vires erant debiles: bonis viris, qui omnem auctoritatem Clodianis armis abjecerant: mihi unquam bonorum præsidium defuturum putarem? Ego, cum te (mecum enim sæpissime loquitur) patriæ reddidissem, mihi non futurum in patria putarem locum? Ubi nunc senatus est, quem secuti sumus? ubi equites Romani illi, illi, inquit, tui? ubi studia municipiorum? ubi Italiæ voces? ubi denique tua, M. Tulli, quæ plurimis fuit auxilio, vox, et defensio? mihine ea soli, qui pro te toties morti me obtuli, nihil potest opitulari? Nec vero hæc, judices, ut ego nunc, flens, sed hoc eodem loquitur vultu, quo videtis. Negat enim, se, negat ingratis civibus fecisse, quæ fecit: timidis, et omnia circumspicientibus pericula, non negat. Plebem, et infimam multitudinem, quæ, P. Clodio, duce, fortunis vestris imminebat, eam, quo tutior esset vita nostra, suam se fecisse commemorat; ut non modo virtute flecteret, sed etiam tribus suis patrimoniis deliniret: nec timet, ne, cum plebem muneribus placarit, vos non conciliarit meritis in rempublicam singularibus. Senatus erga se benevolentiam temporibus his ipsis sæpe esse perspectam; vestras vero, et vestrorum ordinum occurrationes, studia, sermones quemcumque cursum fortuna dederit, secum se ablaturum esse dicit.

dicat. M
modo del
puli vero
rit, se co
si hæc ar
suspicion
hæc, quæ
viros non
rum, qua
præclariss
bilibus vir
beatos es
civibus.
cives suo
niis virtu
amplissim
unam, qu
ria consol
essemus r
cujus gra
tur adsc
lus Rom
nulla unq
tempore
meæ invi
inimum
nibus ha
Ommitto
dies: ce
dii, et, u
puli Rom
illo, sed
ubi corp

dicit. Meminit etiam, sibi vocem præconis
 modo defuisse, quam minime desiderarit : po-
 puli vero cunctis suffragiis ; quod unum cupie-
 rit, se consulem declaratum. Nunc denique,
 si hæc arma contra se sint futura, sibi facinoris
 suspicionem, non facti crimen obitare. Addit
 hæc, quæ certe vera sunt, fortes et sapientes
 viros non tam præmia sequi solere recte facto-
 rum, quam ipsa recte facta : se nihil in vita nisi
 præclarissime fecisse ; si quidem nihil sit præsta-
 bilius viro, quam periculis patriam liberare :
 beatos esse, quibus ea res honori fuerit a suis
 civibus. Nec tamen eos miseros, qui beneficio
 cives suos vicerint : sed tamen ex omnibus præ-
 miis virtutis, si esset habenda ratio præmiorum,
 amplissimum esse præmium gloriam : esse hanc
 unam, quæ brevitatem vitæ posteritatis memo-
 ria consolaretur : quæ efficeret, ut absentes ad-
 essemus mortui viveremus : hanc denique esse,
 cujus gradibus etiam homines in cælum videan-
 tur adscendere. De me, inquit, semper popu-
 lus Romanus, semper omnes gentes loquentur,
 nulla unquam obmutescet vetustas. Quin hoc
 tempore ipso, cum omnes a meis inimicis faces
 meæ invidiæ subjiciantur ; tamen omni in ho-
 minum cœtu, gratiis agendis, et gratulatio-
 nibus habendis, et omni sermone celebramur.
 Omitto Etruriæ festos et actos, et institutos
 dies : centesima lux est hæc ab interitu P. Clo-
 dii, et, ut opinor, altera : qua fines imperii po-
 puli Romani sunt, ea non solum fama jam de
 illo, sed etiam lætitia peragravit. Quamobrem,
 ubi corpus hoc sit, non, inquit, laboro, quoniam
 omnibus

omnibus in terris et jam versatur, et semper habitabit nominis mei gloria. Hæc tu mecum sæpe, his in absentibus: sed iisdem audientibus, hæc ego tecum, Milo. Te quidem quod isto animo es, fatis laudare non possum: sed, quod est ista magis divina virtus, eo majore a te dolore divellor. Nec vero, si mihi eriperis, reliqua est illa saltem ad consolandum querela, ut his irasci possim, a quibus tantum vulnus accipero. Non enim inimici mei te mihi eripient, sed amicissimi: non male aliquando de me meriti, sed semper optime. Nullum unquam, iudices, mihi, tantum dolorem inuretis, (etsi quis potest esse tantus? Sed ne hunc quidem ipsum, ut obliviscar, quanti me semper feceritis. Quæ si vos cepit oblivio, aut si in me aliquid offenditis: cur non id meo capite potius luitur, quam Milonis? Præclare enim vixero, si, quid mihi acciderit prius, quam hoc tantum mali videro. Nunc me una consolatio sustentat, quod tibi, ô T. Anni, nullum a me amoris, nullum studii, nullum pietatis officium defuit. Ego inimicitias potentium pro te appetivi: ego meum sæpe corpus et vitam objeci armis inimicorum tuorum: ego me plurimis pro te supplicem abjeci: bona, fortunas meas, ac liberorum meorum, in communionem tuorum temporum contuli: hoc denique ipso die, si qua vis est parata, si qua diminutio capitis futura, deposco. Quid jam restat? quid habeo, quod dicam? quod faciam pro tuis in me meritis, nisi ut eam fortunam, quæcunque erit tua, ducam meam? Non recuso, non abnuo: vosque obsecro, iudices, ut vestra

vestra bene
hujus salu
calura ess
tur Milo.
exilium il
mortem
hic ea me
ces? quo
lovis retin
locus in t
quam hic
fortissimi
guinem e
appello p
vobis non
tis, et hu
virtus ex
projicietu
care tu me
ego te in
ro? Quid
rentem al
qui nunc
rum? me
eisdem, p
qua causa
a quibus
Clodii mo
me. Quoc
quod in m
illa indicia
protuli, ex
dulant e

vestra beneficia, quæ in me contulistis, aut in
hujus salute augeatis, aut in ejusdem exitio oc-
calura esse videatis. His lacrymis non move-
tur Milo. Est quodam incredibili robore animi:
exilium ibi esse putat, ubi virtuti non sit locus:
mortem naturæ finem esse, non pœnam. Sit
hic ea mente, qua natus est. Quid vos, judi-
ces? quo tandem animo eritis? Memoriam Mi-
lonis retinebitis: ipsum ejicietis? et erit dignior
locus in terris ullus, qui hanc virtutem excipiat,
quam hic, qui procreavit? Vos, vos appello,
fortissimi viri, qui multum pro republica san-
guinem effudistis: vos in viri et in civis invicti
appello periculo, centuriones, vosque milites:
vobis non modo inspectantibus, sed etiam arma-
tis, et huic judicio præsidentibus, hæc tanta
virtus ex hac urbe expelletur? exterminabitur?
projicietur? O me miserum! ô infelicem! revo-
care tu me in patriam, Milo, potuisti per hos:
ego te in patria per eisdem retinere non pote-
ro? Quid respondebo liberis meis, qui te pa-
rentem alterum putant? Quid tibi, Q. frater
qui nunc abes, consorti mecum temporum illo-
rum? me non potuisse Milonis salutem tueri per
eisdem, per quos nostram ille servasset? At in
qua causa non potuisse? quæ est grata gentibus
a quibus non potuisse? ab iis, qui maxime P.
Clodii morte acquirerunt. Quo deprecante?
me. Quodnam ego concepi tantum scelus? aut
quod in me tantum facinus admisi, judices, cum
illa indicia communis exitii indagavi, patefeci,
protuli, extinxi? Omnes in me, meoque re-
dundant ex fonte illo dolores. Quid me redu-

cem esse voluistis? an ut, inspectante me, expellerentur, per quos essem restitutus? Nollite, obsecro vos, pati, mihi acerbiorem reditum esse, quam fuerit ille ipse discessus. Nam qui possum putare me restitutum esse, si distrahor ab iis, per quos restitutus sum? Utinam Dii immortales fecissent (pace tua, patria, dixerim: metuo enim, ne scelerate dicam in te, quod pro Milone dicam pie) utinam P. Clodius non modo viveret, sed etiam prætor, consul, dictator esset potius, quam hoc spectaculum viderem. O Dii immortales! fortem, et a vobis, iudices, conferendum virum! Minime, minime, inquit. Immo vero pœnas ille debitas luerit: nos subeamus, si ita necesse est, non debitas. Hicne vir patriæ natus, usquam, nisi in patria, morietur? aut, si forte, pro patria? Hujus vos animi monumenta retinebitis: corporis in Italia nullum sepulchrum esse patiemini? hunc sua quisquam sententia ex hac urbe expellet, quem omnes urbes expulsam a vobis ad se vocabunt? O terram illam beatam, quæ hunc virum exceperit: hanc ingratam, si ejecerit: miseram, si amiserit: Sed finis sit. Neque enim præ lacrymis jam loqui possum: et hic se lacrymis defendi vetat. Vos oro, obtestorque, iudices, ut in sententiis ferendis, quod sentietis, id audeatis. Vestram virtutem, justitiam, fidem, mihi credite, is maxime probabit, qui in iudiciis legendis optimum, et sapientissimum, et fortissimum quemque legit.

C A T O

C

D

Ad

I. O

Ecqu

Licet e
tice, quIlle r
quanqu

Sollici

Novi en

tem: t

portasse

ligo: et

meipsum

consolat

renda.

tute alio

quod mi

C A T O M A J O R,

S E U

DE SENECTUTE

DIALOGUS.

AD TITUM POMPONIUM ATTICUM.

I. **O** *Tite, si quid ego adjuro, curamve levasso,
Quæ nunc te coquit, et versat in pectore
fixa.*

Ecquid erit pretii?

Licet enim versibus iisdem mihi affari te, Attice, quibus affatur Flamininum.

Ille vir, haud magna cum re, sed plenus fidei.
quanquam certo scio, non, ut Flamininum,

Sollicitari te, Tite, sic noctesque diesque.

Novi enim moderationem animi tui, et æquitatem: teque non cognomen solum Athenis deportasse, sed humanitatem et prudentiam intelligo: et tamen suspicor, iisdem rebus te, quibus meipsum interdum gravius commoveri: quarum consolatio et major est, et in aliud tempus differenda. Nunc autem mihi visum est de senectute aliquid ad te scribere. Hoc enim onere, quod mihi tecum commune est, aut jam urgentis,

tis, aut certe adventantis senectutis, et te, et meipsum levare volo. Eui te quidem id modice ac sapienter, (sicut omnia) et ferre, et laturum esse certo scio. Sed mihi, cum de senectute aliquid vellem scribere, tu occurrebas dignus eo munere, quo uterque nostrum communiter uteretur. Mihi quidem ita jucunda hujus libri confectio fuit, ut non modo omnes absterferit senectutis molestiis, sed effecerit mollem etiam et jucundam senectutem. Nunquam igitur satis laudari digne poterit philosophia, cui qui pareat, omne tempus ætatis sine molestia possit degere. Sed de cæteris et diximus multa, et sæpe dicemus. Hunc librum de senectute ad te misimus. Omnem autem sermonem tribuimus, non Tithono, ut Aristo Chius, ne parum esset auctoritatis in fabula: sed M. Catoni seni, quo majorem auctoritatem haberet oratio. Apud quem, Lælius et Scipionem facimus admirantes, quod is tam facile senectutem ferat, iisque eum respondentem. Qui si eruditius videbitur disputare, quam consuevit ipse in suis libris, attribuito Græcis literis, quarum constat eum peritiosum fuisse in senectute. Sed quid opus est plura? jam enim ipsius Catonis sermo explicabit nostram omnem de senectute sententiam.

II. SCIPIO. Sæpenumero admirari soleo cum hoc C. Lælio, tum cæterarum rerum tuam excellentem, M. Cato, perfectamque sapientiam, tum vel maxime, quod nunquam senectutem tibi gravem esse senserim: quæ plerisque senibus sic odiosa est, ut onus se Ætna gravius dicant sustinere. CATO. Rem haud sane difficilem,

Scipio

Scipio
nim
vendun
omnia
lum vic
in gene
piscant
pti: ta
versitas
tassent,
qui eni
ritæ ac
gravis
num ag
nim æt
consola
tem.
soletis,
nostroq
quod na
sequim
est, cu
sint, ext
esse neg
quid ex
terraqu
vietum
sapienti
bellare
LIUS. A
pro Sci
ramus
multo a

Scipio et Læli, admirari videmini. Quibus enim nihil opus est in ipsis ad bene beateque vivendum, iis omnis gravis est ætas: qui autem omnia bona a se ipsi petunt, iis nihil potest malum videri, quod naturæ necessitas afferat. Quo in genere in primis est senectus: quam ut adipiscantur omnes optant, eandem accusant adepti: tanta est inconstantia stultitiæ, atque perversitas. Obrepere aiunt eam citius quam putassent. Primum, quis coëgit eos falsum putare? qui enim citius adolescentiæ senectus, quam pueritiæ adolescentiæ obrepat? Deinde, qui minus gravis esset iis senectus, si octingentesimum annum agerent, quam octogesimum? præterita enim ætas, quamvis longa, cum effluxisset, nulla consolatione permulcere posset stultam senectutem. Quocirca si sapientiam meam admirari soltis, (quæ utinam digna esset opinione vestra, nostroque cognomine?) in hoc sumus sapientes, quod naturam optimam ducem, tanquam Deum, sequimur, eique paremus: a qua non verisimile est, cum cæteræ partes ætatis bene descriptæ sint, extremum actum, tanquam ab inertî poëta, esse neglectum. Sed tamen necesse fuit esse aliquid extremum, et, tanquam in arborum baccis terræque frugibus, maturitate tempestiva, quasi vietum et caducum: quod ferendum est moliter sapienti. Quid enim est aliud, gigantum modo bellare cum Diis, nisi naturæ repugnare? LÆLIUS. Atqui, Cato, gratissimum nobis, ut etiam pro Scipione pollicear, feceris, si quoniam speramus (volumus quidem certe) senes fieri, ante multo a te didicerimus, quibus facillime ratio-

nibus ingravescentem ætatem ferre possimus. CATO. Faciam vero, Læli; præsertim si utriusque vestrum gratum, ut dicis, futurum est. SCIPIO. Volumus sane, nisi molestum est, Cato, tanquam aliquam viam longam confeceris, quam nobis quoque ingrediendum sit, isthuc, quo pervenisti, videre, quale sit.

III. CATO. Faciam, ut potero, Læli. Sæpe enim interfui querelis meorum æqualium, (patres autem cum paribus, veteri proverbio, facillime congregantur) quæ C. Salinator, quæ Sp. Albinus, homines consulares, nostri fere æquales, deplorare solebant: tum quod voluptatibus carerent, sine quibus vitam nullam putarent: tum quod spernerentur ab iis, a quibus essent coli soliti. Qui mihi non id videbantur accusare, quod esset accusandum. Nam si id culpa senectutis accideret, eadem mihi usu evenirent, reliquisque omnibus, majoribus natu; quorum ego multorum cognovi senectutem sine querela, qui se et libidinum vinculis laxatos esse non moleste ferrent, nec a suis despicerentur. Sed omnium istiusmodi querelarum in moribus est culpa, non in ætate. Moderati enim, et nec difficiles, nec inhumani senes, tolerabilem agunt senectutem. Importunitas autem et inhumanitas, omni ætati molesta est. LÆLIUS. Est, ut dicis Cato. Sed fortasse dixerit quispiam, tibi propter opes et copias, et dignitatem tuam, tolerabiliorem senectutem videri: id autem non posse multis contingere. CATO. Est istuc quidem Læli, aliquid; sed nequaquam in isto sunt omnia: ut Themistocles fertur Seriphio cuidam

in iurg
sua, se
nec he
bilis: n
fuiſſes.
dici.
ſenectut
enti et
ſima on
tis, art
omni æ
mirifico
quam d
ætatis,
tiam q
rumque
eſt.

IV.

recepit
lem.
gravita
quam e
natu, ſ
enim po
tus ſum
ſcentulu
toque a
ædilis,
quem
et Ceth
ſuaſor l
Hic et
grandis

in iurgio respondisse, cum ille dixisset, non eum sua, sed patriæ gloria splendorem assecutum : nec hercule, inquit, si ego Seriphius essem, nobilis : nec tu si Atheniensis esses, clarus unquam fuisses. Quod eodem modo de senectute potest dici. Neque enim in summa inopia levis esse senectus potest, ne sapienti quidem : nec insipienti etiam in summa copia non gravis. Aptissima omnino sunt, Scipio et Læli, arma senectutis, artes, exercitationesque virtutum, quæ in omni ætate, cultæ, cum diu multumque vixeris, mirificos efferunt fructus, non solum quia nunquam deserunt, ne in extremo quidem tempore ætatis, (quanquam id maximum est) verum etiam quia conscientia bene actæ vitæ, multorumque benefactorum recordatio, jucundissima est.

IV. Ego Q. Maximum, eum, qui Tarentum recepit, adolescens ita dilexi senem, ut æqualem. Erat enim in illo viro comitate condita gravitas : nec senectus mores mutaverat. Quanquam eum colere cœpi non admodum grandem natu, sed tamen jam ætate provectum. Anno enim post, consul primum fuerat, quam ego natus sum : cumque eo quartum consule adolescentulus miles profectus sum ad Capuam, quintoque anno post ad Tarentum quæstor : deinde ædilis, quadriennio post factus sum prætor : quem magistratum gessi consulibus Tuditano, et Cethego, cum quidem ille admodum senex, suavor legis Cincinæ de donis et muneribus fuit. Hic et bella gerebat, ut adolescens, cum plane grandis esset : et Hannibalem juveniliter exul-

tantem

tantem patientia sua mollebat; de quo præclare familiaris noster Ennius:

Unus qui nobis cuctando restituit rem.

Non ponebat enim rumores ante salutem,

Ergo postque magisque viri nunc gloria claret.

Tarentum vero qua vigilantia, quo consilio recepit? cum quidem, me audiente, Salinatori, qui, amisso oppido, fugerat in arcem, glorianti atque ita dicenti: Mea opera, Q. Fabii, Tarentum recipisti: *Certe*, inquit, *ridens: nam nisi tu amisisses, nunquam recipissem.* Nec vero in armis præstantior, quam in toga: qui consul iterum, Sp. Carvilio collega quiescente, C. Flaminius tribuno plebis, quoad potuit, restitit, agrum Picentem et Gallicum viritim contra senatus auctoritatem dividenti: augurque cum esset dicere ausus est, optimis auspiciis ea geri, quæ pro reipublicæ salute gererentur: quæ contra rempublicam ferrentur, contra auspicia ferri. Multa in eo viro præclara cognovi: sed nihil est admirabilius, quam quomodo ille mortem M. filii tulit, clari viri et consularis. Est in manibus laudatio: quam cum legimus, quem philosophum non contemnimus? Nec vero ille in luce modo, atque in oculis civium magnus: sed intus, domique præstantior. Qui sermo? quæ præcepta? quanta notitia antiquitatis: quæ scientia juris augurii? multæ etiam, ut in homine Romano, literæ. Omnia memoria tenebat non domestica solum, sed etiam externa bella: cujus sermone ita tum cupide fruebar, quasi jam divinarem, id, quod evenit, illo extincto, fore unde discerem neminem.

V. QUORSUM

V. Q

mo? qu
seram fu
mnes po
urbium e
pugnās,
dentur.
ter actæ
lem accē
anno ser
qui eum
quarto e
vixitque
Leontin
vit anno
opere ce
cur tam
quit, qu
sponsum
vitia infi
conferun
mentione

Sicut

Vicit

Equi for
quem qu
enim un
fules, T
ille aut
libus mo
annos na
bonis lat
(tot eni

V. QUORSUM igitur hæc tam multa de Maximo? quia profecto videtis, nefas esse dictu, miseram fuisse talem senectutem. Nec tamen omnes possunt esse Scipiones, aut maximi, aut urbium expugnationes, ut pedestres, navalesque pugnæ, ut bella a se gesta, ut triumphos recorderentur. Est etiam quiete, et pure, et eleganter actæ ætatis placida ac lenis senectus, qualem accepimus Platonis, qui uno et octogesimo anno scribens mortuus est. Qualem Isocratis, qui cum librum, qui Panathenæicus inscribitur, quarto et nonagesimo anno scripsisse dicitur, vixitque quinquennium postea: cujus magister Leontinus Gorgias, centum et septem complevit annos: neque unquam in suo studio atque opere cessavit. Qui, cum ex eo quæreretur, cur tamdiu vellet esse in vita: *Nil habeo, inquit, quod accusem senectutem.* Præclarum responsum, et docto homine dignum. Sua enim vitia insipientes, et suam culpam in senectutem conferunt: quod non faciebat is, cujus modo mentionem feci, Ennius,

Sicut fortis equus, spatio qui sæpe supremo

Vicit Olympia, nunc senio confectus quiescit.

Equi fortis et victoris senectuti comparat suam: quem quidem probe meminisse potestis. Anno enim undevicesimo post ejus mortem, hi consules, T. Flaminius, et M'. Acilius facti sunt: ille autem Cæpione, et Philippo iterum consulibus mortuus est: cum ego quidem v. et lx. annos natos, legem Voconiam voce magna, et bonis lateribus suasissem. Annos lxx. natus (tot enim vixit Ennius) ita ferebat duo, quæ
maxima

maxima putantur onera, paupertatem et senectutem, ut eis pæne delectare videretur. Et enim, cum contemplor animo, reperio quatuor causas, cur senectus misera videatur: unam, quod avocet a rebus gerendis: alteram quod corpus faciat infirmius: tertiam, quod privet omnibus fere voluptatibus: quartam quod haud procul absit a morte. Earum, si placet, causarum quanta, quamque sit iusta unaquæque, videamus.

VI. A rebus gerendis senectus abstrahit? Quibus? an iis, quæ juventute geruntur et viribus? Nullæne igitur res sunt seniles, quæ vel infirmis corporibus, animo tamen administrantur? Nihil ergo agebat Q. Maximus? nihil L. Paulus, pater tuus, Scipio, focer optimi viri filii mei? cæteri senes, Fabricii, Curii, Cornucanii, cum rempublicam consilio et auctoritate defendebant, nihil agebant? Ad Ap. Claudii senectutem accedebat etiam, ut cæcus esset: tamen is, cum sententia senatus inclinaret ad pacem, et fœdus faciendum cum Pyrrho, non dubitavit dicere illa, quæ versibus perfectus est Ennius:

Quo vobis mentes, rectæ quæ stare solebant

Antehac, dementes sese flexere via?

cæteraque gravissime: notum enim vobis carmen est: et tamen ipsius Appii extat oratio. Atque hanc ille egit septem et decem annos post alterum consulatum, cum inter duos consulatus anni decem interfluxissent, censorque ante consulatum superiorem fuisset. Ex quo intelligitur, Pyrrhi bello grandem sane fuisse; et tamen

fic

D
sic a patri
qui in re
similesque
vigando a
dant, alii
hauriant
puppe qu
At vero
viribus a
rum res n
tate, sent
sed etiam
vobis, qu
consul ve
cessare n
senatui,
modo: C
lum mul
ante defin
vero. Q
tibi, Scip
quare! c
est annus
omnes an
forem mo
sulatum
esset. N
vixisset,
nim excu
aut comm
tione sen
summum
Senatum.

sic a patribus accepimus. Nihil igitur afferunt,
 qui in re gerenda versari senectutem negant,
 similesque sunt, ut, si qui gubernatorem in na-
 vigando agere nihil dicant, cum alii malos scan-
 dant, alii per foros cursent, alii sentinam ex-
 hauriant: ille autem clavum tenens sedeat in
 puppe quietus. Non faciat ea, quæ juvenes.
 At vero multo majora et meliora facit. Non
 viribus aut velocitatibus, aut celeritate corpo-
 rum res magnæ geruntur: sed consilio auctori-
 tate, sententia, quibus non modo non orbari,
 sed etiam augeri senectus solet. Nisi forte ego
 vobis, qui et miles, et tribunus, et legatus, et
 consul versatus sum in vario genere bellorum,
 cessare nunc videor, cum bella non gero. At,
 senatui, quæ sunt gerenda, præscribo, et quo-
 modo: Carthagini mali jam diu cogitanti, bel-
 lum multo ante denuntio: de qua vereri non
 ante desinam, quam illam excisam esse cogno-
 vero. Quam palmam utinam Dii immortales
 tibi, Scipio, reservent, ut avi reliquias perfe-
 quare! cujus a morte hic tertius et tricesimus
 est annus: sed memoriam illius viri excipient
 omnes anni consequentes. Anno ante me cen-
 sorem mortuus est, novem annis post meum con-
 sulatum cum consul iterum, me consule creatus,
 esset. Num igitur, si ad centesimum annum
 vixisset, senectutis eum suæ pœniteret? nec e-
 nim excursione, nec saltu, nec eminus hastis,
 aut comminus gladiis uteretur: sed consilio, ra-
 tione sententia. Quæ nisi essent in senibus, non
 summum consilium majores nostri appellassent
Senatum. Apud Lacedæmonios quidem ii, qui
 amplissimum

amplissimum magistratum gerunt, ut sunt, sic etiam nominantur senes. Quod si legere, aut audire voletis externa, maximas respublicas ab adolescentibus labefactas, a senibus sustentatas et restitutas reperietis.

Cedo, qui vestram rempublicam tantam amisistis tam cito?

Sic enim percontantur, ut est in Nævii poetæ ludo, respondentur et alia, et hæc in primis:

Proveniebant oratores novi, stulti, adolescentuli. Temeritas est videlicet florentis ætatis; prudentia, senescentis.

VII. *Ar memoria minuitur.* Credo, nisi eam exerceas, aut si sis natura tardior. Themistocles omnium civium nomina perceperat: num igitur censes eum cum ætate procelisset, qui Aristides esset, Lyfimachum salutare solitum? Equidem non modo eos novi, qui sunt; sed eorum patres etiam, et avos. Nec sepulchra legens vereor, (quod aiunt) ne memoriam perdam: his enim ipsis legendis redeo in memoriam mortuorum. Nec vero quemquam senum audiivi oblitum, quo loco thesaurum obruisset, Omnia, quæ curant, meminerunt: vadimonia constituta: qui sibi, quibus ipsi debeant. Quid jurisconsulti? quid pontifices? quid augures? quid philosophi senes? quam multa meminerunt? manent ingenia senibus, modo permaneat studium et industria: nec ea solum in claris et honoratis viris, sed in vita etiam privata et quieta. Sophocles ad summam senectutem tragædias fecit: quod propter studium, quum rem familiarem negligere videretur, a filiis in iudicium

dicium vocatus est: ut, quemadmodum nostro more male rem gerentibus patribus bonis interdici solet; sic illum, quasi desipientem, a re familiari removerent iudices. Tum senex dicitur eam fabulam, quam in manibus habebat, et proxime scripserat, Oedipum Coloneum recitasse iudicibus, quævisseque, num illud carmen desipientis videretur. Quo recitato; sententiis iudicum est liberatus. Num igitur hunc, num Homerum, num Hesiodum, num Simonidem, num Stesichorum, num quos ante dixi, Isocratem, Gorgiam, num philosophorum principes, Pythagoram, Democritum, num Platonem, num Xenocratem, num postea Zenonem, Cleanthem, aut eum, quem vos etiam Romæ vidistis, Diogenem Stoicum, coëgit in suis studiis obmutescere senectus? an in omnibus iis studiorum agitatio vitæ æqualis fuit? Age, ut ista divina studia omittamus, possum nominare ex agro Sabino rusticos Romanos vicinos et familiares meos, quibus absentibus, nunquam fere illa in agro maiora opera fiunt, non ferendis, non percipiendis, non condendis fructibus. Quanquam in illis minus hoc mirum. Nemo enim est tam senex, qui se annum non putet posse vivere. Sed iidem elaborant in eis, quæ sciunt nihil omnino ad se pertinere.

Serit arbores, quæ alteri seculo profint,
ut ait Statius noster in Synephebis. Nec vero dubitet agricola, quamvis senex, quærenti, cui serarat, respondere: Diis immortalibus, qui me non accipere modo hæc a maioribus voluerunt, sed etiam posteris prodere.

A a

VIII.

VIII. MELIUS Cæcilius de fene alteri seculo prospiciente, quam illud, idem :

*Ædepol senectus, si nihil quidquam aliud vitii
Apportes tecum, cum advenis ; unum id sat est,
Quod diu vivendo, multa, quæ non vult, videt.*

Et multa fortasse, quæ vult : atque in ea quidem, quæ non vult, sæpe etiam adolescentia incurrit. Illud vero idem Cæcilius vitiosius :

*Tum equidem in senecta hoc deputo miserrimum,
Sentire ea ætate esse se odiosum alteri.*

Jucundum potius, quam odiosum. Ut enim adolescentibus, bona indole præditis, sapientes senes delectantur leviorque fit eorum senectus, qui a juventute coluntur et diliguntur : sic adolescentēs senum præceptis gaudent, quibus ad virtutum studia ducuntur. Nec minus intelligo me vobis, quam vos mihi esse jucundos. Sed videtis, ut senectus non modo languida atque iners non sit, verum etiam sit operosa et semper agens aliquid, et moliens ; tale scilicet, quale cujusque studium in superiore vita fuit. Quid, quod etiam addiscunt aliquid ? ut Solonem versibus gloriantem videmus, qui se quotidie aliquid addiscentem, senem fieri dicit : ut ego feci, qui Græcas literas senex didici. Quas quidem sic avide arripui, quasi diuturnam sitim explere cupiens, ut ea ipsa mihi nota essent, quibus me nunc exemplis uti videtis. Quod cum fecisse Socratem in fidibus audirem, vellem et quidem et illud : (discebant enim fidibus antiqui) sed in literis certe elaboravi.

IX. Næ nunc quidem vires desidero adolescentis, (is enim erat locus alter de vitii senectutis)

Etutis) r
lephant
et quidd
nim vox
Crotoni
tasque f
spexisse
dixisse,
ro tam i
nim ex t
bus et la
hil mult
do P. C
bantur :
est prove
guescat
ingenii
Omnino
tiam nesc
dem adh
men est
sus ; fac
ferti sen
exsequi
pere, et
tute, sti
quidem
centulos
nus instr
præclari
avi tui d
mitatu n
Nec ulli

Etutis) non plus, quam adolescens tauri, aut elephanti desiderabam. Quod est, eo decet uti : et quidquid agas, agere pro viribus. Quæ enim vox potest esse contemptior, quam Milonis Crotoniatæ ? qui, cum jam senex esset, athletasque se in curriculo exercentes videret, adspexisse lacertos suos dicitur, illachrymansque dixisse, *At hi quidem jam mortui sunt*. Non vero tam isti, quam tu ipse, nugator. Neque enim ex te unquam es nobilitatus, sed ex lateribus et lacertis tuis. Nihil Sex. Ælius tale, nihil multis annis ante T. Coruncanius: nihil modo P. Crassus; a quibus jura civibus præscribebantur : quorum usque ad extremum spiritum est provecta prudentia. Orator, metuo, ne languescat senectute. Est enim munus ejus non ingenii solum, sed laterum etiam, et virium. Omnino canorum illud in voce splendescit etiam nescio quo pacto in senectute ; quod equidem adhuc non amisi : et videtis annos : sed tamen est decorus sermo senis, quietus et remissus ; facitque persæpe ipsa sibi audientiam diserti senis compta et mitis oratio. Quod si ipse exsequi nequeas, possis tamen Scipioni præcipere, et Lælio. Quid enim est jucundius senectute, stipata studiis juventutis ? An ne eas quidem vires senectuti relinquemus, ut adolescentulos doceat, instituat, ad omni officii munus instruat ? quo quidem opere quid potest esse præclarius ? Mihi vero Cn. et P. Scipiones, et avi tui duo, L. Æmilius, et P. Africanus, comitatu nobilium juvenum fortunati videbantur. Nec ulli bonarum artium magistri non beati putandi,

tandi, quamvis consenuerint vires, atque defecerint. Etsi ista ipsa defectio virium, adolescentiæ vitiis efficitur sæpius, quam senectutis. Libidinosa etenim, et intemperans adolescentia effectum corpus tradit senectuti. Cyrus quidem apud Xenophontem eo sermone, quem moriens habuit, cum admodum senex esset, negat se unquam sensisse, senectutem suam imbecillio rem factam, quam adolescentia fuisset. Ego L. Metellum memini puer, (qui cum quadriennio post alterum consulatum pontifex maximus factus esset, viginti et duos annos ei sacerdotio præfuit) ita bonis esse viribus extremo tempore ætatis, ut adolescentiam non requireret. Nihil necesse est mihi de me ipso dicere: quanquam est id quidem senile, ætatiq; nostræ conceditur.

X. VIDETISNE, ut apud Homerum sæpissime Nestor de virtutibus suis prædicet? Tertiam enim jam ætatem hominum vivebat: nec erat ei verendum, ne vera de se prædicans, nimis videretur aut insolens, aut loquax. Etenim (ut ait Homerus) ex ejus lingua melle dulcior fluebat oratio; quam ad suavitatem nullis egebat corporis viribus: et tamen dux ille Græciæ nusquam optat, ut Ajacis similes habeat decem, at ut Nestoris; quod si acciderit, non dubitat, quin brevi Troja sit peritura. Sed redeo ad me. Quartum annum ago et octogesimum: equidem posse vellem idem gloriari, quod Cyrus: sed tamen hoc quoque dicere, non me quidem iis esse viribus, quibus aut miles bello Punico, aut quæstor eodem bello, aut consul in Hispania fuërim, aut

aut quadriennio post, cum tribunus militaris depugnavi apud Thermopylas, M'. Acilio Glabrone consule : sed tamen (ut vos videtis) non plane me enervavit, nec afflixit senectus : non curia vires meas desiderat, non rostra, non amici, non clientes, non hospites. Nec enim unquam sum assensus veteri illi ludatoque proverbio, quod monet, mature fieri senem, si diu velis esse senex. Ego vero me minus diu senem esse mallem, quam esse senem ante, quam essem. Itaque nemo adhuc convenire me voluit, cui faerim occupatus. At minus habeo virium, quam vestrum utervis. Ne vos quidem T. Pontii Centurionis vires habetis : num idcirco est ille præstantior ? moderatio modo virium adsit, et tantum, quantum potest quisque, nitatur : næ ille non magno desiderio tenebitur virium. Olympiæ per stadium ingressus esse Milo dicitur, cum humeris sustineret bovem vivum. Utrum igitur has corporis, an Pythagoræ tibi malis vires ingenii dari ? Denique isto bono utare, dum adsit : cum absit, ne requiras. Nisi forte adolescentes pueritiam, paulum ætate progressi adolescentiam debeant requirere. Cursus est certus ætatis, et una via naturæ, eaque simplex : suæque cuique parti ætatis, tempestivitas est data : ut et infirmitas puerorum, et ferocitas juvenum, et gravitas iam constantis ætatis, et senectutis maturitas naturale quiddam habeat, quod suo tempore percipi debeat. Arbitror te audire, Scipio, hospes tuus avitus Massinissa quæ faciat hodie, nonaginta annos natus : cum ingressus iter pedibus sit, in

equum omnino non adscendere; cum equo, et equo non descendere: nullo imbre, nullo frigore adduci, ut capite operto sit: summam in eo esse corporis siccitatem: itaque exsequi omnia regis officia et munera. Potest igitur exercitatio, et temperantia etiam in senectute conservare aliquid pristini roboris.

XI. Non sunt in senectute vires? Ne postulatur quidem vires a senectute. Ergo et legibus et institutis vacat ætas nostra muneribus iis, quæ non possunt sine viribus sustineri. Itaque non modo, quod non possumus, sed ne quantum possumus quidem, cogimur. At ita multi sunt imbecilli senes, ut nullum officii, aut omnino vitæ munus exsequi possint. At id quidem non proprium senectutis est vitium, sed commune valetudinis. Quam fuit imbecillius P. Africani filius is, qui te adoptavit? quam tenui aut nulla potius valetudine? quod ni ita fuisset alterum ille exstitisset lumen civitatis. Ad paternam enim magnitudinem animi doctrina uberior accesserat. Quid mirum igitur in senibus, si infirmi sunt aliquando, cum ne id quidem adolescentes effugere possint? Resistendum, Læli et Scipio, senectuti est, ejusque vitia diligentia compensanda sunt. Pugnandum, tanquam contra morbum, sic contra senectutem. Habenda ratio valetudinis: utendum exercitationibus modicis: tantum cibi et potionis adhibendum ut reficiantur vires, non opprimantur. Nec vero corpori soli subveniendum est, sed menti atque animo multo magis. Nam hæc quoque, nisi tanquam lumini oleum instil-

les,

les, ex
dem de
animi a
ait Cæ
credulo
non sen
senectut
adolesc
um ado
senilis
senum
bustos
tas elie
cus. In
habebat
Teneba
perium
liberi, d
domo p
ctus hor
retinet,
extrem
nim ado
nem, in
quod q
animo
liber est
menta
defendi
jus aug
tum eti
que mo
que die

les, extinguuntur senectute. Et corpora quidem defatigatione et exercitatione ingravescent: animi autem exercitando levantur. Nam quos ait Cæcilius, *comicos stultos senes*: hos significat credulos, obliviosos, dissolutos: quæ vitia sunt non senectutis, sed enertis, ignavæ, somniculosæ senectutis. Ut petulantia, ut libido, magis est adolescentium, quam senum: nec tamen omnium adolescentium, sed non proborum: sic ista senilis stultitia, (quæ deliratio appellari solet) senum levium est, non omnium. Quatuor robustos filios, quinque filias, tantam domum, tantas clientelas Appias regebat et senex, et cæcus. Intentum enim animum, tanquam arcum, habebat, nec languescens succumbebat senectuti. Tenebat non modo auctoritatem, sed etiâ imperium in suos: metuebant servi, verebantur liberi, carum omnes habebant: vigeat in illa domo patrius mos et disciplina. Ita enim senectus honesta est, si se ipsa defendit, si jus suum retinet, si nemini emancipata est, si usque ad extremum spiritum dominatur in suos. Ut enim adolescentem, in quo senile aliquid; sic senem, in quo est adolescentis aliquid, probo: quod qui sequitur, corpore senex esse poterit, animo nunquam erit. Septimus mihi Originum liber est in manibus: omnia antiquitatis monumenta colligo: causarum illustrium, quasunque defendi, nunc quam maxime conficio orationes: jus augurum, pontificum, civile tracto: multum etiâ Græcis literis utor: Pythagoreorumque more exercendæ memoriæ gratia, quid quoque die dixerim, audierim, egerim, commemoro vesperi.

vesperi. Hæ sunt exercitationes ingenii, hæc curricula mentis : in his defudans atque elaborans, corporis vires non magnopere desidero. Adsum amicis : venio in senatum frequens, ultroque affero res multum in diu cogitatas ; easque tueor animi, non corporis viribus. Quæ si exsequi nequirem, tamen me lectulus oblectaret meus, ea ipsa cogitantem, quæ jam agere non possem : sed ut possim, facit acta vita. Semper enim in his studiis laboribusque viventi non intelligitur, quando obrepat senectus. Ita senfim sine sensu ætas senescit : nec subito frangitur, sed diuturnitate extinguitur.

XII. SEQUITUR tertia vituperatio senectutis, quod eam carere dicunt voluptatibus. O præclarum munus ætatis, si quidem id aufert nobis, quod est in adolescentia vitiosissimum ! Accipite enim, optimi adolescentes, veterem orationem Archytæ Tarentini, magni in primis, et præclari viri : quæ mihi tradita est, cum essem adolescens Tarenti cum Q. Maximo. Nullam capitaliorem pestem, quam corporis voluptatem, hominibus dicebat a natura datam : cujus voluptatis avidæ libidines temere et effrænate ad potiundum incitarentur. Hinc patriæ prodictiones, hinc rerumpublicarum everfiones, hinc cum hostibus clandestina colloquia nasci : nullum denique scelus, nullum malum facinus esse, ad quod suscipiendum non libido voluptatis impelleret : stupra vero, et adulteria, et omne tale flagitium, nullis aliis illecebris excitari, nisi voluptatis. Cumque homini sivi natura, sive quis Deus nihil mente præstabilius dedisset ; huic di-

vino

vino m
quam
nante
in vol
Quod
aliquen
poris,
censeb
gauden
hil cog
esset ta
volupt
que lo
Hæc o
Caudin
rius, co
Nearch
citia po
bus nat
moni i
rentum
sulibus
tis, si v
non po
tiam,
non op
ptas, r
præstri
tute co
tissimi v
e senat
sul fui
Ille eni

vino muneri ac dono nihil esse tam inimicum, quam voluptatem. Nec enim libidine dominante temperantiæ locum esse: neque omnino in voluptatis regno virtutem posse consistere. Quod quo magis intelligi posset; fingere animo aliquem jubebat, tanta incitatum voluptate corporis, quanta percipi posset maxima: nemini censebat fore dubium, quin tamdiu, dum ita gauderet, nihil agitare mente, nihil ratione, nihil cogitatione consequi posset. Quocirca nihil esset tam detestabile, tamque pestiferum, quam voluptatem: si quidem ea, cum major esset atque longior, omne animi lumen extingueret. Hæc cum se Pontio Samnite, patre ejus, a quo, Caudino prælio, Sp. Posthumius et T. Veturius consules superati sunt, locutum Archytam, Nearchus Tarentinus, hospes noster, qui in amicitia populi Romani permanerat, se a majoribus natu accepisse dicebat, cum quidem ei fermoni interfuisset Plato Atheniensis: quem Tarentum venisse, L. Camillo, Appio Clodio consulibus, reperio. Quorsum hæc? ut intelligatis, si voluptatem aspernari ratione et sapientia non possemus, magnam habendam senectutui gratiam, quæ efficeret, ut id non liberet, quod non oporteret. Impedit enim consilium voluptas, rationi inimica: ac mentis (ut ita dicam) præstringit oculos, nec habet ullum cum virtute commercium. Invitus quidem feci, ut fortissimi viri T. Flaminini fratrem L. Flaminium e senatu ejicerem, septem annis postquam consul fuisset: sed notandam putavi libininem. Ille enim cum esset consul, in Gallia exoratus

in convivio a scorto est, ut securi feriret aliquem eorum, qui in vinculis essent damnati rei capitalis. Hic Tito fratre suo censore, (qui proximus ante me fuerat) elapsus est: mihi vero et Flacco neutiquam probari potuit tam flagitiosa et tam perdita libido, quæ cum probro privato conjungeret imperii dedecus.

XIII. SÆPE audiui a majoribus natu, qui se porro pueros a senibus audisse dicebant; mirari solitum C. Fabricium, quod, cum apud regem Pyrrhum legatus esset, audisset a Thessalo Cynea, esse quendam Athenis, qui se sapientem profiteretur: eumque dicere, omnia, quæ faceremus, ad voluptatem esse referenda. Quod ex eo audientes M'. Curium et T. Coruncanium optare solitos, ut id Samnitibus, ipsique Pyrrho persuaderetur: quo facilius vinci possent, cum se voluptatibus dedissent. Vixerat M'. Curius cum P. Decio, qui, quinquennio ante eum consulem, se pro republica quarto consulatu devoverat. Norat eundem Fabricius, norat Coruncanius: qui cum ex sua vita, tum ex ejus, quem dico, P. Decii facto, judicabant esse profecto aliquid natura pulchrum atque præclarum, quod sua sponte peteretur, quodque spreta et contempta voluptate optimus quisque sequeretur. Quorsum igitur tam multa de voluptate? quia non modo vituperatio nulla, sed etiam summa laus senectutis est, quod ea voluptates nullas magnopere desiderat. Caret epulis, extructisque mensis, et frequentibus poculis? caret ergo etiam vinolentia, et cruditate, et insomniis. Sed si aliquid dandum est volup-

tati,

tati, qu
mus, (d
tatem a
pianur,
tis epul
viviis de
qui Poe
a cœna
crebro
plo priv
gloria.
revertan
dalitate
cris idæ
igitur c
quidam
fient in
viviorum
magis,
metieba
tionem
ctionem
us, qua
tionem
in eo g
videant
XIV
tionem
nec cu
restant
biscum
quæ n
et cibi

tati, quoniam ejus blanditiis non facile obfistimus, (divine enim Plato *escam malorum* voluptatem appellat, quod ea videlicet homines capiantur, ut hamo pisces) quanquam immoderatis epulis careat senectus, modicis tamen conviviiis delectari potest. C. Duillium, M. filium, qui Pœnos classe primus devicerat, redeuntem a cœna senem sæpe videbam puer; delectabatur crebro funali et tibicine, quæ sibi nullo exemplo privatus sumpserat: tantum licentiæ dabat gloria. Sed quid ego alios? ad meipsum jam revertar. Primum habui semper sodales. Sodalitates autem me quæstore constitutæ sunt, facris idæis Magnæ Matris acceptis. Epulabar igitur cum sodalibus omnino modice: sed erat quidam fervor ætatis: qua progrediente, omnia fient in dies mitiora. Neque enim ipsorum conviviorum delectationem voluptatibus corporis magis, quam cœtu amicorum et sermonibus metiebar. Bene enim majores nostri accubationem epularem amicorum, quia vitæ conjunctionem haberet, *convivium* nominarunt: melius, quam Græci, qui hoc idem tum compotationem, tum concœnationem vocant: ut, quod in eo genere minimum est, id maxime probare videantur.

XIV. Ego vero propter sermonis delectationem tempestivis quoque conviviiis delector, nec cum æqualibus solum, qui pauci admodum restant; sed cum vestra etiam ætate, atque vobiscum: habeoque senectuti magnam gratiam, quæ mihi sermonis aviditatem auxit, potionis et cibi sustulit. Quod si quem etiam ista delectant,

stant, (ne omnino bellum indixisse videar voluptati, cujus est etiam fortasse quidam naturalis modus) non intelligo, ne in istis quidem voluptatibus ipsis, carere sensu senectutem. Me vero et magisteria delectant a majoribus instituta: et is sermo, qui more majorum a summo adhibetur in poculis: et pocula, sicut in symposio Xenophontis, minuta atque rorantia, et refrigeratio æstate, et vicissim aut sol, aut ignis hibernus. Quæ quidem in Sabinis etiam persequi soleo, conviviumque vicinorum quotidie compleo: quod ad multam noctem, quam maxime possumus, vario sermone producimus. At non est voluptatum tanta quasi titillatio in senibus. Credo: sed ne desideratio quidem. Nihil autem molestum, quod non desideres. Bene Sophocles, cum ex eo quidam jam affecto ætate quæreret, utereturne rebus veneris: Dii meliora, inquit; libenter vero istinc, tanquam a domino agresti ac furioso profugi. Cupidis enim rerum talium, odiosum et molestum est fortasse carere: satiatis vero, et expletis, jucundius est carere, quam frui. Quanquam non caret is, qui non desiderat. Ergo hoc non desiderare, dico esse jucundius, quam frui. Quod si istis ipsis voluptatibus bona ætas fruitur libentius, primum parvulis fruitur rebus, ut diximus: deinde iis, quibus senectus, si non abunde potitur, non omnino caret. Ut Turpione Ambivio magis delectatur, qui in prima cavea spectat, delectatur tamen etiam qui in ultima: sic adolescentia, voluptates prope intuens, magis fortasse lætatur: sed delectatur etiam

etiam
quantu
tanquar
nis, con
mnum.
re? Si
studii a
jucundi
endi pa
liarem
noctu a
oppressi
bat eun
ante pr
tamen
nico M
quam
um: q
tus sun
noque
meam
Crassi,
loquar
cis dieb
eos om
grantes
quem r
to studi
senem?
rum, a
luptatib
studia d
bene jo

etiam senectus, procul eas spectans tantum, quantum sat est. At illa quanti sunt, animum tanquam emeritis stipendiis libidinis, ambitionis, contentionis, inimicitiarum, cupiditatum omnium, secum esse, secumque (ut dicitur) vivere? Si vero habet aliquod tanquam pabulum studii atque doctrinæ, nihil est otiosa senectute jucundius. Mori videbamus in studio dimetendi pæne cœli atque terræ C. Gallum, familiarem patris tui, Scipio. Quoties illum lux noctu aliquid describere ingressum, quoties nox oppressit, cum mane cœpisset? quam delectabat eum defectiones solis et lunæ multo nobis ante prædicere? Quid in levioribus studiis, sed tamen acutis? quam gaudebat bello suo Punico Nævius! quam Truculento Plautus! quam Pseudolo! Vidi etiam senem Livium: qui cum sex annos ante quam ego natus sum, fabulam docuisset, Cœntone Tuditanoque consulis, usque ad adolescentiam meam processit ætate. Quid de P. Licinii Crassi, et pontificii, et civilis juris studio loquar? aut de hujus P. Scipionis, qui his paucis diebus pontifex maximus factus est? Atqui eos omnes, quos commemoravi, his studiis flagrant senes vidimus. M. vero Cethegum, quem recte *Suada medullam* dixit Ennius, quanto studio exerceri in dicendo videbamus, etiam senem? Quæ sunt igitur epularum; aut ludorum, aut scortorum voluptates cum his voluptatibus comparandæ? Atque hæc quidem studia doctrinæ. Quæ quidem prudentibus et bene institutis pariter cum ætate crescunt: ut

honestum illud Solonis sit, quod ait versiculo quodam, ut ante dixi, senescere se multa in dies addicentem: qua voluptate animi nulla certe potest esse maior.

XV. VENIO nunc ad voluptates agricolarum, quibus ego incredibiliter delector: quæ nec ulla impediuntur senectute, et mihi ad sapientis vitam proxime videntur accedere. Habent enim rationem cum terra, quæ nunquam recusat imperium, nec unquam sine usura reddit, quod accepit: sed alias minore, plerumque majore cum scœnore. Quanquam me quidem non fructus modo, sed etiam ipsius terræ vis ac natura delectat: quæ cum gremio mollito ac subacto semen sparsum exceptit; primum id occæcatum cohibet; ex quo occatio, quæ hoc efficit, nominata est: deinde tepesfactum vapore et compressu suo diffundit, et elicit herbescentem ex eo viriditatem: quæ nixa fibris stirpium, sensim adolescit; culmoque erecta gemiculato, vaginis jam quasi pubescens includitur; e quibus cum emerferit, fundit frugem spici, ordine structam, et contra avium minorum morsus munitur vallo aristarum. Quid ego vitium, satus, ortus, incrementa commemorem? satiari delectatione non possum, ut meæ senectutis requietem oblectamentumque noscatis. Omitto enim vim ipsum omnium quæ generantur e terra: quæ ex fici tantulo grano, aut ex acino vinaceo, aut ex ceterarum frugum, ac stirpium minutissimis seminibus tantos truncos ramosque procreat. Malleoli, plantæ, fomentum, viviradices, propagines, nonne ea efficiunt,

ut

ut que
quidem
ad terr
lis suis
comple
et errat
larum,
tes nim
quæ rel
sarmen
oriens u
et calor
gustatu
pampin
solis de
cum fr
cujus q
dixi, se
adminic
gatio, e
ea, qua
immissio
agri, re
multo t
quar ster
rusticis
bum qu
ret. A
tur ante
derium,
et seum
solum, e
cæ lata

ut quemvis cum admiratione delectent? Vitis quidem quæ natura caduca est, et nisi fulta sit, ad terram fertur; eadem, ut se erigat, claviculis suis, quasi manibus, quidquid est nacta, complectitur: quam serpentem multiplici lapsu et erratico, ferro amputans coërcet ars agricolarum, ne silvescat farmentis, et in omnes partes nimia fundatur. Itaque ineunte vere in iis, quæ relicta sunt, existit tanquam ad articulos farmentorum ea, quæ gemma dicitur, a qua oriens uva sese ostendit: quæ et succo terræ, et calore solis augefcens primo est peracerba gustatu, deinde maturata dulcescit; vestitaque pampinis, nec modico tepore caret, et nimios solis defendit ardores. Qua quid potest esse cum fructu lætius, tum adspectu pulchrius? cujus quidem, non utilitas me solum, ut ante dixi, sed etiam cultura, et ipsa natura delectat: adminiculorum ordines, capitum jugatio, religatio, et propagatio vitium; farmentorumque, ea, quam dixi, aliorum amputatio, aliorum immissio. Quid ego irragationes? quid fossiones agri, repastinationesque proferam, quibus fit multo terra fœcundior? Quid de utilitate loquar stercoreandi? dixi in eo libro, quem de rebus rusticis scripsi: de qua doctus Hesiodus ne verbum quidem fecit, cum de cultura agri scriberet. At Homerus, qui multis, ut mihi videtur ante seculis fuit, Laertem lenientem desiderium, quod capiebat e filio colentem agrum, et eum stercoreantem facit. Nec vero segetibus solum, et pratis, et vineis, et arbutis res rusticæ lætæ sunt; sed etiam hortis et pomariis

tum pecudum pastu, apium examinibus, florum omnium varietate. Nec conspitiones modo delectant, sed etiam inspitiones: quibus nihil invenit agricultura solertius.

XVI. Possum persequi multa oblectamenta rerum rusticarum: sed ea ipsa, quæ dixi, suis se sentio longiora. Ignoscetis autem. Nam et studio rerum rusticarum provectus sum, et senectus est natura loquacior: ne ab omnibus eam vitis videar vindicare. Ergo in hac vita M. Curius, cum de Samnitibus, de Sabinis, de Pyrrhotriumphasset, consumpsit extremum tempus ætatis: cuius quidem villam ego contempnans (abest enim non longe a me) admirari satis non possum vel hominis ipsius continentiam, vel temporum disciplinam. Curio, ad focum sedenti, magnum auri pondus Samnites cum attulissent, repudiati ab eo sunt. Non enim aurum habere, præclarum sibi videri dixit; sed suis, qui haberent aurum, imperare. Poteratne tantus animus non jucundam efficere senectutem? Sed venio ad agricolas, ne a meipso recedam. In agris erant tum senatores, et iidem senes. Si quidem aranti L. Quinctio Cincinnatio nunciatum est, eum dictatorem esse factum: cuius dictatoris jussu magister equitum C. Servilius Ahala Sp. Mælium regnum appetentem, occupatum interemit. A villa in senatum arcessiebantur et Curius, et cæteri senes, ex quibus qui eos arcessiebant, *viatores* nominati sunt. Num igitur eorum senectus miserabilis fuit, qui se agri cultione oblectabant? Mea quidem sententia haud scio, an ulla vita beatior esse possit: neque

neque si
verso cu
lectatio
mnum
cultum
hæc qui
voluptat
duique
etiam
abundat
caseo, n
diam al
hæc, su
que ver
aut arb
vetorum
Agro
uberius,
dum no
vitat at
illa ætas
vel igni
rari salu
equos,
natation
bus mul
sum ut
esse sene
XVI
tis libri
facitis.
tur in e
qui Oec

neque solum officio, quod hominum generi universo cultura agrorum est salutaris; sed et delectatione, quam dixi, et saturitate copiaeque omnium rerum, quæ ad victum hominum, ad cultum etiam Deorum pertinent: ut quoniam hæc quidam desiderant, in gratiam jam cum voluptate redeamus. Semper enim boni affluque domini referta cœlla vinaria, olearia, etiam penaria est, villaque tota locuples est: abundat porco, hædo, agno, gallina, lacte, caseo, melle. Jam hortum ipsi agricolæ suæcidiam alteram appellant. Tum conditiora facit hæc, supervacanei etiam operis, aucupium atque venatio. Quid de pratorum viriditate, aut arborum ordinibus, aut vinearum, olivetorumve specie dicam? Brevi præcidam. Agro bene culto nil potest esse, nec usu uberius, nec specie ornatus: ad quem fruendum non modo non retardat, verum etiam invitat atque allecat senectus. Ubi enim potest illa ætas, aut calefcere vel applicatione melius, vel igni; aut vicissim umbris aquisve refrigerari salubrius? Sibi igitur habeant arma, sibi equos, sibi hastas, sibi clavam, sibi pilam, sibi natationes et cursus: nobis senibus ex lusionibus multis talos relinquunt, et tesseras: id ipsum utrum labebit: quoniam sine his beata esse senectus potest.

XVII. MULTAS ad res, perutiles Xenephontis libri sunt. Quos legite, quæso, studiose, ut facitis. Quam copiose ab eo agricultura laudatur in eo libro, qui est de tuenda re familiari, qui Oeconomicus inscribitur? Atque ut intelli-

gatis, nihil ei tam regale videri, quam studium agri colendi, Socrates in eo libro loquitur cum Critobulo, Cyrum minorem, regem Persarum, præstantem ingenio atque imperii gloria, cum Lysander Lacedæmonius, vir summæ virtutis, venisset ad eum Sardis, eique dona a sociis attulisset: et cæteris in rebus, comem erga Lysandrum, atque humanum fuisse, et ei quendam conceptum agrum, diligenter consitum ostendisse. Cum autem admiraretur Lysander et proceritates arborum, et directos in quincuncem ordines, et humum subactam atque puram, et suavitatem odorum, qui afflarentur e floribus: tum eam dixisse, mirari se non modo diligentiam, sed etiam solertiam ejus, à quo essent illa dimensa atque descripta: et ei Cyrum respondisse: Atqui ego omnia ista sum dimensus; mei sunt ordines, mea descriptio; multæ etiam istarum arborum mea manu sunt sata. Tum Lysandrum intuentem ejus purpuram, et nitorem corporis ornatumque Persicum multo auro, multisque gemmis, dixisse: Recte vero te, Cyre, beatum ferunt, quoniam virtuti tuæ fortuna conjuncta est. Hac igitur fortuna frui licet senibus: neque ætas impedit, quo minus et cæterarum rerum, et in primis agri colendi studia teneamus usque ad ultimum tempus senectutis. M. quidem Valerium Corvum accepimus ad centesimum annum perduxisse, cum esset acta jam ætate in agris, eosque coleret: cujus inter primum et sextum consulatum sex et quadraginta anni interfuerunt. Itaque quantum spatium ætatis majores nostri ad senectutis initium

tium eff
fuit. A
quam r
laboris v
auctorit
quanta i
gium un
res, po
tum est
Jure igit
esset fam
sum, nup
M. Lep
mus? C
aut, ut j
sententia
auctorit
tim, tan
quam on

XVII

eam me
adolefce
quod ego
dixi: M
defender
toritate
superior
mos. H
dentur l
decedi,
et apud
optime n
Lysandr

tium esse voluerunt, tantus illi cursus honorum, fuit. Atque ejus extrema ætas hoc beatior, quam media, quod auctoritatis plus habebat, laboris vero minus. Apex autem senectutis est auctoritas. Quanta fuit in L. Cæcilio Metello? quanta in Atilio Calatino? in quem illud elo-
gium unicum: **PLURIMÆ CONSENTIUNT GEN-
TES, POPULI PRIMARIUM FUISSE VIRUM.** No-
tum est totum carmen, incisum in sepulcro. Jure igitur gravis, cujus de laudibus omnium esset fama consentiens. Quem virum P. Craf-
sum, nuper pontificem maximum? quem postea M. Lepidum, eodem sacerdotio præditum vidi-
mus? Quid de Paulo, aut Africano loquar? aut, ut jam ante, de Maximo? quorum non in sententia solum, sed etiam in nutu residebat auctoritas. Habet senectus, honorata præser-
tim, tantam auctoritatem, ut ea pluris sit, quam omnes adolescentiæ voluptates.

XVIII. SED in omni oratione mementote, eam me laudare senectutem, quæ fundamentis adolescentiæ constituta sit; ex quo id efficitur, quod ego magno quondam cum assensu omnium dixi: Miseram esse senectutem, quæ se oratione defenderet. Non cani, non rugæ repente au-
thoritatem arripere possunt: sed honeste acta superior ætas fructus capit auctoritatis extre-
mos. Hæc enim ipsa sunt honorabilia, quæ vi-
dentur levia atque communia, salutari, appeti, decedi, assurgere, deduci, reduci, consuli: quæ et apud nos, et in aliis civitatibus, ut quæque optime morata, ita diligentissime observantur.
Lyfandrum Lacedæmonium, cujus modo men-
tionem

tionem feci, dicere aiunt solitum, Lacedemone esse honestissimum domicilium senectutis. Nusquam enim tantum tribuitur ætati, nusquam est senectus honoratior. Quin etiam memoriae proditum est, cum Athenis, ludis, quidam in theatrum grandis natu venisset, in magno confessu locum ei a suis civibus nusquam datam: cum autem ad Lacedæmonios accessisset, qui legati cum essent, in loco certo concederant, confurrexissent omnes, et senem illum sessum recepisse. Quibus cum a cuncto confessu plausus esset multiplex datus, dixisse ex iis quendam, Athenienses scire, quæ recta essent, sed facere nolle. Multa in nostro collegio præclara: sed hoc, de quo agimus, in primis, quod, ut quisque ætate antecellit, ita sententiæ principatum tenet: neque solum honore antecedentibus, sed iis etiam, qui cum imperio sunt, majores natu augures anteponuntur. Quæ sunt igitur voluptates corporis, cum auctoritatis præmiis comparandæ? quibus qui splendide usi sunt, ii mihi videntur fabulam ætatis peregisse, nec, tanquam inexercitati histriones, in extremo actu corruisse. At sunt morosi, et anxii, iracundi, et difficiles senes: siquærimus, etiam avari. Sed hæc morum vitia sunt, non senectutis. Ac morositas tamen, et ea vitia, quæ dixi, habent aliquid accusationis, non illius quidem justæ, sed quæ probari posse videatur. Contemni se putant, despici, illudi. Præterea in fragili corpore odiosa omnis offensio est. Quæ tamen omnia dulciora sunt et moribus bonis, et artibus: idque tum in vita, tum in scena intelligi potest

potest ex i
Quanta in
Sic se res h
sic non om
tatem in se
modicam:
vero senilis
test enim c
minus viæ r

XIX. C

gere atque
detur, app
nectute no
senem, qu
longa ætat
genda est,
etiam opta
futurus æ
veniri pot
miser post
sum? qua
sit adolesce
rum esse v
plures, qu
cilius in m
ægrotant
niunt ad
melius et
et ratio, e
li fuissent
redeo ad
est crimen
adolescens

potest ex iis fratribus, qui in Adelphis sunt. Quanta in altero duritas, in altero comitas! Sic se res habet. Ut enim non omne vinum, sic non omnis ætas vetustate coacescit. Severitatem in senectute probo, sed eam (sicut alia) modicam: acerbitatem nullo modo. Avaritia vero senilis quid sibi velit, non intelligo. Potest enim quidquam esse absurdius, quam, quominus viæ restat, eo plus viatici quærere?

XIX. QUARTA restat causa, quæ maxime angere atque sollicitam habere nostram ætatem videtur, appropinquatio mortis: quæ certe a senectute non potest longe abesse. O miserum senem, qui mortem contemnendam esse in tam longa ætate non viderit! quæ aut plane negligenda est, si omnino extinguit animum; aut etiam optanda, si aliquo eum deducit, ubi sit futurus æternus. Atqui tertium certe nihil inveniri potest. Quid igitur timeam, si aut non miser post mortem, aut beatus etiam futurus sum? quanquam quis est tam stultus, quamvis sit adolescens, cui sit exploratum, se ad vesperum esse victurum? quin etiam ætas illa multo plures, quam nostra, mortus casus habet. Facilius in morbos incidunt adolescentes; gravius ægrotant; tristius curantur. Itaque pauci veniunt ad senectutem: quod ne ita accideret, melius et prudentius viveretur. Mens enim, et ratio, et consilium, in senibus est: qui si nulli fuissent, nullæ omnino civitates essent. Sed redeo ad mortem impendentem. Quod illud est crimen senectutis, cum illud videatis cum adolescentia esse commune? sensi ego tum in optimo

optimo filio meo, tum in expectatis ad amplissimam dignitatem fratribus tuis, Scipio, omni ætati mortem esse communem. At sperat adolescens, diu se victurum: quod sperare idem senex non potest. Insipienter sperat. Quid enim stultius, quam incerta pro certis habere, falsa pro veris? Senex ne quod sperat quidem habet. At est eo meliore conditione, quam adolescens: cum id, quod ille sperat, hic jam consecutus est. Ille vult diu vivere: hic diu vixit. Quanquam, O Dii boni! quid est in hominis vita diu? da enim supremum tempus: expectemus Tartessiorum regis ætatem: fuit enim, (ut scriptum video) Arganthonius quidam Gadibus, qui octaginta regnavit annos, centum et viginti vixit. Sed mihi ne diuturnum quidem quidquam videtur, in quo est aliquid extremum. Cum enim id advenit: tunc illud, quod præteriit, effluxit: tantum remanet, quod virtute et recte factis consecutus sis. Horæ quidem cedunt, et dies et menses, et anni: nec præteritum tempus unquam revertitur: nec, quid sequatur, sciri potest. Quod cuique temporis ad vivendum datur, eo debet esse contentus. Neque enim histrioni, ut placeat, peragenda est fabula, modo in quocunque fuerit actu, probetur: neque sapienti usque ad *Plaudite* vivendum. Breve enim tempus ætatis, satis est longum ad bene honesteque vivendum. Sin processeris longius, non magis dolendum est, quam agricolæ dolent, præterita verni temporis suavitate, æstatem, autumnumque venisse. Ver enim, tanquam adolescentiam significat, ostenditque

tenditque fructibus
netendis fructibus
unt. Fructibus
ante parturitionem
nnia vero,
habenda in hunc
naturam, quod
tingit adolescentem
natura. Itaque
dentur, ut cunctis
primitur: se
hibita vi, co
poma, ex arboribus
matura et cunctis
sibus vis auferri
dem tam juvenem
accedam, quod
que in portu
XX. Omnis
senectutis a
recteque in
sequi et tu
temnere.
nectus sit,
illud est, quod
sponsum esse
spe fretus,
spondisse di
est optimus
sibus, opus
vit, natura
idem destru
minem eam

stenditque fructus futuros : reliqua tempora detrahendis fructibus, et percipiendis accommodata sunt. Fructus autem senectutis est (ut sæpe dixi), ante partorum bonorum memoria et copia. Omnia vero, quæ secundum naturam fiunt, sunt habenda in bonis. Quid est autem tam secundum naturam, quam senibus emori ? quod idem contingit adolescentibus, adversante et repugnante natura. Itaque adolescentes mori sic mihi videntur, ut cum aquæ multitudine vis flammæ opprimitur : senes autem, sicut sua sponte, nulla adhibita vi, consumptus ignis extinguitur. Et quasi poma, ex arboribus, si cruda sunt, vi avelluntur ; si matura et cocta, decidunt : sic vitam adolescentibus vis aufert, senibus maturitas : quæ mihi quidem tam jucunda est, ut quo propius ad mortem accedam, quasi terram videre videar, aliquandoque in portum ex longa navigatione esse venturus.

XX. OMNIUM ætatem certus est terminus : senectutis autem nullus certus est terminus : recteque in ea vivitur, quoad munis officii exsequi et tueri possis ; et tamen mortem contemnere. Ex quo fit, ut animosior etiam senectus sit, quam adolescentia, et fortior. Hoc illud est, quod Pisistrato tyranno a Solone responsum est : cum illi quærenti, qua tandem spe fretus, sibi tam audaciter oblisteret ; respondisse dicitur, Senectute. Sed vivendi finis est optimus, cum integra mente, cæterisque sensibus, opus ipsa suum eadem, quæ coagmentavit, natura dissolvit. Ut navem, ut ædificium idem destruit facillime, qui construxit : sic hominem eadem optime, quæ conglutinavit, natura

tura dissolvit. Jam omnis conglutinatior recen-
 ægre; inveterata, facile divellitur. Ita fit, ut
 illud breve vitæ reliquum nec avide appeten-
 dum senibus, nec sine causa deferendum sit:
 vetatque Pythagoras injussu imperatoris, id est,
 Dei, de præsidio et statione vitæ decedere. So-
 lonis quidem Sapientis elogium est, quo se negat
 velle suam mortem dolore amicorum et lamen-
 tis vacare. Vult, credo, se esse carum suis.
 Sed haud scio, an melius Ennius:

*Nemo me lacrymis decoret, neque funera fletu
 Faxit.*

Non censet lugendam esse mortem, quam im-
 mortalitas consequatur. Jam sensus moriendi
 si aliquis esse potest, is ad exiguum tempus,
 præsertim seni: post mortem quidem sensus aut
 optandus, aut nullus est. Sed hoc meditatam
 ab adolescentia debet esse, mortem ut negligamus:
 sine qua meditatione, tranquillo esse animo
 nemo potest. Moriendum enim certe est:
 et id incertum, an eo ipso die. Mortem igitur
 omnibus horis impendentem timens, qui poterit
 animo consistere? de qua non ita longa
 disputatione opus esse videtur, cum recorder
 non solum L. Brutum, qui in liberanda patria
 est interfectus: non duos Decios, qui ad voluntariam
 mortem cursum equorum incitaverunt: non M.
 Attilium, qui ad supplicium est profectus, ut fidem
 hosti datam conservaret: non duos Scipiones,
 qui iter Pœnis vel corporibus suis obstruere
 voluerunt: non avum tuum L. Paulum, qui morte
 luit collegæ in Cannensi pugna: non M. Marcellum,
 qui in Cannensi pugna perierat.

interitum
 ore sepultu
 nostras (quo
 ocum profes
 nunquam rec
 dolentes,
 ed. etiam ru
 imescent? C
 tudiorum o
 em. Sunt
 a desideran
 dolentia:
 quæ media
 de ea quiden
 rema quada
 periorum æt
 etiam senect
 vitæ tempus
 XXI. Eo
 sentiam de n
 quod eo mel
 propius abfu
 uque, C. L
 issimos, viv
 am, quæ est
 umus in his
 e quodam n
 mur. Est e
 nicilio depr
 ocum divina
 Sed credo, l
 corpore hūm
 ur, quique

interitum ne crudelissimus quidem hostis honore sepulturæ carere passus est : sed legiones nostras (quod scripsi in originibus) in eum sæpe pecuniam profectas alacri animo et erecto, unde se nunquam redituras arbitrarentur. Quod igitur adolescentes, et ii quidem non solum indocti, sed etiam rustici contempnunt, id docti senes eximiescent ? Omnino (ut mihi quidem videtur) studiorum omnium satietas, vitæ facit satieta-tem. Sunt pueritiæ certa studia : num igitur ea desiderant adolescentes ? sunt et ineuntis adolescentiæ : num ea jam constans requirit ætas, quæ media dicitur ? sunt etiam hujus ætatis : de ea quidem quærentur a senectute. Sunt extrema quædam studia senectutis : ergo, ut superiorum ætatum studia occidunt, sic occidunt etiam senectutis. Quod cum evenit, satietas vitæ tempus maturum mortis affert.

XXI. EQUIDEM non video, cur, quid ipse sentiam de morte, non audeam vobis dicere : quod eo melius mihi cernere videor, quo ab ea propius absum. Ego vestros patres, P. Scipio, etque, C. Læli, viros clarissimos, mihiq[ue] amicissimos, vivere arbitror : et eam quidem vitam, quæ est sola vita nominanda. Nam, dum sumus in his inclusi compagibus corporis, munere quodam necessitatis, et gravi opere perfungimur. Est enim animus cœlestis ex altissimo domicilio depressus, et quasi demersus in terram, locum divinæ naturæ æternitatisque contrarium. Sed credo, Deos immortales sparsisse animos in corpore humana, ut essent, qui terras tuerentur, quique cœlestium ordinem contemplantes, imitarentur

imitarentur eum vitæ modo atque constantia. Nec me solum ratio ac disputatio impulit, ut ita crederem: sed nobilitas etiam summorum philosophorum, et auctoritas. Audiebam Pythagoram, Pythagoreesque, incolas præne nostros, qui essent Italici philosophi quondam nominati, nunquam dubitasse, quin ex universa mente divina delibatos animos haberemus. Demonstrabantur mihi præterea, quæ Socrates supremo vitæ die de immortalitate animorum differuisset, is, qui esset omnium sapientissimus oraculo Apollinis iudicatus. Quid multa? sic mihi persuasi, sic sentio, cum tanta celeritas animorum sit, tanta memoria præteritorum, futurorumque prudentia, tot artes, tantæ scientiæ, tot inventa, non posse eam naturam, quæ res eas contineat, esse mortalem. Cumque semper agitetur animus, nec principium motus habeat, quia se ipse moveat; ne finem quidem habiturum esse motus, quia nunquam se ipse sit relicturus. Et, cum simplex animi natura esset, neque haberet in se quidquam admistum dispar sui, atque dissimile, non posse eum dividi: quod si non possit, non posse interire. Magnoque esse argumento, homines scire pleraque ante quam nati sint, quod iam pueri, cum artes difficiles discant, ita celeriter res innumerabiles arripiant, ut eas non tum primum accipere videantur, sed reminisci et recordari. Hæc Platonis fere.

XXII. APUD Xenophontem autem moriens Cyrus major, hæc dicit. "Nolite arbitrari, o
" mihi carissimi filii, me, cum a vobis discesse-

" ro,

" ro, nul
" dum ex
" tis: fec
" bus, qu
" igitur
" tis. N
" tem h
" ipforun
" riam fu
" persuad
" bus eff
" ex iis,
" sapiente
" set: se
" ratus,
" se sapie
" natura
" perspic
" eunt ex
" nimus
" discedi
" esse mo
" qui dor
" vinitate
" liberi s
" telligit
" corpor
" hæc ita
" una est
" tamen
" chrituo
" nostri

“ ro, nusquam, aut nullum fore. Nec enim,
“ dum eram vobiscum, animum meum videba-
“ tis: sed eum esse in hoc corpore, ex iis re-
“ bus, quas gerebam, intelligebatis. Eundem
“ igitur esse creditote, etiam si nullum videbi-
“ tis. Nec vero clarorum virorum post mor-
“ tem honores permanerent, si nihil eorum
“ ipsorum animi efficerent, quo diutius memo-
“ riam sui teneremus. Mihi quidem nunquam
“ persuaderi potuit, animos, dum in corpori-
“ bus essent mortalibus, vivere: cum exissent
“ ex iis, emori: nec vero tum animum esse in-
“ sapientem, cum ex insipienti corpore evasis-
“ set: sed cum omni admixtione corporis libe-
“ ratur, purus et integer esse cœpisset, tum es-
“ se sapientem. Atque etiam, cum hominis
“ natura morte dissolvitur, cæterarum rerum
“ perspicuum est, quo quæque discedant: ab-
“ eunt enim illuc omnia, unde orta sunt: a-
“ nimus autem solus, nec cum adest, nec cum
“ discedit, apparet. Jam vero videtis, nihil
“ esse morti tam simile, quam somnum. At-
“ qui dormientium animi maxime declarant di-
“ vinitatem suam. Multa enim cum remissi et
“ liberi sunt, futura prospiciunt. Ex quo in-
“ telligitur, quales futuri sint, cum se plane
“ corporis vinculis relaxaverint. Quare, si
“ hæc ita sunt, sic me colitote ut Deum. Sin
“ una est interiturus animus cum corpore, vos
“ tamen Deos verentes, qui hanc omnem pul-
“ chritudinem tuentur et regunt, memoriam
“ nostri pie inviolateque servabitis.” Cyrus
quidem

quidem hæc moriens. Nos (si placet) nostros videamus.

XXIII. NEMO unquam mihi, Scipio, perfunctus debet, aut patrem tuum Paulum, aut duos avos, Paulum et Africanum, aut Africani patrem, aut patrum, aut multos præstantes viros, quos enumerare non est necesse, tanta effluvia conatos, quæ ad posteritatis memoriam pertinerent, nisi animo cernerent, posteritatem ad se pertinere. An censēs, (ut de me ipso aliquid more senum glorier) me tantos labores diurnos nocturnosque domi militiæque suscepturum fuisse, si iisdem finibus gloriam meam, quibus vitam, essem terminaturus? nonne melius multo fuisset, otiosam ætatem, et quietam, sine ullo labore aut contentione traducere? sed nescio quomodo animus erigens se, posteritatem semper ita prospiciebat, quasi, cum excessisset e vitam, tum denique victurus esset. Quod quidem ni ita se haberet, ut animi immortales essent, haud optimi cujusque animus maxime ad immortalem gloriam niteretur. Quid, quod sapientissimus quisque æquissimo animo moritur, stultissimus iniquissimo? nonne vobis videtur animus is, qui plus cernat et longius, videt, se ad meliora proficisci: ille autem, cujus obtusior sit acies, non videre? Equidem efflor studio patres vestros, quos colui et dilexi, videndi; neque vero eos solum convenire avos, quos ipse cognovi; sed illos etiam, de quibus audiavi, et legi, et ipse conscripsi. Quo quidem me proficiscentem haud sane quis facile retraxerit, neque tanquam Peliam recoxerit.

quod

quod si quis
ate repuer
eculem: n
ad carceres a
vita commo
habeat sane
em, aut m
plorare vita
ecerunt.
ta vixi, ut
et ex hac vi
non tanquan
tura divers
O præclaru
morum conc
que ex hac
ficiscar eni
ous ante di
quo nemo
præstantior
quod contra
ro non me
fecto loca d
veniendum.
ferre visus f
sed me ipse
quum inter
His mihi re
admirari so
solum non
si in hoc er
es esse cre
errorem, q

quod si quis Deus mihi largiatur, ut ex hac ætate repuerescam, et in cunis vagiam, valde recusem: nec vero velim, quasi decurso spatio, ad carceres a calce revocari. Quid enim habet vita commodi? quid non potius laboris? sed habeat sane: habet certe tamen, aut satieta-tem, aut modum. Non lubet enim mihi deplorare vitam, quod multi, et ii docti, sæpe fecerunt. Neque me vixisse pœnitet: quoniam ita vixi, ut non frustra me natum existimem: et ex hac vita ita discedo, tanquam ex hospitio, non tanquam ex domo. Commorandi enim natura diverforium nobis, non habitandi dedit. O præclarum diem, cum ad illud divinum animorum concilium cœtumque proficiscar, cumque ex hac turba et colluvione discedam! proficiscar enim non ad eos solum viros, de quibus ante dixi; sed etiam ad Catonem meum, quo nemo vir melior natus est, nemo pietate præstantior: cuius a me corpus crematum est; quod contra decuit ab illo meum. Animus vero non me deferens, sed respectans, in ea profecto loca discessit, quo mihi ipsi cernebat esse veniendum. Quem ego meum casum fortiter ferre visus sum: non quod ego animo ferrem: sed me ipse consolabar, existimans, non longinquum inter nos digressum et discessum fore. His mihi rebus, Scipio, (id enim te cum Lælio admirari solere dixisti) levis est senectus, nec solum non molesta, sed etiam jucunda: Quod si in hoc erro, quod animos hominum immortales esse credam, lubenter erro: nec mihi hunc errorem, quo delector, dum vivo, extorqueri volo

volo. Sin mortuus (ut quidam minuti philosophi censent) nihil sentiam: non vereor, ne hunc errorem meum mortui philosophi irrideant. Quod si non sumus immortales futuri, tamen extingui homini suo tempore optabile est. Nam habet natura, ut aliarum omnium rerum, suum vivendi modum. Senectus autem, peractio ætatis est, tanquam fabulæ: cujus defatigationem fugere debemus, præsertim adjuncta sætietate. Habui hæc, de senectute quæ dicerem: ad quam utinam perveniatis, ut ea, quæ ex me audistis, re experti probare possitis.

LÆLIUS,

L
D
Ad T
i. Q
jucunde
sermone
patre ita
virili tog
nis latere
ab eo pru
ter et co
fierique f
mortuo, n
quem un
tia præsta
alias: nu
multa, tu
tem, ut s
admodum
incidere,
Meministi

L Æ L I U S,

S I V E

D E A M I C I T I A.

D I A L O G U S.

AD TITUM POMPONIUM ATTICUM.

I. **Q**UINTUS MUCIUS augur multa narrare de C. Lælio, socere suo, memoriter et jucunde solebat, nec dubitare, illum in omni sermone appellare sapientem. Ego autem a patre ita eram deductus ad Scævola, sumpta virili toga, ut quoad possem, et liceret, a senis latere nunquam discederem. Itaque multa ab eo prudenter disputata, multa etiam breviter et commode dicta, memoriæ mandabam: fierique studebam ejus prudentia doctior. Quo mortuo, me ad pontificem Scævola contuli: quem unum nostræ civitatis et ingenio, et justitia præstantissimum audeo dicere. Sed de hoc alias: nunc redeo ad augurem. Cum sæpe multa, tum memini domi in hemicyclo sedentem, ut solebat, cum et ego essem una et pauci admodum familiares, in eum sermonem illum incidere, qui tum fere omnibus erat in ore. Meministi enim, Attice, et eo magis, quod P. Sulpicio

Sulpicio utebare multum, cum is tribunis plebis capitali odio a Q. Pompeio, qui tum erat consul diffideret, quocum conjunctissime et amantissime vixerat, quanta hominum esset vel admiratio, vel querela. Itaque tum Scævola, cum in eam ipsam mentionem incidisset, exposuit nobis sermonem Lælii de amicitia habitum ab illo secum, et cum altero genere C. Fannio, M. filio, paucis diebus post mortem Africani. Ejus disputationis sententias memoriæ mandavi: quas in hoc libro exposui meo arbitrato. Quasi enim ipsos induxi loquentes, ne, *inquam*, et, *inquit*, sæpius interponeretur: atque ut, tanquam a præsentibus, coram haberi sermo videretur. Cum enim sæpe inecum ageres, ut de amicitia scriberem aliquid, digna mihi res cum omnium cognitione, tum nostra familiaritate, visa est. Itaque feci non invitus, ut prodessem multis tuo rogatu. Sed, ut in Catone Majore, qui est scriptus ad te de senectute, Catonem induxi senem disputantem, quia nulla videbatur aptior persona, quæ de illa ætate loqueretur, quam ejus, qui et diutissime senex fuisset, et in ipsa senectute præ cæteris floruisse: sic, cum accepissimus a patribus maxime memorabilem C. Lælii, et P. Scipionis familiaritatem fuisse, idonea mihi Lælii persona, visa est, quæ de amicitia ea ipsa differeret, quæ disputata ab eo meminisset Scævola. Genus autem hoc sermonum, positum in hominum veterum auctoritate, et eorum illustrium, plus, nescio quo pacto, videtur habere gravitatis. Itaque ipse mea legens, sic officior interdum, ut Catonem, non me loqui existinem.

Sed

Sed ut tum
hoc libro a
scripsi. T
fere senior
nunc Læliu
amicitiæ g
Tu velim a
lium loqui
Mucius ad
cani: ab h
cujus tota
gens tu te i

II. FAN
lior vir fu
Sed existin
conjectos:
existimant.
Scimus L.
latum esse
modo: At
putabatur
habebat, n
vel provis
responsa a
gnomen ja
autem alio
moribus, v
pientem: n
appellare t
neminem,
qui ista s
tium non l
eum quide

Sed ut tum ad senem senex de senectute, sic hoc libro ad amicum amicissimus de amicitia scripsi. Tum est Cato locutus, qua erat nemo fere senior temporibus illis, nemo prudentior: nunc Lælius et sapiens (sic enim est habitus) et amicitiae gloria excellens, de amicitia loquitur. Tu velim animum a me parumper avertas, Lælium loqui ipsum putes. C. Fannius, et Q. Mucius ad focerum veniunt post mortem Africani: ab his sermo oritur: respondit Lælius: cujus tota disputatio est de amicitia, quam legens tu te ipse cognosces.

II. FANNIUS. Sunt ista, Læli, Nec enim melior vir fuit Africano quisquam, nec clarior. Sed existimare debes, omnium oculos in te esse coniectos: unum te sapientem et appellant et existimant. Tribuebatur hoc modo M. Catoni. Scimus L. Attilium apud patres nostros appellatum esse sapientem. Sed uterque alio quodam modo: Attilius, quia prudens esse in jure civili putabatur: Cato, quia multarum rerum usum habebat, multaque ejus et in senatu, et in foro vel provisæ prudenter, vel acta constanter, vel responsa acute ferebantur: propterea quasi cognomen jam habebat in senectute sapientis. Te autem alio quodam modo, non solum natura et moribus, verum etiam studio et doctrina esse sapientem: nec sicut vulgus, sed ut eruditi solent appellare sapientem, qualem in reliqua Græcia neminem, (nam qui septem appellantur, eos, qui ista subtilius quærent, in numero sapientium non habent) Athenis unum accepimus, et eum quidem etiam Apollinis oraculo sapientissimum

simum iudicatum. Hanc esse in te sapientiam existimant, ut omnia tuo in te posita esse ducas. Humanosque casus virtute inferiores putes. Ita teque ex me quærent, credo item ex te, Scævola, quoniam pacto mortem Africani feras. eoque magis, quod his proximis Nonis, cum in hortos D. Bruti auguris, commentandi causa, ut assolet, venissemus, tu non affuisti: qui diligentissime semper illum diem, et illud munus solitus esses obire. SCÆVOLA. Quærent quidem, C. Læli, multi, ut est a Fannio dictum: sed ego id respondeo, quod animadverti, te dolorem, quem acceperis cum summi viri, tum amicissimi morte, ferre moderate: nec potuisse non commoveri, nec fuisse id humanitatis tuæ. Quod autem his Nonis in nostro collegio non affuisses, valetudinem causæ, non mœstitiam fuisse. LÆL. Recte tu quidem, Scævola, et vere. Nec enim ab isto officio, quod semper usurpavi, cum valerem, adduci incommodo meo debui: nec ullo casu arbitror hoc constanti homini posse contingere, ut ulla intermissio fiat officii. Tu autem, Fanni, qui mihi tantum tribui dicis, quantum ego nec agnosco, nec postulo, facis amice: sed ut mihi videris, non recte iudicas de Catone. Aut enim nemo, quod quidem magis credo, aut, si quisquam, ille sapiens fuit. Quomodo enim (ut alia omittam) mortem filii tulit? memineram, Paulum, videram Gallum: sed hi in pueris; Cato in perfecto et spectato viro. Quamobrem cave Catoni anteponas, nec istum quidem ipsum, quem Apollo, ut ais, sapientissimum iudicavit. Hujus enim facta, illius dicta

sta laudantur. Proque loquuntur. III. Ego regem, quamvis: sed certo dico orbatus est: et, ut cetera non egeat maxime illo minorum de minimis male accipit, si quid graviter angustus est. Cum præclare? non immortalitatem ceptus, quodnam spem cuperant, corperavit. factus est ceterum sibi, si Qui, duabus imperio, non tura bella de illimis? de torores? bonæ nota fuerit, nigitur hunc potuisset? si is, ut memtus est, me

et laudantur. De me autem (ut jam cum
proque loquar) sic habitote.

III. Ego, si Scipionis desiderio me moveri
regem, quam id recte faciam, viderint sapien-
tes: sed certe mentiar. Moveor enim tali a-
mico orbatus, qualis, ut arbitror, nemo unquam
fuit: et, ut confirmare possum, nemo certe fuit.
Sed non egeo medicina: me ipse consolor, et
maxime illo solatio, quod eo errore careo, quo
amicorum decessu plerique angī solent. Nihil
enim male accidisse Scipioni puto. Mihi acci-
dit, si quid accidit. Suis autem incommodis
graviter angī, non amicum, sed seipsum aman-
tes est. Cum illo vero quis neget actum esse
præclare? nisi enim, quod ille minime putabat,
immortalitatem optare vellet, quid non est a-
ceptus, quod homini fas esset optare? qui sum-
mam spem civium, quam de eo jam puero ha-
uerant, continuo adolescens incredibili virtute
superavit. Qui consulatum petivit nunquam,
factus est consul bis; primum ante tempus: I-
terum sibi, suo tempore; reipublicæ, pæne sero.
Qui, duabus urbibus everfis, inimicissimis huic
imperio, non modo præsentia, verum etiam fu-
tura bella delevit. Quid dicam de moribus fa-
cillimis? de pietate in matrem? liberalitate in
sorores? bonitate in suos? justitia in omnes?
hec nota sunt vobis. Quam autem civitati ca-
ris fuerit, mœrore funeris indicatum est. Quid
gritur hunc paucorum annorum accessio juvare
potuisset? senectus enim, quamvis non sit gra-
vis, ut memini Catonem anno ante, quam mor-
uus est, mecum et cum Scipione differere, ta-
men

men aufert eam viriditatem, in qua etiam tunc erat Scipio. Quamobrem vita quidem talis fuit, vel fortuna, vel gloria, ut nihil posset accedere: moriendi autem sensum celeritas abstulit. Quo de genere mortis difficile dictu est: quid homines suspicentur, videtis. Hoc tamen vere licet dicere, P. Scipioni, ex multis diebus, quos in vita celeberrimos lætissimosque videret, illum diem clarissimum fuisse, cum, senatu dimisso, domum reductus ad vesperum est a patribus conscriptis, a populo Romano, a focis, et Latinis, pridie quam excessit e vita: ut ex tam alto dignitatis gradu, ad superos videatur Deos potius, quam ad inferos, pervenisse. Neque enim assentior iis, qui hæc nuper differere cœperunt, cum corporibus simul animos interire, atque omnia morte deleri.

IV. PLUS apud me antiquorum auctoritas valet, vel nostrorum majorum, qui mortuis tam religiosa jura tribuerunt; quod non fecissent profecto, si nihil ad eos pertinere arbitrarentur: vel eorum, qui in hac terra fuerunt, magnamque Græciam (quæ nunc quidem deleta est; tum florebat) institutis et præceptis suis erudierunt: vel ejus, qui Apollinis oraculo sapientissimus est judicatus? qui non tum hoc, tum illud, ut in plerisque, sed idem dicebat semper, animos hominum esse divinos; iisque, cum e corpore excessissent, reditum in cælum patere, optimoque et iustissimo cuique expeditissimum. Quod item Scipioni videbatur: qui idem quasi præfagiret, perpaucis ante mortem diebus, cum et Philus, et Manilius aessent, et alii plures,

tuque

tuque etiam, Scævola, mecum venisses, triduum differuit de republica: cujus disputationis fuit extremum fere de immortalitate animorum: quæ se in quiete per visum ex Africano audisse dicebat. Id si ita est, ut optimi cujusque animus in morte facillime evolet, tanquam e custodia vinculisque corporis: cui censemur cursum ad Deos faciliorem fuisse, quam Scipioni? quocirca mœrere hoc ejus eventu, vereor, ne invidi, magis, quam amici sit. Sin autem illa veriora, ut idem interitus sit animorum, et corporum, nec ullus sensus maneat; ut nihil boni est in morte, sic certe nihil mali. Sensu enim amisso, sit idem, quasi natus non esset omnino: quem tamen esse natum et nos gaudemus, et hæc civitas, dum erit, lætabitur. Quamobrem cum illo quidem (ut supra dixi) actum optime est; mecum incommodius: quem fuerat æquius, ut prius introieram, sic prius exire de vita. Sed tamen recordatione nostræ amicitie sic fruor, ut beate vixisse videar, quia cum Scipione vixerim: quocum mihi conjuncta cura de republica, et de privata fuit: quocum et domus, et militia communis; et id, in quo est omnis vis amicitie, voluntatum, studiorum, sententiarum summa consensus. Itaque non tam ista me sapientie, quam modo Fannius commemoravit, fama delectat, falsa præsertim, quam quod amicitie nostræ memoriam spero sempiternam fore. Idque mihi eo magis est cordi, quod ex omnibus seculis vix tria, aut quatuor nominantur paria amicorum: quo in genere sperare videor Scipionis et Lælii amicitiam, non

D d

tam

tam posteritati fore. FANNIUS. Istud quidem, Læli, ita necesse est: sed quoniam amicitia mentionem fecisti, et sumus otiosi, pergratum mihi feceris, (spero item Scævola) si, quem admodum soles, de cæteris rebus, cum ex te quærantur; sic de amicitia disputaris, quid sentias, qualem existimes, quæ precepta des. SCÆVOLA. Mihi verò pergratum erit: atque, id ipsum cum tecum agere conarer, Fannius antevertit. Quamobrem utrique nostrum gratum admodum feceris.

V. LÆLIUS. Ego verò non gravarer, si mihi ipse considerem. Nam et præclara res est, et sumus, ut dixit Fannius, otiosi. Sed quis ego sum? aut quæ in me est facultas? doctorum est ista consuetudo, eaque Græcorum, ut iis ponatur, de quo disputent, quamvis subito. Magnum opus est, egetque exercitatione non parva. Quamobrem quæ disputari de amicitia possunt, ab eis censeo petatis, qui ista profitentur. Ego vos hortari tantum possum, ut amicitiam omnibus rebus humanis anteponatis. Nihil enim tam naturæ aptum, tam conveniens ad res vel secundas, vel adversas. Sed hoc primum sentio, nisi in bonis amicitiam esse non posse. Neque id ad vivum refeco, ut illi, qui hæc subtilius disserunt: fortasse vere, sed ad communem utilitatem parum. Negant enim, quemquam virum bonum esse, nisi sapientem. Sit ita sane. Sed eam sapientiam interpretantur, quam adhuc mortalis nemo est consecutus. Nos autem ea, quæ sunt in usu, vitæque communis, non ea, quæ finguntur, aut optantur, spectare debemus. Nunquam ego dicam, C. Fabricium,

M.

M'. Cum
nostri ma
fuisse sap
nomen e
que, ut l
cient. M
cedi. A
Qui ita
tur fides
fit in illi
que mag
nominav
etiam a
(quantu
bene viv
videor,
societas
xime acc
peregrin
enim an
fatis hab
citia pro
nevolent
Sublata
latur, pr
amicitia
ex infin
ciliavit
adducta
duos, au
VI. M
um divi
nevolent

M'. Curium, T. Coruncanium, quos sapientes nostri majores judicabant, ad istorum normam fuisse sapientes. Quare sibi habeant sapientiæ nomen et invidiosum, et obscurum: concedantque, ut hi boni viri fuerint. Ne id quidem facient. Negabunt, id, nisi sapienti, posse concedi. Agamus igitur pingui Minerva, ut aiunt. Qui ita se gerunt, ita vivunt, ut eorum probeatur fides, integritas, æqualitas, liberalitas; nec sit in illis ulla cupiditas, libido, audacia; sintque magna constantia, ut ii fuerunt, modo quos nominavi: hos viros honos, ut habiti sunt, sic etiam appellandos putemus; quia sequantur (quantum homines possunt) naturam, optimam bene vivendi ducem. Sic enim mihi perspicere videor, ita natos esse nos, ut inter omnes esset societas quædam: major autem, ut quisque proxime accederet. Itaque cives, potiores, quam peregrini; et propinqui, quam alieni. Cum his enim amicitiam natura ipsa peperit: sed ea non satis habet firmitatis. Namque hoc præstat amicitia propinquitati, quod ex propinquitate benevolentia tolli potest, ex amicitia non potest. Sublata enim benevolentia amicitia nomen tollitur, propinquitatis manet. Quanta autem vis amicitia sit, ex hoc intelligi maxime potest, quod ex infinita societate generis humani, quam conciliavit ipsa natura, ita contracta res est, et adducta in angustum, ut omnis caritas aut inter duos, aut inter paucos jungeretur.

VI. Est autem amicitia nihil aliud nisi omnium divinarum humanarumque rerum cum benevolentia, et caritate summa consensio. Qua

quidam haud scio, an, excepta sapientia, quidquam melius homini sit a Diis immortalibus datum. Divitias alii proponunt, bonam alii valetudinem, alii potentiam, alii honores, multi etiam voluptates. Belluarum hoc quidem extremum est: illa autem superiora, caduca et incerta, posita non tam in nostris consiliis, quam in fortunæ temeritate. Qui autem in virtute summum bonum ponunt, præclare illi quidem: sed hæc ipsa virtus amicitiam et gignit, et continet: nec sine virtute amicitia esse ullo pacto potest. Jam virtutem ex consuetudine vitæ sermonisque nostri interpretemur: nec eam, ut quidam docti, verborum magnificentia metiamur: virosque bonos eos, qui habentur, numeremus, Paulos, Catones, Gallos, Scipiones, Philos. His communis vita contenta est. Eos autem omittamus, qui omnino nusquam reperiuntur. Tales igitur inter viros, amicitia tantas opportunitates habet, quantas vix queo dicere. Principio, cui potest esse *vita vitalis*, ut ait Ennius, qui non in amici mutua benevolentia conquiescat? Quid dulcius, quam habere, quicum omnia audeas sic loqui, ut tecum? Quis esset tantus fructus in prosperis rebus, nisi haberes, qui illis æque, ac tu ipse, gauderet? adversas vero ferre difficile esset sine eo, qui illas gravius etiam, quam tu, ferret. Denique ceteræ res, quæ expetuntur, opportuna sunt singulæ rebus fere singulis: divitiæ, ut utare: opes, ut colare: honores, ut laudare: voluptates, ut gaudeas: valetudo, ut dolore careas, et muneribus fungare corporis: Amicitia res plu-

rimas

rimas conti
nullo loco
nunquam m
igni, ut ai
micitia. M
mediocri, (d
dest) sed d
rum, qui p
cundas res
versas part

VII. C

ditates an
præstat on
posterum:
patitur.
tanquam e
circa et a
et imbecil
est, mortu
desideriur
lorum be
bilis. Q
volentia
flare pote
bit. Id
citæ con
discordi
stabilis,
diis atqu
quo, qua
test. A
virum,
quæ in

rimas continet : quoquo te verteris, præsto est : nullo loco excluditur : nunquam intempestiva, nunquam molesta est. Itaque non aqua, non igni, ut aiunt, pluribus locis utimur, quam a-
micitia. Neque ego nunc de vulgari, aut de mediocri, (quæ tamen ipsa et delectat, et prodest) sed de vera et perfecta loquor, qualis eorum, qui pauci nominatur, fuit. Nam et secundas res, splendidiore facit amicitia, et ad-
versas partiens communicansque, leviores.

VII. CUMQUE plurimas et maximas commoditates amicitia contineat, tum illa nimirum præstat omnibus, quod bona spe præluceat in posterum : nec debilitari animos, aut cadere patitur. Verum etiam amicum qui intuetur, tanquam exemplar aliquod intuetur sui. Quo-
circa et absentes adsunt, et egentes abundant, et imbecilles valent, et, quod difficilius dictu est, mortui vivunt : tantus eos honos, memoria, desiderium prosequitur amicorum. Ex quo illorum beata mors videtur : horum vita laudabilis. Quod si exemeris ex natura rerum benevolentie vinctionem ; nec domus ulla, nec urbs stare poterit : ne agri quidem cultus permanebit. Id si minus intelligitur ; quanta vis amicitie concordieque sit, ex dissentionibus atque discordiis percipi potest. Quæ enim domus tam stabilis, quæ tam firma civitas est, quæ non odiis atque diffidiis funditus possit everti ? Ex quo, quantum boni sit in amicitia, judicari potest. Agrigentinum quidem, doctum quendam virum, carminibus Græcis vaticinatum ferunt : quæ in rerum natura totoque mundo constarent

quæque moverentur, ea contrahere amicitiam, dissipare discordiam. Atque hoc quidem omnes mortales et intelligunt, et re probant. Itaque si quando aliquod officium extitit amici in periculis aut adeundis, aut communicandis, quis est, qui id non maximis efferat laudibus? Qui clamores tota cavea nuper in hospitis et amici mei M. Pacuvii nova fabula: cum, ignorante rege uter eorum esset Orestes, Pylades Orestem se esse diceret, ut pro illo necaretur: Orestes autem, ita ut erat, Orestem se esse perseveraret? Stantes plaudebant in re ficta: quid arbitramur in vera fuisse facturos? Facile indicabat ipsa natura vim suam: cum homines, quod facere ipsi non possent, id recte fieri in altero judicarent. Haftenus mihi videor, de amicitia quid sentirem, potuisse dicere. Si qua præterea sunt, (credo autem esse multa) ab iis, si videbitur, qui ista disputant, quæritote. FANNIUS. Nos autem a te potius: quanquam etiam ab istis sæpe quæsi et audiui, non invitus equidem: sed aliud quoddam filium orationis tuæ. SCÆVOLA. Tum magis id diceres, Fanni, si nuper in hortis Scipioni, cum est de respublica disputatum, affuisses. Qualis tum patronus iustitiæ fuit contra accuratam orationem Philii! FANNIUS. Facile id quidem fuit, iustitiam iustissimo viro defendere. SCÆVOLA. Quid amicitiam? nonne facile ei, qui ob eam summa fide, constantia, iustitiaque servatam maximam gloriam ceperit?

VIII. LÆLIUS. Vim hoc quidem est asserre. Quid enim refert, qua me rogatione cogatis? cogitis

cogitis certe
tim in re bo
quidem obfi
micitia cogi
videri solet
inopiam det
piendisque
ipse posset,
deret? an et
sed antiqui
ipsa profect
micitia nom
conjungend
ab iis perci
citæ colum
In amicitia
et, quidqui
rium. Qu
tius, quam
plicatione
mandi quar
litis esset
etiam in be
quæ ex se n
et ab iis in
apparet.
tius. Prin
tos et pare
lere non p
extitit am
cum morib
quasi lum
spicere vid

cogitis certe. Studiis enim generorum, præsertim in re bona, cum difficile est, tum ne æquum quidem obssistere. Sæpissime igitur mihi de amicitia cogitanti, maxime illud considerandum, videri solet: num propter imbecillitatem atque inopiam desiderata sit amicitia; ut dandis recipiendisque meritis, quod quisque minus per se ipse posset, id acciperet ab alio, vicissimque redderet? an esset hoc quidem proprium amicitiae; sed antiquior, et pulchrior, et magis a natura ipsa profecta alia causa? Amor enim ex quo amicitia nominata,) princeps est ad benevolentiam conjungendam. Nam utilitates quidem etiam ab iis percipiuntur sæpe, qui simulatione amicitiae coluntur et observantur causa temporis. In amicitia autem nihil fictum, nihil simulatum; et, quidquid in ea est, id est verum et voluntarium. Quapropter a natura mihi videtur potius, quam ab indigentia, orta amicitia, et applicatione magis animi cum quodam sensu amandi quam cogitatione, quantum illa res utilitatis esset habitura. Quod quidem quale sit, etiam in bestiis quibusdam animadverti potest: quæ ex se natos ita amant ad quoddam tempus, et ab iis ita amantur, ut facile earum sensus appareat. Quod in homine multo est evidentius. Primum ex ea caritate, quæ est inter natos et parentes: quæ dirimi, nisi detestabili scelere non potest. Deinde, cum similis sensus extitit amoris, si aliquem nacti sumus, cujus cum moribus et natura congruamus, quod in eo quasi lumen aliquod probitatis et virtutis perspicere videamur. Nihil est enim amabilius virtute

tute : nihil, quod magis alliciat homines ad diligendum : quippe cum propter virtutem et probitatem eos etiam, quos nunquam vidimus, quodam modo diligamus. Quis est, qui C. Fabricii, M'. Curi non cum caritate aliqua et benevolentia memoriam usurpet, quos nunquam viderit? quis autem est, qui Tarquinium Superbum, qui Sp. Cassium, Sp. Mælium non oderit? Cum duobus ducibus de imperio in Italiâ decertatum est, Pyrrho et Hannibale. Ab altero, propter probitatem ejus, non nimis alienos animos habemus: alterum propter crudelitatem semper hæc civitas oderit.

IX. Quod si tanta vis probitatis est, ut eam vel in eis, quos nunquam vidimus, vel, quod magus est, in hoste etiam diligamus, quid mirum, si animi hominum moveantur cum eorum, quibuscum usu conjuncti esse possunt, virtutem et bonitatem perspicere videantur? Quanquam confirmatur amor et beneficio accepto, et studio perspecto, et consuetudine adjuncta: quibus rebus ad illum primum motum animi et amoris adhibitis, admirabilis quædam exardescit benevolentia magnitudo: quam si qui putant ab imbecillitate proficisci, ut sit per quem quisque assequatur, quod desideret; humilem sape relinquunt, et minime generosum, ut ita dicam, ortum amicitia, quam ex inopia atque indigentia natam volunt. Quod si ita esset; ut quisque minimum in se esse arbitraretur, ita ad amicitiam esset aptissimus: quod longe secus est. Ut enim quisque sibi plurimum confidit, et ut quisque maxime virtute et sapientia sic munitus

est, ut nullo
judicet: ita
maxime ex
gens mei?
dem illius.
utis ejus: i
e, quam de
Auxit bene
quam utilita
non sunt ta
profectæ. U
non ut exig
cium scenera
tatem sum
is adducti,
more inest
qui pecudu
unt, longe
altum, nihi
possunt, qui
n rem tan
Quamobrem
eamus: ip
ensum dili
acta signifi
averunt, ap
ut et usu ej
tur, et mor
quales: pr
quam ad re
sit honesta c
maxime cap
quam ab in

est, ut nullo egeat, suaque omnia in seipso posita
iudicet : ita in amicitiiis expetendis colendisque
maxime excellit. Quid enim Africanus indi-
gens mei ? Minime hercle. Ac ne ego qui-
dem illius. Sed ego admiratione quadam vir-
utis ejus : ille vicissim opinione fortasse nonnul-
la, quam de meis moribus habebat, me dilexit.
Auxit benevolentiam consuetudo. Sed quan-
quam utilitates multæ et magnæ consecutæ sunt,
non sunt tamen ab earum spe causæ diligendi
profectæ. Ut enim benefici liberalesque sumus,
non ut exigamus gratiam, (neque enim benefi-
cium sœneramur) sed natura propensi ad libera-
tatem sumus : sic amicitiam, non spe merce-
dis adducti, sed quod omnis ejus fructus in ipso
amore inest, expetendum putamus. Ab iis,
qui pecudum ritu ad voluptatem omnia refe-
runt, longe dissentiunt ; nec mirum : nihil enim
altum, nihil magnificum ac divinum suspicere
possunt, qui suas omnes cogitationes abjecerunt
in rem tam humilem, tamque contemptam.
Quamobrem hos quidem ab hoc sermone remo-
eamus : ipsi autem intelligamus, natura gigni-
sensum diligendi, et benevolentix caritatem,
facta significatione probitatis : quam qui appe-
taverunt, applicant sese et propius admovent,
ut et usu ejus, quem diligere cœperunt, fruan-
tur, et moribus : sintque pares in amore, et æ-
quales : propensioresque ad bene merendum,
quam ad reposcendum. Atque hæc inter eos
est honesta certatio. Sic et utilitates ex amicitia
maxime capientur : et erit ejus ortus a natura,
quam ab imbecillitate, et gravior, et venior.

Nam

Nam si utilitas amicitias conglutinaret, eadem commutata dissolveret. Sed quia natura mutari non potest; idcirco veræ amicitiae sempiternae sunt. Ortum quidem amicitiae videtis, nisi quid ad hæc forte vultis. FANNIUS. Tu vero perge Læli. Pro hoc enim, qui minor est natu, me jure respondeo. SCÆVOLA. Recte tu quidem. Quamobrem audeamus.

X. LÆLIUS. Audite ergo, optimi viri, e quæ sapissime inter me et Scipionem de amicitia differebantur. Quanquam ille quidem nihil difficilius esse dicebat, quam amicitiam usque ad extremum vitæ diem permanere. Nam, vel non idem expediret utrique, incidere sæpe: vel ut de republica non idem sentirent: mutari etiam mores hominum sæpe dicebat, alias adversis rebus; alias ætate ingravescente. Atque eorum rerum exemplum ex similitudine capiebant ineuntis ætatis, quod summi puerorum amore sæpe una cum prætexta ponerentur. Sin autem ad adolescentiam perduxissent: dirimi tamen interdum contentione, vel uxoriæ conditionis, vel commodi alicujus, quod idem adipisci uterque non posset. Quod si qui longius in amicitia provecti essent, tamen sæpe labefactari, si in honoris contentionem incidissent: pestem enim majorem esse nullam in amicitiiis, quam plerisque pecuniæ cupiditatem: in optimis quibusque honoris certamen, et gloriæ: ex quo in amicitias maximas sæpe inter amicissimos extitisse. Magna enim dissidia, et plerumque jura nasci, cum aliquid ab amicis, quod rectum non esset, postularetur: ut aut libidinis ministri, aut

adjutores

ajutores essent ad injuriam. Quod qui recusa-
rent, quamvis honeste id facerent, jus tamen a-
micitiæ deserere arguerentur ab iis, quibus obse-
qui nollent: illos autem, qui quidvis ab amico
auderent postulare, postulatione ipsa profiteri,
omnia se amici causa esse facturos. Eorum que-
rela inveterata non modo familiaritates extin-
gui solere, sed etiam odia gigni sempiterna.
Hæc ita multa, quasi fata, impendere amicitiis,
ut omnia subterfugere non modo sapientiæ, sed
etiam felicitatis diceret sibi videri.

XI. QUAMOBREM id primum videamus, si
placet, quatenus amor in amicitia progredi de-
beat. Num, si Coriolanus habuit amicos, ferre
contra patriam arma illi cum Coriolano debue-
re? num Viscellinum amici regnum appeten-
tem, num Sp. Mælium debuerunt juvare? Tib.
quidem Gracchum rempublicam vexantem, a
Q. Tuberone, æqualibusque amicis derelictum
videbamus. At C. Blossius, Cumanus, hospes fa-
milie vestræ, Scævola, eum ad me, qui aderam
Lænati et Rupilio consulibus in consilio, depre-
catum venisset, hanc, ut sibi ignoscerem, cau-
sam afferebat, quod tanti Tib. Gracchum fecis-
set, ut, quidquid ille vellet, sibi faciendum pu-
taret. Tum ego, Etiamne, si te in capitolium
faceres ferre vellet? *Nunquam*, inquit, *voluisset*
id quidem. Sed, si voluisset? *Paruissim*. Vide-
tis, quam nefaria vox. Et hercle ita fecit, vel
plus etiam, quam dixit, non enim paruit ille
Tib. Gracchi temeritati, sed præfuit: nec se
comitem illius furoris, sed ducem præbuit. I-
taque hac amentia, quæstione nova perterritus,

in Asiam profugit, ad hostes se contulit, poenarum reipublicæ graves justasque persolvit. Nulla est igitur excusatio peccati, si amici causa peccaveris. Nam, cum conciliatrix amicitiae virtutis opinio fuerit, difficile est amicitiam manere, si a virtute defeceris. Quod si rectum statuerimus, vel concedere amicis, quidquid velint, vel impetrare ab iis, quidquid velimus, perfecta quidem sapientia sumus, si nihil habeat res vitii: sed loquimur de iis amicis, qui ante oculos sunt, quos videmus, aut de quibus memoriam accepimus, aut quos novit vita communis. Ex hoc numero nobis exempla sumenda sunt: et eorum quidem maxime, qui ad sapientiam proximè accedunt. Videmus Papum Æmilium C. Luscinio familiarem fuisse, (sic a patribus accepimus) bis una consules, et collegas in censura: tum et cum iis, et inter se conjunctissimos fuisse, M'. Curium, et T. Coruncanium, memoriae proditum est. Igitur ne suspicari quidem possumus, quemquam horum ab amico quippiam contendisse, quod contra fidem, contra iusjurandum, contra rempublicam esset. Nam hoc quidem in talibus viris quid attinet dicere? si contendisset, scio impetraturum non fuisse; cum illi sanctissimi viri fuerint: æque autem nefas sit, tale aliquid et facere rogatum, et rogare. At vero Tib. Gracchum sequebantur C. Carbo, C. Cato, et minimus tum quidem Caius frater, nunc idem acerrimus.

XII. Hæc igitur lex in amicitia sancitur, ut neque rogemus res turpes, nec faciamus rogati. Turpis enim excusatio est, et minime accipienda,

icipienda, contra rem
tur. Eten
sumus, ut n
casus reipu
lum de spat
Tib. Grac
vel regnav
quid simile
derat? Hu
et propinq
sine lacrym
nem quoqu
tem poenar
Gracchi au
libet augu
proclivius
bitur. V
facta labes
post, Cassi
natu disju
maximas a
dum hæc
statur. C
quidquam
tur bonis,
aliquo inc
ut ab ami
tibus, no
statuenda
erunt alte
tatis duc
stocie? q

icipienda, cum in cæteris peccatis, tum si quis contra rempublicam se amici causa fecisse fateatur. Etenim eo loco, Fanni et Scævola, locati sumus, ut nos longe prospicere oporteat futuros casus reipublicæ. Deflexit enim jam aliquantulum de spatio curriculoque consuetudo majorum. Tib. Gracchus regnum occupare conatus est, vel regnavit is quidem paucos menses. Num quid simile populus Romanus audierit, aut viderat? Hunc etiam post mortem secuti amici et propinqui, quid in P. Scipionem effecerint, sine lacrymis non queo dicere. Nam Carbonem quoquo modo potuimus, propter recentem pœnam Tib. Gracchi, sustinuisse. De C. Gracchi autem tribunatu, quid expectem, non libet augurari: serpit enim deinde res, quæ proclivius ad perniciem, cum semel cœpit labitur. Videtis in tabella jam ante quanta sit facta labe, primo Gabinia lege, biennio autem post, Cassia. Videre jam videor populum a senatu disjunctum, multitudinisque arbitrio res maximas agi. Plures enim discent, quemadmodum hæc fiant, quam quemadmodum his resistatur. Quersum hæc? quia sine sociis nemo quidquam tale conatur. Præcipiendum est igitur bonis, ut, si in ejusmodi amicitiiis ignari casu aliquo inciderint, ne existement, ita se alligatos, ut ab amicis, in magnam aliquam rem peccantibus, non discedant. Improbis autem pœna statuenda est: nec vero minor iis, qui sequuti erunt alterum, quam iis, qui ipsi fuerint impietatis duces. Quis clarior in Græcia Themistocle? quis potentior? qui cum imperator bello

Perfeco servitute Græciam liberaffet, propterque invidiam in exilium missus esset, ingrata patriæ injuriam non tulit, quam ferre debuit. Fecit idem, quod xx annis ante apud nos fecerat Coriolanus. His adjutor contra patriam inventus est nemo. Itaque mortem sibi utrique conscivit. Quare talis improborum consensus non modo excusatione amicitiae tegenda non est, sed potius omni supplicio vindicanda: ut nequis sibi concessum putet, amicum, vel bellum patriæ inferentem, sequi, quod quidem, ut res cœpit ire, haud scio, an aliquando futurum sit. Mihi autem non minori curæ est, qualis respublica post mortem meam futura sit, quam qualis hodie sit.

XIII. Hæc igitur prima lex amicitiae fanciatur, ut ab amicis honesta petamus, amicorum causa honesta faciamus. Ne expectemus quidem, dum rogemur: studium semper adfit, cunctatio absit. Consilium vero dare gaudeamus libere. Plurimum in amicitia amicorum bene suadentium valeat auctoritas: eaque adhibeatur ad monendum non modo aperte, sed etiam acriter, si res postulabit: et adhibitæ pareatur. Nam quibusdā, quos audio sapientes habitos in Græcia, placuisse opinor mirabilia quædam; sed nihil est, quod illi non persequantur suis argutiis: partim fugiendas esse nimias amicitias, ne necesse sit unum sollicitum esse pro pluribus: satis superque esse sibi suarum cuique rerum: alienis nimis implicari molestum esse: commodissimum esse, quam laxissimas habenas habere amicitiae; quas vel adducas, cum velis,

vel

vel remittas
dum, secur
si tanquam
autem dico
(quem locu
præsidii ad
neque carit
que ut quis
nimumque
xime. Ex
tiarum præ
quam opul
tentur be
lem enim
tiam e vita
nihil meli
est enim in
sed reapse
nim est
actionem
aut suscep
mus, virtu
aliqua cur
oderit; ut
dinem, ig
bus injusti
fortes, flag
est animi
et dolere
pientem a
ex ejus an
mur) qua
lamus e

vel remittas. Caput enim esse ad beatè vivendum, securitatem; qua frui non possit animus, si tanquam parturiat unus pro pluribus. Alios autem dicere aiunt multo etiam inhumanius, (quem locum breviter perstrinxi paullo ante) præsidiij adjumentique causa, non benevolentiae, neque caritatis amicitias esse expetendas. Itaque ut quisque minimum firmitatis habeat, minimumque virium, ita amicitias appetere maxime. Ex eo fieri, ut mulierculæ magis amicitiarum præsidia quærant, quam viri: et inopes, quam opulenti: et calamitosi, quam ii, qui putentur beati. O præclaram sapientiam! Solem enim e mundo tollere videntur, qui amicitiam e vita tollunt; qua a Diis immortalibus nihil melius habemus, nihil jucundius. Quæ est enim ista securitas? specie quidem, blanda, sed reapse multis locis repudianda. Neque enim est consentaneum, ullam honestam rem actionemve, ne sollicitus sis, aut non suscipere, aut susceptam deponere. Quod si curam fugimus, virtus fugienda est: quæ necesse est, cum aliqua cura res sibi contrarias aspernetur atque oderit; ut bonitas malitiam, temperantia libidinem, ignavium fortitudo. Itaque videas rebus injustis justos maxime dolere, imbecillibus fortes, flagitiosis modestos. Ergo hoc proprium est animi bene constituti, et lætari bonis rebus, et dolere contrariis. Quamobrem si cadit in sapientem animi dolor, (qui profecto cadit, nisi ex ejus animo extirpatam humanitatem arbitremur) quæ causa est, cur amicitiam funditus tollamus e vita, ne aliquas propter eam suscipiamus

mus molestias? Quid enim interest, motu animi sublato, non dico inter hominem et pecudem, sed inter hominem et saxum, aut truncum, aut quod idvis generis ejusdem? Neque enim sunt isti audiendi, qui virtutem duram, et quasi ferream esse quandam volunt: quæ quidem est cum multis in rebus, tum in amicitia, tenera atque tractabilis: ut et bonis amicis quasi diffundantur, et incommodis contrahantur. Quamobrem angor iste, qui pro amico saepe capiendus est, non tantum valet, ut tollat e vita amicitiam: non plus, quam ut virtutes, quia nonnullas curas et molestias afferunt, repudientur.

XIV. Cum autem contrahat amicitiam (ut supra dixi) si qua significatio virtutis eluceat, ad quam se similis animus applicet et adjungat; id cum contingit, amor exoritur necesse est. Quid enim tam absurdum, quam delectari multis inanibus rebus, ut honore, ut gloria, ut edificio, ut vestitu cultuque corporis: animo autem virtute prædito, eo, qui vel amare, vel (ut ita dicam) redamare possit, non admodum delectari? nihil est enim remuneratione benevolentiae, nihil vicissitudine studiorum officiorumque jucundius. Quod si etiam illud addimus, quod recte addi potest, nihil esse, quod ad se rem ullam tam illiciat, et tam attrahat, quam ad amicitiam similitudo: concedetur profecto verum esse, ut bonos boni diligant, adsciscantque sibi quasi propinquitate conjunctos, atque natura. Nihil est enim appetentius similitudinem sui, nihil rapacius, quam natura. Quamobrem hoc quidem

dem, Fanni
ris inter bonos
esse: qui est
Sed eadem
tinet. Non
immunis; n
universos tu
quod non f
abhorreret.
tur, qui ut
bilissimum
tam utilita
mor ipse de
amico est p
est profectu
propter inc
et copiis,
plurimum
ant, libera
que haud
quam omni
nostra vige
opera nost
isset? non
amicitiam

XV. N
entes audi
usu, nec r
Nam quis
num! qu
nec ipse a
copiis, at
vere? H

dem, Fanni et Scævola, constat, (ut opinor) bonis inter bonos quasi necessariam benevolentiam esse: qui est amicitiae fons a natura constitutus. Sed eadem bonitas etiam ad multitudinem pertinet. Non est enim inhumana virtus, neque immunis; neque superba: quae etiam populos universos tueri, eisque optime consulere, soleat: quod non faceret profecto, si a caritate vulgi abhorreret. Atque etiam mihi quidem videntur, qui utilitatis causa fingunt amicitias amabiliissimum nodum amicitiae tollere. Non enim tam utilitas parta per amicum, quam amici amor ipse delectat: tumque illud fit: quod ab amico est profectum, jucundum, si cum studio est profectum: tantumque abest, ut amicitiae propter indigentiam colantur, ut ii, qui opibus et copiis, maximeque virtute praediti, in qua plurimum est praesidii, minime alterius indigent, liberalissimi sint, et beneficentissimi. Atque haud scio, an ne opus ut quidem, nihil unquam omnino deesse amicis. Ubi enim studia nostra viguissent, si nunquam consilio, nunquam opera nostra, nec domi nec militiae Scipio eguisset? non igitur utilitatem amicitia, sed utilitas amicitiam consecuta est.

XV. Non ergo erunt homines deliciis disfluentes audiendi, si quando de amicitia, quam nec usu, nec ratione habent cognitam, disputabunt. Nam quis est, pro Deum fidem, atque hominum! qui velit, ut neque diligat quemquam, nec ipse ab ullo diligatur, circumfluere omnibus copiis, atque in omnium rerum abundantia vivere? Haec enim est tyrannorum vita; in qua

nimirum nulla fides, nulla caritas, nulla stabilis benevolentiae potest esse fiducia: omnia semper suspecta, atque sollicita: nullus locus amicitiae. Quis enim aut eum diligat, quem metuit; aut eum, a quo se metui putat? Coluntur tamen simulatione duntaxat ad tempus. Quod si forte (ut fit plerumque) ceciderint: tum intelligitur, quam fuerint inopes amicorum. Quod Tarquinium dixisse ferunt tum exulantem se intellexisse, quos fidos amicos habuisset, quos infidos cum jam neutris gratiam referre posset. Quamquam miror, illa superbia et importunitate si quemquam habere potuit. Atque ut hujus, quem dixi mores, veros amicos parare non potuere: sic multorum opes præpotentium excludunt amicitias fideles. Non enim solum ipsa fortuna cæca est, sed eos etiam plerumque efficit cæcos, quos complexa est. Itaque efferuntur ille fere fastidio et contumacia: neque quidquam insipiente fortunato intollerabilius fieri potest. Atque hoc quidem videre licet, eos, qui antea commodis fuerunt moribus; imperio, potestate, prosperis rebus immutari, spernuntque ab iis veteres amicitias, indulgere novis. Quid autem stultius, quam, cum plurimum copiis, facultatibus, opibus possint, cætera parare, quæ parantur pecunia, equos, famulos, vestem egregiam, vasa pretiosa: amicos non parare, optimam et pulcherrimam vitæ, ut ita dicam, suppellectilem? Etenim cætera cum parant, cui parent, nesciunt, nec cuius causâ laborent. Eius enim est istorum quidque, qui vincit viribus: amicitiarum sua cuique permanet stabilis et cer-

ta possessio
sunt quasi
deserta ab
hæc hæc

XVI. C

in amicitia
quibus tres
tam probo.
cum affecti
teram, ut n
rum ergo
que respon
ipse facit, t
sententiaru
illa prima v
que, sic in
enim, quæ
facimus ca
supplicare:
lectarique
non satis h
time. Mu
commodis
que patiun
ruantur.
nicitiam p
quidem est
vocare ami
et datorum
tur esse ven
ne plus red
verendum
terram des

ta possessio : ut, etiam si illa maneant, quæ sunt quasi dona fortunæ, tamen vita inculta et deserta ab amicis non possit esse jucunda. Sed hæc hæc hactenus.

XVI. CONSTITUENDI autem sunt, qui sint in amicitia fines, et quasi termini diligendi : de quibus tres video sententias ferri ; quarum nullam probo. Unam, ut eodem modo erga amicum affecti simus, quo erga nosmetipsos. Alteram, ut nostra in amicos benevolentia, illorum ergo nos benevolentia pariter æqualiterque respondeat. Tertiam, ut, quanti quisque se ipse facit, tanti fiat ab amicis. Harum trium sententiarum nulli prorsus assentior. Nec enim illa prima vera est, ut, quemadmodum in se quisque, sic in amicum sit animatus. Quam multa enim, quæ nostra causa nunquam faceremus, facimus causa amicorum ? precari ab indigno, supplicare : tum acerbius in aliquem invehi, insectarique vehementius : quæ in nostris rebus non satis honeste, in amicorum fiunt honestissime. Multæque res sunt, in quibus de suis commodis viri boni multa detrahunt, detrahi quæ patiuntur, ut iis amici potius, quam ipsi, fruantur. Altera sententia est, quæ definit amicitiam paribus officiis ac voluntatibus. Hoc quidem est nimis exigue et exiliter ad calculos vocare amicitiam, ut par sit ratio acceptorum et datorum. Divitior mihi, et affluentior videtur esse vera amicitia : nec observare restrictè, ne plus reddat, quam acceperit. Neque enim verendum est, ne quid excidat, aut ne quid in terram defluat, aut ne plus æquo quid in amicitiam

citiam congeratur. Tertiū vero ille finis deterrimus, ut, quanti quisque se ipse faciat, tantum fiat ab amicis. Sæpe enim in quibusdam animus abjectior est, aut spes amplificandæ fortunæ fractior. Non est igitur amici, talem esse in eum, qualis ille in se est: sed potius eniti et efficere, ut amici jacentem animum excitet, inducatque in spem cogitationemque meliorem. Alius igitur finis veræ amicitiae constituendus est, si prius, quid maxime reprehendere Scipio solitus sit, edixero. Negabat ullam vocem inimiciorem amicitiae potuisse reperiri, quam ejus, qui dixisset, ita amare oportere, ut si aliquando esset ufurus. Nec vero se adduci posse, ut hoc, quemadmodum putaretur, a Biante esse dictum crederet, qui sapiens habitus esset unus e septem; sed impuri cujusdam, aut ambitiosi, aut omnia ad suam potentiam revocantis esse sententiam. Quonam enim modo quisquam amicus esse poterit, cui se putabit inimicum esse posse? Quinetiam necesse erat cupere et optare, ut quam sæpissime peccet amicus, quo plures det sibi tanquam ansas ad reprehendum: rursum autem recte factis commodisque amicorum necesse erit angere, dolere, invidere. Quare hoc quidem preceptum, cujusunque est, ad tollendam amicitiam valet. Illud potius præcipiendum fuit, ut eam diligentiam adhiberemus in amicitiiis comparandis, ut nequando amare inciperemus eum, quem aliquando odisse possemus. Quinetiam si minus felices in diligendo fuisset, ferendum id Scipio potius, quam inimicitiarum tempus cogitandum, putabat.

XVII. His

XVII. I

et cum eme
inter eos op
um, sine ul
qua fortu
um volunt
um aut c
it de via, r
Est enim
Nec vero n
elum ad re
volentiam
colligere tu
itas, minin
nim ad Sc
amicitia)
homines dil
quot quisqu
haberet, no
andis adhi
gentes esse
notas, quib
ei, judica
constantes
auria: et j
um. Exp
Ita præcur
periendi po
stinere, ut
quo utamu
aliqua par
Quidam f
quam sint

XVII. His igitur finibus utendum arbitror, ut cum emendati mores amicorum sint, tum sit inter eos omnium rerum, consiliorum, voluntatum, sine ulla exceptione communitas : ut etiam si qua fortuna acciderit, ut minus justæ amicorum voluntates adjuvandæ sint, in quibus eorum aut caput agatur, aut fama declinandum sit de via, modo ne summa turpitudine sequatur. Est enim quatenus amicitiae dari venia possit. Nec vero negligenda est fama : nec mediocre melum ad res gerendas existimare oportet benevolentiam civium ; quam blanditiis et affectando colligere turpe est. Virtus, quam sequitur caritas, minime repudianda est. Sed sæpe (redeo enim ad Scipionem, cujus omnis sermo erat de amicitia) querebatur, quod omnibus in rebus homines diligentiores essent ; ut capras et oves, quot quisque haberet, dicere posset : amicos quot haberet, non posset dicere ; et in illis quidem parandis adhibere curam, in amicis eligendis negligentes esse : nec haberi quasi signa quædam, et notas, quibus eos, qui ad amicitiam essent idonei, judicarent. Sunt igitur firmi, et stabiles et constantes eligendi ; cujus generis est magna paucitas : et judicare difficile est, sane, nisi experientum. Experientum autem est in ipsa amicitia. Ita præcurrit amicitia iudicium, tollitque experiendi potestatem. Est igitur prudentis, sustinere, ut curram, sic impetum benevolentiae : quo utamur quasi equis tentatis, sic amicitiiis, aliqua parte periclitatis moribus amicorum. Quidam sæpe in parva pecunia perspiciuntur, quam sint leves : quidam, quos parva movere non

non potuit, cognoscuntur in magna. Sin viderentur aliqui reperti, qui pecuniam præferre amicitiæ, sordidum existiment: ubi eos invenimus, qui honores, magistratus, imperia, potestates, opes amicitiæ non anteponent? ut, cum ex altera parte proposita hæc sint, ex altera ius amicitiæ, non multo illa malint? imbecilla enim natura est ad contemnendam potentiam: quam etiam si neglecta amicitia consecuti sunt, obscuratum iri se arbitrantur, quia non sine magna causa sit neglecta amicitia. Itaque veræ amicitiæ difficillime reperiuntur in iis, qui in honoribus reque publica versantur. Ubi enim istum invenias, qui honorem amici anteponat suo? Quid? hæc ut omittam, quam graves, quam difficiles plerisque videntur calamitatum societates? ad quas non est facile inventu, qui discedat. Quanquam Ennius recte:

Amicus certus in re incerta cernitur:

tamen hæc duo levitatis et infirmitatis plerisque convincunt; aut si in bonis rebus contemnunt, aut in malis deferunt.

XVIII. Qui igitur utraque in re gravem, constantem, stabilem se in amicitia præstiterit, hunc ex maxime raro hominum genere judicare debemus, et pæne divino. Firmamentum autem stabilitatis constantiæque ejus, quam in amicitia quærimus, fides est. Nihil enim stabile est, quod infidum est. Simplicem præterea, et communem, et consentientem, qui rebus iisdem moveatur, eligi par est: quæ omnia pertinent ad fidelitatem. Neque enim fidum potest esse multiplex ingenium, et tortuosum. Neque vero,

qui

qui non iisdem
entit, aut fi
endum eod
endis delec
nia pertine
to, constan
to dixi, an
osse. Est
ntem licet
rimum, ne
perte enim
ronte occu
um ab ali
ed ne ipsu
iquid exi
Accedat h
um atque
imentum
e severitas
amicitia re
ior, et ac
proclivior.

XIX.

quæstio si
digni ami
quis vetu
digna hon
um esse
tes. Vet
ustatem
que illud
simul ede
um sit.

qui non iisdem rebus movetur, et natura contentit, aut fidus, aut stabilis potest esse. Adendum eodem est, ut ne criminibus, aut infendis delectetur, aut credat oblati: quæ omnia pertinent ad eam, quam jamdudum trago, constantiam. Ita sit verum illud, quod ini-
to dixi, amicitiam, nisi inter bonos, esse non posse. Est enim boni viri (quem eundem sapi-
entem licet dicere) hæc duo tenere in amicitia: primum, ne quid fictum sit, neve simulatum: aperte enim vel odisse, magis ingenui est, quam fronte occultare sententiam. Deinde non solum ab aliquo allatas criminationes repellere, sed ne ipsum quidem esse suspiciosum, semper aliquid existimantem ab amico esse violatum. Accedat huc suavitas quædam oportet fermorum atque morum, haudquaquam mediocre continentum amicitia. Tristitia autem, et in omni severitas, habet illa quidem gravitatem: sed amicitia remissior esse debet, et liberior, et dulcior, et ad omnem comitatem facilitatemque proclivior.

XIX. EXSISTIT autem hoc loco quædam quæstio subdifficilis: numquando amici novi, digni amicitia, veteribus sint anteponendi, ut quis vetulis teneros antepondere solemus. Indigna homine dubitatio. Non enim amicitiam esse debent, sicut aliarum rerum, satieta-
tes. Veterrima quæque (ut ea vina, quæ vetustatem ferunt) esse debent suavissima: verumque illud est, quod dicitur, multos modios salis simul edendos esse, ut amicitia munus exple-
tum sit. Novitates autem, si spem afferunt,
ut,

ut, tanquam in herbis non fallacibus, fructus appareat, non sunt illæ quidem repudiandæ: vetustas tamen suo loco conservanda est. Maxima est enim vis vetustatis et consuetudinis. Atqui in ipso equo, cuius modo mentionem feci, si nulla res impediat, nemo est, qui non eo, quo consuevit, libentius utatur, quam intractato et novo: nec modo in hoc, quod est animal, sed in iis etiam, quæ sunt inanimata, consuetudo valet: cum locis etiam ipsis montuosis delectemur, et silvestribus, in quibus diutius commorati sumus. Sed maximum est in amicitia, superiorem parem esse inferiori. Sæpe enim excellentiæ quædam sunt: qualis erat Scipionis in nostro, ut ita dicam, grege. Nunquam se ille Philo, nunquam Rupilio, nunquam Mummio anteposuit, nunquam inferioris ordinis amicis. Q. vero Maximum fratrem, egregium virum, omnino sibi nequaquam parem, quod is antebat ætate, tanquam superiorem colebat; suosque omnes per se posse esse ampliores volebat. Quod faciendum imitandumque est omnibus: ut, si quam præstantiam virtutis, ingenii, fortunæ consecuti sunt, impertiant eam suis, communicentque cum proximis: ut, si parentibus nati sint humilibus, si propinquos habeant imbecilliores vel animo, vel fortuna, eorum augent opes, eisque honori sint et dignitati: ut in fabulis, qui aliquamdiu propter ignorationem stirpis et generis in famulatu fuerint, cum cogniti sunt, et aut Deorum, aut regum filii inventi, retinent tamen caritatem in pastores, quos patres multos annos esse duxerunt. Quod

quidem

quidem est
bus certisq
et virtutis
capitur, cu

XX. U
junctionis
se cum inf
dolere, se
aut dignit
queruntur
eoque mag
et amice,
ant dicere
ficia expre
in quem c
contulit.

sunt, sum
dam mode
dam, qui
contemni
iis, qui et
hac opinio
levandi su
dum est,
deinde et
que adju
quantum
res ampli
lium potu
cium non
deferre ac
ille possit
horatis ja
tibus juo

quidem est multo profecto magis in veris patri-
bus certisque faciendum. Fructus enim ingenii
et virtutis, omnisque præstantiæ, tum maximus
capitur, cum in proximum quemque confertur.

XX. Ut igitur ii, qui sunt in amicitia con-
junctionisque necessitudine superiores, exæquare
se cum inferioribus debent: sic inferiores non
dolere, se a suis amicis aut ingenio, aut fortuna,
aut dignitate superari. Quorum plerique aut
queruntur semper aliquid, aut etiam exprobrant:
eoque magis, si habere se putant, quod officiose,
et amice, et cum labore aliquo suo factum que-
ant dicere. Odiosum sane genus hominum of-
ficia exprobantium: quæ meminisse debet is,
in quem collata sunt, non commemorare, qui
contulit. Quamobrem ut ii, qui superiores
sunt, summittere se debent in amicitia: sic quo-
dam modo inferiores extollere. Sunt enim qui-
dam, qui molestas amicitias faciunt, cum ipsi se
contemni putant: quod non fere contingit, nisi
iis, qui etiam contemnendos se arbitrantur; qui
hac opinione non modo verbis, sed etiam opere
levandi sunt. Tantum autem cuique tribuen-
dum est, primum, quantum ipse efficere possis:
deinde etiam, quantum ille, quem diligas at-
que adjuves sustinere. Non enim tu possis,
quantumvis licet excellas, omnes tuos ad hono-
res amplissimos perducere: ut Scipio P. Ruti-
lium potuit consulem efficere, fratrem ejus Lu-
cium non potuit. Quod si etiam possis, quidvis
deferre ad alterum, videndum est tamen, quid
ille possit sustinere. Omnino amicitia, corro-
boratis jam, confirmatisque et ingeniis, et æta-
tibus judicandæ sunt. Nec si quis inerte æ-

tate venandi, aut pilæ studiosi fuerint, eos habere necessarios oportet, quos tum eodem studio præditos dilexerunt. Isto enim modo nutrices et pædagogi jure vetustatis plurimum benevolentiae postulabunt: qui negligendi quidem non sunt, sed alio quodam modo colendi. Aliter amicitiae stabiles permanere non possunt. Dispari enim mores disparia studia sequuntur, quorum dissimilitudo dissociat amicitias: nec ob aliam causam ullam boni, improbis; improbi, bonis amici esse non possunt, nisi quod tanta est inter eos, quanta maxima potest esse, morum studiorumque distantia. Recte etiam percipi potest in amicitiis, ne intemperata quædam benevolentia (quod sæpe fit) impediatur magnas utilitates amicorum. Nec enim (ut ad fabulas redeam) Trojam Neoptolemus capere potuisset, si Lycomedem, apud quem erat educatus, multis cum lacrymis iter suum impredientem, audire voluisset. Et sæpe incidunt magnæ res, ut discedendum sit ab amicis: quas qui impedire vult, quod desiderium non facile ferat, is et infirmus est, mollisque natura, et ob eam ipsam causam in amicitia parum justus. Atque in omni re considerandum est, et quid postules ab amico, et quid patiari a te impetrari.

XXI. Est etiam quasi quædam calamitas in amicitiis dimittendis nonnunquam necessaria: jam enim a sapientium familiaritatibus ad vulgares amicitias oratio nostra delabitur. Erumpunt sæpe vitia amicorum cum in ipsos amicos, tum in alienos; quorum tamen ad amicos redundet infamia. Tales igitur amicitiae sunt re-

missione

missione
audivi)
nisi quæ
arserit, u
neque sic
junctioq
studioru
facta erit
intercess
dixi, non
micitiis)
deposita
tur. N
lum ger
amicitia
(ut sciti
quæ era
nostro M
storitat
obrem p
dissidia
et apoti
Cavend
convert
ledicta,
tolerab
veteri
sit, qui
minimo
modor
ne nim
Digni
causa,

missione usus eluendæ, et (ut Catonem dicere audivi) diffuendæ magis, quam discindendæ: nisi quædam admodum intolerabilis injuria exarserit, ut neque rectum, neque honestum sit, neque fieri possit, ut non statim alienatio disjunctioque facienda sit. Sin autem morum, aut studiorum commutatio quædam (ut fieri solet) facta erit, aut in reipublicæ partibus dissensio intercesserit, (loquor enim jam, ut paulo ante dixi, non de sapientium, sed de communibus amicitiis) cavendum erit, ne non solum amicitiæ depositæ, sed inimicitæ etiam susceptæ videantur. Nihil enim est turpius, quam cum eo bellum gerere, quicum familiariter vixeris. Ab amicitiâ Q. Pompeii meo nomine se removerat (ut scitis) Scipio: propter dissensionem autem, quæ erat in republica, alienatus est a collega nostro Metello. Utrumque egit graviter, auctoritate, et offensione animi non acerba. Quamobrem primum danda opera est, ne qua amicorum diffidia fiant. Sintale aliquid venerit; ut extinctæ potius amicitiæ, quam oppressæ esse videantur. Cavendum vero est, ne etiam in graves inimicitias convertant se amicitiæ: e quibus jurgia, maledicta, contumeliæ gignuntur. Quæ tamen si tolerabiles erunt, ferendæ sunt: et hic honos veteri amicitiæ tribuendus est, ut is in culpâ sit, qui faciat, non qui patiatur injuriam. Omnino omnium horum vitiorum atque incommodorum una cautio est, atque una provisio, ut ne nimis cito diligere incipiamus, neve indignos. Digni autem sunt amicitiâ, quibus in ipsis inest causa, cur diligantur. Rarum genus, (et qui-

dem omnia præclara rara) nec quidquam difficilius, quam reperire, quod sit omni ex parte in suo genere perfectum. Sed plerique neque in rebus humanis quidquam bonum norunt, nisi quod fructuosum sit: et amicos, tanquam pecudes, eos potissimum diligunt, ex quibus sperant se maximam fructum esse capturos. Ita pulcherrima illa et maxime naturali carent amicitia, per se et propter se expetenda: nec ipsi sibi exemplo sunt, hæc vis amicitiae qualis et quanta sit. Ipse enim se quisque diligit, non ut aliquam a se ipso mercedem exigat caritatis suæ, sed quod per se sibi quisque carus est. Quod nisi idem in amicitiam transferatur, verus amicus nunquam reperietur. Est enim is quidem tanquam alter idem. Quod si hoc apparet in bestiis volucribus, nantibus, agrestibus, cicuribus, feris, primum ut se ipsæ diligant: (id enim pariter cum omni animante nascitur) deinde ut requirant, atque appetant, ad quas se applicent, ejusdem generis animantes: idque faciunt cum desiderio, et cum quadam similitudine amoris humani: quanto id magis in homine sit natura, qui et se ipse diligit, et alterum anquiri, cujus animum ita cum suo commisceat, ut efficiat pæne unum ex duobus.

XXII. Sed plerique perverse, nè dicam impudenter, amicum habere talem volunt, quales ipsi esse non possunt: quæque ipsi non tribuunt amicis, hæc ab iis desiderant. Par est autem, primum ipsum esse virum bonum, tum alterum similem sui quærere. In talibus ea, quam jamdudum tractamus, stabilitas amicitiae confirmari

potest:

potest: c
primum c
imperabu
bunt, om
que quid
alter ab a
ter se, ac
maximur
tollit ver
error, qu
omnium
tum ami
tiorum c
virtus a
juncta e
si quos
ra est, e
bonum
est, inq
putant
tranqui
hæc ad
possit.
si id vo
fine qu
petend
qui se
que er
sus ex
enim t
non c
in reb
amicia

potest: cum homines benevolentia conjuncti, primum cupiditatibus iis, quibus cæteri serviunt, imperabunt; deinde æquitate justitiaque gaudebunt, omniaque alter pro altero suscipiet: neque quidquam unquam nisi honestum et rectum alter ab altero postulabit: neque solum colent inter se, ac diligunt, sed etiam verebuntur. Nam maximum ornamentum amicitiae tollit, qui ex ea tollit verecundiam. Itaque in iis perniciosus est error, qui existimant, libidinum peccatorumque omnium patere in amicitia licentiam. Virtutum amicitia adiutrix a natura data est, non viti-
orum comes: ut, quoniam solitaria non posset virtus ad ea, quæ summa sunt, pervenire, conjuncta et consociata cum altera perveniret; quæ si quos inter societas aut est, aut fuit, aut futura est, eorum est habendus ad summum naturæ bonum optimus beatissimusque comitatus. Hæc est, inquam, societas, in qua omnia insunt, quæ putant homines expetenda, honestas, gloria, tranquillitas animi, atque jucunditas: ut, cum hæc adsint, beata vita sit, et sine his esse non possit. Quod cum optimum maximumque sit, si id volumus adipisci, virtuti opera danda est: sine qua neque amicitiam, neque ullam rem expetendam consequi possumus. Ea vero neglecta, qui se amicos habere arbitrantur, tum se denique errasse sentiunt, cum eos gravis aliquis casus experiri cogit. Quocirca (dicendum est enim sæpius) cum judicaveris, diligere oportet: non cum dilexeris, judicare. Sed cum multis in rebus negligentia plectimur: tum maxime in amicis et diligendis et colendis. Præposteris enim

nim utimur consiliis, et acta agimus, quod veltamur veteri proverbio. Nam implicati ultro et citro, vel usu diuturno, vel etiam officiis, repente in medio cursu amicitias, exorta aliqua offensione, dirumpimus.

XXIII. Quo etiam magis vituperanda est rei maximæ necessariæ tanta incuria. Una enim amicitia in rebus humanis; de cuius utilitate omnes uno ore consentiunt. Quanquam a multis ipsa virtus contemnitur, et venditatio quædam atque ostentatio esse dicitur: multi divitias despiciunt, quos parvo contentos tenuis victus cultusque delectat: honores vero, quorum cupiditate quidam inflammantur, quam multi ita contemnunt, ut nihil inanius, nihil levius esse existiment: itemque cætera, quæ quibusdam admirabilia videntur, permulti sunt, qui pro nihilo putent. De amicitia omnes ad unum idem sentiunt: et ii, qui ad rempublicam se contulerunt: et ii, qui rerum cognitione doctrinaque delectantur; et ii, qui suum negotium gerunt otiosi: postremo ii, qui se totos tradiderunt voluptatibus, sine amicitia vitam esse nullam sentiunt, si modo velint aliqua ex parte liberaliter vivere. Serpit enim nescio quomodo per omnium vitas amicitia: nec ullam ætatis degendæ rationem patitur esse expertem sui. Quinetiam si quis ea asperitate est, et immunitate naturæ, congressus ut hominum fugiat atque oderit, qualem fuisse Athenis Timonem nescio quem accepimus: tamen is pati non possit, ut non anquirat aliquem, apud quem evomat, virus acerbitalis suæ. Atque hoc maxime judi-

caretur

caretur,
quis nos
leret, et
ibi suppe
siderat, a
no adspic
esset ferr
que non
solitudo
tino Arc
senes con
ditum:
"ramqu
"persp
"fore;
"cui na
rium nih
adminic
que dule

XXI
claret,
furdesci
quæ ab
rius et r
suspicio
evitare,
Una ill
amicitia
di amic
cipiend
scio qu
liaris m

Ohse

caretur, si quid tale posset contingere, ut aliquis nos Deus ex hac hominum frequentia tolleretur, et in solitudine uspiam collocaret, atque ibi suppeditans omnium rerum, quas natura desiderat, abundantiam et copiam, hominis omnino adspiciendi potestatem eriperet. Quis tam esset ferretus, qui eam vitam ferre posset, cuique non auferret fructum voluptatum omnium solitudo? Verum ergo illud est, quod a Tarentino Archyta, ut opinor, dici solitum, nostros senes commemorare audiui, ab aliis senibus auditum: "Si quis in cœlum ascendisset, naturamque mundi, et pulchritudinem siderum perspexisset, insuavem illam admirationem ei fore; quæ jucundissima fuisset, si aliquem, cui narraret, habuisset." Sic natura solitarium nihil amat, semperque ad aliquod tanquam adminiculum annititur: quod in amicissimo quoque dulcissimum est.

XXIV. Sed cum tot signis eadem natura declaret, quid velit, anquirat, ac desideret: obsurdescimus tamen nescio quomodo; nec ea, quæ ab ea monemur, audimus. Est enim varius et multiplex usus amicitiae; multæque causæ suspicionum offensio-
numque dantur: quas tum evitare, tum elevare, tum ferre sapientis est. Una illa sublevanda offensio est, ut et utilitas in amicitia, et fides retineatur. Nam et monendi amici sæpe sunt, et objurgandi: et hæc accipienda amice, cum benevole fiunt. Sed nescio quomodo verum est, quod in Andria familiaris meus dicit;

Obsequium amicos, veritas odium parit.

Molesta

Molesta veritas, si quidem ex ea nascitur odium; (quod est venenum amicitiae) sed obsequium multo molestius, quod peccatis indulgens, precipitem amicum ferri sinit. Maxima autem culpa in eo est, qui et veritatem aspernatur, et in fraudem obsequio impellitur. Omni igitur hac in re habenda ratio et diligentia est: primum, ut monitio acerbitate, deinde objurgatio contumelia careat: in obsequio autem (quoniam Terentiano verbo lubentur utimur) comitas adfit: assentatio, vitiorum adiutrix, procul amoveatur: quæ non modo amico, sed ne libero quidem digna est. Aliter enim cum tyranno, aliter cum amico vivitur. Cujus autem aures veritati clausæ sunt, ut ab amico verum audire nequeat, hujus salus desperanda est. Scitum est enim illud Catonis: "Multo melius de quibusdam acerbos inimicos mereri, quam eos "amicos, qui dulces videantur: illos verum "sæpe dicere, hos nunquam." Atque illud absurdum est, quod ii, qui monentur eam molestiam, quam debent capere, non capiunt: eam capiunt, qua debent vacare. Peccasse enim se non anguntur, objurgari moleste ferunt: quod contra oportebat, delicto dolere, correctione gaudere.

XXV. Ut igitur et monere, et moneri, proprium est veræ amicitiae: et alterum libere facere, non asperere; alterum patienter accipere, non repugnanter: sic habendum est, nullam in amicitiiis pestem esse majorem, quam adulationem, blanditiam, assentationem. Quamvis enim multis nominibus est hoc vitium notandum, levium

levium hor
tem loqu
Cum aute
(tollit eni
tum amic
veritatem
potest.
nus quasi
poterit, si
mus erit,
mutabilis
tam flexil
qui ad alt
sed etiam

Negat

Omnia

ut ait ide
persona:
levitatis
cum sint
rum est
accescit a
micus a
diligenti
sinceris:
simis co
inter po
civem,
vem. Q
per influ
gem de
nos. S

levium hominum atque fallacium; ad voluptatem loquentium omnia, nihil ad veritatem. Cum autem omnium rerum simulatio est vitiosa, (tollit enim iudicium veri, idque adulterat) tum amicitiae repugnat maxime: delet enim veritatem, sine qua nomen amicitiae valere non potest. Nam cum amicitiae vis sit in eo, ut unus quasi animus fiat ex pluribus: qui id fieri poterit, si ne in uno quidem quoque unus animus erit, idemque semper; sed varius, commutabilis, multiplex? Quid enim potest esse tam flexibile, tam devium, quam animus ejus, qui ad alterius non modo sensum ac voluntatem, sed etiam vultum atque nutum convertitur?

Negat quis? nego. Ait? aio. Postremo imperavi egomet mihi,

Omnia assentari,

ut ait idem Terentius: sed ille sub Gnathonis persona: quod amici genus adhibere, omnino levitatis est. Multi autem Gnathonum similes, cum sint loco, fortuna, fama superiores: horum est assentatio molesta, cum ad vanitatem accessit auctoritas. Secerni autem blandus amicus a vero, et internosci tam potest, adhibita diligentia, quam omnia fucata, et simulata a sinceris atque veris. Concio, quæ ex imperitissimis constat, tamen judicare solet, quid intersit inter popularem, id est, assentatorem et levem civem, et inter constantem, severum et gravem. Quibus blanditiis C. Papirius consul nuper influebat in aures concionis, cum ferret legem de tribunis plebis rescindiendis? Dissuasimus nos. Sed nihil de me: de Scipione dicam libentius.

bentius. Quanta illa, Dii immortales! fuit gravitas? quanta in oratione majestas? ut facile ducem populi Romani, non comitem diceret. Sed affuistis: et est in manibus oratio. Itaque lex popularis suffragiis populi repudiata est. Atque, ut ad me redeam: meministis, Q. Maximo, fratre Scipionis, et L. Mancino consulibus, quam popularis lex de sacerdotibus C. Licinii Crassi videbatur. Cooptatio enim collegiorum ad populi beneficium transferre- batur. Atque is primum instituit in forum versus agere cum populo. Tamen illius vendibilem orationem religio Deorum immortalium, nobis defendentibus, facile vincebat. Atque id actum est prætoris me, quinquennio ante quam consul sum factus. Itaque re magis, quam summa auctoritate causa illa defensa est.

XXVI. Quod si in scena, id est, in concione, in qua rebus fictis et adumbratis loci plurimum est, tamen verum valet, (si modo id patefactum et illustratum est) quid in amicitia fieri oportet, quæ tota veritate perpenditur? in qua nisi (ut dicitur) apertum pectus videas, tum- que ostendas, nihil fidum, nihil exploratum habeas: ne amare quidem, aut amari possis, cum id, quam vere fiat, ignores. Quanquam ista assentatio, quamvis perniciofa sit, nocere tamen nemini potest, nisi ei, qui eam recipit, atque ea delectatur. Ita fit, ut is assentatoribus patefaciat aures suas maxime, qui ipse sibi assente- tur, et se maxime ipse delectet. Omnino est amans sui virtus. Optime enim se ipsa novit, quamque amabilis sit, intelligit. Ego autem,

non

non de virt
nitione. Vir
ti esse, qua
ratio: his
cum adhib
monium e
igitur hæ
non vult,
Nec para
faceta vid

Magna

Satis era
quit. Sen
jus ad vol
Quamobr
eos valea
tamen et
nendi fun
sentation
nemo no
Callidus
cavendur
quippe c
et litigar
tremum
qui illu
tem tur
magis c

Hodie

Vers

Hæc en
est imp
nescio c

non de virtute nunc loquor, sed de virtutis opinione. Virtute enim ipsa non tam multi prædicti esse, quam videri volunt. Hos delectat assentatio: his fictus ad ipsorum voluptatem sermo cum adhibetur, orationem illam vanam, testimonium esse laudum suarum putant. Nulla est igitur hæc amicitia, cum alter verum audire non vult, alter ad mentiendum paratus est. Nec parasitorum in comœdiis assentatio nobis faceta videretur, nisi essent milites gloriosi.

Magnas vero agere gratias Thais mihi?

Satis erat respondere, *Magnas: ingentes*, inquit. Semper auget assentator id, quod is, cuius ad voluntatem dicitur, vult esse magnum. Quamobrem, quamvis blanda ista vanitas apud eos valeat, qui ipsi illam allecant et invitant: tamen etiam graviores constantioresque admonendi sunt, ut animum advertant, ne calida assentatione capiantur. Aperte enim adulantem nemo non videt, nisi qui admodum est excors. Callidus ille et occultus ne se insinuet, studiose cavendum est. Nec enim facillime agnoscitur, quippe qui etiam adversando sæpe assentetur: et litigari se simulans, blandiatur, atque ad extremum det manus, vincique se patiat: ut is qui illus, sit, plus vidisse videatur. Quid autem turpius, quam illudi? Quod ne accadat, magis cavendum est, ut in Epiclero:

Hodie me ante omnes comicos stultos senes

Versaris, atque luseris lautissime.

Hæc enim etiam in fabulis stultissima persona est improvidorum et credulorum senum. Sed nescio quo pacto ab amicitiiis perfectorum hominum,

num, id est, sapientium (de hac dico sapientia, quæ videtur in hominem cadere posse) ad leves amicitias deflexit oratio. Quamobrem ad illa prima redeamus, eaque ipsa concludamus aliquando.

XXVII. VIRTUS, virtus, inquam, C. Fanni, et tu, Q. Muci, et conciliat amicitias, et conservat. In ea est enim convenientia rerum, in ea stabilitas, in ea constantia: quæ cum se extulit, et ostendit lumen suum, et idem adspexit agnovitque in alio; ad id se admovet vicissimque accipit illud, quod in altero est: ex quo eorum exardescit sive amor, sive amicitia. Utrumque enim dictum est ab amando. Amare autem nihil aliud est, nisi eum ipsum diligere, quem ames, nulla indigentia, nulla utilitate quæsitæ: quæ tamen ipsa efflorescit ex amicitia, etiam si tu eam minus secutus sis. Hac nos adolescentes benevolentia senes illos L. Paulum, M. Catonem, C. Gallum, P. Nasicam, Tib. Gracchum, Scipionis nostri focerum dileximus. Hæc etiam magis elucet inter equales, ut inter me et Scipionem, L. Furium, P. Rupilius, Sp. Mummius. Vicissim autem senes in adolescentium caritate acquiescimus: ut ego in vestra, ut in Q. Tuberonis. Equidem etiam admodum adolescentis, P. Rutilii, A. Virginii familiaritate delector. Quoniamque ita ratio comparata est vitæ, naturæque nostræ, ut alia ætas oriatur; maxime quidem optandum est, ut cum æqualibus possis, quibuscum tanquam e carceribus emissus sis, cum iisdem ad calcem, ut dicitur, pervenire. Sed quoniam res huma-

nae fragiles caducæque sunt, semper aliqui an-
quirendi sunt, quos diligamus, et a quibus dili-
gamur. Caritate enim benevolentiaque sublata,
omnis est e vita sublata jucunditas. Mihi qui-
dem Scipio, quanquam est subito ereptus, vivit
tamen, semperque vivet : virtutem enim ama-
vi illius viri, quæ extincta non est. Nec mihi
soli versatur ante oculos, qui illam semper in
manibus habui, sed etiam posteris erit clara et
insignis. Nemo unquam animo, aut spe ma-
jora suscipiet, qui sibi non illius memoriam atque
imaginem proponendam putet. Equidem ex
omnibus rebus, quas mihi aut fortuna, aut na-
tura tribuit, nihil habeo, quod cum amicitia
Scipionis possim comparare. In hac mihi de re-
publica consensus, in hac rerum privatarum
consilium ; in eadem requies plena oblectationis
fuit. Nunquam illum ne minima quidem re
offendi, quod quidem senserim : nihil audiui ex
eo ipse, quod nollem. Una domus erat, idem
victus, isque communis : neque solum militia,
sed etiam peregrinationes, rusticationesque com-
munes. Nam quid ego de studiis dicam cogno-
scendi semper aliquid, atque discendi, in qui-
bus, remoti ab oculis populi, omne otiosum
tempus contrivimus ? Quarum rerum recorda-
tio et memoria, si una cum illo occidisset, desi-
derium conjunctissimi atque amantissimi viri fer-
re nullo modo possem. Sed nec illa extincta
sunt, alunturque potius et augentur cogitatione
et memoria. Et, si illis plane orbatus essem,
magnum tamen afferret mihi ætas ipsa solatium :
diutius enim jam in hoc desiderio esse non pos-
sum.

sum. Omnia autem brevia, tolerabilia esse debent, etiam si magna sint. Hæc habui, de amicitia quæ dicerem. Vos autem hortor, ut ita virtutem locetis, sine qua amicitia esse non potest, ut ea excepta, nihil amicitia præstabilius putetis.

M. TULLII CICERONIS SOMNIUM SCIPIONIS.

SCIPIO LOQUITUR.

I. **C**UM in Africam venissem, M'. Manilio consuli ad quartam legionem tribunus (ut scitus) militum; nihil mihi potius fuit, quam ut Masinissam convenirem; regem familie nostræ iustis de causis amicissimum. Ad quem ut veni, complexus me senex collacrymavit, aliquantoque post suspexit in cælum: et grates, inquit, tibi ago, summe Sol, vobisque reliqui cælites, quod ante quam ex hac vita migro, conspicio in meo regno, et his tectis P. Corneliū Scipionem, cujus ego nomine ipso recreor: ita nunquam ex animo meo discedit illius optimi atque invecitissimi viri memoria. Deinde ego illum de suo regno: ille me de nostra republica percontatus est: multisque verbis ultro citroque habitis, ille nobis consumptus est dies. Post autem regeo apparatu accepti, sermonem

in

in multam noctem produximus, cum senex nihil nisi de Africano loqueretur, omniaque ejus non facta solum, sed etiam dicta meminisset. Deinde, ut cubitum discessimus, me, et de via, et qui ad multam noctem vigilassem, arctior, quam solebat, somnus complexus est. Hic mihi (credo equidem ex hoc, quod eramus locuti: fit enim fere, ut cogitationes sermonesque nostri pariant aliquid in somno tale, quale de Homero scribit Ennius, de quo videlicet sæpissime vigilans solebat cogitare, et loqui) Africanus se ostendit ea forma, quæ mihi ex imagine ejus, quam ex ipso, erat notior. Quem ut agnovi, equidem cohorrui. Sed ille, Ades, inquit, animo et omitte timorem, Scipio, et quæ dicam, trade memoriæ.

II. VIDESNE illam urbem, quæ parere populo Romano coacto per me, renovat pristina bella nec potest quiescere? (ostendebat autem Carthaginem de excelsa, et pleno stellarum, illustri et claro quodam loco) ad quam tu oppugnandam nunc venis pene miles? hanc hoc biennio consul evertes, eritque cognomen id tibi per te partum, quod habes adhuc a nobis hereditarium. Cum autem Carthaginem deleveris, triumphum egeris, censorque fueris, et obieris legatus Ægyptum, Syriam, Asiam, Græciam, diligere iterum consul absens, bellumque maximum conficies, Numantiam excindes. Sed cum eris curru Capitolium invehens, offendes rempublicam perturbatam consiliis nepotis mei. Hic tu, Africane, ostendas oportebit patriæ lumen animi, ingenii, consiliique tui. Sed ejus

temporis ancipitem video quasi fatorum viam. Nam cum ætas tua septenos octies solis anfractus reditusque converterit, duoque hi numeri, quorum uterque plenus, alter altera de causa, habetur, circuitu naturali summam tibi fatalem confecerint : in te unum, atque in tuum nomen, se tota convertet civitas : te senatus, te omnes boni, te socii, te Latini intuebuntur : tu eris unus, in quo nitatur civitatis salus ; ac ne multa, dictator rempublicam constituas oportet, si impias propinquorum manus effugeris. Hic cum exclamasset Lælius, ingemissentque cæteri vehementius : leniter arridens Scipio, Quæso, inquit, ne me e somno excitetis, et parum rebus : audite cætera.

III. SED quo sis, Africane, alacrior ad tu-
tandum rempublicam, sic habeto : Omnibus, qui patriam conservarint, adjuverint, auxerint, certum esse in cælo definitum locum, ubi beati ævo sempiterno fruuntur. Nihil est enim illi principi Deo, qui omnem hunc mundum regit, quod quidem in terris fiat, acceptius, quam consilia cætusque hominum, jure sociati, quæ civitates appellantur : harum rectores et conservatores hinc profecti, huc revertuntur. Hic ego, etsi eram perterritus, non tam metu mortis, quam insidiarum a meis, quæsiavi tamen, viveretne ipse et Paulus pater, et alii, quos nos extinctos arbitraremur. Immo vero, inquit, ii vivunt, qui ex corporum vinculis, tanquam e carcere, evolaverunt : vestra vero, quæ dicitur vita, mors est. Quin tu aspicias ad te venientem Paulum patrem. Quem ut vidi, equi-

dem

dem vim
complexu
Atque eg
cæpi, Q
optime, c
audio dic
ad vos ve
Nisi enim
quod con
verit, hu
nes enim
illum gl
des, qu
est ex il
stellas v
nis anim
conficiu
Publi
custodi
est vob
est, ne
fugisse
tuus, u
pietate
et pro
vita, v
rum, c
incolu
splend
cens,
lacte
temp
bantu

dem vim lacrymarum profudi. Ille autem me complexus, atque osculans; flere prohibebat. Atque ego ut primum fletu represso loqui posse cœpi, Quæso, inquam, pater sanctissime atque optime, quoniam hæc est vita, (ut Africanum audio dicere) quid moror in terris? quin huc ad vos venire propero? Non est ita, inquit ille. Nisi enim Deus is, cujus hoc templum est omne quod conspicias, istis te corporis custodiis liberaverit, huc tibi aditus patere non potest. Homines enim sunt hac lege generati, qui tuerentur illum globum, quem in hoc templo medium vides, quæ terra dicitur: hisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quæ sidera et stellas vocatis: quæ globosæ, et rotundæ, divinis animatæ mentibus, circulos suos orbisque conficiunt celeritate mirabili. Quare et tibi, Publi, et piis omnibus retinendus est animus in custodia corporis: nec injussu ejus, a quo ille est vobis datus, ex hominum vita migrandum est, ne munus humanum assignatum a Deo defugisse videamini. Sed sic, Scipio, ut avus hic tuus, ut ego, qui te genui, justitiam cole, et pietatem: quæ, cum sit magna in parentibus et propinquis, tum in patria maxima est. Ea vita, via est in cælum, et in hunc cœtum eorum, qui jam vixerunt, et corpore laxati, illum incolunt locum, quem vides. Erat autem is splendidissimo candore inter flammas circus elucens, quem vos, ut a Graiis accepistis, orbem lacteum nuncupatis: ex quo omnia mihi contemplanti, præclara cætera et mirabilia videbantur. Erant autem ex stellæ, quas nunquam

ex hoc loco vidimus : et eæ magnitudines omnium, quas esse nunquam suspicati sumus : ex quibus erat illa minima, quæ ultima a cælo, citima terris, luce lucebat aliena. Stellarum autem globi terræ magnitudinem facile vincebant. Jam ipsa terra ita mihi parva visa est, ut imperii nostri, quo quasi punctum ejus attingimus, pœniteret.

IV. QUAM cum magis intuerer, quæso, inquit Africanus, quousque humi defixa tua mens erit ? nonne adspicis, quæ in templa veneris ? novem tibi orbibus, vel potius globis, connexa sunt omnia : quorum unus est cælestis, extimus, qui reliquos omnes complectitur, summus ipse Deus, arcens et continens cæteros : in quo infixi sunt illi, qui volvuntur, stellarum cursus sempiterni : cui subjecti sunt septem, qui versantur retro contrario motu, atque cælum : ex quibus unum globum possidet illa, quam in terris Saturniam nominant. Deinde est hominum generi prosperus et salutaris ille fulgor, qui dicitur Jovis. Tum rutilus, horribilisque terris, quem Martium dicitis. Deinde subter mediam fere regionem Sol obtinet, dux, et princeps, et moderator luminum reliquorum, mens mundi, et temperatio, tanta magnitudine, ut cuncta sua lucē illustret et compleat. Hunc ut comites consequuntur, alter Veneris, alter Mercurii cursus : in infimoque orbe Luna, radiis solis accensa convertitur. Infra autem jam nihil est, nisi mortale et caducum, præter animos generi hominum, munere Deorum datos. Supra lunam sunt æterna omnia. Nam ea, quæ
est

est medi
infima e
pondera

V. Q
Quid ?

res mea
inquit il
sed tam

et motu

cum gr

concent

incitari

altera p

nent. C

feri cur

to et ex

hic luna

immobi

plexa n

cursus i

rii et V

vallis f

nodus e

atque c

locum :

vita hu

nitu o

nec est

Nilus a

cipitat

lum loc

tus, fer

totius

est media, et nona tellus, neque movetur, et infima est, et in eam feruntur omnia suo nutu pondera.

V. QUÆ cum intuerer stupens, ut me recepi, Quid? hic, inquam, quis est, qui complet aures meas tantus et tam dulcis sonus? Hic est, inquit ille, qui intervallis conjunctus imparibus, sed tamen pro rata portione distinctis, impulsu et motu ipsorum orbium conficitur: qui acuta cum gravibus temperans, varios æquabiliter concentus efficit. Nec enim silentio tanti motus incitari possunt, et natura fert, ut extrema ex altera parte graviter, ex altera autem acute sonent. Quam ob causam summus ille cæli stelliferi cursus, cujus conversio est concitator, acuto et excitato movetur sono: gravissimo autem hic lunaris atque infimus. Nam terra, nona, immobilis manens ima sede semper hæret, complexa medium mundi locum. Illi autem octo cursus in quibus eadem vis est duorum Mercurii et Veneris, septem efficiunt distinctos intervallis sonos: qui numerus rerum omnium fere nodus est. Quod docti homines nervis imitati, atque cantibus, aperuere sibi reditum in hunc locum: sicut alii, qui præstantibus ingeniis, in vita humana, divina studia coluerunt. Hoc sonitu oppletæ aures hominum obsurduerunt: nec est ullus hebetior sensus in vobis: sicut ubi Nilus ad illa, quæ Catadupa nominantur, præcipitat ex altissimis montibus, ea gens, quæ illum locum accolit, propter magnitudinem sonitus, sensu audiendi caret. Hic vero tantus est totius mundi incitatissima conversione sonitus,

ut

ut eum aures hominum capere non possint : sicut intueri solem adversum nequitis, ejusque radiis acies vestra sensusque vincitur. Hæc ego admirans, referebam tamen oculos ad terram identidem.

VI. Tum Africanus, Sentio, inquit, te sedem etiam nunc hominum ac domum contemplari : quæ si tibi parva, ut est, ita videtur, hæc cælestia semper spectato : illa humana contemnito. Tu enim quam celebritatem sermonis hominum, aut quam expetendam gloriam consequi potes ? vides habitari in terra rariss et angustis in locis : et in ipsis quasi maculis, ubi habitatur, vastas solitudines interjectas : hosque, qui incolunt terram, non modo interruptos ita esse, ut nihil inter ipsos ab aliis ad alios manare possit : sed partim obliquos, partim averfos, partim etiam adversos stare vobis : a quibusexpectare gloriam certe nullam potestis. Cernis autem eandem terram, quasi quibusdam redimitam et circumdatam cingulis : e quibus duos maxime inter se diversos, et calî verticibus ipsis ex utraque parte subnixos, obriguisset prænâ vides : medium autem illum, et maximum, solis ardore torreri. Duo sunt habitabiles : quorum australis ille, in quo qui insistant, adversa vobis urgent vestigia. Nihil ad vestrum genus. Hic autem alter subjectus aquiloni, quem incolitis, cerne, quam tenui vos parte contingat. Oninis enim terra, quæ colitur a vobis, angusta verticibus, lateribus latior, parva quædam insula est, circumfusa illo mari, quod Atlanticum, quod Magnum, quem Oceanum

num ap
mine, c
cultis n
quam r
quem c
Ganger
aut obe
ve part
putatis,
tra glori
vobis lo

VII.

rorum h
nostrum
tamen p
quas a
modo n
gloriam
est, ab
fore de
ti sint c
runt vi
bus auc
anni m
popula
unius a
idem,
redierin
longis
tens an
audeo,
Namq
guique

num appellatis in terris : qui tamen tanto nomine, quam sit parvus, vides. Ex his ipsis cultis notisque terris, num aut tuum aut cuiusquam nostrum nomen, vel Caucasum hunc, quem cernis, transcendere potuit, vel illum Gangem transnare ? Quis in reliquis orientis, aut obeuntis solis ultimis, aut aquilonis, austrive partibus tuum nomen audiet ? Quibus amputatis, cernis profecto, quantis in angustiis vestra gloria se dilatari velit. Ipsi autem, qui de vobis loquuntur, quam loquentur diu ?

VII. QUINETIAM, si cupiat proles illa futurorum hominum deinceps laudes uniuscujusque nostrum a patribus acceptas posteris prodere ; tamen propter eluviones exustionesque terrarum, quas accidere tempore certo necesse est, non modo non æternam, sed ne diuturnam quidem gloriam assequi possumus. Quid autem interest, ab iis, qui postea nascentur, sermonem fore de te cum ab iis nullus fuerit, qui ante nati sint qui nec pauciores, et certe meliores fuerunt viri ? cum presertim apud eos ipsos, a quibus audiri nomen nostrum potest, nemo unius anni memoriam consequi possit : homines enim populariter annum tantummodo solis : id est, unius astri reditu metiuntur : cum autem ad idem, unde semel profecta sunt, cuncta astra redierint, eandemque totius cæli descriptionem longis intervallis retulerint, tum ille vere verrens annus appellari potest : in quo vix dicere audeo, quam multa secula hominum teneantur. Namque ut olim deficere sol hominibus extinguique visus est, cum Romuli animus hæc ipsa

in templa penetravit: ita quandoque eadem parte sol, eodemque tempore iterum defecerit, tum signis omnibus ad idem principium, stellisque revocatis, expletum annum habeto. Huius quidem anni nondum vicesimam partem scito esse conversam. Quocirca, si reditum in hunc locum desperaveris, in quo omnia sunt magnis et præstantibus viris: quanti tandem est ista hominum gloria, quæ pertinere vix ad unius anni partem exiguum potest? Igitur alte spectare si voles, atque hanc sedem, et æternam domum contueri: neque te sermonibus vulgi dederis, nec in præmiis humanis spem posueris rerum tuarum; suis te oportet illecebris ipsa virtus trahat ad verum decus. Quid de te alii loquantur, ipsi videant: sed loquentur tamen. Sermo autem omnis ille, et angustis cingitur iis regionum, quas vides; nec unquam de ullo perennis fuit; et obruitur hominum interitu; et oblivione posteritatis extinguitur.

VIII. Quæ cum dixisset, ego vero, inquam, ô Africane, si quidem bene meritis de patria quasi limes ad cæli aditum patet, quanquam a pueritia vestigiis ingressus patriis, et tuis, decori vestro non defui: nunc tamen, tanto præmio proposito, enitar multo vigilantius. Et ille, Tu vero enitere, et sic habeto, non esse te mortalem, sed corpus hoc. Nec enim tu is es, quem forma ista declarat: sed mens cuiusque, is est quisque; non ea figura, quæ digito demonstrari potest. Deum te igitur scito esse: si quidem Deus est, qui viget, qui sentit, qui meminit, qui providet, qui tam regit, et modera-

tur,

tur, et n
quam hu
mundum
æternus,
movet.

est: quo
ipsum ap
motus, v
lum igit
feritur a
nit. Q
fons, ho
autem n
untur on
sci potes
gigneret
ne occid
extinct
ex se ali
cipio on
ex eo sit
nec nasc
cælum,
est, nec
impulsa

IX.

a seipso
animis
omne,
tem an
suo. N
vis. Q
veat:

tur, et movet id corpus, cui præpositus est, quam hunc mundum princeps ille Deus: et ut mundum ex quadam parte mortalem ipse Deus æternus, sic fragile corpus animus sempiternus movet. Nam quod semper movetur, æternum est: quod autem motum affert alicui, quodque ipsum agitur aliunde; quando finem habet motus, vivendi finem habeat necesse est. Solum igitur, quod sese movet, quia nunquam deseritur a se, nunquam ne moveri quidem desinit. Quin etiam cæteris, quæ moventur, hic fons, hoc principium est movendi. Principio autem nulla est origo. Nam ex principio oriuntur omnia: ipsum autem nulla ex re alia nasci potest: nec enim id esset principium, quod gigneretur aliunde. Quod si nunquam oritur, ne occidit quidem unquam. Nam principium extinctum, nec ipsum ab alio renascetur, nec ex se aliud creabit: siquidem necesse est a principio oriri omnia. Ita fit, ut motus principium ex eo sit, quod ipsum a se movetur: id autem nec nasci potest, nec mori: vel concidat omne cælum, omnisque natura, et consistat necesse est, nec vim ullam nanciscatur, qua a primo impulsâ moveatur.

IX. Cum pateat igitur, æternum id esse quod a seipso moveatur, quis est, qui hanc naturam animis esse tributam neget? Inanimum est enim omne, quod pulsû agitur externo: quod autem animal est, id motu cietur interiore, et suo. Nam hæc est natura propria animi, atque vis. Quæ si est una ex omnibus, quæ sese moveat: neque nata est certe, et æterna est.

Hæc

Hanc tu exerce in optimis rebus. Sunt autem optimæ curæ, de salute patriæ: quibus agitat^{us} et exercitatus animus velocius in hanc sedem et domum suam pervolabit: idque ocius faciet, si jam tum, cum erit inclusus in corpore eminebit foras, et ea, que extra erunt, contemplans, quam maxime se a corpore abstrahet. Namque eorum animi, qui se corporis voluptatibus dederunt, earumque se quasi ministro præbuerunt, impulsuque libidinum voluptatibus obedientium, Deorum et hominum jura violaverunt: corporibus elapsi circum terram ipsam volutantur; nec hunc in locum, nisi multis exagitati seculis, revertuntur. Ille discessit: ego somno solutus sum.

F I N I S.